

COOPERACIÓ DESCENTRALITZADA I ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Ana Isabel Barrau Calvo

*sud
&
nord*

Cooperació Descentralitzada i Economia Social i Solidària

Sinergies entre les iniciatives socioempresarials
de l'Economia Social i Solidària i la Cooperació
al desenvolupament Descentralitzada a Catalunya

Cooperació Descentralitzada i Economia Social i Solidària

Sinergies entre les iniciatives socioempresarials
de l'Economia Social i Solidària i la Cooperació
al desenvolupament Descentralitzada
a Catalunya

Ana Isabel Barrau Calvo

Edicions de la Universitat de Lleida
Lleida, 2018

© Edicions de la Universitat de Lleida /
Desenvolupament i Cooperació

© l'autora, 2018

Imatge de portada: CC0 Creative Commons. Stokpic, *Hands*.

Edita

Edicions de la Universitat de Lleida
c/ Jaume II, 67
25001 Lleida
www.publicacions.udl.cat

Maquetació

Edicions i Publicacions de la UdL

Disseny de coberta
cat & cas

ISBN

978-84-9144-092-5

Aquesta publicació electrònica ha estat patrocinada per Banc Santander.

Somos ricos en palabras y en ideas. Seamos ricos en hechos,
que es así como mejor se afirma el ideal.

Ricardo Mella

A la memòria del meu pare, que era un etern enamorat de la vida;
del meu avi Antonio, per haver-me estimat tant com ho va fer,
i de la meva àvia Geno, per ser la persona més generosa que he conegut
i que més m'ha ensenyat.

Als qui m'acompanyen dia a dia, el Jérôme, l'Andrea i la Lila.

Índex

Glossari d'acrònims	15
Aclariment lingüístic	17
Pròleg.....	19
Introducció	23
1. Cooperació internacional al desenvolupament: Cooperació Descentralitzada..	29
1.1. Apunts històrics	29
Anys quaranta: inicis de la política de cooperació	30
Anys cinquanta: temps d'incubació del desenvolupament.....	31
Anys seixanta: consolidació del sistema de cooperació al desenvolupament	33
Anys vuitanta: dècada perduda per al desenvolupament	38
Anys noranta: dècada perduda per a la reducció de la pobresa	40
Anys dos mil: els objectius de desenvolupament del mil·lenni.....	44
Dècada present: atzucac del sistema de cooperació internacional.....	48
1.2. Política de cooperació al desenvolupament: concepte, instruments, modalitats i actors	53
1.2.1. Concepte.....	53
Cooperació internacional al desenvolupament.....	54
Ajut al desenvolupament.....	54
Ajut oficial al desenvolupament	55
1.2.2. Instruments i modalitats.....	55
1.2.3. Actors.....	58
1.2.3.1. Actors públics.....	59
1.2.3.2. Actors mixtos.....	61
1.2.3.3. Actors privats.....	61
1.3. El sector privat empresarial com a actor del sistema de cooperació internacional al desenvolupament.....	61
1.4. Valoració de la política de cooperació internacional al desenvolupament	71

1.5. Debat actual entorn del sistema de cooperació internacional al desenvolupament	76
1.5.1. La naturalesa mateixa de l'ajut	76
1.5.2. Nous actors i noves formes d'organització.....	77
1.5.3. Nova agenda de cooperació al desenvolupament.....	79
1.5.4. Canvis institucionals rellevants	81
1.5.5. Qüestions per al futur	81
1.6. Cooperació descentralitzada	83
1.6.1. Gènesi i evolució	85
1.6.2. Trets idiosincràtics	88
1.6.3. Objectius	90
1.6.4. Actors.....	90
1.6.5. Marc jurídic i normatiu	92
1.6.6. Balanç i perspectives de futur	93
2. Ètica del Desenvolupament	101
2.1. Introducció: ètica i moral	101
2.2. L'Ètica del Desenvolupament i, per tant, de la cooperació internacional al desenvolupament	102
2.2.1. Referents	107
2.2.2. Delimitació conceptual	109
2.3. Per què l'exigència d'una ètica aplicada al desenvolupament?	114
2.3.1. Legitimació social de les accions de desenvolupament.....	115
2.3.2. Proveïment d'un marc axiològic i normatiu	116
2.3.3. Aclariment: de què parlem —i de què no— quan parlem de desenvolupament	124
2.3.3.1. El desenvolupament: molt més que creixement econòmic.....	125
2.3.3.2. Les condicions materials de vida, determinants per al desenvolupament	126
2.3.3.3. Universalitat d'alguns elements, però respecte per la diversitat.....	127
2.3.3.4. Visió del desenvolupament i objectius concomitants des de l'òptica de l'ètica	128
2.4. La proposta dels béns interns al desenvolupament.....	136
3. L'Economia Social i Solidària	141
3.1. Introducció.....	141
3.1.1. Apunts històrics	143
3.1.2. Delimitació conceptual	146
3.1.2.1. Qüestió de nomenclatura	146
3.1.2.2. Idiosincràsia de les entitats	150
3.2. Fotografia del sector	157
3.2.1. Categories d'entitats	157
3.2.2. Sectors i àmbits socioeconòmics d'actuació	159
3.2.3. Funcions	159

3.2.4. Xifres del sector	162
3.2.5. Reconeixement legal i institucional	163
3.3. Anàlisi de fortaleeses, febleses, oportunitats i amenaces de l'Economia Social i Solidària	166
3.4. El sector de l'Economia Social i Solidària a l'Estat espanyol	175
3.5. L'Economia Social i Solidària a Catalunya	179
3.6. Valors i principis	184
3.7. Apunts finals	191
3.7.1. Multiplicitat característica de l'Economia Social i Solidària	192
3.7.2. Les entitats de l'Economia Social i Solidària com a agents de desenvolupament local, també en els territoris dels països empobrits	192
3.7.3. Els valors que defensa l'Economia Social i Solidària són els mateixos que els de l'Ètica al Desenvolupament	194
3.7.4. Reptes i desafiaments de futur	194
4. Sinergies entre la Cooperació Descentralitzada i l'Economia Social i Solidària	197
4.1. Consideracions prèvies	197
4.2. Cooperació Descentralitzada i Economia Social i Solidària: elements comuns	199
4.2.1. Àmbits de treball comuns: sectors i col·lectius	200
4.2.2. Mirada comuna sobre el desenvolupament i la cooperació	202
4.3. Transcendència dels valors i principis ètics	205
4.4. Valors compartits	209
4.4.1. Identificació i contrastació dels valors i principis comuns	209
4.4.2. Decalatge entre discurs i praxi	213
4.5. Possibilitat de sinergies	222
4.5.1. Obstacles per a l'aprofitament de les sinergies	222
4.5.1.1. Obstacles des de la Cooperació Descentralitzada	223
4.5.1.2. Obstacles des de l'Economia Social i Solidària	227
4.5.1.3. Obstacles derivats de la interacció entre la Cooperació Descentralitzada i l'Economia Social i Solidària	229
4.5.2. Elements favorables a l'aprofitament de les sinergies	230
4.5.2.1. Facilitats derivades de la conjuntura actual	230
4.5.2.2. Facilitats derivades de la idiosincràsia de l'Economia Social i Solidària	231
4.5.2.3. Percepcions de les persones entrevistades	233
4.5.3. Propostes per integrar l'Economia Social i Solidària en les polítiques de Cooperació Descentralitzada	236
4.5.4. Beneficis concomitants de la incardinació de l'Economia Social i Solidària en el sistema de Cooperació Descentralitzada	242

5. Conclusions	247
...Respecte a la cooperació internacional al desenvolupament i, en particular, a la Cooperació Descentralitzada.....	248
...Respecte a l'Ètica del Desenvolupament	250
...Respecte a l'Economia Social i Solidària	251
...Respecte a la percepció dels protagonistes entrevistats	253
...Respecte a la idoneïtat de la participació de les iniciatives de l'Economia Social i Solidària en la Cooperació Descentralitzada	255
Bibliografia	259
Webgrafia.....	274

Glossari d'acrònims

ACC1Ó: Agència de Promoció Exterior de la Generalitat de Catalunya
ACCD: Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament
ACI: Aliança de Cooperatives Internacional
ACNUR: Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats
ACP: Àfrica, Carib i Pacífic
AECID: Agència Espanyola de Cooperació Internacional al Desenvolupament
AIETI: Associació d'Investigació i Especialització sobre Temes Iberoamericans
AOD : Ajut Oficial al Desenvolupament
APPD: Aliances Publicoprivades per al Desenvolupament
BID: Banc Interamericà de Desenvolupament
BIRF: Banc Internacional de Reconstrucció i Foment
BM: Banc Mundial
CAD: Comitè d'Ajut al Desenvolupament
CD: Cooperació Descentralitzada
CEE: Comunitat Econòmica Europea
CEGES: Conseil des Entreprises, Employeurs et Groupements de l'Économie Sociale
CEP-CMAF: Conferència Europea Permanent de Cooperatives, Mutualitats, Associacions i Fundacions
CEPES: Confederació Empresarial Espanyola de l'Economia Social
CESE: Consell Econòmic i Social Europeu
CFI: Corporació Financera Internacional
CGLU: Xarxa Mundial de Ciutats i Governos Locals i Regionals
CIRIEC: International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy
CNLAMCA: Comité National de Liaison des Activités Mutualistes, Coopératives et Associatives
COCETA: Confederació Espanyola de Cooperatives de Treball Associat
COGECA: Confederació de Cooperatives Agràries de la UE
CWES: Conseil Wallon de l'Économie Sociale
ECHO: Oficina Humanitària de la Comunitat Europea
ED: Ètica del Desenvolupament
ES: Economia Social
ESMED: Xarxa Euromediterrània de l'Economia Social
ESS: Economia Social i Solidària
EURICSE: Institut Europeu d'Investigació sobre Cooperatives i Empreses Socials
FAD: Fons d'Ajut al Desenvolupament
FCC: Fons Català de Cooperació
FCCD: Fons Català de Cooperació al Desenvolupament
FCONGD: Federació Catalana d'Organitzacions no Governamentals per al Desenvolupament
FCTC: Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

FECETC: Federació de Centres Especials de Treball de Catalunya
 FED: Fons Europeu de Desenvolupament
 FEICAT: Federació d'Empreses d'Inserció de Catalunya
 FEMP: Federació Espanyola de Municipis i Províncies
 FIEM: Fons per a la Internacionalització de l'Empresa
 FMI: Fons Monetari Internacional
 FNUAP: Fons de Població de les Nacions Unides
 FONPRODE: Fons per a la Promoció del Desenvolupament
 FUNDIBES: Fundació Iberoamericana de l'Economia Social
 GECEs: Grup Europeu d'Experts en Emprenedoria Social
 IDH: Índex de Desenvolupament humà
 IFIs: Institucions Financeres Internacionals
 IUDESCOOP: Institut Universitari d'Economia Social i Cooperativa
 OCDE: Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic
 ODM: Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni
 OIBESCOOP: Observatori Iberoamericà de l'Economia Social i de l'Ocupació
 OIT: Organització Internacional del Treball
 OMC: Organització Mundial del Comerç
 ONG: Organització no Governamental
 ONGD: Organització no Governamental per al Desenvolupament
 ONU: Organització de Nacions Unides
 OSC: Organismes de la Societat Civil
 PAE: Programes d'Ajustament Estructural
 PIB: Producte interior brut
 PIMES: Petites i mitjanes empreses
 PMA: Programa Mundial d'Aliments
 PNB: Producte nacional brut
 PNUD: Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament
 PNUMA: Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient
 REAS: Xarxa Estatal d'Economia Alternativa i Solidària
 REVES: Xarxa Europea de Ciutats i Regions de l'Economia Social
 RIPESS: Xarxa Intercontinental per a la Promoció de l'Economia Social i Solidària
 RSE: Responsabilitat social empresarial
 SBI: Social Business Initiative
 SEE: Social Economy Europe
 SWAP: Sector Wide Approach
 UE: Unió Europea
 UNCCUE: Unió de Cooperatives de Consumidors i Usuaris d'Espanya
 UNCTAD: Conferència de les Nacions Unides per al Comerç i el Desenvolupament
 UNICEF: Fons de Nacions Unides per a la Infància
 UNRISD: Institut d'Investigació de Nacions Unides per al Desenvolupament Social
 UNTACD: Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament
 USAID: Agència per al Desenvolupament Internacional als Estats Units
 WBCSD: Consell Empresarial Mundial per al Desenvolupament Sostenible
 XES: Xarxa d'Economia Solidària

Aclariment lingüístic

En aquest treball s'ha intentat no utilitzar sistemàticament el masculí com a genèric, però no sempre ha estat possible per raons d'agilitat en l'escriptura i la lectura. Amb això volem aclarir que no estem legitimant l'ús discriminatori i exclouent de la llengua, ja que som conscients que el llenguatge és un dels factors que més incideixen en la formació del pensament de les persones.

Pròleg

El llibre que tenen en les seves mans no és fruit de la casualitat, sinó d'un procés d'anys, i com el bon vi, ha necessitat tota una sèrie de processos intel·lectuals i empírics per part de l'autora.

L'educació rebuda i l'entorn familiar i social en el que s'ha criat ha comportat que l'Anabel Barrau hagi desenvolupant uns valors morals i ètics que l'han fet preocupar, des de fa temps, per les injustícies que realitzen uns éssers humans sobre uns altres, abusant del seu poder, sigui aquest polític, econòmic, armamentístic, etcètera —que no les suporta i la trauen de “polleguera”—. Amb aquests principis i valors de l'entorn més proper, l'autora va realitzar la llicenciatura en Ciències Econòmiques i Empresarials a la Universitat de Barcelona, enllaçant-los amb un curs de postgrau en el Centre internacional de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéennes (CIHEAM), especialitzat en enginyeria de desenvolupament rural i el posterior Màster of Science del CIHEAM en Economia Agroalimentària. A la vegada, va realitzar diferents cursos complementaris de formació. Tota aquesta formació acadèmica va anar acompanyada sempre per un gran nombre de lectures, ja que és una gran “lletra ferida”, relacionades amb el tema de les polítiques que des dels països més poderosos a nivell econòmic i polític, s'han anat aplicant durant la història sobre els països que no disposen de cap tipus de poder per negociar les relacions polítiques i comercials, o en el que en el seu moment s'anomenaven polítiques de desenvolupament, polítiques d'ajut al desenvolupament, etcètera.

Considero que no vaig errat en afirmar que l'autora visualitza la ciència econòmica com un conjunt d'instruments que han de servir per ajudar a totes les persones perquè puguin viure amb dignitat i puguin estalviar-se qualsevol tipus de patiment. Si la medicina té l'objectiu de guarir i previndre malalties, l'economia ha de servir per aconseguir que els recursos escassos siguin distribuïts de tal manera que el conjunt de la població pugui cobrir les seves necessitats, establint una escala de prioritats en les necessitats a cobrir. El benestar de les persones ha de prioritzar-se davant de qualsevol altra prioritat. Es troba, doncs, a molta distància de la concepció dominant en la que la ciència econòmica serveix per justificar que la classe dirigent continuï acumulant riquesa i poder.

Amb el bagatge formatiu i els valors ètics que ha anat consolidant, l'Anabel passa un lustre treballant com a tècnica del Centre de Cooperació Internacional de la Universitat de Lleida, des d'on va poder observar i conèixer les diferents polítiques reals que estaven aplicant les institucions (locals, autonòmiques, estatals i comunitàries).

Com era d'esperar, la conseqüència d'aquest procés va comportar el sorgiment i desenvolupament d'idees pròpies sobre les polítiques d'ajut al desenvolupament, les quals vol compartir. A aquesta tasca li va dedicar un bon grapat d'anys, però va finalitzar el procés amb la presentació i brillant defensa de la tesi doctoral, la qual vaig tenir l'honor de poder dirigir, o millor dit, d'intercanviar i debatre idees. Aquest llibre és una part de la seva tesi.

El tema escollit és valent, coneixent a l'autora, sense complexos. Podia haver optat per seguir el camí més fàcil i còmode, seguir el corrent oficial i acceptar i justificar el que s'està fent en aquests moments, ajudar a netejar la imatge de les grans empreses i permetent que aquestes realitzin les polítiques de cooperació (tal i com estan insistint diferents organismes internacionals) que més els convingui per continuar mantenint la seva posició de domini i a la vegada introduir-se en un nou segment de mercat on continuar fent negocis. Amb un enfocament d'aquest tipus, l'èxit envers les institucions estava assegurat. Però, l'autora té molt clar que el seu objectiu ha d'estar directament relacionat amb els seus valors ètics i morals, fet que provoca que en la seva tesi es demostrï just el contrari, que és necessari mantenir allunyades a les grans corporacions de les polítiques de cooperació pels nefastos resultats per als països receptors dels ajuts i són contradictoris amb la filosofia amb la que desenvolupen els seus negocis. A la vegada que suggereix la necessitat de potenciar i permetre l'entrada d'empreses de l'economia social i solidària, ja que aquestes són les que han de ser utilitzades perquè gestionin els recursos públics de les polítiques de cooperació, també la cooperació descentralitzada per la seva forma d'actuar, pels seus valors ètics i morals.

Sense ànim de voler trepitjar la introducció del llibre, crec que és necessari remarcar al lector que en l'etapa actual del capitalisme, la d'un neoliberalisme rendista i avariciós, que ens està tocant viure i patir, en que cada actuació ha de generar un rendiment econòmic i, per tant, s'ha anat desenvolupant una política de descens en els ajuts als països en vies de desenvolupament i el que realment es busca és aconseguir maximitzar el profit monetari per al país, millor dit per les grans corporacions, que fa la donació i menys per al país que la rep, és a dir, a les persones que hi viuen.

Aquest llibre mira de mostrar la rellevància, la necessitat i la vigència de les polítiques de cooperació per al desenvolupament en els moments actuals. En un món on l'economia està globalitzada, és a dir, un ampli procés liberalitzador: gran capacitat per a mobilitzar els recursos financers, sobretot, però també tecnològics, de matèries primeres i, fins i tot, de ma d'obra, les persones.

Si bé, per una banda, el procés d'acumulació del capital ha anat augmentant, per una altra, no s'acaba d'aconseguir que es redueixi de forma significativa la pobresa real de les persones i, al mateix temps, s'està mantenint un procés d'empobriment d'uns països respecte a altres, com a conseqüència de les relacions de poder establertes en les transaccions comercials que faciliten el procés d'enriquiment i, per tant, també el d'empobriment de les persones que viuen en uns territoris o en uns altres, això sí, les seves elits continuen incrementant l'acumulació de la seva riquesa.

La frivolitat amb la que alguns especialistes i dirigents polítics es refereixen als països en vies de desenvolupament, com si fossin ens abstractes, transmetent a l'opinió pública un discurs de "pena" que, en el millor dels casos, es transforma en accions de "caritat", de "beneficència" en lloc de fer un reconeixement dels drets d'aquests països, millor dit, de la població que viu en els diferents territoris, per simple humanitat, ja que la seva situació és conseqüència, en gran part, a com s'han establert i realitzat les relacions comercials.

Després de dècades de males o ineficients aplicacions de les polítiques internacionals de cooperació al desenvolupament, l'autora considera necessari establir *"l'ètica com a eix vertebrador i orientador del sistema de cooperació en el seu conjunt"*. Però una ètica del desenvolupament, que tingui ben definits els valors i principis ètics que seran els que serviran de base per implementar les polítiques de cooperació per al desenvolupament.

Vinculat amb la importància de l'ètica, en el llibre, es mostra una forta preocupació de com el sector d'empreses privades va guanyant terreny en l'àmbit de les polítiques de cooperació, seguint la lògica neoliberal que el sector públic és més ineficient que el sector privat. Resulta ser el dogma de fe neoliberal (com si la crisi no l'hagués provocat el sector privat). El primer va cedint terreny per deixar pas al segon, per convicció ideològica o interessos personals dels governants. Això implica, a la vegada, que els gestors de "lo públic" estan fent relaxació de funcions cap el sector privat per pura ideologia i interessos personals, no del país.

Davant d'aquesta realitat, es planteja la necessitat de l'aparició d'un nou interlocutor per realitzar i aplicar les polítiques de cooperació al desenvolupament: l'Empresa Social i Solidària. Aquesta tipologia d'empreses tenen un punt d'intersecció important amb la Cooperació per al Desenvolupament i els valors ètics, fet que no succeeix amb les empreses privades, i, sobretot, en les grans corporacions, on el lucre és el seu principal valor ètic. No fa falta insistir al lector, que en els últims lustres, moltes grans corporacions destinen una part petita dels seus ingressos a "netejar la imatge corporativa" realitzant despeses en projectes relacionats amb temes mediambientals i d'ajut a països empobrits, encara que en alguns casos hagin ajudat o col·laborat a que és produeixi el procés d'empobriment.

Així doncs, l'objectiu general d'aquest treball, tal i com recull l'autora, és *"comprovar que, basant-se en la concordança de valors i principis propugnats per l'Ètica del Desenvolupament com a ètica aplicada en aquest àmbit, les contraparts empresarials idònies de la Cooperació Descentralitzada són les iniciatives socioeconòmiques que integren el sector de l'Economia Social i Solidària, ja que vertebran els seus discursos i les seves accions a través d'uns valors i principis ètics que constitueixen el fonament del sistema de cooperació"*.

Animo a les lectores i als lectors a que comprovin per elles i ells mateixos la bondat de l'objectiu establert per l'autora i la contundència amb la que confirma el mateix al llarg de tota l'obra.

El seu relat l'ha construït de mica en mica. Començant amb una definició, evolució històrica i debat actual de la Cooperació internacional al desenvolupament i dels instruments, modalitats i actors que participen i com s'ha derivat a la cooperació descentralitzada. El següent pas mostra l'Ètica del desenvolupament i, vinculat amb això, l'ètica que ha de moure a la cooperació internacional al desenvolupament. A partir

d'aquestes bases establertes, es desenvolupa l'altra peça clau del treball l'Economia Social i Solidària, mostrant la seva rellevància actual i, sobretot, quins són els valors i principis ètics amb els que funciona. Així s'arriba al capítol quatre, en el que es demostra les sinèrgies entre la Cooperació Descentralitzada i l'Economia Social i Solidària, establint els vincles que venen a interrelacionar aquestes dues activitats, activitat de cooperació amb activitat econòmica.

Segur que la lectura d'aquest llibre no les/els deixarà indiferents, per això les/els animo a que el llegeixin i, sobretot a les persones que estan participant activament en les polítiques de cooperació, els doni arguments per convèncer als nostres líders polítics a que canviïn la seva visió i desenvolupin i apliquin els nous projectes de cooperació per al desenvolupament seguint les idees que recomana Anabel Barrau.

Joan Pere Enciso i Rodríguez
Lleida 12 de setembre de 2017

Introducció

Sospitem que el sistema de cooperació al desenvolupament, tot i trobar-se en un atzucac i malgrat les dificultats per albirar possibles sortides, no desapareixerà. Adduïm les dues raons que considerem més rellevants: la primera és que ha generat una estructura que ja té vida pròpia i que mobilitza importants recursos, i la segona és que les causes que van provocar el seu origen no han desaparegut, ja que les desigualtats i la pobresa continuen afectant una part important de la població mundial. Per això, ens proposem poder contribuir a un millor funcionament de les polítiques que cerquen el desenvolupament humà i col·lectiu, fonamentalment des dels àmbits territorials més propers: el local i el regional. Les noves maneres de fer han de conduir a uns resultats que acompleixin els seus objectius.

Els dos àmbits d'estudi, la cooperació internacional al desenvolupament i, concretament, la Cooperació Descentralitzada (CD), i l'Economia Social i Solidària (ESS) configuren realitats dinàmiques que es troben en un context en contínua evolució i, per tant, esdevé important analitzar-ne les arrels històriques, ja que aquestes determinen en certa manera l'estat actual tant del discurs que les fonamenta com de les seves praxis.

No hi ha dissens quant a la consideració de l'ètica com a eix vertebrador i orientador del sistema de cooperació en el seu conjunt. En un món cada cop més globalitzat, es fa evident la imprescindible interdisciplinarietat per abordar aquestes problemàtiques atès el caràcter holístic del desenvolupament, que integra múltiples dimensions. Tanmateix, les situacions de pobresa que pateixen determinades poblacions són resultat d'unes estructures que absolutitzen la dimensió econòmica del desenvolupament i que, per tant, en menystenen d'altres. Aquest reduccionisme ha conduït, recurrentment, al fracàs de les polítiques de cooperació que, després de més de sis dècades d'existència, no han aconseguit reeixir en els seus objectius últims, tot i que cada cop són menys ambiciosos: els discursos han tendit cap a la reducció de la pobresa en detriment de la disminució de les desigualtats o de la consecució d'un desenvolupament profusament adjectivat. L'eticitat que, en principi, hauria de guiar tot aquest sistema abasta no només el concepte de desenvolupament, sinó també el quefer diari d'aquesta pràctica que, a hores d'ara, és implementada per un gran nombre d'actors.

L'Ètica del Desenvolupament (ED), com a ètica aplicada, proposa un marc normatiu i axiològic que permet l'orientació i l'avaluació de les accions de cooperació. Amb aquesta finalitat, estableix una visió normativa que delimita una sèrie d'elements sense els quals és impossible un bon desenvolupament. Els valors i principis ètics propugnats han d'orientar normativament les accions, decisions i conductes de qualsevol actor en aquest àmbit i serveixen ensems per guiar i avaluar el procés i el resultat. En efecte, l'ED treballa en dos àmbits, l'un més nocional i l'altre més pràctic, ja que el desenvolupament té un vessant teòric i un de pràctic. La coherència ètica en el cas de les polítiques de cooperació és inexcusable, ja que es fonamenten en l'imperatiu ètic de la solidaritat i la justícia globals. Per tant, l'ètica s'ha de constituir en l'element neuràlgic d'aquest àmbit; altrament, els resultats poden ser contraris als esperats. En els discursos de les institucions responsables d'aquestes polítiques s'inclouen la majoria dels valors defensats per aquesta ètica, però en les seves praxis es difuminen notablement a causa de múltiples interessos que no tenen res a veure amb els fonaments genuïns de les polítiques de cooperació al desenvolupament.

Recentment, s'ha gestat una nova agenda per al desenvolupament, però continua qüestionant-se l'eficàcia de les accions de cooperació i, des d'alguns àmbits, fins i tot la seva existència. A hores d'ara, aquest reposicionament inconclús dificulta albirar possibles escenaris de futur.

La conjuntura actual, caracteritzada per la manca d'eficàcia de l'ajut, la reducció de recursos, el menyspreu a aquesta política pública —considerada sovint d'un rang inferior al d'altres— i la gestació de la nova agenda, sembla un moment propici per definir i articular una política de cooperació que s'encarregui del que, immanentment, és el seu mandat.

Actualment la participació del sector privat empresarial està guanyant molt de pes en la gestació i implementació de les accions de cooperació. Aquesta presència és tan vetusta que coincideix amb l'origen d'aquest sistema. El que és més pregnant és la crida al sector privat, per part de molts organismes públics, a participar en els debats sobre la nova agenda i a convertir-se en un dels actors clau, fins al punt que s'han creat nous mecanismes per facilitar-ne la inclusió. Aquest protagonisme genera moltes controvèrsies, sobretot quan es tracta de grans empreses que utilitzen les seves estratègies de responsabilitat social empresarial per justificar la seva incorporació en l'àmbit de la cooperació i per tornar a presentar l'adequació del binomi creixement-desenvolupament com a palanca per superar la pobresa.

La CD ha intentat defensar un model de cooperació més horitzontal, igualitari i recíproc, però no ha escapat de la crisi de legitimitat i d'identitat del sistema de cooperació. La seva proximitat a la ciutadania i als problemes locals possibilita l'entroncament de les agendes locals i globals que conflueixen en els territoris. És un bon moment per configurar un marc de referència propi que emfatitzi els seus trets d'identitat com a agent de desenvolupament local i perquè es converteixi en paladí d'un nou model de cooperació més responsable, coherent i eficaç. Perquè això s'esdevingui és convenient que la CD alineï les seves actuacions amb aquells agents amb qui comparteix una mirada similar sobre com abordar determinades problemàtiques socioeconòmiques. Les experiències que conformen el sector de l'ESS, i que integren una munió d'iniciatives amb un segell d'identitat conformat pels seus valors, propugnen una transformació de les estructures imperants en el món econòmic i empresarial capitalista.

Considerem que les empreses són agents socials que poden ser actors de desenvolupament, però en cap cas poden menystenir els valors que la societat ha fet propis. Aquesta altra economia que propugna l'ESS no ha estat gaire present en l'anàlisi científica i acadèmica, cosa que ha comportat una manca de reflexions sobre els seus fonaments epistemològics. No obstant això, pretén operar sobre noves formes de producció, consum, inversió i intercanvi més humanes i responsables. Així doncs, existeix en el nostre entorn més proper, i arreu, una plèiade d'experiències que no encaixen ni en el sector privat capitalista ni en el sector públic, i que intenten proposar alternatives econòmiques als models imperants que regeixen l'activitat econòmica, basats en la virtut cardinal del lucre. Un desenvolupament humà i col·lectiu digne no pot deixar-se en mans d'entitats que tenen com a objectiu últim l'obtenció del lucre, ja que fer-ho suposaria una greu incoherència. Hi ha entitats més meritòries per participar en aquest afer.

Confiem que el present treball pugui ser útil a les institucions públiques, fonamentalment a escala local i regional, que esmercen recursos a implementar una política de cooperació que considerem mancada de coherència. Així doncs, és una proposta adreçada als responsables de la Cooperació Descentralitzada (CD) com a política pública redistributiva que, des d'un nivell proper a la ciutadania, malda per corregir les desigualtats socioeconòmiques existents, també a escala mundial.

Pretenem, des del nostre convenciment personal i des d'una reflexió crítica i fonamentada, aportar una solució pràctica per esmenar la incoherència i la irresponsabilitat de les polítiques públiques de Cooperació Descentralitzada. En aquesta escomesa esdevé fonamental l'entroncament sobre el terreny d'aquells actors que poden reforçar-se mútuament per tal de contribuir a fer realitat unes relacions socioeconòmiques —entre les quals les de cooperació— molt més justes. La nostra proposta suposa una alternativa possible per a l'enfortiment d'actors locals que enarboren valors ètics concordants. Per consegüent, a més de realitzar un diagnòstic dels tres àmbits del nostre estudi, hem proposat possibles mesures que caldria implementar per albirar uns escenaris de futur més propicis a les genuïnes polítiques de cooperació.

Així doncs, l'objectiu general del nostre treball consisteix a comprovar que, basant-se en la concordança dels valors i principis propugnats per l'Ètica del Desenvolupament com a ètica aplicada en aquest àmbit, les contraparts empresarials idònies de la Cooperació Descentralitzada són les iniciatives socioeconòmiques que integren el sector de l'Economia Social i Solidària, ja que vertebraren els seus discursos i les seves accions a través d'uns valors i principis ètics que constitueixen el fonament del sistema de cooperació. Endemés, ambdós sectors tenen en comú altres elements de caire operatiu que podrien afavorir el reeiximent de possibles accions conjuntes. Per aquests motius, la CD ha de privilegiar aquest tipus d'iniciatives en detriment de les empreses que integren el sector capitalista convencional, les quals, en no compartir els mateixos valors, no tenen dret moral a participar en aquesta política.

La congruència de la nostra hipòtesi es basa, per un costat, en el fet que, des del punt de vista de la coherència ètica, les institucions públiques de cooperació han d'enfortir la seva relació amb aquells agents locals amb què comparteixen valors, i, per l'altre, en el fet que la incardinació de l'ESS en el sistema de CD pot produir resultats satisfactoris per a ambdós sectors i per a les poblacions amb què interactuen, car les aportacions mútues contribuirien a enfortir i fer reeixir les seves actuacions.

La nostra recerca se centra en l'estudi de dos àmbits ben concrets: per una banda, el sector de l'Economia Social i Solidària, i per l'altra, el sistema de la cooperació internacional al desenvolupament i al seu si, la Cooperació Descentralitzada. Atès que la cooperació al desenvolupament es fonamenta en uns principis i valors i que existeix una disciplina amb un corpus teòric propi, l'Ètica del Desenvolupament com a ètica aplicada, aquest és el nostre tercer àmbit d'estudi. L'anàlisi teòrica ens permet copsar tots aquells elements que han de confluïr per poder parlar d'un desenvolupament desitjable i, doncs, per oferir una visió normativa d'aquest desenvolupament i de les accions que cerquen assolir-lo. Aquesta visió se centra en uns valors i principis que haurien de constituir el marc axiològic per a qualsevol agent de cooperació al desenvolupament.

Per acabar de donar cos a la nostra proposta, hem de realitzar una anàlisi empírica a través d'entrevistes tant a persones significatives d'ambdós sectors com a analistes i experts en aquestes matèries. L'objectiu principal d'aquestes entrevistes, convertides, en la majoria dels casos, en diàlegs dirigits, és conèixer les percepcions i les visions que tenen aquestes persones sobre el que nosaltres ja hem constatat documentalment i sobre les possibilitats de concreció real de la nostra proposta.

La metodologia qualitativa és imprescindible per a la nostra anàlisi, ja que ens permet interpretar les realitats objecte d'estudi a partir dels discursos i percepcions dels protagonistes. Hem optat per la tècnica de l'entrevista en profunditat, ja que és una tècnica d'observació directa que comporta una certa interacció personal de l'investigador amb la persona o col·lectiu objecte/subjecte d'estudi i que es planteja intencionadament com a fita la captació comprensiva dels aspectes diferencials pel que fa a les conductes o representacions dels investigats.

Així doncs, per dur a terme l'anàlisi dels resultats del nostre estudi, operem en dues fases ben diferenciades: la primera consisteix en aquesta recerca dels tres àmbits ja citats, en què podem analitzar el que tenen en comú els dos sectors, CD i ESS, pel que fa als seus documents estratègics, programàtics o analítics; la segona consisteix a analitzar les entrevistes realitzades per tal de copsar les percepcions dels protagonistes i comparar-les amb les conclusions teòriques que, per si mateixes, ja contribueixen a contrastar la nostra hipòtesi.

Aquestes persones integren tres col·lectius: els dos grans sectors protagonistes del nostre estudi (Cooperació Descentralitzada i Economia Social i Solidària) i un tercer, conformat per especialistes i analistes. El conjunt de reflexions aportades pels protagonistes esdevé una font d'informació privilegiada, ja que ens permet establir les possibilitats de concreció real de la nostra proposta. Allò que ens interessa copsar i destacar en el nostre estudi són tots aquells aspectes vinculats als posicionaments ideològics i ètics que determinen les visions personals dels agents implicats en la CD i en l'ESS, així com d'aquelles persones que, tot i que no desenvolupen les seves tasques en algun d'aquests dos àmbits, duen a terme una activitat que, d'alguna manera, els confereix una visió privilegiada sobre la qüestió.

Els criteris per a la selecció dels entrevistats són diferents segons cada sector analitzat. Un primer criteri ha estat la delimitació geogràfica. Així, ens hem circumscrit al territori català perquè, si bé la nostra proposta pot ser d'aplicació a tots els actors públics del sistema de cooperació, la CD és privilegiada per implementar-la i el nostre àmbit territorial més proper és Catalunya, on, a més, les institucions públiques

ja tenen una dilatada experiència en aquestes accions i on les experiències socioeconòmiques que pertanyen a l'ESS són nombroses i també posseeixen un gran bagatge. Hem intentat una distribució equilibrada en el territori, la qual ha estat possible pel que fa al sector de la cooperació, però, en el cas de l'ESS, la majoria de les entrevistes han estat realitzades a Barcelona, exceptuant alguna experiència a Lleida i a Girona. La raó principal és que les iniciatives més significatives estan ubicades en aquesta àrea geogràfica.

Els altres criteris són diferents per a cada perfil seleccionat, però un primer criteri delimitador, òbviament, va ser el fet de pertànyer als sectors analitzats. Exposem els criteris concrets:

- Per al perfil dels tècnics o responsables de cooperació:
  - Tècnics dels ajuntaments de les quatre províncies catalanes: Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona. Hem triat també l'ajuntament de Sant Boi de Llobregat per la seva experiència en l'àmbit de la CD.
  - L'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD), organisme encarregat de gestionar la cooperació internacional de la Generalitat de Catalunya.
  - La Diputació de Barcelona, perquè esmerça recursos tant en projectes de cooperació com en accions relacionades amb l'estudi i la recerca en aquest àmbit.
- Per al perfil de les persones vinculades al sector de l'economia social i solidària:
  - Representants de les principals estructures representatives del sector.
  - Màxim representant polític del sector de l'economia social a la Generalitat de Catalunya.
  - Persones vinculades a empreses que pertanyen a aquest sector. En aquest cas, hem volgut tenir en compte diversos criteris perquè la mostra sigui el més representativa possible. En primer lloc, la dimensió de l'empresa i, per aquest motiu, hem triat empreses grans i petites; en segon lloc, empreses pertanyents als tres sectors: primari, secundari i terciari; en tercer lloc, hem intentat trobar empreses que estiguessin més o menys presents en tot el territori català, si bé, com ja hem dit, la majoria són a Barcelona; un darrer criteri ha estat la rellevància de la persona pel seu bagatge, implicació i coneixement del sector.
- Per al perfil dels experts: hem seleccionat principalment persones vinculades a organismes de la societat civil organitzada, entre els quals les ONGD. Algunes d'aquestes persones disposen d'experiència pràctica sobre el terreny, però també s'han dedicat a estudiar i analitzar la realitat des d'un punt de vista més teòric.

Atès que la selecció de persones que podien ser d'interès per a la nostra investigació responia més a perfils sociolaborals que no pas a aspectes de caire personal, es va garantir l'anonimat de les persones entrevistades, sense que això suposés cap pèrdua de valor ni de dades d'interès per al nostre estudi. És per aquest motiu que, per referir-nos als diferents entrevistats i entrevistades, vam idear un sistema d'acrònims que si més no ens havien de permetre saber a primer cop d'ull el col·lectiu al qual pertanyen. Així: TEC1 ens informa que és el primer tècnic entrevistat; ESS1, la primera persona de l'ESS entrevistada i EX1, el primer expert.

TAULA 0-1. QUADRE RESUM DE LES PERSONES ENTREVISTADES

Col·lectius	Nombre de persones entrevistades
Economia Social i Solidària	15
Cooperació Descentralitzada	10
Experts i expertes	8

1. Cooperació internacional al desenvolupament: Cooperació Descentralitzada

1.1. Apunts històrics

L'origen històric dels programes de cooperació internacional per al desenvolupament se situa en una època recent. Durant el període colonial (des del segle XV fins a mitjans del segle XX), les metròpolis no van institucionalitzar cap sistema d'ajut oficial cap a les colònies. Les seves relacions es desenvolupaven dins d'un marc comú en l'àmbit comercial i financer, caracteritzat per una política proteccionista i d'inversions públiques. A partir del segle XIX es comencen a plantejar els enviaments d'ajut a les colònies, però des d'una perspectiva exclusivament caritativa. La major part d'aquest ajut va ser canalitzat a través d'ordes religiosos o institucions filantròpiques i tenia com a principal objectiu reduir el patiment humà conseqüència de les guerres, les catàstrofes naturals i la fam.¹

És necessari assenyalar que la cooperació al desenvolupament ha tingut diferents objectius des del seu naixement i ha evolucionat segons el pensament i els valors dominants en la societat del moment; per tant, no existeix una definició única. De la mateixa manera, el terme *desenvolupament* ha tingut diferents accepcions des d'inicis del segle XX, i aquestes són les que han determinat les accions i els discursos de la cooperació al desenvolupament. Conseqüentment, no és possible analitzar l'origen de la cooperació al desenvolupament sense fer una referència expressa al concepte de desenvolupament, ja que la primera no s'entén sense el segon. Com assenyalen Dubois i Yoldi (2001), el desenvolupament marca tant els continguts com l'abast de la cooperació.

---

¹ L'any 1853 es crea Càritas Diocesana i l'any 1969, Creu Roja.

A continuació descrivim els fets més rellevants de la recent història d'aquest binomi: cooperació al desenvolupament i desenvolupament. S'ha apostat en la descripció per l'ordre cronològic, però, en alguns casos, per aconseguir una explicació més clara dels fets que corresponen a un mateix actor de cooperació, aquest ordre no ha estat respectat.

Anys quaranta: inicis de la política de cooperació

Durant aquesta dècada es va començar a perfilar l'entramat institucional de la política de cooperació al desenvolupament, ja que, després de la Segona Guerra Mundial, el desenvolupament econòmic es va convertir en l'objectiu fonamental de les relacions de cooperació. Hi havia una ampli consens sobre la seva importància en creure's que podia coadjuvar a evitar un conflicte de dimensions similars a les d'aquell a què s'acabava de posar fi. En aquell moment es va plantejar per primera vegada la dicotomia entre països desenvolupats i subdesenvolupats, en al·lusió al diferent grau de creixement econòmic.

L'any 1944 va tenir lloc la Conferència de Bretton Woods, a partir de la qual van néixer les principals institucions cridades a ser, a partir d'aquell moment, les gestores i executores de l'ordre econòmic mundial, tant en l'àmbit monetari com en el financer: el Fons Monetari Internacional (FMI) i el Banc Internacional de Reconstrucció i Foment (BIRF), més conegut com a Banc Mundial (BM). El futur del discurs i de la pràctica de la cooperació al desenvolupament, des de llavors, va quedar fortament supeditat a aquesta nova arquitectura institucional mundial, ja que moltes de les seves propostes es van elevar a la categoria de tòtem. Tot i que en els seus inicis no van considerar la cooperació entre els països del nord i del sud com un dels seus objectius, el BIRF va acabar assumint les tasques relacionades amb el subdesenvolupament dels països.

El primer referent formal i doctrinal de la política de cooperació internacional és la Carta de Nacions Unides, aprovada el 26 de juny de 1945 a San Francisco (Estats Units), i que va donar lloc al naixement de l'Organització de les Nacions Unides (ONU). Un dels objectius de la Carta inclou la cooperació internacional per al desenvolupament, ja que reconeix el compromís dels seus membres per promoure una millor situació econòmica i social per a tots els pobles.² El paper de les Nacions Unides en aquest terreny es va limitar, en els primers temps, a l'assistència tècnica i a l'ajut alimentari, principalment per la resistència del BM a la participació de Nacions Unides en l'ajut financer.³ L'any 1948, l'ONU va crear el Programa d'Assessoria Tècnica per als països subdesenvolupats, programa que va fixar una sèrie de criteris d'atorgament d'aquesta assistència i que era alimentat per les contribucions voluntàries dels països membres. El mateix any, l'Assemblea General de Nacions Unides va aprovar la Declaració Universal dels Drets Humans i, un any més tard, va crear el Programa Ampliat d'Assistència Tècnica per al desenvolupament econòmic dels països subdesenvolu-

---

² El document es pot consultar a: www.un.org/spanish/aboutun/charter.htm.

³ Es va intentar crear el Fons de les Nacions Unides per al Desenvolupament Econòmic, però aquesta iniciativa, per manca de fons i per l'oposició del BM, no es va posar en pràctica de forma efectiva.

pats, de manera que es va consolidar com l'organisme especialitzat en matèria de cooperació tècnica.

Bilateralment, els Estats Units, França i el Regne Unit van ser els primers a iniciar accions de cooperació al desenvolupament. França i el Regne Unit van començar a destinar fons als estats recentment independitzats. El Regne Unit, l'any 1945, va aprovar l'Acta del Benestar i el Desenvolupament Colonial —Colonial Development and Welfare Act— i el 1948, l'Acta de Desenvolupament de Recursos Transoceànics. El govern francès, l'any 1946, va crear el Fons de Desenvolupament Econòmic i Social per als Territoris d'Ultramar, l'objectiu principal del qual va ser l'establiment, finançament i execució de plans d'equipament i desenvolupament dels territoris dependents del ministeri francès d'Ultramar. Aquests primers programes responien més a la necessitat de les antigues metròpolis de mantenir relacions bilaterals específiques que a les necessitats de recursos dels països receptors (Maestro, 2001).

L'any 1948, els Estats Units van aprovar l'anomenat Pla Marshall, Programa de Reconstrucció Europea, anunciat el 1947 pel llavors secretari d'Estat americà George Marshall. Els Estats Units van oferir vint mil milions de dòlars per reconstruir Europa, restablir el comerç internacional i promoure el moviment de capitals.⁴ Aquest ajut públic dirigit a països industrialitzats constitueix, per a alguns autors, un dels fets fundacionals de la política de cooperació internacional per al desenvolupament (Sanahuja, 2001), però, per a d'altres, la cooperació al desenvolupament és quelcom més que ajut per a la capacitació tècnica o l'assistència financera, com va ser el Pla Marshall (Maestro, 2001).⁵ En qualsevol cas, existeix un ampli consens sobre la influència de l'esmentat pla en la pràctica de la política de cooperació al desenvolupament durant els anys posteriors. Aquest ajut bilateral per part dels Estats Units va provocar una reducció significativa dels fons que aquest país destinava tant al BM com a les Nacions Unides, raó per la qual els recursos d'ambdues institucions van quedar limitats a quantitats irrellevants.

La supremacia del mercat va ser el vector fonamental de funcionament de les institucions de Bretton Woods. Aquest sistema multilateral va suposar una empenta per a la cooperació internacional, però esdevé cabdal l'anàlisi de les circumstàncies geopolítiques per copsar el seu funcionament i la seva posterior evolució (Gómez Galán i Sanahuja, 1999).

Anys cinquanta: temps d'incubació del desenvolupament

L'any 1950, el Congrés dels Estats Units va adoptar la Llei per al Desenvolupament Internacional, inspirada en el punt IV del discurs d'investidura pronunciat pel president Truman el 20 de gener de 1949. Aquest quart punt recollia la necessitat d'emprendre un nou programa que posés el potencial científic i industrial americà a l'abast de les regions subdesenvolupades per tal de contribuir al seu creixement.

---

⁴ El document es pot consultar a: www.usinfo.state.gov/espanol/infousa/govt/files/marsplan.htm

⁵ El programa canalitzava recursos que representaven el 2,5% del PIB d'aquella època (Prado Lallande, 2011).

Aquest punt inaugura, com assenyala Rist (2002), l'era del desenvolupament i constitueix un referent, ja que sintetitza un cert nombre d'idees i proposa una nova forma de concebre les relacions internacionals. A partir d'aquest text, es modifica el sentit del terme *subdesenvolupament* i es transformen les relacions nord-sud en considerar-se que el desenvolupament i el subdesenvolupament no són oposats, sinó que els països subdesenvolupats estan en una fase anterior als desenvolupats i, per tant, només cal accelerar el creixement per reduir la distància existent. El desenvolupament de les nacions és considerat un fenomen intern, si bé existeix la possibilitat d'ajut exterior.

El 1954, els Estats Units van aprovar una llei que institucionalitzava l'ajut alimentari, la Public Law 480. Perseguien combatre la fam a l'Índia i el Pakistan, però també fer front al comunisme i conquerir els mercats incipients (Brunel, 1997). La gran quantitat d'excedents agrícoles dels mercats americans i la necessitat de trobar-los una sortida va afavorir la promulgació d'aquesta llei. D'altra banda, l'argument de la seguretat s'ha anat reiterant al llarg de tota la trajectòria de l'ajut americà, i ja l'any 1952 van aprovar l'Acta de Seguretat Mútua, base legal de l'ajut nord-americà fins al 1961 (Maestro, 2001).

L'any 1955 va tenir lloc la Conferència de Bandung, a Indonèsia, en què els països de la perifèria van concentrar les seves reclamacions de reformes econòmiques, polítiques i socials i, alhora, es va criticar el colonialisme i es va reclamar la independència de tots els països colonitzats. Aquesta conferència va marcar el començament del Moviment de Països No Alineats i de les reivindicacions dels països del Tercer Món davant el colonialisme, la discriminació racial i l'armament atòmic (Nieto Pereira, 2001).

En relació amb el desenvolupament, en aquests anys se'n considerava fonamentalment el vessant econòmic i, per tant, la producció i l'acumulació necessàries requerien inversions privades i ajut exterior per compensar l'escassetat d'estalvi intern i de capital d'inversió. Per donar resposta a aquesta concepció del desenvolupament, es creen i es posen en funcionament una sèrie d'institucions: el Fons Especial de Nacions Unides per al Desenvolupament Econòmic i la Corporació Financera Internacional (CFI), creada al si del BM per afavorir les inversions privades al Tercer Món.

En aquests moments, el BM ja esmerçava tots els seus recursos en els països subdesenvolupats. Val a dir que totes les seves actuacions han seguit unes pautes de comportament concretes al llarg de tota la seva història: el creixement econòmic, assimilat a desenvolupament, ha estat l'eix central de totes les seves decisions. En aquesta època va concedir, fonamentalment, ajuts a països subdesenvolupats de renda mitjana i a projectes rendibles a través de préstecs per a accions concretes destinades, primerament, al sector de les infraestructures, i des de finals dels anys cinquanta, també a altres sectors com l'agrícola. Aquell mateix any, el 1955, es va crear l'Institut de Desenvolupament Econòmic,⁶ institució que va difondre abastament els enfocaments del BM.

El 1956 es va celebrar la primera reunió del Club de París per negociar el deute extern de l'Argentina. Aquest club és un fòrum on es reuneixen els principals estats creditors per tractar els problemes dels països deutors de forma global i no bilateral.

---

⁶ Des de 1999 és un institut del BM.

L'any 1957 es va signar el Tractat de Roma, que va instaurar la Comunitat Econòmica Europea (CEE), i es va crear el Fons Europeu de Desenvolupament (FED) per als països i territoris d'ultramar, principal instrument de gestió dels ajuts financers i de les inversions destinades a "facilitar el desenvolupament progressiu dels països associats", segons el text de l'article 132 del Tractat de Roma.⁷ Un dels seus objectius va ser la creació d'una política exterior comuna, incloent-hi l'ajut al desenvolupament. La Unió Europea (UE) i els seus estats membres es convertiren amb el decurs del temps en un dels principals donants d'ajut al desenvolupament, atenent a la quantia de recursos mobilitzats per a aquest fi.

Aquell mateix any es va crear la Society for International Development (SID), a Washington, amb l'objectiu que fos un lloc d'intercanvi d'informació entre els professionals del desenvolupament. La SID es va convertir en referència de la pràctica i del discurs sobre desenvolupament.

L'any 1959 va néixer el Banc Interamericà de Desenvolupament (BID), institució de la qual han rebut més finançament l'Amèrica Llatina i el Carib (Prado Lallande, 2011).

Anys seixanta: consolidació del sistema de cooperació al desenvolupament

Durant aquesta dècada, podem afirmar que es consolida el sistema de Cooperació Internacional al Desenvolupament. Fins aleshores no hi havia hagut cap coordinació de les diferents accions dutes a terme en aquest àmbit. El 1960, el BM va crear l'Associació Internacional per al Desenvolupament, encarregada de concedir préstecs als països en condicions més favorables que les del mercat per tal de contribuir al seu desenvolupament. A partir de llavors, el BM es va especialitzar en el que Sanahuja (2001) anomena el "nucli dur" de les polítiques de desenvolupament, integrat per l'estructura productiva, l'ajustament estructural i les reformes econòmiques.

El 1961 es va crear en el si de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) el Comitè d'Assistència per al Desenvolupament (CAD), successor del Grup d'Ajut al Desenvolupament, creat un any abans. El CAD reuneix els donants bilaterals i té com a missions fonamentals establir les orientacions en matèria de cooperació al desenvolupament, revisar els programes de cooperació dels seus estats membres, oferir un espai per al diàleg i publicar estadístiques i informes sobre l'ajut.⁸ En aquesta línia, el 1961 va emetre la Resolució sobre l'Esforç Comú de l'Ajut. Conseqüència de les recomanacions del CAD, els fluxos d'ajut van ser incrementats. Sense ànim d'exhaustivitat, relatarem alguns dels fets que constaten aquesta articulació i consolidació del sistema de cooperació:

- La creació, el 1965, del PNUD (Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament) a partir del Programa Ampliat d'Assistència per al Desenvolupament Econòmic dels Països Subdesenvolupats i del Fons Especial de les Nacions Unides per al Desenvolupament Econòmic. Va provocar un augment dels recursos de la cooperació multilateral de Nacions Unides a través de les seves agències.

⁷ El text del tractat es pot consultar a: <http://www.un.org/es/documents/charter/>.

⁸ Font: <http://www.oecd.org/fr/cad/>

- La creació dels Bancs Regionals, l'Interamericà, el BID el 1960, l'Africà el 1964 i l'Asiàtic el 1966, sotmesos tots a les directrius dogmàtiques del BM i l'FMI i a la política exterior dels Estats Units (Nieto Pereira, 2001).
- L'augment dels instruments bilaterals de cooperació amb la creació de l'Agència per al Desenvolupament Internacional als Estats Units (USAID), el Ministeri de Cooperació i Desenvolupament a França i el Ministeri de Desenvolupament d'Ultramar a Gran Bretanya. Altres països, com Alemanya, el Japó o els països del nord d'Europa, van iniciar també les seves actuacions en aquest àmbit. L'any 1968, el Canadà crea l'Oficina d'Ajut Extern.
- La signatura, l'any 1963, de la primera Convenció de Yaoundé, per al període 1963-1968, entre la Comunitat Econòmica Europa (CEE) i alguns països africans i que va donar lloc al segon FED. Aquesta convenció mantenia un règim de preferències comercials recíproques.
- La major presència en el panorama internacional d'instàncies privades, organitzacions no governamentals (ONG) que ja havien començat a fundar-se a principis de segle XX.⁹

El 1961, l'Assemblea General de les Nacions Unides va declarar la dècada dels seixanta com el "decenni del desenvolupament",¹⁰ conegut més tard com el "primer decenni del desenvolupament".¹¹ Es comença ja a reconèixer que el desenvolupament no és concomitant al creixement econòmic, tot i apostar pel comerç com un dels motors fonamentals per al desenvolupament de qualsevol país. L'any 1964 es va celebrar la primera Conferència de les Nacions Unides per al Comerç i el Desenvolupament (UNCTAD), la qual va establir el Sistema de Preferències Generalitzades per millorar l'accés de les exportacions dels països en desenvolupament als mercats dels països industrialitzats, i va donar lloc al naixement del Grup 77,¹² conjunt de països del Tercer Món que es van agrupar per tal de fer front als països del nord. La UNCTAD va ser utilitzada pels països del sud per tal de reivindicar noves condicions comercials menys perjudicials.

En aquest període, les tasques del BM es reorienten definitivament cap als problemes del desenvolupament dels països del Tercer Món i es consolida el seu paper com a agència de desenvolupament. Aquest canvi respon al nou tractament atorgat als problemes de subdesenvolupament, canvi que és conseqüència, segons Unceta (1994), de tres factors fonamentals: el primer, la tinença, per part dels països empobrits, de molts recursos necessaris per a la industrialització dels països occidentals; el segon, la urgència, en el marc del conflicte est-oest, de dur a terme polítiques que comportessin una determinada estabilitat social, i el tercer, la necessitat d'una estratègia conduent a una industrialització similar a la dels països del nord.

---

⁹ A la Gran Bretanya, la pionera és Save the Children, i després de la Segona Guerra Mundial es crea OXFAM i Catholic Relief Service.

¹⁰ Resolució 1710/XVI.

¹¹ Es van fixar dos objectius: una taxa de creixement del 5% anual per als països subdesenvolupats i uns recursos dels països rics cap als pobres equivalents a l'1% dels ingressos combinats dels països avançats. Ambdós s'havien d'haver assolit el 1970.

¹² Actualment, 123 països integren aquest grup.

Durant aquesta dècada, predominava encara la idea que el desenvolupament era conseqüència del creixement, i aquest, de la inversió i l'estalvi. Es continuava considerant, per tant, que els fluxos de recursos externs coadjuvaven a les estratègies de desenvolupament. En aquest context, els països industrialitzats concebien la cooperació al desenvolupament com l'instrument que ajudaria a superar l'etapa de subdesenvolupament, ja que pressuposaven un model lineal de desenvolupament. Així doncs, el desenvolupament consistia en el pas d'una economia basada en l'agricultura a una economia industrial. La principal teoria inspiradora d'aquests principis va ser la de W. Rostow entorn de les etapes del creixement econòmic: atès que el desenvolupament és lineal, qualsevol país se situa en el camí cap al desenvolupament. Totes les societats passen per una d'aquestes cinc etapes: societat tradicional, precondicions per a l'arrencada, arrencada cap al creixement sostingut, camí cap a la maduresa i etapa d'alt consum. L'èxit d'aquesta teoria, com assenyalava Rist (2002), és degut fonamentalment a la justificació que fa de les pràctiques de l'època. Aquesta doctrina va ser dominant entre els països del centre i les institucions com el BM i l'FMI. En conseqüència, l'ajut es va utilitzar com a complement de l'estalvi intern dels països i va ser considerat, bàsicament, com una transferència de recursos del nord cap al sud. Com assenyalava Tortosa (2001:151) "[m]odernitzar y americanizar significaban la misma cosa y está claro que se trata de un proceso transitivo ("yo te desarrollo a ti") del que lo básico consiste en quitar los obstáculos que impiden el desarrollo natural". En aquell moment no es va tenir en compte que el subdesenvolupament és una conseqüència del desenvolupament (Berzosa, 1996).

En definitiva, la cooperació al desenvolupament, en aquesta dècada i en l'anterior, era considerada en clau econòmica i, per tant, el creixement va ser el seu principal objectiu.

L'any 1968, Robert S. McNamara va assolir la presidència del BM i va donar un gir radical a la institució, fent de la lluita contra la pobresa un dels seus objectius fonamentals. Aquesta nova orientació va ser reforçada per la presa de consciència sobre la limitació dels resultats dels enfocaments ortodoxos sobre el desenvolupament. L'Informe Pearson de l'any 1969, *Socis en el desenvolupament*, resultat d'un encàrrec del BM per analitzar els resultats de l'ajut al desenvolupament en els vint anys anteriors, recomanava una reorientació en les seves polítiques de desenvolupament i, per tant, de cooperació. Assenyalava que s'havien de tenir en compte els aspectes socials de la pobresa o l'atenció a les necessitats bàsiques de la població, entre d'altres, i suggeria que el 0,7% del producte interior dels països més rics es dediqués a ajut al desenvolupament i que s'arribés a aquesta xifra abans de 1980 (Sotillo, 2011).

Sampedro (1996:115) assenyalava que "ningún mejor resumen de la evolución durante el Primer Decenio que mostrar el indudable crecimiento de la conciencia pública del desarrollo durante su transcurso, pero sin que haya ido acompañado de realizaciones substanciales".

Anys setanta: temps d'esperances, encara el desenvolupament era possible

L'any 1970, i atès que no s'havien obtingut els resultats favorables que s'havien previst en l'anterior dècada, l'Assemblea de Nacions Unides va declarar el Segon De-

cenni de Desenvolupament¹³ i va aprovar l'anomenada Estratègia Internacional per a la Dècada del Desenvolupament, que preveia, com una de les seves mesures, l'atorgament del 0,7% del producte nacional brut (PNB) dels països rics a l'ajut oficial al desenvolupament (AOD). Aquesta xifra, amb el decurs del temps, ha anat assolint un significat simbòlic en totes les reivindicacions entorn de l'ajut al desenvolupament, fonamentalment per l'incompliment manifest de gairebé tots els països donants. Segons Unceta i Yoldi (2000), la cooperació al desenvolupament no va funcionar, en primer lloc, per la concentració de les inversions en sectors poc generadors d'ocupació; en segon lloc, per l'articulació de les accions en funció dels interessos geoestratègics, i en tercer lloc, per la manca d'eines democràtiques a l'hora de fixar les prioritats de les accions de desenvolupament. L'esmentada estratègia considerava que el desenvolupament havia de ser concebut de forma global i integrada. Nacions Unides i altres països preocupats pels aspectes més socials del desenvolupament endeguen programes de desenvolupament rural integrat i accions en els àmbits de salut, educació i sanejament.

L'any 1971, l'Assemblea General de Nacions Unides va establir la primera llista de països menys avançats, integrada per vint-i-cinc, i va reconèixer d'aquesta manera la seva especificitat. Des d'aquell moment, altres països han anant alimentant aquesta llista. Un any més tard es va celebrar la primera Conferència de Nacions Unides sobre el Desenvolupament a Estocolm, i va néixer el Programa de Nacions Unides per al Medi Ambient. Per primera vegada es va fer una crida en relació amb els riscos de la pol·lució i l'exhauriment de recursos, en suma, sobre la problemàtica generada per l'explotació abusiva de la natura. El Club de Roma va publicar aquell mateix any *Els límits del creixement*, en què es demostrava com el creixement econòmic i la industrialització durien a la destrucció dels recursos naturals. Dos anys després es va convocar una sessió extraordinària de l'Assemblea General de Nacions Unides per estudiar els problemes relatius a les matèries primeres i al desenvolupament, i es va proclamar la declaració referent a la Instauració d'un Nou Ordre Econòmic Internacional i un Programa d'Acció.¹⁴ A finals d'aquell any es va adoptar la Carta de Drets i Deures Econòmics dels Estats.¹⁵

En aquest període, el CAD defineix els criteris (detallats més endavant) que havien de servir, des de llavors i fins a l'actualitat, per definir l'ajut oficial al desenvolupament com a tal. És també en aquests moments que el BM va començar a combinar polítiques de creixement amb redistribució i satisfacció de les necessitats bàsiques en els grups més pobres. Malgrat això, els resultats positius sobre els sectors més necessitats van ser escassos, ja que, tot i la nova orientació cap a la reducció de la pobresa, només el 10% dels recursos es destinaven a sectors socials, mentre que la resta es canalitzaven a través de projectes d'industrialització convencionals, ja que el creixement econòmic continuava sent considerat l'eix principal del desenvolupament. Aquests projectes van tenir conseqüències nefastes, tant per al medi ambient com per a les economies locals, que van deixar de ser alimentàriament autosuficients, car la seva activitat agrícola va

---

¹³ Resolució 2626 (XV) de 1970.

¹⁴ Dues resolucions: 3201 (S-VI) i 3202 (S-VI).

¹⁵ Resolució 3281 (XXIX).

ser dirigida en una bona part cap a l'exportació (Sanahuja, 2001). El 1979, el BM va publicar el seu primer informe sobre el desenvolupament al món.

L'any 1975, en substitució de la de Yaoundé, es va signar la primera Convenció de Lomé amb els 46 països de l'Àfrica, el Carib i el Pacífic (ACP), per la qual els països ACP es beneficiarien d'un accés preferent als mercats comunitaris. Aquest fet inicia la política de cooperació de la Comunitat Europea amb objectius i instruments específics. El 1976, la Comunitat va signar els primers acords amb els països del Magrib, i l'any següent, amb altres països de la Mediterrània, de manera que aquesta àrea geogràfica i els països ACP van constituir les dues destinacions preferents dels seus recursos. Més tard, també Àsia i l'Amèrica Llatina seran destinacions dels seus recursos, però amb un caràcter secundari, ja que no se'ls concedeixen privilegis en l'accés als mercats. Aquests fets palesen els vincles històrics dels països que formen la UE amb les seves antigues colònies (Dubois, 2001). El mateix any es va crear el Club de Londres, que agrupava entitats creditores privades, amb l'objectiu d'identificar tot el procés de renegociació del deute d'un país amb la banca internacional.

Durant aquests anys neix un nou concepte: el desenvolupament social com a condició *sine qua non* en la lluita contra la pobresa. Per tant, es comença a perfilar la idea que l'ajut ha d'orientar-se a la satisfacció de les necessitats bàsiques de la població. La crisi de les exportacions tradicionals dels països del Tercer Món, així com el deute extern i el fracàs dels processos de desenvolupament engegats, contribueixen a aquest redireccionament de l'ajut. La satisfacció de les necessitats bàsiques va ser un objectiu compartit, tant per les institucions multilaterals de l'ajut com per les organitzacions no governamentals i pels donants bilaterals, que van decidir destinar als països més pobres un ajut del 0,15% del seu PNB. No obstant això, l'èmfasi es va posar en les accions que pretenien integrar els països en l'economia mundial més que en la satisfacció de necessitats (Maestro, 2001) i, per bé que els crèdits als sectors socials van augmentar, l'estratègia principal va continuar sent la modernització del sector agrícola. A més, es van palesar els efectes negatius de les polítiques del BM sobre les societats del sud, i el Banc va aprofitar l'enfocament de la satisfacció de necessitats bàsiques per intentar pal·liar-los. Al mateix temps, es va començar a percebre la necessitat de reformes polítiques perquè els projectes donessin millors resultats. L'eina de cooperació principal era el projecte, però ara amb objectius i grups beneficiaris més específics.

L'any 1979, el BM va encarregar a una comissió independent, anomenada Brandt, l'elaboració d'un programa per tal d'aconseguir la integració nord-sud. Aquest informe, anomenat *Nord-Sud: un programa de supervivència*, va abordar els problemes del desenvolupament des d'una perspectiva global. Per a alguns experts en el tema, l'estudi, que era urgent, va ser decebedor perquè no va pretendre canviar les estructures de dominació mundial, sinó preservar l'*establishment* internacional (Rist, 2002). Aquest informe va marcar el final d'una època en què s'esperava actuar sobre les causes de la pobresa i l'inici d'una altra en què es multiplicarien els ajuts pal·liatius.

A finals de la dècada es produeix una reducció dels fons aportats a la cooperació pels països clàssics com els Estats Units, i un increment dels procedents d'altres, com els Països Baixos i els estats escandinaus. Aquests últims van començar a prioritzar els països receptors amb polítiques nacionals que oferissin garanties d'eficàcia per a les seves polítiques de cooperació. En general, l'ajut es canalitzava segons les prioritats sectorials establertes per cada país i segons els grups objectius, i el projecte era l'eina

principal. Però, de forma progressiva, els programes van anar adquirint importància i es van confeccionar els anomenats programes-país a mitjà i llarg termini.

En definitiva, els anys setanta corresponen a un període de protagonisme rellevant dels països del sud i d'esperances d'assolir els objectius del desenvolupament. Les reivindicacions del sud són escoltades al nord i es comença a argumentar que cal actuar, no només sobre els efectes del subdesenvolupament, sinó, fonamentalment, sobre les seves causes.

Anys vuitanta: dècada perduda per al desenvolupament

Segons Sanahuja (1999), aquest decenni és considerat per molts autors com un dels més difícils per als països en desenvolupament. Se'l coneix com "la dècada perduda" per una sèrie d'indicadors que manifesten la pèrdua de la qualitat de vida per a una bona part de la població d'aquests països. I, paradoxalment, el 1980, Nacions Unides va tornar a proclamar un altre decenni per al desenvolupament, el tercer.¹⁶

Durant aquest període, la puixança de les teories neoliberals torna a ser significativa i domina novament el pensament sobre el desenvolupament econòmic. Així doncs, es proclama que, solucionant els desequilibris macroeconòmics, es podrà solucionar el problema de la pobresa. Per aconseguir-ho, s'havia d'estimular el sector privat a l'interior de cada país, ja que era considerat el principal motor del creixement. L'ajut en aquesta dècada, en conseqüència, ja no busca solucionar problemes concrets, sinó aconseguir el canvi d'orientació en les polítiques econòmiques dels països receptors.

En la primera línia d'aquest pensament es troben tant el BM com l'FMI. Els resultats limitats de l'estratègia de creixement amb redistribució, d'una banda, i la crisi del deute extern, de l'altra, afavoreixen un augment del protagonisme d'ambdues institucions, que comencen a aplicar els tan injuriats programes d'ajustament estructural (PAE), d'obligat compliment per als països deutors que volien obtenir finançament. El seu ajut al desenvolupament va passar aleshores a vincular-se a programes relacionats amb la tan controvertida condicionalitat.¹⁷ Aquestes polítiques, de caire estrictament neoliberal, van provocar canvis en l'estructura econòmica de molts països, mercès a mesures com la liberalització del comerç o la privatització d'empreses estatals, mesures que, suposadament, havien de ser un revulsiu per al seu creixement econòmic. El BM va abandonar parcialment els préstecs vinculats a projectes i va començar a posar en marxa els préstecs d'ajustament estructural orientats a polítiques, i els préstecs sectorials d'ajustament amb l'objectiu de millorar la situació de la balança de pagaments. El 1989, ambdues institucions van adoptar la pràctica de la condicionalitat creuada, interrelacionant les condicions.

Les conseqüències socials dels PAE van ser nefastes, sobretot per als sectors més pobres i per a la classe mitjana dels països del sud. Com indica Sanahuja (1994), aquests programes van servir perquè els països fessin front al pagament del deute i no perquè

---

¹⁶ Resolució 35/36 de 1980.

¹⁷ Fins a aquest moment, la condicionalitat del BM s'havia limitat als aspectes tècnics i financers dels projectes.

sortissin de la crisi. L'inevitable reconeixement del fracàs de moltes de les seves accions¹⁸ va portar el BM a reconèixer explícitament, en el seu informe de l'any 1987 sobre desenvolupament mundial, que la reducció de la pobresa havia de tornar a ser un dels objectius de les estratègies de desenvolupament. No obstant aquest reconeixement, les accions per reduir la pobresa van continuar tenint un caràcter residual. Respecte als postulats neoliberals, Berzosa (1996: 199) assevera que “[e]l triunfo de estos últimos supuestos ha conducido a un ambiente de pesimismo e incertidumbre en los estudios de desarrollo en estos últimos años”.

El protagonisme del BM i l'FMI ha marcat una forma d'entendre i practicar la cooperació, ja que molts països donants van adoptar la pràctica de la condicionalitat, tal com l'entenien aquestes institucions (Dubois, 2001). Per això, molts donants multilaterals i bilaterals van considerar fonamental l'ajustament estructural i l'estabilitat macroeconòmica, cosa que va donar lloc a una nova orientació de l'ajut internacional, que va deixar de tenir com a eix fonamental les necessitats bàsiques, i l'ajut es va condicionar a la realització d'ajustos estructurals, fins i tot per part d'alguns països donants. A finals de la dècada es va començar a parlar del Consens de Washington, promogut per les institucions de Bretton Woods i per les institucions més rellevants dels Estats Units, per fer referència al model global de política econòmica, basat en els postulats neoclàssics més ortodoxos que havien de seguir el països empobrits. Els resultats van ser poc encoratjadors i, en alguns casos, desastrosos (Berzosa, 2002).

L'any 1980 es va signar la segona Convenció de Lomé i, cinc anys més tard, la tercera. En aquest moment, les institucions comunitàries comencen a prioritzar dos sectors: el desenvolupament rural i la seguretat alimentària.

El 1986, l'Assemblea General de Nacions Unides va aprovar la Declaració sobre el Dret al Desenvolupament,¹⁹ segons la qual tots els subjectes del dret internacional estan obligats a actuar respectant i fent respectar el dret al desenvolupament dels individus i els pobles. Nacions Unides aposta per una concepció del dret al desenvolupament multidimensional, de realització progressiva, íntegra, que ha de realitzar-se a la vegada en l'esfera nacional i internacional, i que té com a component principal la participació. L'article 1 de la declaració vincula el desenvolupament als drets humans.

Un any després, es va publicar l'Informe Brundtland, titulat *El nostre futur comú* —que relaciona la idea de desenvolupament amb la de medi ambient—, fruit de la Comissió de Nacions Unides per al Medi Ambient i el Desenvolupament, composta per experts en medi ambient. L'informe detalla de forma exhaustiva tots els problemes mediambientals que suposen un risc per a l'equilibri ecològic del planeta, però, alhora, mostra moltes contradiccions, la principal de les quals és la preconització del creixement econòmic per reduir la pobresa i mantenir l'estabilitat de l'ecosistema, política que al llarg de la història ha incrementat les desigualtats entre els rics i els pobres i ha posat en perill el medi ambient.

---

¹⁸ En aquest decenni es comença a produir un fenomen que es coneix com a “inversió del corrent financer”, que representa la sortida neta de capitals dels països del sud en direcció als del nord. Aquest fet és una conseqüència de les mesures que van aplicar les institucions de Bretton Woods per solucionar el problema del deute extern.

¹⁹ Resolució 41/128, de 4 de desembre de 1986.

El 1987, el Fons Internacional de les Nacions Unides d'Auxili a la Infància (UNICEF) va llançar la proposta *Ajustament estructural amb rostres humans*, que proposava un model en què fos possible el creixement i l'equitat. Cercava pal·liar els efectes negatius dels PAE en les poblacions que els patien.

Durant aquesta dècada, Nacions Unides comença a parlar del desenvolupament humà, a identificar les necessitats humanes i a referir-se a noves variables, per definir i mesurar el desenvolupament, que tinguin en compte aspectes diferents dels merament econòmics. Amb aquesta finalitat, des de 1989 es comencen a estudiar els canvis en el desenvolupament humà dels diferents països a partir d'una nova variable, l'índex de desenvolupament humà (IDH), i es comencen també a incorporar els aspectes de gènere i sostenibilitat a l'agenda de la cooperació.

Anys noranta: dècada perduda per a la reducció de la pobresa

La caiguda del Mur de Berlín, l'any 1989, va provocar esperances pel que fa al desenvolupament dels països del sud. Es considerava que els *dividends de la pau* —és a dir, els recursos que es veurien alliberats dels pressupostos militars— podrien ser destinats a accions que afavorissin el benestar de les societats. Amb el decurs del temps, s'ha constatat que no ha estat així.

Les institucions financeres internacionals (IFI), la Comunitat Europea i alguns països de manera bilateral van supervisar i secundar la transició cap al capitalisme dels països del, ja extingit, bloc comunista. Així, l'any 1990 es va crear el Banc Europeu de Reconstrucció i Desenvolupament per finançar les reformes econòmiques d'aquests països. Tant el BM com l'FMI van aplicar les mesures del Consens de Washington de forma accelerada i precipitada, amb conseqüències negatives en l'estructura econòmica d'aquests països i en els nivells de benestar de les seves poblacions.

Durant aquesta dècada, les relacions nord-sud van tornar a tenir un cert protagonisme en l'àmbit internacional, cosa que es va manifestar en les diferents cimeres mundials convocades per Nacions Unides. L'any 1992 es va celebrar la Conferència de Nacions Unides sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament —la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro— amb l'objectiu de continuar la reflexió sobre la manera de conciliar el medi ambient i el desenvolupament. Dues conferències paral·leles van tenir lloc: l'oficial, organitzada per Nacions Unides, i l'anomenada Fòrum Global, organitzada per les ONG. De la primera es van elaborar cinc documents: la Declaració de Rio o la Carta de la Terra, finalment aprovada per tots els països; la Convenció sobre el Canvi Climàtic; la Convenció sobre la Diversitat; la Declaració sobre els Boscos i, finalment, l'Agenda 21, el pla d'acció per al segle XXI que recull recomanacions, però sense cap poder vinculant. Del Fòrum Global també van sorgir molts documents que van servir per augmentar el ressò internacional dels problemes mediambientals. A partir d'aquest moment, qualsevol projecte de cooperació ha tingut en compte els aspectes mediambientals per poder ser avaluat positivament; el medi ambient es va convertir així en un dels anomenats eixos transversals de la cooperació al desenvolupament. Altres cimeres organitzades durant aquesta dècada van ser: la Cimera Mundial de Drets Humans (Viena, 1993), la Cimera sobre Població i Desenvolupament (el Caire, 1994), la

Cimera sobre Desenvolupament Social (Copenhaguen, 1995) i la Cimera sobre Gènere i Desenvolupament (Pequín, 1995).

A mitjans dels noranta, i com a conseqüència de totes aquestes cimeres, la comunitat internacional va definir unes fites globals de desenvolupament i una sèrie d'indicadors quantitatius. L'any 1996, el CAD les va fer seves i va establir-les com a objectius de les polítiques de cooperació dels països donants en un document anomenat *Shaping the 21st Century: the Contribution of Development Co-operation*.²⁰ Aquest document té un caràcter estratègic molt significatiu en l'àmbit de l'ajut al desenvolupament²¹ i s'hi declara la importància de la política de cooperació com a mitjà per lluitar contra la pobresa perquè, de retruc, això provoca un major equilibri i seguretat mundials. Aquestes fites s'havien d'assolir l'any 2015 i fan referència a la reducció de la pobresa, l'educació primària o la mortalitat infantil i materna, entre d'altres.

L'any 1990 es va signar Lomé IV, en què es reconeix el suport de la UE a l'ajustament estructural. La convenció va ser revisada posteriorment, l'any 1995, quan s'hi van incloure, com a qüestions prioritàries, la lluita contra la pobresa, l'eficàcia de l'ajut, la promoció de la democràcia i l'economia de mercat. L'any 1992 es va fundar l'Oficina Humanitària de la Comunitat Europea (ECHO,) que té com a tasca principal gestionar i coordinar les operacions humanitàries de la UE en tercers països.

El BM, a principis dels noranta, reconeix que els PAE provoquen greus costos socials en les poblacions dels països on s'apliquen, ja que desencadenen increments rellevants en la pobresa i la desigualtat. I no només això, sinó que, a més, els resultats macroeconòmics esperats després de l'aplicació de les mesures preconitzades acostumen a ser escassos: augment del deute extern, desequilibris externs, greus dèficits comercials o creixement econòmic inferior al previst. Sanahuja (2000:52) afirma que "existe una relación estructural entre este modelo de crecimiento sostenido por las exportaciones, la pobreza y el deterioro de los recursos naturales [...]. La creación de un entorno favorable al mercado comporta un régimen fiscal i regulador muy laxo, que se traduce en el debilitamiento del Estado y de su capacidad para generar cohesión social y territorial".

En l'Informe sobre Desenvolupament Mundial de l'any 1990, monogràfic, sobre la pobresa, el BM reconeixia explícitament que la lluita contra la pobresa tornava a ser un dels seus principals objectius i, per tant, també de la seva política de cooperació. A partir d'aquest moment, la majoria de les seves actuacions es van supeditar a aquest objectiu. L'informe de l'any següent incloïa un nou enfocament entorn del desenvolupament, conegut com a "desenvolupament que harmonitzi amb el mercat" ("market friendly approach"), i preconitzava que tant el mercat com l'estat havien de contribuir recíprocament a l'assoliment del desenvolupament dels països pobres; el mercat, garantint l'eficiència de la producció i la distribució dels béns i serveis, i l'estat, proporcionant un entorn jurídic i normatiu per al mercat, proveint els serveis bàsics a la població i invertint en infraestructures (BM, 1991).

²⁰ Per consultar el document: <http://www.oecd.org/dac/2508761.pdf>.

²¹ Font: http://www.2015ymas.org/IMG/pdf/Anuario_2003_01_A_FINANCIACION.pdf.

L'any 1991, la Commonwealth va aprovar la Declaració d'Harare,²² que va ratificar la Declaració de Principis de la Mancomunitat signada vint anys abans i que reconeixia la importància de la democràcia i el bon govern, la igualtat entre gèneres, els drets humans i el desenvolupament sostenible.

Tot el que acabem de relatar va conduir a la inclusió de la condicionalitat social en els crèdits d'ajustament estructural del BM. Malgrat tot, el pensament ortodox va continuar condicionant les accions de cooperació conduents a un cert grau de desenvolupament, i el caràcter pal·liatiu va seguir distingint les anomenades mesures socials. Els retrocessos en indicadors de benestar bàsics no van minvar (Sanahuja, 2001).

L'informe corresponent a l'any 1999 anunciava una nova forma de tractar les polítiques de desenvolupament, que es va concretar en el Marc Integral de Desenvolupament, eina de planificació i gestió per coordinar esforços i aconseguir els objectius del desenvolupament. El BM va considerar que cada país havia d'assumir el seu propi programa de desenvolupament i que els donants hi havien de donar suport. Va subratllar també la interdependència dels aspectes socials, de bon govern, estructurals, ambientals, econòmics, financers i humans, així com la necessitat de formar associacions entre els governs, els donants, la societat civil, el sector privat i altres agents del desenvolupament (BM, 1999a).

L'Informe del PNUD sobre el desenvolupament humà de 1991 —el primer s'havia publicat l'any anterior— relativitzava la importància del creixement econòmic establint que, si bé aquest era necessari per al desenvolupament humà, no era essencial (PNUD, 1991). Per això va elaborar, com ja hem indicat, l'índex de desenvolupament humà (IDH), que combina una sèrie d'indicadors, com l'esperança de vida, l'educació i l'ingrés, i supera així la forma circumscrita a l'ingrés que utilitzava el BM per mesurar el nivell de pobresa. En aquest informe també es van elaborar uns indicadors tècnics per avaluar la part de l'ajut al desenvolupament destinada a les prioritats socials fixades pel PNUD i, per primer cop, es va publicar un indicador de la llibertat humana. Es tractava, doncs, de palesar que el benestar de la població tenia més components que els estrictament econòmics.

El PNUD va relegitimar el seu paper com a institució de desenvolupament car, a escala internacional, el protagonisme del BM l'havia eclipsat. Es comencen a plantejar nous criteris a l'hora d'assignar els recursos de la cooperació, i aspectes com el bon govern, els drets humans i la democràcia adquireixen una rellevància creixent en l'agenda dels donants.²³ Aquests nous objectius es consideren necessaris per dur a terme amb èxit les reformes econòmiques promogudes per les IFI. Els donants multilaterals comencen a interessar-se per l'avaluació de la cooperació i, el 1994, el PNUD introdueix el mètode d'avaluació funcional dels efectes dels programes. Aquell mateix any, en el seu informe sobre desenvolupament humà, el PNUD analitza l'ajut al desenvolupament i en qüestiona el sentit i l'eficàcia argüint que l'ajut no es destina ni als sectors més necessitats, ni als països més pobres ni a la població més necessi-

---

²² Conjunt de països que van ser colònies britàniques i que continuen mantenint relacions econòmiques i polítiques amb la metròpoli. La Mancomunitat Britànica de Nacions està formada per 53 països.

²³ Prèviament, el CAD havia reconegut la interrelació dels sistemes democràtics, els drets humans i l'eficiència dels sistemes econòmics.

tada (PNUD, 1994). En el mateix informe es va plantejar la proposta del pacte 20/20, consistent en un compromís recíproc dels països donants i dels receptors per assignar, de mitjana, un 20% d'AOD i un 20% del pressupost nacional, respectivament, a programes socials de base.

L'any 1992 es va signar el Tractat de Maastricht de la Unió Europea,²⁴ que considera la cooperació al desenvolupament com una política comunitària. En el seu article 130, relaciona les prioritats del desenvolupament amb els objectius polítics de la Unió. Aquest fet és rellevant per a la història de la cooperació al desenvolupament, ja que l'ajut de la UE i dels seus estats membres representa una bona part del total mundial. El 1996 es va publicar el Llibre Verd sobre les relacions entre la UE i els països de l'Àfrica, el Carib i el Pacífic (ACP).

Els fluxos privats cap als països del Tercer Món, des de 1990 fins a 1997, es van veure notablement incrementats. Es van dirigir fonamentalment cap a països amb altes taxes de creixement, fonamentalment d'Àsia i de l'Amèrica Llatina, en lloc de ser destinats als països menys avançats, que van quedar marginats dels fluxos internacionals de capitals. Pel que fa al finançament públic, des de 1991 el seu creixement cap als països més pobres es va frenar, sobretot des del BM, l'FMI i l'ajut bilateral —fortament per part dels Estats Units. Només els països nòrdics complien l'objectiu del 0,7% establert per Nacions Unides en la dècada dels setanta. Al mateix temps, va desaparèixer l'ajut provinent de la Unió Soviètica i de la resta de països de la seva àrea d'influència.

Paral·lelament a aquesta reducció dels fons d'ajut, augmentava el nombre de països potencialment beneficiaris, ja que els països del bloc de l'est van començar a competir amb els del sud pels fons europeus i japonesos. L'atenció de la UE es va desplaçar cap al centre i l'est d'Europa, amb un predomini dels interessos comercials i de política exterior (Sanahuja, 2001). Es produeix una reducció dels fons destinats a l'Àfrica subsahariana i un increment dels destinats a Àsia i Oceania. Durant aquest decenni, l'ajut oficial és majoritàriament bilateral, fortament lligat, i es produeix un increment de l'ajut d'emergència.

A finals d'aquesta dècada, malgrat els successius canvis en les polítiques de cooperació, es posa en dubte l'existència mateixa de la cooperació. Segons Dubois (2001), la pèrdua de legitimitat de la cooperació al desenvolupament es deu a diversos factors:

- La desaparició del món bipolar conformat pels blocs capitalista i comunista.
- Les nocions de seguretat, fruit del nou escenari mundial, sobrepassen els aspectes estrictament militars.
- La diversitat dels països del sud.
- Els canvis esdevinguts en l'àmbit econòmic, com ara la introducció de noves tecnologies, l'augment de recursos privats com a font de finançament del desenvolupament i l'auge de determinades economies emergents.
- La reducció dels fons públics destinats a cooperació davant dels seus escassos resultats, cosa que produeix el que es coneix com a "fatiga de l'ajut".
- La preponderància fefaent del neoliberalisme com a doctrina econòmica dominant que advoca per la retirada de l'estat, també en aquest tipus de polítiques, ja que es considera que interfereix en el funcionament correcte del mercat.

²⁴ Per consultar el document: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_es.htm.

- L'acceptació per part de la majoria de governs del dèficit zero en els seus pressupostos comporta una reducció dels recursos destinats a cooperació.

En conclusió, podem afirmar que, al debat sobre la crisi de la cooperació al desenvolupament, de començaments dels anys vuitanta, s'hi afegeix, a finals dels noranta, el qüestionament dels seus propis fonaments com a conseqüència de la primacia del paradigma neoliberal, que posa en dubte el paper dels poders públics a l'hora d'aconseguir un cert grau de desenvolupament. Com assenyalen Peinado i Maestro (2006), les intervencions van girar entorn de les privatitzacions, la disminució dels serveis públics i la garantia de pagament del deute; en definitiva, les mateixes mesures ortodoxes.

Anys dos mil: els objectius de desenvolupament del mil·lenni

Al juny de l'any 2000, les institucions de Bretton Woods, juntament amb Nacions Unides i l'OCDE, es van comprometre a impulsar l'Agenda 2015²⁵ del CAD, de manera que les institucions esmentades es van vincular a la reducció de la pobresa. Aquestes institucions van subscriure un document, anomenat 2000. *Un món millor per a tots*, que va contribuir a reafirmar el seu compromís amb les fites internacionals de desenvolupament, que coincideixen amb els objectius adoptats pel CAD, l'any 1995, en el document *Cap a una associació per al desenvolupament en el nou context mundial* i en un altre, de 1996, anomenat *El paper de la cooperació per al desenvolupament en els albars del segle XXI*. Aquest darrer document conté com a objectius el benestar econòmic, el desenvolupament social i la regeneració del medi ambient i, segons Sotillo (2011:169), impulsa "la estratègia de associació para el desarrollo orientada hacia objetivos".

El mes de setembre de l'any 2000, l'Assemblea de Nacions Unides va establir els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM) a través de la Declaració del Mil·lenni.²⁶ Cent vuitanta-nou països van adquirir el compromís de lluitar per erradicar la pobresa i la fam, i de promoure l'educació, la salut, l'equitat de gènere i la sostenibilitat mediambiental. Es van establir vuit objectius i divuit fites, i una data màxima per assolir-los: l'any 2015. Segons Sanahuja (2001), aquests objectius de lluita contra la pobresa responien a unes motivacions concretes que anaven des de la intenció de retornar a l'ajut la legitimitat perduda, que en aquells moments havia arribat a uns nivells baixíssims, fins a l'apaivagament d'una part de la població reticent a l'expansió del procés globalitzador. Sotillo (2011) afirma que es tracta d'una agenda de mínims incapaç de posar en marxa processos de desenvolupament a llarg termini. Per a Alonso (2013), la Declaració del Mil·lenni va establir un marc de valors que són recollits en el capítol primer: llibertat, equitat, solidaritat, tolerància, respecte per la natura i responsabilitats compartides.

Altres conferències celebrades per Nacions Unides palesen la preocupació de la institució per la qüestió de la pobresa; en concret, l'any 2001 es va celebrar la tercera conferència sobre els Països Menys Avançats i, un any més tard, la Conferència sobre

²⁵ Per consultar el document: www.paris21.org/betterworld.

²⁶ Per consultar el document: www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm.

Finançament al Desenvolupament de Monterrey²⁷ i la Cimera sobre Desenvolupament Sostenible a Johannesburg, on es van tractar temes fonamentals per al medi ambient, com l'aigua o l'energia, i es van revisar els avanços de l'Agenda 21. Però, finalment, va ser considerada un fracàs per molts sectors, ja que no es va aconseguir res quant a la modificació de les pautes de producció i consum, i només es van plantejar algunes mesures *a posteriori*.

En la Conferència de Monterrey es va reiterar la necessitat d'arribar a l'emblemàtica xifra del 0,7% del PNB per AOD; es va vincular el terrorisme a la pobresa i l'agenda de seguretat va esdevenir prioritària respecte a l'agenda de desenvolupament (Prado Lallande, 2011). El Consens de Monterrey va servir per vincular l'AOD a reformes de caire neoliberal que facilitessin l'obertura al capital privat (Unceta, 2013). En la mateixa línia, Sanahuja (2007) afirma que el Consens no es va allunyar gaire dels postulats neoliberals propis del finançament per al desenvolupament que el condicionaven des dels seus inicis. Arran d'aquesta cimera, dels compromisos de 2005 del G-8 a Gleenagles i de la celebració de la Cimera del Mil·lenni de l'ONU+5, l'AOD va viure un rebrot. Així, l'any 2008, l'ajut havia augmentat fins al 0,31% de la renda nacional bruta dels membres del CAD.²⁸ Entre el període que va des de 2003 fins a 2008, les contribucions a institucions multilaterals van augmentar en gairebé un 80%.

La Comissió Europea i el Consell van acordar l'any 2000 una declaració conjunta sobre política de desenvolupament en què es van establir els objectius principals i els sectors prioritaris de la política de desenvolupament i cooperació. El mes de juny del 2000, la UE i els països ACP van signar el document que recull l'estratègia de la cooperació al desenvolupament per als propers vint anys: l'Acord Cotonou. En aquest acord —que comporta una innovació, per l'alternativa que suposa respecte a Lomé— es consideren aspectes com la reducció de la pobresa, el bon govern, la democràcia, els drets humans, la participació o la reforma de la cooperació financera, entre d'altres. Un any després es va crear, al si de la Comissió Europea, l'Oficina de Cooperació Europeaid per gestionar els programes i projectes d'ajut al desenvolupament de la Comunitat.

També el BM, a principis de segle, va prestar més atenció a la pobresa que durant els anys noranta i va destinar més projectes a sectors socials bàsics. No obstant això, l'increment de la pobresa i de la desigualtat no ha permès demostrar l'eficàcia de les seves accions (Sanahuja, 2001). L'Informe sobre Desenvolupament Mundial 2000/01 del BM, dedicat a la lluita contra la pobresa, proposava una estratègia basada en l'oportunitat del creixement econòmic per procurar opcions a les persones, en l'apoderament i la participació de la població, així com en la seguretat, per tal de reduir la vulnerabilitat dels pobres. En aquest mateix informe, el BM analitzava el comportament que els països donants haurien de seguir per aconseguir reduir la pobresa (BM, 2001). L'informe corresponent a l'any 2004 també focalitzava l'atenció en els pobres i el seu accés als serveis, palesant la inexcusable preocupació de la institució per aquest tema. L'any 2006 va crear la Comissió per al Creixement i el Desenvolupament, formada per experts acadèmics i governamentals, que havia d'analitzar la incidència del

---

²⁷ Per consultar el text: <http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>.

²⁸ En aquesta dècada, l'ajut va tendir a concentrar-se en pocs països; l'Iraq i l'Afganistan concentren un sisè del total de l'ajut (Ocampo *et al.* 2011).

creixement econòmic sobre el desenvolupament i la reducció de la pobresa. Segons Sotillo (2011), la Comissió no dirimeix el dilema entorn del creixement econòmic i el desenvolupament, ja que continua apostant per la prosperitat econòmica.

Per la seva banda, l'FMI, durant aquest període, es comença a replantejar la seva política de condicionalitat —element neuràlgic de la institució— i, amb aquest fi, l'any 2008 va revisar les seves directrius (Griffith-Jones i Ocampo, 2011).

L'any 2002, els EUA van crear la Millennium Challenge Account, peça mestra del seu compromís d'incrementar la despesa en ajut en un 50%. Es tractava d'un nou programa bilateral de desenvolupament a través del qual van sol·licitar un increment de l'ajut, fins al 2006, de cinc milions de dòlars. Aquests recursos s'afegien als dels programes ja existents. Per a Illán (2003), aquesta iniciativa, que s'adreçava als països estratègics i no als més necessitats, era perjudicial per a l'equilibri entre el nord i el sud.

A l'estiu del mateix any, durant la cimera de Sevilla de caps d'Estat de la UE, el govern espanyol, amb el suport del britànic, va proposar un nou tipus de condicionalitat, consistent a penalitzar els països que no controlessin la immigració il·legal. Finalment, la proposta va ser rebutjada.

L'any 2003 es va celebrar a Ginebra la Cimera Mundial de la Societat de la Informació; va fracassar l'intent de crear un fons de solidaritat per intentar reduir la bretxa digital que separa uns països dels altres.

També el 2003 va tenir lloc a Roma el Fòrum d'Alt Nivell sobre harmonització, amb participants de les principals institucions multilaterals i bilaterals de desenvolupament, les IFI i els països donants i receptors. La finalitat era harmonitzar les polítiques i les accions dels països donants i dels països associats —nova denominació per referir-se als receptors— per tal d'augmentar l'eficàcia de l'ajut i de contribuir a l'assoliment dels ODM. La declaració de Roma sobre harmonització recomana l'elaboració d'un document únic per part dels donants que reculli els criteris i els requisits exigits als països receptors i la delegació de l'ajut dels donants a un sol país.²⁹ El CAD i els bancs multilaterals van publicar un document que recollia una sèrie de bones pràctiques, titulat *Harmonització de les pràctiques dels donants per a una concessió efectiva de l'ajut*.

Un any després va tenir lloc la Taula Rodona de Marràqueix sobre la gestió orientada als resultats del desenvolupament. Aquell mateix any comença el Consens de Copenhaguen: economistes prestigiosos es reuneixen per cercar solucions als grans problemes mundials amb l'objectiu de millorar el benestar humà i mediambiental. El mateix any es va celebrar la cimera de líders mundials per a l'acció contra la fam i la pobresa a la seu de l'ONU.

Al juliol del 2005, el G8 es va reunir a Gleneagles (Escòcia) i va prometre 50.000 milions de dòlars addicionals per combatre la pobresa durant el següent decenni i la condonació del 100% del deute extern a divuit països. Va establir que la governabilitat seria una prioritat en l'agenda futura, ja que el G8 volia concentrar el seu ajut als països amb baixos ingressos, però compromesos amb el creixement i la reducció de la pobresa, que tinguessin governs democràtics, responsables i transparents i amb una bona gestió de les finances públiques³⁰.

---

²⁹ Per consultar el document: www.aidharmonization.org.

³⁰ Font: <http://www.unmillenniumproject.org/press/g8overview.htm>.

També el 2005 es va celebrar a París el Fòrum d'Alt Nivell sobre l'Eficàcia de l'Ajut, en què es va aprovar una declaració homònima que defineix les línies estratègiques de la gestió dels organismes públics responsables de la política de cooperació per al desenvolupament.³¹ Són les següents: l'apropiació dels processos de planificació i posada en marxa del desenvolupament per part dels països receptors, l'alineació de les activitats dels donants amb les estratègies de desenvolupament dels països receptors, l'harmonització entre donants i receptors, la gestió orientada als resultats i la mútua responsabilitat. També van ressaltar la necessitat de deslligar l'ajut, i de fer-lo més previsible i basat en programes. Conté cinquanta-un compromisos i dotze indicadors. La declaració, ratificada per més de cent països i institucions de desenvolupament, estableix una sèrie de fites que s'havien d'assolir l'any 2010.

L'informe sobre desenvolupament humà del PNUD del 2005, *La cooperació internacional davant una cruïlla: ajuda al desenvolupament, comerç i seguretat en un món desigual*, desprèn un balanç molt negatiu pel que fa a l'assoliment dels ODM (PNUD, 2005). Aquell any es va celebrar la Cimera del Mil·lenni+5.

Pel que fa a la UE, l'any 2005 va signar la nova declaració sobre la seva política de desenvolupament, *El consens europeu*, en què es recullen els principis comuns i els valors que han d'observar tant la UE com els seus estats membres, sempre amb un esperit de complementarietat i amb la fita d'assolir els ODM.³² Dos anys més tard va aprovar un codi de conducta, sobre complementarietat i divisió del treball, per intentar racionalitzar els fons que els països membres destinen als països empobrits.³³

L'informe sobre desenvolupament del PNUD del 2006, *Més enllà de l'escassetat: el poder, la pobresa i la crisi mundial de l'aigua*, va estudiar i avaluar la política de cooperació i el seu paper com a catalitzador per aconseguir els ODM. Afirmava que, sense un increment sostingut de l'ajut, els ODM no s'assolirien el 2015 (PNUD, 2006).

L'any 2008, a Accra (Ghana), es va celebrar la Tercera Reunió d'Alt Nivell d'Eficàcia de l'Ajut, en què, per endegar la posada en marxa de la Declaració de París, es va crear el Programa d'Acció d'Accra. Identifica tres reptes principals per aconseguir els ODM i millorar l'eficàcia de la cooperació: la identificació correcta del país, la construcció d'associacions més eficaces i inclusives, i l'assoliment de resultats i rendició de comptes.³⁴ Per Unceta, Martínez i Zabala (2012), aquest programa, elaborat amb una visió tecnocràtica de la cooperació, només apunta recomanacions, però no arriba a cap concreció pel que fa a compromisos.

L'any 2008 va tenir lloc a Doha (Qatar) la Conferència de Seguiment de l'Agenda de Monterrey per al finançament del desenvolupament. Un any després van tenir lloc tot un seguit d'esdeveniments: la conferència de Nacions Unides sobre la crisi econòmica i el seu impacte en el desenvolupament, en què es reconeixen els efectes negatius que la crisi té en els països empobrits pel que fa a seguretat alimentària, protecció social i desenvolupament humà; el Primer Fòrum de Cooperació per al Desenvolupament de l'ONU; la Cimera UE-Àfrica, en què es van comprometre vuit milions d'euros per a la

---

³¹ Per consultar el document: www.oecd.org/dac/effectiveness/34580968.pdf.

³² Font: http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/r12544_es.htm.

³³ Font: http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/r13003_es.htm.

³⁴ Font: www.oecd.org/dac/effectiveness/34580968.pdf.

cooperació d'Europa amb aquests països fins al 2013, i la reunió d'Alt Nivell sobre els ODM; així mateix, es va celebrar la Cimera del Clima a Copenhaguen, que va acabar amb acords no vinculants i amb l'absència de xifres concretes sobre reducció d'emissions de diòxid de carboni. Totes aquestes trobades conformen un reguitzell de reunions celebrades a finals de la dècada i posen de manifest que la reducció de la pobresa i el desenvolupament són afers intricats i no resoltos.

Durant aquest decenni, però fonamentalment entre el 2003 i el 2007, es va produir una situació de finançament extern excepcional en els països empobrits, una gran expansió del comerç internacional i importants fluxos de remeses. És rellevant ressaltar que els components humanitaris i militars³⁵ de la cooperació es van veure reforçats per les conseqüències del procés globalitzador sobre el deteriorament del nivell de benestar de les poblacions arreu del món (Maestro i Peinado, 2012), i que els bancs regionals de desenvolupament van adquirir més protagonisme que en èpoques anteriors (Mold i Prizzon, 2011).

Dècada present: atzucac del sistema de cooperació internacional

En iniciar-se la dècada es fa palesa una menor dependència de l'ajut com a mecanisme de finançament per part dels països receptors, certament amb considerables diferències segons els països. Així, per exemple, per al conjunt d'Àfrica, l'ajut suposa un 9% del PIB; per a Sierra Leona o Burundi, un 30%, i per al sud d'Àsia, només un 1% (Mold i Prizzon, 2011). Tot i aquesta constatació, durant l'any 2010 se succeeixen diversos esdeveniments que evidencien la preocupació entorn de les polítiques de cooperació.

L'any 2010 es reuneixen a les Nacions Unides els caps d'estat i de govern i s'aprova un document sota el títol *Complir la promesa: unitats per assolir els ODM*. Aquell mateix any, el G-20 aprova el Consens de Seül, en què es concreta una estratègia per al desenvolupament que pretén complementar i perfilar els ODM, però sense gaire capacitat d'incidència real. En paraules de Sotillo (2011), es tracta d'un club a porta tancada. El G-20 crea un grup de treball sobre desenvolupament, única plataforma que reuneix representants tant del CAD com de les economies emergents, però sense cap interrelació amb agents no governamentals (Sjard Schulz, 2011).

L'any 2011 se celebra a Busan (Corea del Sud) el Quart Fòrum d'Alt Nivell sobre l'eficàcia de l'ajut, que es va concloure amb la declaració *Aliança global per a l'eficàcia de la cooperació al desenvolupament*. Es van posar sobre la taula una sèrie de qüestions: partenariat, transparència de l'ajut i rendició de comptes, intervenció en països fràgils, apoderament i gènere. Es va reflexionar sobre la governabilitat necessària per al desenvolupament, es va establir una aliança més enllà del CAD i es va reconèixer la rellevància del sector privat com un actor de desenvolupament susceptible de rebre fons públics de caràcter concessional. Per Unceta, Martínez i Zabala (2012), a Bussan continua sense esberlar-se el dogma del desenvolupament basat en el creixement.

---

³⁵ Entre el 2002 i el 2005, l'ajut va créixer fonamentalment per la cancel·lació del deute a l'Iraq i per l'ajut humanitari.

Segons Moreno i Gayo (2012:19), “es un acuerdo de mínimos que intenta contentar a todos los actores en su diversidad y complejidad, ha buscado un denominador común más modesto pero asumible por todos”.

Nacions Unides, a principis d'aquesta dècada, fa una sèrie de passos amb l'horitzó posat en el 2015, any de compliment dels ODM. Així, el 2011, crea un grup de treball que té per missió consultar els actors implicats en els processos de desenvolupament a fi d'establir una nova agenda internacional post-2015. Així mateix, endega un sistema de consultes amb la finalitat de recollir la veu de les persones implicades i interessades en el desenvolupament dels pobles. Els resultats d'aquest procés consultiu es van concretar en un informe elaborat pel Grup de Nacions Unides per al Desenvolupament sota el títol *Un milió de veus. El món que volem. Un futur sostenible amb dignitat per a tots i totes*.³⁶ Aquests resultats han d'incorporar-se al Grup d'Alt Nivell de Persones Eminents per a l'Agenda de Desenvolupament Post-2015.³⁷

L'avanç de la crisi als països industrialitzats, de retruc, ha perjudicat l'AOD; en paraules d'Ocampo *et al.* (2011), “los países de renta baja fueron, por lo tanto, las cenicientas de la respuesta del G-20 frente a la crisis”. Segons dades del CAD, l'any 2012, l'AOD dels països donants va representar un 0,29% de la seva renda nacional bruta; era la primera vegada, des de 1996-1997, que disminuïa durant dos anys consecutius.³⁸

L'any 2012 se celebra la Conferència de Nacions Unides sobre desenvolupament sostenible a Rio de Janeiro, Rio+20. Per tal d'intentar integrar els objectius de desenvolupament sostenible en l'agenda de desenvolupament a partir de 2015, es crea l'any 2013 l'Open Working Group. Aquest any va ser declarat Any Internacional de la Cooperació en l'Esfera de l'Aigua.

Davant la proximitat del 2015, la majoria d'organismes internacionals endeguen accions per tal de no perdre protagonisme en el disseny de l'agenda que ha de regir, si més no, el discurs de les polítiques de desenvolupament més enllà d'aquest any emblemàtic. En aquest sentit, la UE, com acabem d'assenyalar, duu a terme processos de consulta amb l'objectiu de nodrir aquesta agenda, i l'OCDE, des de l'any 2013, pretén celebrar fòrums de desenvolupament global a París i, juntament amb el BM, el BID i el Banc Asiàtic de Desenvolupament, engega una altra iniciativa, anomenada Aid Flows, amb l'objectiu de visualitzar el fluxos d'ajut internacional. Altres iniciatives conjuntes van proliferant davant la imminència del 2015 i la necessitat que l'ajut sigui més eficaç en la lluita contra la pobresa; en citarem només dues: The Global Partnership i International Aid Transparency Initiative. Val a dir, però, que la societat civil no vol ser marginada d'aquest procés i per això es crea la plataforma Beyond 2015, que agrupa 570 organitzacions de 95 països diferents.

A principis de 2013, es va celebrar la quarta reunió del Grup d'Alt Nivell sobre l'Agenda al Desenvolupament Post 2015 a Bali. Les discussions van girar fonamental-

³⁶ Per consultar l'informe: <http://www.worldwewant2015.org/bitcache/30336811662ec3ba39b3eb6ecf2f6849735af19a?vid=423175&disposition=inline&op=view>.

³⁷ Font: http://www.undp.org/content/undp/es/home/mdgoverview/mdg_goals/post-2015-development-agenda/.

³⁸ Font: www.oecd.org/fr/cad/stats/le-decrochage-de-laide-aux-pays-pauvres-se-poursuit-a-mesure-que-les-gouvernements-serrent-la-vis-budgetaire.htm.

ment entorn de la qüestió del partenariat global i les modalitats de finançament del desenvolupament més enllà de l'ajut tradicional.

Durant el mes de setembre de 2015 es va celebrar la Cimera de Nacions Unides per al Desenvolupament Sostenible, i els estats membres hi van aprovar l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible, que inclou disset objectius de desenvolupament sostenible, també coneguts com a objectius mundials.

Després d'aquesta successió d'esdeveniments, s'evidencia que la política de cooperació al desenvolupament ha viscut tot un reguitzell de vaivens des que va néixer, tant en el terreny del discurs com en de la praxi. En els darrers anys, alguns fets en l'escenari internacional han provocat l'acceleració d'aquestes canvis i han posat en dubte les bases que sustenten aquest sistema, de manera que l'han abocat a un atzucac que dificulta la possibilitat d'albirar el futur d'aquesta política.

Per concloure aquest repàs cronològic, apuntarem algunes observacions que ens permetran comprendre i clarificar l'escenari que ha permès i permet, encara ara, la posada en escena d'aquesta política:

1. Els esdeveniments històrics han estat cabdals en el decurs de la política de cooperació. La confrontació est-oest, el procés de descolonització i el conflicte nord-sud van determinar el naixement d'aquesta política. No obstant això, les raons que nodrien el discurs que fonamentava les accions de cooperació han anat desapareixent gradualment dels discursos oficials. En primer lloc, la reivindicació per disminuir la bretxa entre el nord i el sud ha estat eclipsada en el discurs, per bé que havia estat la gran raó de ser de la cooperació. Paral·lelament, l'aprovació dels ODM ha provocat un desplaçament cap a posicions més centrades en la qüestió de la pobresa i allunyades de la qüestió de la desigualtat (Unceta i Gutiérrez, 2012). En segon lloc, la fi de la guerra freda, i per tant del món bipolar, podria haver causat la pèrdua d'una de les principals raons que sustentaven l'existència de la política de cooperació, ja que sense el conflicte entre els dos blocs, el sistema de cooperació s'hauria articulats altrament.

Un dels esdeveniments més reveladors i influents sobre les polítiques d'ajut van ser els atemptats de l'11 de setembre del 2001, que van provocar canvis significatius en les polítiques de cooperació de molts dels països donants. Seguint l'argumentació de Sanahuja (2003), alguns d'aquests canvis són els següents:

- Augment de la despesa militar, el qual suposa un cost d'oportunitat per assolir els ODM.
- Canvis en les prioritats geogràfiques: l'AOD es redirigeix a aquells estats que són clau en la guerra contra el terrorisme i s'allunya d'aquelles zones amb poca importància estratègica, com l'Amèrica Llatina i l'Àfrica subsahariana.
- Politització de l'ajut humanitari, vinculant-lo a les guerres més mediàtiques i fomentant d'aquesta manera l'oblit d'altres conflictes. La conferència de donants que va tenir lloc a Madrid a l'octubre de 2003 va reafirmar aquesta tendència. La necessitat de reconstruir les zones objecte de conflictes esdevinguts després de l'11-S va implicar una reassignació dels fons de l'AOD. Alguns països, com els Estats Units, Austràlia, el Japó i fins i tot Dinamarca, estan utilitzant l'ajut extern com una eina de la seva política de seguretat, redireccionant l'ajut cap als països aliats en aquesta lluita i retraient fons dels objectius de desenvolupament. Però també la UE, el BM i les Nacions Unides relacionen terrorisme amb pobresa i, per

tant, addueixen que el desenvolupament, indefugiblement, ha de ser una dimensió rellevant de qualsevol agenda de seguretat. Fins i tot el CAD, l'any 2002, va adoptar un nou document sobre directrius que preveu noves formes d'assistència policial o d'intel·ligència, cosa que legitima l'orientació de l'ajut cap a objectius de lluita contra el terrorisme.³⁹ Per això, es pot parlar d'una condicionalitat anti-terrorista.

En definitiva, des de la caiguda del mur de Berlín fins als atemptats de Nova York, l'ajut no va guiar-se tant pels interessos geoestratègics com anys enrere, però, després de l'any 2001, es va tornar a orientar cap a objectius polítics i de seguretat i cap a projectes de reconstrucció postconflicte, i no només a combatre la pobresa i la desigualtat.

2. La globalització ha condicionat tant el discurs com les accions de desenvolupament i cooperació. El procés d'expansió del capitalisme a escala mundial ha transformat, com ja hem apuntat, la cooperació internacional. L'existència de múltiples dimensions de la globalització provoca la proliferació de nous temes, nous actors i noves eines, tots els quals estan incardinats en els efectes que aquest procés globalitzador genera en les poblacions arreu del món. Segons el PNUD, la globalització és un procés generador d'exclusió i de profunda desigualtat.⁴⁰ La pressió de la globalització, en paraules de Gómez Galán (2011), fa que "el estado tenga una porosidad cada vez mayor". No obstant això, altres autors, com Maestro i Peinado (2012), constaten que actualment són els donants bilaterals els que determinen com les organitzacions multilaterals han de fer ús dels fons que reben, cosa que els pot suposar una pèrdua d'autonomia. En suma, hi ha una espècie de moviment magnètic inconclús que dificulta la configuració d'aquest sistema.
3. Com a conseqüència d'aquest procés globalitzador suara esmentat, els estats que eren protagonistes principals de les relacions internacionals han d'interactuar amb nous actors: les organitzacions internacionals que malden per establir una espècie de governabilitat mundial, sense gaire èxit; les administracions regionals i locals amb més o menys competències segons cada país, i també el sector privat, conformat, en primer lloc, per empreses transnacionals que influeixen en els processos de desenvolupament de determinades zones, sense cap possibilitat que la població afectada es faci escoltar, i en segon lloc, per ONG internacionals i xarxes de la societat civil, que, gràcies a les noves tecnologies, tenen un abast mundial i, per tant, poden incidir en l'agenda mundial (Gómez Galán, 2011). Així doncs, els estats nació veuen com la seva veu i les seves funcions s'estan afeblint. Aquest escenari constituït per múltiples actors provoca modificacions en la distribució del poder i la riquesa mundials, per bé que es tracta d'una situació en transició, ja que, a hores d'ara, no hi ha cap estructura ferma consolidada. Aquesta eclosió de nous actors exerceix, com assenyalen Ayuso i Costafreda (2013:25), "presión para introducir cambios en la gobernanza internacional, incluido el ámbito de la cooperación para el desarrollo —que ha estado monopolizado por los donantes tradicionales".

³⁹ Per consultar el document: <http://www.oecd.org/development/incaf/16085708.pdf>.

⁴⁰ Estudi sobre les desigualtats, a www.wider.unu.edu/wiid/wiid.htm.

4. Les realitats factuais generades per aquestes polítiques han estat sotmeses a molts vaivens. Val a dir, però, que un dels canvis més substancials esdevinguts darrerament ha estat la disminució dels fluxos de l'ajut. Per primera vegada des de 1997, l'AOD va disminuir el 2011 i les perspectives per a l'any 2015 són molt pessimistes⁴¹ a causa de les polítiques d'austeritat fiscal dutes a terme per molts països. Un altre canvi important ha estat l'aparició de nous donants: Rússia, altres països d'Europa de l'est, alguns països àrabs o la República Popular Xina, que està reforçant la seva situació com a país donant a Àfrica, Àsia i l'Amèrica Llatina. Malgrat aquests nous donants, els països que conformen el G-7 continuen sent els principals donants mundials.

Pel que fa als receptors de l'ajut, Àfrica, tot i ser el principal, només és una prioritat geogràfica per a alguns països, com ara França. La UE destina el 34% del seu ajut als països de l'Europa de l'est (un percentatge superior al de la quantitat destinada a Àfrica) i els Estats Units hi destinen el 26%; Oceania rep els ajuts majors per habitant, ja que Austràlia hi destina el 35% del seu ajut, i el Japó atorga el 21% del seu ajut a països asiàtics. Una altra transformació destacable és la incorporació, com veurem més endavant, de nous mecanismes i instruments de la política de cooperació al desenvolupament; es tracta d'intents innovadors que responen a la necessitat urgent de legitimar l'ajut fent-lo més eficaç.

5. Les polítiques de cooperació sempre han estat subsumides, com ja hem indicat més amunt, al concepte predominant de desenvolupament en cada període. El PNUD ha fet molts esforços per conceptualitzar el desenvolupament, i per això l'ha adjectivat profusament. Aquesta institució considera que el grau de desenvolupament d'un país es pot mesurar segons la satisfacció de la seva població entorn dels següents nivells de seguretat: econòmic, alimentari, sanitari, ambiental, personal, comunitari i polític. Per tant, la cooperació al desenvolupament hauria de preveure totes aquestes dimensions. Aquesta noció del desenvolupament basada en l'ésser humà és rellevant, ja que, paral·lelament a l'extensió de la idea que les persones no han de ser mitjans per aconseguir altres objectius, el desenvolupament, en un moment determinat, va deixar de fer referència als països i es va centrar en les persones (Unceta, 1999).

A poc a poc, conceptes com la sostenibilitat, la participació, la governabilitat, els drets humans o l'equitat —sobretot en el seu component de gènere— s'han incorporat a tots els instruments i modalitats de cooperació al desenvolupament. Ho demostra el fet que s'exigeixin en els projectes de cofinançament entre agents públics i privats. A hores d'ara, el desenvolupament ha estat reemplaçat per la lluita contra la pobresa, que ha arribat a convertir-se en una nova disciplina acadèmica (González Parada, 2001).

Així, és un fet que, des de fa anys, s'han succeït els intents de mesurar les privacions de les persones arreu del món a través de diferents índexs, des de l'IDH, l'índex

---

⁴¹ L'AOD espanyola es va reduir un 33% entre el 2010 i el 2011 i un 49,7% entre el 2011 i el 2012, i va contribuir en un 57% a la disminució de l'AOD neta del CAD el 2011 i en un 28% el 2012 (Domínguez, 2013).

de pobresa humana, fins a l'índex de capacitats bàsiques o l'índex de la felicitat.⁴² Davant una qüestió tan controvertida com el desenvolupament, altres conceptes, o fins i tot paradigmes, a què s'apel·la fora dels àmbits més oficials malden per guanyar protagonisme i per superar el tàndem, tant vilipendiat, *creixement i desenvolupament*. En són alguns exemples la idea del bon viure que han incorporat alguns governs llatinoamericans, la idea del decreixement de Serge Latouche o la de la convivència d'Ivan Illich, entre d'altres (Sjard Schulz, 2011).

Tot i aquests esforços per humanitzar els processos de desenvolupament i per reivindicar una altra manera de fer, l'ajustament estructural, malgrat les crítiques rebudes, continua absolutitzant els ajustos presents en els països que tenen greus desequilibris estructurals, sobretot a Àfrica.

Martínez Peinado i Maestro (2012) assenyalen les dificultats del sistema de cooperació per contribuir a l'assoliment dels seus objectius immanents i, per tant, la urgència de reflexionar sobre les alternatives que facin possible aconseguir-los.

En definitiva, és una tasca complicada poder albirar els possibles escenaris futurs de l'entramat construït entorn del desenvolupament i la cooperació. El fracàs en l'assoliment dels ODM fa que sigui peremptori promoure una nova mirada que rebutgi els arguments espuris, sovint utilitzats per justificar accions de cooperació no reeixides, i que, al mateix temps, renovi les esperances d'una cooperació basada en la solidaritat interpersonal.

1.2. Política de cooperació al desenvolupament: concepte, instruments, modalitats i actors

1.2.1. Concepte

És necessari realitzar uns aclariments conceptuals i terminològics, ja que sovint es confonen els conceptes que són objecte del present estudi. Fem referència particularment als conceptes de cooperació internacional al desenvolupament, ajut al desenvolupament i ajut oficial al desenvolupament. Abans de definir-los, cal aclarir que cooperació i ajut tenen significats diferents, per bé que de vegades són considerats sinònims en determinats àmbits. En el present treball, tot i intentar cenyir-nos al seu ús correcte, de vegades seran utilitzats indistintament per tal de fer més àgil la lectura. Cal apuntar també que hi ha un reguitzell de conceptes relacionats amb el tema que aquí tractem i que nosaltres no definirem perquè fer-ho donaria lloc a un altre estudi. Ens referim a conceptes com ara Tercer Món, països en desenvolupament, nord-sud o països empobrits, entre d'altres.⁴³ Val la pena dir, però, que darrere de totes aquestes nocions hi ha una intenció d'emfatitzar alguna qüestió concreta que interessa aquell que utilitza el concepte. Sotillo (2011) afirma que, en aquest assumpte, l'hegemonia del

⁴² És el cas de Butan, habitat per 700.000 persones i on es mesura la felicitat nacional bruta amb indicadors que influeixen directament en la satisfacció de les necessitats bàsiques.

⁴³ Novament, tot i conèixer els matisos de cada noció, de vegades les utilitzem indiferentment per agilitzar la lectura. Tot i així, esdevé necessària una aproximació conceptual a les nocions que s'utilitzen aquí.

llenguatge ve determinada per l'actor amb més poder del sistema internacional d'ajut al desenvolupament. Tot i que per a aquest autor és complicat trobar una definició universal de cooperació internacional al desenvolupament, intentarem, sense voler ser exhaustius, copsar aquells elements més definitoris dels conceptes que ens interessin.

Cooperació internacional al desenvolupament

Constitueix un àmbit especialitzat de l'activitat internacional que engloba els recursos i les possibilitats que els països industrialitzats posen a disposició dels països subdesenvolupats per afavorir el seu progrés econòmic i social (Maestro, 2002). Per tant, és una forma específica de cooperació, l'objectiu de la qual és el desenvolupament. Sota l'epígraf *cooperació al desenvolupament* tenen cabuda activitats molt diverses, algunes de les quals impliquen transferències materials i humanes del nord cap al sud, mentre que d'altres no comporten cap transferència, com ara el sistema de preferències (Grasa, 2000). Dos elements bàsics componen aquest concepte: cooperació i desenvolupament. Així doncs, "cooperar para el desarrollo es recorrer un camino estando de acuerdo en el objetivo de desarrollo al que se quiere llegar y en el itinerario que se quiere seguir conjuntamente para lograrlo" (Gómez-Galán, 2011:49).

Per tant, aquest àmbit s'integra en el de les relacions internacionals, però amb uns criteris i formes d'actuació concrets, ja que la relació que s'estableix entre els subjectes respon, o hauria de respondre, a determinades concepcions de la solidaritat i de les relacions humanes. Sotillo (2011:69) recull el que J. Carmelo García, de IEPALA,⁴⁴ apunta: "La cooperación adecuada tendría dos o tres referencias básicas. Primero que sea cooperación, o sea, que no sea una ayuda, sino que sea una implicación conjunta de dos entidades, sean sujetos o colectivos, que en calidad de iguales —y no uno superior y otro inferior— se implican en un proyecto común, que les concierne a los dos por igual."

Ajut al desenvolupament

És un concepte més restrictiu que la cooperació al desenvolupament, però s'emmarca dins d'aquest. Fa referència a les modalitats de transferència de recursos d'un país desenvolupat a un país en desenvolupament. Aquestes transferències tenen caràcter concessional i incorporen un element de donació. Es tracta, per tant, d'una perspectiva més parcial. Segons Sotillo (2011), tradicionalment està vinculada a l'assistencialisme, a la caritat, i habitualment no es planteja les causes que provoquen les situacions de penúria que pretén reparar. Aquest ajut internacional és un mitjà al servei del procés de desenvolupament que opera al costat d'altres, com ara el comerç internacional o les migracions, però el seu segell d'identitat ve donat pel seu propòsit únic: el desenvolupament (Gómez-Galán, 2011).

---

⁴⁴ Institut d'Estudis Polítics per a l'Amèrica Llatina.

Ajut oficial al desenvolupament

És un dels components de la cooperació internacional. Segons Unceta (2013), és la versió més reduccionista de la cooperació. Es tracta del conjunt de recursos materials i humans de procedència pública que els països del nord transfereixen als del sud, amb unes condicions establertes pel CAD (OCDE), amb l'objectiu de facilitar el seu creixement econòmic i el seu desenvolupament social. Aquestes condicions, tot i que són canviants, ja que depenen del consens de la comunitat de donats, ara per ara fan referència a:⁴⁵

- Països beneficiaris: han de ser països en desenvolupament i figurar dins la llista que elabora el CAD.⁴⁶
- Objectiu de les accions: la promoció del desenvolupament econòmic i el benestar social de les poblacions.
- Exigències de liberalitat: han de millorar les condicions que ofereix el mercat. Han de tenir un element de donació, com a mínim, del 25%.

La definició que va donar el CAD l'any 1971 continua vigent: l'AOD està constituïda pels fluxos que les agències oficials —inclosos governs estatals i locals— o les seves agències executives destinen als països en desenvolupament i a les institucions multilaterals i que, en cada operació, satisfan les condicions assenyalades.

De vegades, la línia divisòria entre aquestes nocions és molt fina i separa realitats tan diverses però alhora tan imbricades que, sovint, resulta confús etiquetar determinades accions sota una categoria o una altra.

1.2.2. Instruments i modalitats

La cooperació al desenvolupament es materialitza a través de diversos instruments, i sovint els programes de cooperació en combinen més d'un, però habitualment són complementaris. Ja hem especificat que la política de cooperació és més àmplia que l'AOD i, per tant, els seus instruments són diferents. Seguint Gómez Galán i Sanahuja (1999) i Sotillo (2011), les formes que pot adoptar la política de cooperació són les següents:

1. Preferències comercials: es tracta de la reducció o eliminació de les barreres comercials a una part o a la totalitat de les exportacions dels països empobrits. El seu fonament teòric es basa en el dret al desenvolupament (reconegut, com ja hem vist abans, per les Nacions Unides). Per fer realitat aquest dret, els països han de poder inserir-se en l'economia mundial, i per facilitar aquesta inserció, és necessari un tracte preferent. Actualment hi ha diversos sistemes de preferències comercials amb regles d'aplicació diferents.
2. Cooperació econòmica: instrument que pretén enfortir el sector productiu, especialment l'empresa privada, i donar-li suport. Considera clau el paper del sector privat com a motor del desenvolupament. Habitualment es porta a terme en països

⁴⁵ Font: <http://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm#ODA>.

⁴⁶ Actualment i segons dades del CAD, els països membres són 34. Font: www.oecd.org/fr/apropos/membresetpartenaires/.

de renda intermèdia o en sectors econòmics amb un cert potencial de creixement econòmic.

3. Ajut financer: pretén enfortir l'estructura financera d'un país a través de diferents accions, que van des de donar suport al pressupost públic i aportar capital d'inversió per a activitats productives fins a proporcionar microcrèdits a petites empreses o concedir línies de crèdit preferent per a la importació de béns i serveis del país donant, entre d'altres. En definitiva, consisteix en qualsevol transferència de recursos financers que tingui per objectiu dur a terme accions conduents al desenvolupament del país receptor. Diferents eines integren aquest tipus de cooperació: operacions de condonació de deute, crèdits de caràcter concessional o microcrèdits, entre d'altres.
4. Assistència tècnica: l'objectiu principal és transferir capacitats i coneixements tècnics i de gestió per enfortir les capacitats locals dels receptors de l'ajut, amb la finalitat que la població del mateix país pugui gestionar el seu procés cap al desenvolupament. Inclou activitats diverses: assessoria, capacitació i suport institucional, transferència de tecnologia i know-how. Actualment, moltes d'aquestes accions tenen per objectiu l'enfortiment institucional, la creació de capacitats o la governabilitat democràtica (Cámara, 2011). Aquesta cooperació ha estat el component més dinàmic en els darrers vint anys (Mold i Prizzon, 2011).
5. Cooperació científica i tecnològica: pretén enfortir les capacitats tecnològiques del país receptor. Les accions són diverses i van des de l'intercanvi de personal de recerca fins a beques i activitats de formació del personal dels països empobrits, entre d'altres.
6. Ajut alimentari: és la donació directa d'aliments ó l'accés a línies de crèdit concessional o a ajut no reemborsable per a l'adquisició de productes alimentaris. L'ajut alimentari adquireix una importància vital en casos d'emergència. Aquest tipus d'ajut ha evolucionat al llarg del temps i ha estat objecte de nombroses crítiques. Actualment és regulat a través d'un Conveni sobre Assistència Alimentària de l'any 2013.
7. Ajut humanitari i d'emergència: respon a les necessitats derivades de situacions d'emergència, com desastres naturals, epidèmies o conflictes armats. Acostuma a ser distribuït a través dels departaments d'ajut bilateral dels països donants, dels organismes especialitzats, com les agències de Nacions Unides, l'ECHO i les ONG humanitàries. Atès el seu caràcter assistencial, tradicionalment no s'ha considerat estrictament cooperació al desenvolupament. Aquest plantejament està sent substituït per una concepció més integral. Sigui humanitari o no, l'ajut respon a una lògica comuna: la reducció de la vulnerabilitat i l'enfortiment de la capacitat de les persones i comunitats. Aquest instrument ha anat en augment a causa de l'increment dels desastres naturals, dels canvis en la tipologia dels conflictes, de l'increment de la consciència ciutadana i de la solidaritat, de la major visibilitat de les qüestions humanitàries i del seu efecte immediat, i de l'ús polític d'aquest tipus d'accions, entre d'altres. Com explica Rey (2011:291), "[h]ay razones de todo tipo. Unas podrían considerarse positivas, y otras como algo negativo o problemático".
8. Ajut programàtic: es basa en el suport a un programa local de desenvolupament, a una estratègia de reducció de la pobresa o a un programa sectorial (SWAP, Sector Wide Approach), en què el suport s'ofereix a un sector concret, un programa temàtic o un programa d'una organització específica.

A aquestes modalitats o instruments que acabem de relacionar, i que poden ser considerats més tradicionals, se n'hi han afegit més recentment d'altres, com ara el suport pressupostari general o els fons comuns dins dels enfocaments sectorials. Seguint Del Saso, Botella i Romero (2011), aquests nous instruments es poden agrupar sota aquest epígraf, ja que es tracta d'un ajut que reforça un programa de desenvolupament ja establert i orientat a cobrir la balança de pagaments i el pressupost nacional i/o sectorial. El suport pressupostari és un instrument que genera controvèrsies, i alguns països prefereixen limitar-ne l'ús, ja que és inadequat per a països fràgils i permet una gran discrecionalitat als donants. Els fons comuns consisteixen a aportar fons a un compte gestionat conjuntament amb altres països i del qual tots els donants són corresponsables. Si un donant pot actuar en nom d'altres, es pot parlar d'ajut delegat, ja que hi ha un donant que actua com a líder.

9. Projectes i programes: els projectes són accions amb un objectiu ben definit que ha de ser executat en un període de temps determinat, en una zona geogràfica concreta i per a un grup de beneficiaris a fi de solucionar un problema concret. En canvi, els programes són contribucions al país receptor no vinculades a projectes concrets, amb un horitzó temporal llarg i que poden englobar diferents projectes.

Altres formes noves de cooperació que presenten un interès creixent en la literatura sobre la qüestió i que són considerades modalitats més horitzontals són, d'una banda, la cooperació triangular, que consisteix en la cooperació conjunta de dos actors a favor d'un tercer. Dins d'aquest esquema de treball, les associacions poden ser diverses: sud-sud-sud, nord-nord-sud, nord-sud-sud —aquesta darrera és la més representativa. Normalment, però, hi ha un soci donant, un país de renda mitjana que també ofereix cooperació i un soci receptor. En els projectes triangulars la idea és que totes les parts hi surtin guanyant (win-win-win) i es considera una eina eficaç per promoure la cooperació sud-sud (Gómez Galán, Aillón i Albarrán, 2011). D'altra banda, la cooperació sud-sud,⁴⁷ com el seu nom indica, tracta de la cooperació mútua entre països empobrits amb problemes i reptes compartits, tot i que el seu grau de desenvolupament pot ser diferent.⁴⁸ En principi, es tracta d'una associació en termes d'igualtat i lliure de qualsevol condicionalitat.⁴⁹ La majoria d'aquest tipus de cooperació l'efectuen tres països, que representen el 72% del total: l'Aràbia Saudita, Veneçuela i la Xina (Sagasti i Prada, 2011). A l'Amèrica Llatina ha adquirit una importància notable, car s'hi concentren una bona part dels nous països emergents donants (Alonso, Aguirre i Santander, 2011). Aquests països posen en marxa inversions, préstecs i altres fluxos d'ajut que contribueixen a configurar una realitat nova i complexa (Unceta, 2013).

---

⁴⁷ La rellevància de la cooperació sud-sud és reconeguda en molts dels textos aprovats en aquesta darrera dècada. A Monterrey (2002) i a Accra (2008) se'n va reconèixer la importància com a nova eina de cooperació. Les xifres concretes no es coneixen, però hi ha una acceptació general sobre la seva tendència al creixement (Santander, 2011).

⁴⁸ Va ser Tailàndia la primera a oferir, l'any 1954, cooperació a altres països del sud-est asiàtic. Però va ser entre el 1990 i el 2000, període en què els països emergents van guanyar protagonisme a escala internacional, que van ressorgir els plantejaments de la cooperació sud-sud (Gómez-Galán i Albarrán, 2011).

⁴⁹ Existeix una Unitat Especial de Cooperació sud-sud del PNUD, i fins i tot l'Organització Internacional del Treball estableix un marc estratègic per a la cooperació sud-sud i triangular. Font: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_172581.pdf.

Altres modalitats que es duen a terme són el diàleg de polítiques entre donants i socis locals, element central en la Declaració de París, i els sistemes de gestió de finances públiques.

Una altra noció que es troba en una fase incipient, però que desperta interès en l'àmbit que ens ocupa, és el codesenvolupament. Ja a finals dels anys noranta, a França, se'n poden identificar accions. Es tracta de vincular la migració amb les accions de cooperació, ja que es considera que les persones migrades poden contribuir al desenvolupament de les societats d'origen i de destí. Hi intervenen diversos actors, públics i privats, juntament amb associacions d'immigrants, molt fortes en països com França o els Estats Units (Gómez-Galán i Ochoa, 2011).

Per finalitzar, convé destacar que altres instruments abasten l'àmbit de l'educació i la recerca per al desenvolupament.

Quant a les modalitats de la política de cooperació al desenvolupament, cal subratllar que hi ha diferents criteris per identificar-les. Sense cap ànim d'entrar en el debat sobre la conveniència d'utilitzar-ne un o un altre, ens cenyirem a identificar-ne els principals:

- Segons la procedència dels recursos, podem parlar de cooperació privada, que és aquella que prové d'institucions que no són públiques; o de cooperació pública, que prové de les administracions públiques en tots els seus nivells territorials.
- Segons el caràcter amortitzable o no dels recursos rebuts per part del beneficiari, la cooperació pot ser reemborsable, en tractar-se de transferències que impliquen un reemborsament, o bé no reemborsable, perquè són transferències que no generen aquesta obligació.
- Segons l'agent que canalitza els recursos, la cooperació pot ser bilateral —els recursos són concedits directament per un país donant a un de beneficiari— o multilateral —són canalitzats per l'intermediari d'una organització multilateral. Als anys 2000 s'ha produït un augment de la creació d'agències multilaterals i de fons globals. El multilateralisme es concreta en tres tipus d'institucions: els bancs de desenvolupament, el sistema de Nacions Unides i la Comissió Europea. Els fons globals pretenen atreure recursos per a un objectiu global i, segons el CAD, tenen personalitat jurídica pròpia, se centren en un objectiu o àrea concreta i tenen vocació de partenariat publicoprivat.⁵⁰ Segons Maestro i Peinado (2012), a través d'aquests fons globals de naturalesa mixta —pública i privada—, es privatitza l'ajut públic.
- Segons el caràcter lligat dels recursos, parlem d'ajut lligat quan els préstecs d'origen públic serveixen per finançar compres de béns i serveis en els països donants, i d'ajut no lligat quan no hi ha cap obligació de compra per part del país receptor.

1.2.3. Actors

El sistema de cooperació al desenvolupament és molt embrollat a causa, en gran mesura, del gran nombre i la pluralitat d'actors que hi participen. La cooperació entre els països no es desenvolupa com una simple relació interestatal o entre empreses.

---

⁵⁰ Font: <http://www.oecd.org/dac/>.

Entre l'estat i el mercat, el sistema de cooperació intenta proveir una sèrie de béns comuns. A més, existeixen diferents nivells territorials on es posa en marxa la política de cooperació i, al seu si, existeixen una multiplicitat d'actors, cadascun amb els seus propis objectius, interessos i procediments. Aquesta dispersió provoca riscos en termes d'eficàcia, de coordinació i de coherència.

Les polítiques de cooperació internacional de cada actor generen múltiples interaccions: d'una banda, la política dels organismes internacionals té efectes sobre la gestió i la definició de la política d'ajut dels altres actors, que veuen reduït el seu marge de maniobra; de l'altra, són els estats els que pertanyen a aquestes institucions i, per tant, les interrelacions van en els dos sentits. La societat internacional contemporània està composta per estats, per organitzacions internacionals i per altres actors no governamentals, i, evidentment, no existeix una autoritat política centralitzada a la qual aquests actors estiguin subordinats.

La cooperació al desenvolupament és un reflex de la naturalesa plural i descentralitzada de la societat internacional i de la diversitat de percepcions entorn del desenvolupament. Així, hi ha organitzacions públiques i privades, nacionals i internacionals, generalistes i especialitzades, etc. També existeixen diferents plataformes on es posen en pràctica mecanismes de concertació i coordinació de les accions de cooperació. Tot aquest entrellat ha donat lloc a un conjunt de principis, regles i procediments comuns d'actuació en aquest àmbit, i a una certa especialització funcional dels diferents actors de la cooperació. Tanmateix, continua havent-hi accions que no responen a aquest consens, ja que es duen a terme iniciatives concretes que intencionadament escapen a aquesta lògica.

Serien possibles moltes classificacions dels actors, però hem decidit identificar-los en funció de la seva naturalesa: actors públics, privats i mixtos.

1.2.3.1. Actors públics

Es tracta d'ens públics que depenen de les administracions públiques i que participen en la gestió de l'AOD. Les seves funcions principals són legislar i executar les polítiques. Són els següents:

Organismes multilaterals: la majoria actuen com a intermediaris financers, ja que atorguen préstecs per a programes i projectes d'inversió. Reben fons de caràcter públic dels governs dels estats membres. Es poden distingir dos grups:

- Institucions financeres multilaterals: en el primer punt d'aquest capítol hem descrit l'evolució de les seves polítiques i accions. Són les següents:
  - Fons Monetari Internacional: la seva finalitat principal és la cooperació monetària i financera. No obstant això, per a molts autors no es pot considerar una institució de cooperació al desenvolupament. Creiem que no hi ha cap dubte que les seves polítiques i estratègies en els països en desenvolupament tenen una forta interrelació amb les accions de desenvolupament, o mal desenvolupament, dels països empobrits, com ha posat de manifest molta bibliografia.
  - Banc Mundial: és l'únic banc de desenvolupament de caràcter global. Està integrat per un conjunt d'institucions financeres multilaterals.
  - Bancs de desenvolupament regionals: són entitats creades a través d'un conveni internacional i propietat dels estats membres. Els principals són: Banc Inter-

mericà de Desenvolupament, Banc Asiàtic de Desenvolupament, Banc Africà de Desenvolupament i Banc Europeu de Reconstrucció i Desenvolupament. Existeixen altres organismes, com ara el Fons Internacional per al Desenvolupament Agrícola o el Fons per al Medi Ambient Mundial.

- Institucions no financeres multilaterals: són institucions especialitzades en l'assistència tècnica, donacions per a projectes, ajut humanitari i d'emergència i ajut alimentari. A més, també existeixen entitats que són fòrums de discussió i de formulació de les polítiques d'assistència. Les principals són les següents:
  - Nacions Unides i les seves agències especialitzades: la seva política d'ajut depèn de la voluntat dels països donants i, per tant, la seva capacitat d'influir en les estratègies de desenvolupament i d'orientar polítiques de cooperació és reduïda. Les agències de Nacions Unides també s'anomenen programes i fons i són les executores directes de les activitats relacionades amb el desenvolupament econòmic i social. Algunes de les més rellevants són: PNUD (Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament); UNICEF (Fons de Nacions Unides per a la Infància); PMA (Programa Mundial d'Aliments); ACNUR (Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats); PNUMA (Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient); FNUAP (Fons de Població de les Nacions Unides); Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament (UNTACD).
  - Comitè d'Ajut al Desenvolupament (CAD) de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE). És el principal òrgan de coordinació dels països industrialitzats donants. Estimula el debat i proposa orientacions concretes per a les accions de desenvolupament. No finança ni executa projectes.

Unió Europea: desenvolupa la seva pròpia política de cooperació internacional, que depèn de les institucions comunitàries i dels seus recursos financers. És un dels principals donants a escala mundial. La seva política de cooperació per al desenvolupament s'articula mitjançant acords amb països als quals concedeix un tracte comercial preferent, ajut financer o assistència tècnica.

Administracions públiques dels estats donants: diferents ens públics destinen recursos per a la seva política de cooperació internacional. Segons el grau de descentralització del país, les entitats subestats també porten a terme accions en aquest àmbit. És el cas de l'estat espanyol, on, en els àmbits regional, provincial o municipal, les administracions públiques respectives desenvolupen les seves pròpies accions. Les administracions regionals i locals, fonamentalment durant la primera dècada del segle XXI, estan adquirint molta rellevància, i noves accions en aquest terreny, més enllà dels agermanaments tradicionals entre entitats locals, s'han posat en pràctica. La cooperació que es duu a terme a escala regional i local al si de l'Estat espanyol s'anomena *cooperació descentralitzada*.⁵¹ Actualment, amb la crisi i els ajustaments pressupostaris, són les administracions que més han acusat la disminució de fons destinats a cooperació.

Universitats: moltes universitats en els països donants porten a terme programes i accions de cooperació internacional en els seus vessants de sensibilització, formació, recerca i cooperació. Malgrat la procedència pública dels recursos, el seu funciona-

---

⁵¹ Aquest concepte no té el mateix significat que el que s'utilitza a la UE. A l'Estat espanyol, molts experts prefereixen anomenar-la *cooperació no central*.

ment, en molts casos, s'assimila més a les ONGD que a la resta d'organismes públics relacionats amb cooperació.

1.2.3.2. Actors mixtos

Es tracta d'ens formats per l'administració pública i per entitats privades que fomenten la participació ciutadana pel que fa a la gestió de l'AOD. Les seves funcions principals són coordinar i assessorar. En el cas de l'Estat espanyol, trobem, d'una banda, els fons de cooperació, que constitueixen un punt de trobada municipal que permet a les diferents entitats locals la gestió conjunta dels seus projectes, i de l'altra, els Consells de Cooperació per al Desenvolupament, que són òrgans consultius de les administracions públiques i de participació en la definició de la política pública de desenvolupament.

1.2.3.3. Actors privats

Es tracta d'ens de caràcter independent i autònom que participen de forma no governamental o privada en la gestió de la cooperació per al desenvolupament. La seva funció principal és executar la política de cooperació, però també desenvolupen una tasca important de reflexió que nodreix i enriqueix el debat sobre la cooperació al desenvolupament. Són els següents:

- ONGD, sindicats i altres organismes de la societat civil (OSC): als anys seixanta, al sistema de cooperació internacional es va incorporar la societat civil a través de les ONGD. Existeix una àmplia varietat d'entitats dedicades a la cooperació internacional amb diferents tasques, que van des de la sensibilització o la reivindicació política fins als projectes de cooperació. En alguns àmbits han tingut un protagonisme superior al dels estats, com en els casos de l'ajut humanitari o d'emergència i el desenvolupament local. La multitud d'ONGD existents reflecteix la diversitat d'opcions polítiques, ètiques, religioses i socials de les societats on operen (Sana-huja, 1999).
- Empreses: tant les empreses del nord com les del sud estan adquirint un protagonisme creixent en el sistema de cooperació internacional. Les grans empreses del nord creen organitzacions sense ànim de lucre que realitzen projectes de cooperació internacional. Els ens públics estableixen incentius per fomentar la participació de les empreses en cooperació internacional. En algunes ocasions, les empreses col·laboren amb ONGD. Aquests aspectes els tractem específicament en el següent apartat, en què intentem copsar quin és el rol que diferents estaments atorguen a les empreses com a agents que han vist com el seu protagonisme en aquest sistema s'ha incrementat molt en els darrers temps.

1.3. El sector privat empresarial com a actor del sistema de cooperació internacional al desenvolupament

Tot i que es tracta d'una qüestió que genera molta controvèrsia, hi ha acord entre la majoria d'institucions oficials que conformen el sistema internacional de cooperació

al desenvolupament pel que fa al rol rellevant que el sector privat, en general, i les empreses, en particular, estan adquirint com a agents de cooperació i desenvolupament, tant als països del sud com del nord. La participació del sector privat en l'àmbit de la cooperació és tan vetusta com la mateixa política de cooperació; el que és més nou és la seva conversió en un dels elements nuclears, fonamentalment, de l'elaboració del discurs de la nova agenda internacional que, com ja hem mencionat, s'està gestant. Mataix *et al.* (2008) afirmen que és des de la Cimera de Desenvolupament Sostenible de Johannesburg, celebrada l'any 2002, que es comença a formalitzar i a consolidar la participació del sector empresarial en cooperació.

La naturalesa dels actors privats lucratius que participen en el sistema de cooperació és diversa i abasta des de grans fundacions privades fins a donants particulars del sector empresarial. Cal remarcar que aquí no ens interessa emfatitzar les seves accions a títol individual, sinó el seu rol com a contrapart dels ens públics, susceptibles de rebre recursos per dur a terme col·legiadament accions de cooperació en els països del sud. Ens cenyirem a descriure els elements més rellevants que conformen el debat, força controvertit, entorn de la pertinència de la participació de l'empresa en l'àmbit de la cooperació.

En el discurs dels principals organismes internacionals està molt present el sector privat; li reconeixen moltes virtuts com a promotor i impulsor de processos de desenvolupament en els països empobrits. A l'empara d'aquest discurs hegemònic, s'han anat configurant una sèrie d'instruments que permeten concretar i implementar la intervenció del sector privat lucratiu en l'àmbit de la cooperació internacional. Sense cap ànim de citar totes les iniciatives que palesen aquest paper creixent de les empreses, ressenyarem les que considerem més significatives per comprendre aquest canvi de tendència en el discurs i en la praxi de la cooperació.

Un dels fets que evidencien aquesta incorporació és la creació per part de Nacions Unides, l'any 2000, del Pacte Mundial, més conegut com a Global Compact. Es tracta d'una iniciativa voluntària de responsabilitat corporativa que pretén involucrar el sector lucratiu privat en aliances per al desenvolupament a través de l'alineament de les seves accions amb deu principis relacionats amb els eixos principals que guien les polítiques de cooperació: drets humans, medi ambient, normativa laboral i anticorrupció. Segons el seu web, és la major iniciativa voluntària de responsabilitat social empresarial (RSE): compta amb més de 12.000 participants d'empreses de 145 països.⁵² Per primera vegada, líders empresarials, directors de grups socials, representants governamentals i tècnics d'agències internacionals comparteixen una agenda i discuteixen regularment. Uns anys abans, el 1992, l'Agenda 21 i la Declaració de la Terra adoptades a Rio de Janeiro ja van recollir la necessitat que els governs treballassin en col·laboració amb el sector privat i amb la societat civil per tal de poder generar canvis globals (Casado, 2007). Europa té un pes important pel que fa als fons que nodreixen el pacte, ja que és en gran part finançat pels països europeus i pel sector privat. Són les empreses transnacionals, les associacions empresarials i les fundacions filantròpiques les que participen en els debats sobre l'agenda post-2015 (Pingeot, 2014). Posteriorment, dos informes de Nacions Unides, un de l'any 2004, elaborat per la Comissió sobre el sector privat i el

---

⁵² Font: www.unglobalcompact.org.

desenvolupament, *L'impuls de l'empresariat: el potencial de les empreses al servei dels pobres*, i un altre del 2008, *Les empreses davant els desafiaments dels mercats: estratègies exitoses*, expliciten la postura de Nacions Unides respecte al rol que pot exercir el sector privat en la reducció de la pobresa. Val a dir, però, que —com assenyalen Romero i Ramiro (2012)— aquests informes no inclouen les causes estructurals que generen els problemes que, en principi, pretenen solucionar. L'any 2008 va llançar la iniciativa Business Call to Action, que pretén animar el sector empresarial a proposar models inclusius amb dos objectius paral·lels: l'èxit comercial i la millora de les condicions de vida de la població que viu situacions de penúria.

No només Nacions Unides, sinó també la resta d'institucions financeres internacionals disposen de mecanismes per integrar el sector privat en les seves operacions. El BM ho fa a través de la Corporació Financera Internacional, i el BID, a través del Fons Multilateral d'Inversions. L'OCDE disposa d'una divisió de desenvolupament del sector privat i d'una xarxa que analitza les aliances publicoprivades; l'any 2006 va publicar un informe amb el títol *Cap a un creixement propobres. El desenvolupament del sector privat*, extret d'una publicació prèvia, *Cap a un creixement propobres. Orientacions per al donants*. Segons Tricarico (2010), des de 1990, el finançament dels bancs multilaterals de desenvolupament al sector privat ha passat de ser de menys de 4.000 milions de dòlars cada any a arribar als 40.000, i les finances per al desenvolupament de la UE s'estan privatitzant.

Una altra iniciativa multilateral que també albira la imbricació dels ens privats en el sistema de cooperació és el Consell Empresarial Mundial per al Desenvolupament Sostenible (WBCSD, segons les seves sigles en anglès), amb vida des de 1990. En una publicació d'aquest organisme s'advoca per les solucions empresarials per al desenvolupament i s'assevera que és utòpic pretendre superar el problema de la pobresa d'esquena al sector empresarial i que, per involucrar-lo, cal que una part de l'AOD es destini a facilitar la inversió en els països en desenvolupament.

La UE també és una ferma defensora de la inclusió del sector empresarial en la política de cooperació. Citarem alguns dels fets més recents que així ho posen de manifest. L'any 2010, la Comissió va publicar el *Llibre Verd: política de desenvolupament de la UE en suport del creixement integrador i el desenvolupament sostenible. Millorar l'impacte de la política de desenvolupament de la UE*.⁵³ L'any 2013 va crear el Fòrum Polític sobre Desenvolupament com un espai de diàleg entre les autoritats locals, les organitzacions de la societat civil i els representants del sector privat. Més recentment, l'any 2014, la Comissió va elaborar la Comunicació al Parlament Europeu, al Consell, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de Regions *Reforçar el paper del sector privat per aconseguir un creixement inclusiu i sostenible als països en desenvolupament*.⁵⁴ Afirmar que la RSE és un bon punt de partida perquè les empreses europees es comprometin amb els països en desenvolupament. El seu convenciment en relació amb la participació del sector privat en l'oferiment de serveis en les zones empobrides és total, ja que afirma que “[l]as asociaciones entre los sectores público y privado con objeto de lanzar un proyecto o un servicio prestado tradicionalmente

⁵³ Per consultar el document: ES COMISIÓN EUROPEA Bruselas, 10.11.2010 COM(2010) 629 final.

⁵⁴ Brussel·les, 13.5.2014 COM(2014) 263 final. P.15.

por el sector público pueden ser un medio eficaz para hacer más fiable y asequible el suministro de bienes y servicios públicos a la población más pobre, al tiempo que se complementan los recursos públicos con inversiones del sector privado". La Comissió advoca per anar més enllà de les associacions publicoprivades, tradicionals en l'àmbit de les infraestructures, i pretén donar suport a aliances multilaterals entre ens públics nacionals i locals, empreses i ONG, per al subministrament de serveis bàsics.

En aquest mateix sentit s'han pronunciat totes les cimeres que s'han anat desenvolupant des de principis de segle XXI. En cadascuna s'ha ratificat el sector privat com un nou actor protagonista. La minva dels pressupostos públics dedicats a cooperació ha contribuït significativament a reforçar aquest rol. De Busan, on s'estableix una aliança global per a l'eficàcia de la cooperació al desenvolupament, el sector privat en va sortir molt reforçat. La declaració final estableix una sèrie de mesures per potenciar-lo, com ara "promover la ayuda para el comercio como un motor para el desarrollo sostenible, centrándonos en los resultados e impacto para construir capacidades productivas, ayudar a corregir las fallas del mercado, fortalecer el acceso a mercados de capital y promover enfoques que mitigan el riesgo que enfrentan los actores del sector privado".⁵⁵ Recentment, aquesta tendència s'ha evidenciat en la Primera Reunió d'Alt Nivell de l'Aliança Global per a la Cooperació Eficaz al Desenvolupament: Orientar-se cap a una Agenda del Desenvolupament Inclusiu post 2015. En la mateixa línia s'han expressat els participants en el segon Fòrum Mundial de Desenvolupament Local, celebrat a finals de l'any 2013, en què es va ressaltar la rellevància d'aliances públiques, privades i no governamentals amb vista a aconseguir un desenvolupament econòmic local (Bacaria i Prandi, 2014).

De manera bilateral, moltes agències oficials de cooperació duen a terme accions en aquest mateix sentit. L'adali en aquest àmbit és l'USAID, que desenvolupa el programa Global Development Alliances, i que integra més de 1.000 aliances amb més de 3.000 empreses. Convoca anualment les empreses perquè presentin propostes de col·laboració publicoprivada. Segons Mataix *et al.* (2008), dels setze primers països donants del CAD, catorze estableixen col·laboracions amb el sector privat i moltes de les seves agències disposen d'unitats específiques per potenciar les aliances publicoprivades.

A l'Estat espanyol, els plans directors precedents ja al·ludien a les bondats de la col·laboració entre el sector públic i el privat en la lluita contra la pobresa.⁵⁶ Els instruments que s'han anat vertebrant per facilitar aquesta participació privada són, fonamentalment, les aliances publicoprivades per al desenvolupament (APPD), els crèdits atorgats a través de la cooperació financera i els dos mecanismes que van aparèixer quan es van suprimir els fons d'ajut al desenvolupament (FAD), que són el Fons per a la Promoció del Desenvolupament (FONPRODE), gestionat pel Ministeri d'Afers Exteriors, i el Fons per a la Internacionalització de l'Empresa, FIEM, a càrrec dels Ministeri d'Indústria i Comerç. Segons Martín i Fabra (2012), des de 2011, el FONPRODE engloba totes les operacions financeres de la cooperació espanyola, però li manca l'agilitat

⁵⁵ Font: http://cso-effectiveness.org/IMG/pdf/outcome_document_-_final_es_.pdf.

⁵⁶ S'ha arribat a afirmar que, davant la crisi i les retallades en els pressupostos de cooperació, els agents privats esdevenen l'única alternativa de subsistència. Núria López, *El Mundo*, 12 de desembre de 2012.

necessària per aprofitar tot el seu potencial. El darrer instrument que s'ha posat en marxa per incorporar el sector empresarial al món de la cooperació ha estat l'obertura, l'any 2011, d'una línia específica de cooperació empresarial especialitzada en empreses i fundacions empresarials.

Les empreses espanyoles en accions de cooperació s'havien limitat a ser executors o subcontractistes de projectes, fonamentalment a través dels crèdits FAD, però els seus objectius no s'havien alineat mai amb els de la cooperació al desenvolupament (Mataix *et al.*, 2008). L'Agència Espanyola de Cooperació Internacional al Desenvolupament (AECID) té, entre els seus socis, la UE, els organismes multilaterals, les ONGD i el sector empresarial (Nieto Pereira i Ramiro, 2012).⁵⁷ En el quart Pla Director de la Cooperació Espanyola (2013-2016) s'aposta pel sector empresarial en la promoció del desenvolupament humà apuntant la conveniència d'incentivar la RSE en accions empresarials desenvolupades en l'àmbit local.⁵⁸ En l'annex 1 del Manual per a l'Establiment, Seguiment i Avaluació de Marcs d'Associació País del Ministeri d'Afers Exteriors i Cooperació de l'any 2013, es recullen les condicions per aprofitar el potencial del sector privat en cooperació.⁵⁹

Pel que fa a Catalunya, les referències al sector empresarial català i a la necessitat d'apostar per les aliances publicoprivades es troben en la majoria dels documents programàtics oficials. En el seu darrer pla director, del 2011-2014, es reconeix la diversitat dels actors públics i privats, tant en el disseny com en l'execució d'aquesta política, s'aposta pel treball concertat entre els actors i per la governabilitat multinivell i es preveu destinar esforços per incorporar nous instruments publicoprivats. De la mateixa manera, en l'últim pla anual, corresponent a l'any 2014, s'hi al·ludeix quan es parla de la necessitat d'avançar cap a la cerca d'altres fonts de finançament, entre les quals hi ha el sector privat. S'hi troben també referències en el document que recull l'Estratègia País Prioritari Senegal 2013-2017, que reconeix el paper del món empresarial català en el desenvolupament del Senegal i es fa ressò de les noves formes de cooperació, com ara els partenariats publicoprivats. L'any 2012, la Direcció General de Cooperació al Desenvolupament va elaborar un document, *El patrocini en el sistema català de cooperació al desenvolupament*, en què es recullen les directrius i principis que haurien d'assumir les empreses catalanes per intervenir en el sistema de cooperació català,⁶⁰ iniciativa que finalment no va acabar de consolidar-se. Així doncs, es va formalitzant totalment la inclusió de les empreses com a actors fonamentals de la cooperació catalana. Aquesta participació del sector es canalitza sovint a través de les accions conjuntes entre l'ACCD i ACCIÓ (Agència de Promoció Exterior de la Generalitat de Catalunya). Entre els anys 2002 i 2012, a través de l'atorgament de subvencions a entitats empresarials sense ànim de lucre, s'han dut a terme accions de transferència de coneixements, cosa que ha posat de manifest que la política de cooperació està

⁵⁷ Font: <http://omal.info/spip.php?article4812>.

⁵⁸ Font: http://www.cooperacionespanola.es/sites/default/files/plan_director_cooperacion_espanola_2013-2016.pdf.

⁵⁹ Font: http://www.cooperacionespanola.es/sites/default/files/map-metodologia_2013_sgcid.pdf.

⁶⁰ Per consultar el document: http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/docs/2012/07/19/16/15/ff5190a2-9a74-4811-8ce5-1439c5d935ce.pdf.

virant cap al sector privat (Carrera, 2013). En total, s'han destinat onze milions d'euros a finançar un centenar de projectes (Manresa i Prandi, 2013).

Atès que el sector empresarial, com afirmen Bacarla i Prandi (2014), no és aliè a les expectatives i demandes socials relacionades amb el medi ambient i la societat, ja des de fa anys malda per subsumir en els seus negocis aquestes qüestions que no li són connaturals però que li obren noves perspectives empresarials, ja que li faciliten visibilitzar allò que les empreses, com a agents socials, poden aportar a la societat i, per tant, li permeten rendibilitzar les seves actuacions en aquest àmbit. Cap a finals dels anys noranta, les multinacionals, en primer lloc, i la resta d'empreses, en segon, van adquirint consciència de l'avantatge comparatiu que els pot suposar tenir una bona imatge pública, i per això comencen a subscriure compromisos internacionals entorn dels drets humans o de l'impacte mediambiental, fent seu el discurs de l'empresa socialment responsable (De la Cuesta, 2012).⁶¹

Paral·lelament a aquesta normativa internacional provinent dels organismes multilaterals, els valors de la ciutadania pel que fa al seu comportament com a consumidora i inversora s'apropen a posicions més responsables, i les empreses, conscients del perill de sancions mediàtiques, malden per incardinar els seus negocis en la societat (Domínguez, 2008). Aquests incentius de reputació afavoreixen l'orientació de les activitats de les empreses cap a posicions més responsables (Sagasti i Prada, 2011).

Aquesta preocupació de les empreses s'ha concretat en una sèrie de nous conceptes que han anat apareixent en els seus discursos i que fonamenten les seves actuacions en aquest àmbit. El principal concepte, ja esmentat, és el de responsabilitat social empresarial. Ha estat utilitzat per moltes empreses i per la majoria d'institucions del sistema de cooperació per justificar l'entrada del sector privat lucratiu en aquest àmbit. Segons Perdiguero (2003:179), "la dimensión histórica de la RSE explica la importancia otorgada en la actualidad a las propuestas de corresponsabilidad empresarial en el desarrollo de las políticas sociales, en un contexto general de crisis del bienestar". Altres conceptes associats, i que també posen de manifest l'interès de les empreses per convertir-se en actors protagonistes de la cooperació, són, d'una banda, els negocis orientats a la base de la piràmide, és a dir, a les persones més mancades de recursos, i de l'altra, els negocis inclusius.

La UE fa anys que encomia les empreses responsables i que creu que, atès que en els països del sud el concepte de RSE és poc conegut, esdevé fonamental dinamitzar el diàleg al voltant d'aquesta temàtica amb tota la diversitat d'actors que actuen sobre el desenvolupament d'un territori: governs, empreses, societat civil i organismes multilaterals (Araque i Montero, 2006).

Ens apropiem ara a una de les modalitats que més s'estan utilitzant per donar entrada al sector empresarial en la nova agenda global de desenvolupament: les

---

⁶¹ Tot i això, segons Lemonche (2011:4), "[d]esde una óptica más local, en España la aparición de la RSE como concepto y práctica importante en el mundo empresarial ha generado un amplio debate acerca de su aplicación en organizaciones no multinacionales. Este debate de la responsabilidad social de las empresas de pequeño y mediano tamaño, hoy en día continúa vivo, tal y como recoge el Informe Forética 2011, donde se refleja que el 50% de las empresas de hasta 100 empleados todavía no ha oído hablar de RSE, y aquellas que sí han oído hablar mantienen, por lo general, posturas escépticas sobre el desarrollo de este fenómeno".

aliances publicoprivades per al desenvolupament, que són una eina de participació conjunta del sector públic i el sector privat per tal de posar en marxa accions conduents al desenvolupament dels països socis. Segons Casado (2007), aquesta denominació exclou la participació del tercer sector, i per això exhorta a anomenar-les *aliances per al desenvolupament*. Val a dir, però, que no hi ha una posició clara i consensuada del sector de les ONGD sobre el seu paper en aquestes aliances. No és aquest el cas, però, de les empreses, ja que sempre han considerat vitals els actors de la societat civil per al seu propòsit de convertir-se en empreses responsables. La lògica econòmica —que semblava ja superada i que, tot i així, continua fonamentant el discurs que justifica la participació empresarial en aquestes polítiques públiques— és que el creixement econòmic és la palanca que fa possible la reducció de la pobresa. Les APPD, segons Casado (2007), troben el seu fonament en la generació d'impactes positius en el desenvolupament i en tots aquells serveis i béns bàsics que tenen incidència en el gaudi d'una vida digna per a les poblacions, ja que, segons aquest autor, els ens públics són ara reguladors i contractistes dels serveis públics més que subministradors directes. Per Antuñano *et al.* (2012), aquestes col·laboracions cerquen les sinergies entre el valor comercial i el valor social.

Aquestes APPD són l'aplicació del paradigma de la RSE en l'àmbit de la cooperació; “se ha convertido en el soporte conceptual que permite intensificar la incorporación del sector empresarial a las políticas de cooperación” (Ramiro i Pérez, 2011:2). En aquestes aliances es planteja que tots els participants hi surten guanyant, ja que es considera que els seus interessos estan alineats (Pingeot, 2014). La població se'n beneficiaria pel creixement econòmic que provocarien aquestes actuacions; el sector públic i les ONGD, perquè veurien incrementats els seus recursos, i les empreses, per les noves expectatives de negoci i pel valor social que se'ls atorgaria com a agents de desenvolupament (Pérez, 2012).

La seva fonamentació ideològica es basa en les teories que propugnen que cal incloure els pobres en el circuit del consum a través dels negocis inclusivius que es duen a terme a tres bandes: empreses, governs i ONGD. Aquests negocis es basen a oferir solucions econòmicament sostenibles que satisfacin les necessitats de la població més mancada de recursos monetaris (Botella, Martínez i Suárez, 2011). Aquestes tres potes són fonamentals, ja que les empreses poden capitalitzar tot el coneixement que tenen les ONGD del terreny i de les poblacions, i, a més, anar-hi de bracet les ajuda a legitimar les seves accions (Mataix *et al.*, 2008). L'actor principal a l'hora de potenciar aquestes APPD hauria de ser el sector públic, ja que ha de vetllar per l'assumpció, per part de les empreses, dels principis que orienten les polítiques de desenvolupament, car l'objectiu fonamental d'aquestes aliances hauria de ser la generació d'impactes positius en el desenvolupament d'una zona i no l'obtenció de guanys, tot i que això també sigui possible (Casado, 2007). La cooperació actual respon a un patró que es correspon amb una cooperació en xarxa i que implica la corresponsabilitat de totes les parts implicades (Mataix *et al.*, 2008) o, en paraules de Tricarico (2010), es tracta d'un enfocament més holístic de la cooperació internacional i de les finances per al desenvolupament.

Exposarem ara els principals arguments a favor i en contra de la inclusió del sector empresarial en el disseny i execució de les polítiques de cooperació. Ambdós tipus d'arguments ens serveixen per a la contrastació de la nostra hipòtesi. Les raons que ex-

pliquen per què les empreses sí que han de participar en aquest sistema ens serveixen per justificar per què el sector empresarial és vàlid com a agent de desenvolupament local. Alhora, els arguments en contra ens proporcionen les explicacions pertinents per afirmar que és el sector empresarial, però aquell que forma part de l'economia social i solidària, el que ha de ser soci dels ens públics en la implementació d'aquestes polítiques.

Els arguments a favor més importants són els següents:

- Aquestes aliances resulten adequades en contextos on no hi ha infraestructures que garanteixin la provisió d'aquells béns i serveis imprescindibles perquè les persones tinguin una vida digna. Es tracta de procurar serveis públics més barats i més ràpidament. Aquestes col·laboracions possibiliten compartir riscos, responsabilitats, recursos, competències i beneficis. A més, s'està donant una convergència entre les grans ONGD i les empreses multinacionals, ja que les primeres adopten visons de mercat per assolir els seus objectius, cosa que facilita aquestes aliances (Domínguez, 2008).
- Per diverses causes, com ara la incapacitat dels governs per fer front als desafiaments globals, l'empresa esdevé una alternativa més flexible, més eficient i menys burocràtica (Pingeot, 2014). Les empreses saben treballar mitjançant aliances, ja que en el seu quefer diari s'enfronten a situacions de competència, però també de cooperació (Mataix *et al.*, 2008).
- Poden produir efectes multiplicadors quan els ens públics i privats realitzen accions sobre un mateix sector que es complementen i s'addicionen. Endemés, aquestes aliances ofereixen recursos financers, tècnics i de coneixements als governs i a la societat civil (Mataix *et al.*, 2008).
- Els sectors on hi ha més presència d'APPD són l'educació, la salut, la sanitat, el govern, la democràcia i l'enfortiment del sector privat, majoritàriament serveis i drets bàsics per assolir un nivell de benestar digne per a totes les persones.
- Les ONGD han vist com els fons públics que nodrien les seves accions s'han anat laminant; aliar-se amb altres actors els pot suposar continuar les seves intervencions i, fins i tot, la supervivència de la seva estructura.
- Les inversions responsables socialment i mediambientalment proporcionen, tant als països com a les seves empreses, avantatges econòmics (Pérez González i Fanjul, 2012).
- Segons totes les entitats públiques, tant bilaterals com multilaterals, les empreses enforteixen el teixit productiu i contribueixen a generar ocupació i, per tant, ingressos. Les intervencions promogudes des de la cooperació, en col·laboració amb el sector privat i les polítiques d'investigació i recerca, convergeixen en el fet que la innovació empresarial esdevé un factor de desenvolupament, ja que permet a les empreses generar activitat econòmica i ocupació, com ara incorporar tecnologies sostenibles des del punt de vista mediambiental (Botella, Fernández i Suárez, 2011).
- Permeten crear sinergies aprofitant el potencial de cada actor que hi intervé i planegen una manera de treballar en què cada part aporta complementàriament les seves estratègies.

En suma, com asseveren Alonso i Ocampo (2011:23), "se trata de líneas de trabajo provechosas que es necesario promover, en la medida en que amplían los recursos

disponibles, incrementan el respaldo social de la política de cooperación y dan pie a iniciativas innovadoras, con capacidad de transformación social”.

Els arguments en contra que hem trobat més significatius són els següents:

- Els interessos i les motivacions són complexos i molt sovint divergents, cosa que dificulta la realització d'aquestes aliances i provoca costos de transacció elevats, que poden arribar a superar els beneficis intrínsecs de la col·laboració (Casado, 2007).
- Hi ha molt escepticisme entorn de la inversió estrangera directa, ja que molts no creuen que propiciï el desenvolupament dels països del sud i posen en dubte aquestes coalicions a tres bandes. Moltes associacions que han analitzat aquest àmbit consideren que les empreses no pretenen realment canviar la seva praxi, sinó fer veure que la canvien per millorar la seva imatge corporativa.
- Les APPD presenten limitacions: en primer lloc, per la possible cooptació de les ONGD, de l'estat i de les Nacions Unides; en segon lloc, per l'afebliment dels esforços conduents a fer que les multinacionals es responsabilitzin de les seves accions, i, en tercer lloc, pel foment d'una cultura interna de censura en les organitzacions sense ànim de lucre.⁶²
- Després de més d'una dècada de proliferació de la RSE com a eix conceptual que ha permès incorporar les empreses al sistema de cooperació, el seu contingut està més present en els discursos que en les pràctiques empresarials. Amb la posada en pràctica d'aquests nous mecanismes multiactor, el significat polític del concepte de responsabilitat s'està suprimint d'un discurs que no incorpora cap intencionalitat de transformació social. A més, s'està contribuint a desplaçar la solidaritat a aquells àmbits que no suposen cap conflicte per a les multinacionals i s'està apaivagant la capacitat de pressió de les ONG, cosa que pot provocar la fragmentació del moviment social (Ramiro, 2012).
- La RSE ha permès la incorporació de les empreses privades als debats sobre determinades polítiques públiques i ha provocat així un desplaçament de l'autoritat dels governs cap al sector privat lucratiu (Ortega, 2009). No hi ha estudis determinants (segons afirma el mateix autor) que demostrin una distribució justa dels impactes ambientals quan les empreses implementen les seves polítiques de RSE individualment. Falta veure si això esdevé possible quan actuen col·legiadament amb altres actors.
- Les reiterades i ja històriques externalitats negatives que moltes multinacionals han provocat en els països empobrits, i de les quals s'ha fet ressò la comunitat internacional, generen recels en una bona part de la ciutadania, que creu que la participació del sector privat pot conduir a un *antidesenvolupament* i pot incrementar la incoherència de les polítiques de cooperació.
- La participació de les empreses en l'Agenda post 2015 no es basa en una anàlisi global i està mancada d'una perspectiva històrica de les causes dels problemes que ara intenta solucionar. Continua vertebrant la lluita contra la pobresa al voltant del creixement econòmic i del mercat (Pingeot, 2014). Romero i Ramiro (2013) asse-

---

⁶² Font: “Public-Private Partnerships for Sustainable Development”, conferència organitzada per UNRISD agost 2006: www.unrisd.org/80256B3C005BD6AB/%28httpEvents%29/A18968F76304FE9DC12571CA0038B790?OpenDocument.

nyalen que la cooperació acompanya les grans empreses en la seva internacionalització, de manera que se'n contravenen els fonaments genuïns.

- Es poden generar problemes en la implementació de les aliances derivats de maneres de fer molt diferents per part dels actors participants: poca cultura empresarial, tant per part dels governs com dels organismes de la societat civil; procediments governamentals lents i poca aproximació als processos de presa de decisió que caracteritzen el tercer sector.
- Les motivacions de les empreses per participar en una aliança per al desenvolupament són diverses: millorar la seva imatge pública, apaivagar les crítiques a algunes de les seves actuacions, estendre la terciarització, buscar nous negocis; en definitiva, mercantilitzar qualsevol activitat social (Hernández Zubizarreta y Ramiro, 2009). Motivacions que estan ben allunyades dels objectius immanents a qualsevol acció de cooperació i desenvolupament.

Casado (2007) assenyala que aquestes aliances per al desenvolupament no són la panacea, però que serveixen per aconseguir alguns objectius ben concrets i, per tant, no constitueixen un fi en si mateixes, sinó un mecanisme que permet avançar en l'assoliment dels ODM. Però s'ha de tenir en compte que les relacions entre les parts d'una aliança multiagent poden arribar a ser molt complexes i, en funció de com es desenvolupin els processos encaminats al desenvolupament de les comunitats on actuen, poden veure's reforçades o bé perjudicades (Arenas, Sánchez i Murphy, 2009).

És innegable, i l'acord en aquest sentit és unànime, que les empreses poden ser un agent de desenvolupament, però també ho és el fet que no totes les empreses ho són. Per a Romero i Ramiro (2012), quan es parla del sector privat com a "agent de cooperació" s'està fent ús d'un eufemisme, ja que el que s'hauria de dir és "empreses transnacionals" i, segons Carrillo (2014) —que apunta que el 90% de la inversió en els països empobrits és nacional—, el que cal fer és potenciar la creació d'empreses locals, que són les que enforteixen el teixit productiu en els territoris. Les grans empreses pretenen suplantar l'estat en les seves funcions de desenvolupament i, en el seu afany expansiu, intenten actuar més enllà de les seves fronteres, i la cooperació internacional és la seva plataforma de llançament.

Per part de la societat civil organitzada, i fonamentalment des del sector de les ONGD, no hi ha, com ja hem apuntat, un consens quant al paper de l'empresa com a actor de cooperació i, per tant, hi ha una diversitat de plantejaments i d'actuacions pel que fa a les aliances per al desenvolupament. La coordinadora d'ONGD per al desenvolupament de l'Estat espanyol ha organitzat recentment un seminari amb el títol *Aliances per al desenvolupament: reptes i propòsits per a una participació eficaç multi-actor en la cooperació espanyola*. La temàtica palesa la preocupació del sector i la necessitat de trobar postures comunes, difícils d'assolir atesa la pluralitat de moviments socials que conformen el tercer sector i que treballen en pro del desenvolupament dels pobles empobrits. Tot i així, el títol evidencia l'acceptació d'aquestes aliances i, per tant, apunta que el debat ha de girar, no pas entorn de la pertinència de la seva existència, sinó d'aquells elements imprescindibles perquè siguin eficaços. Per Romero (2009: 211), "la presión política y económica dominante empuja a las ONG, y muchas de ellas reciben el empuje con gusto, hacia un *partenariado tóxico* con las grandes empresas, un lobby en sentido inverso que las lleva a reconocerlas como los agentes fundamentales de la cooperación al desarrollo, que perdería así su sentido solidario".

En conclusió, les demandes socials que s'han fet al sector privat perquè incardinés responsablement les seves actuacions en la societat han estat aprofitades per les empreses, que han aixecat la bandera de la responsabilitat i l'han utilitzat com a justificació per participar en les polítiques de cooperació internacional i convertir el desenvolupament en un negoci. Els interessos i les motivacions de les empreses són posats en qüestió per una bona part de la societat civil, però, a poc a poc, estan guanyant legitimitat gràcies al concurs dels governs, de les institucions multilaterals i d'algunes ONGD, principalment les grans. Les declaracions dels organismes oficials dedicats al desenvolupament estan impregnades d'un lèxic provinent del món empresarial que emfatitza el creixement econòmic com a vector director del desenvolupament. Es torna a posar així, *ad infinitum*, en el centre del debat la relació causal entre creixement i desenvolupament, de manera que s'invaliden o s'esmicolen tots els esforços que des de diferents sectors s'han fet durant molts anys per superar aquesta visió economicista, determinista i simplista del desenvolupament.

1.4. Valoració de la política de cooperació internacional al desenvolupament

Després de més de seixanta anys d'existència de la política de cooperació al desenvolupament, el dissens quant a la seva eficàcia és més gran que mai, i fins i tot se'n qüestiona la identitat. Ens proposem aquí apuntar aquelles idees que considerem significatives per tal de copsar les valoracions que s'han fet entorn d'aquesta controvertida política i que l'han portat a l'atzucac en què es troba.

Que la política de cooperació internacional al desenvolupament està en crisi és un fet innegable, palesat en les declaracions dels principals organismes internacionals, dels donants bilaterals, de les ONGD i dels experts. Les crítiques rebudes han estat fortes, ja que fins i tot se l'ha acusat de promoure el contrari —l'antidesenvolupament— del que hauria de ser el seu objectiu intrínsec —el desenvolupament. Com assenyala Gómez Gil (2010), sovint la cooperació ha obviat els elements generadors de pobresa i patiment sobre els quals, en principi, pretén actuar. En la mateixa línia apunten Maestro i Peinado (2006 i 2012) quan asseveren que els mateixos ODM no tenen en compte les causes d'allò que volen solucionar i, per tant, cap de les solucions proposades són transformadores. Per a aquests autors, la cooperació s'allunya dels seus principis d'identitat, ja que prioritza inserir els països en l'economia globalitzada.

Nombrosos estudis s'han centrat en la suposada eficàcia de l'ajut. Molts analistes han esmerçat esforços a relacionar la cooperació amb el creixement econòmic o amb la reducció de la pobresa. Per a alguns d'aquests autors, l'ajut afavoreix el creixement i el desenvolupament econòmics (Radelet, Clemens i Bhavnani, 2005 i Sachs, 2005); per a d'altres, en canvi, no hi ha proves contundents que l'ajut tingui una incidència positiva o negativa sobre el creixement (Rajan, 2005). D'altres se situen al mig d'aquestes dues posicions extremes i defensen que els projectes tenen una eficàcia aïllada acceptable, però que la incidència macroeconòmica és pràcticament nul·la (Gimeno i Andrés, 2005). Iglesia-Caruncho (2005) ha detectat onze vies a través de les quals la cooperació impacta positivament sobre el creixement i, alhora, onze canals que impliquen una influència negativa. Val a dir, però, que existeixen moltes dificultats per mesurar l'eficàcia de l'ajut: el gran nombre de variables que hi intervenen, els problemes

de mesura, la manca d'estudis de casos i la coexistència de la política de cooperació amb altres polítiques, tant dels països donants com dels receptors. Tots aquests factors diferents, entre d'altres, dificulten el mesurament dels resultats d'aquestes accions. A més, la majoria dels estudis analitzen l'eficàcia de l'ajut agregat, i no tots els tipus d'ajut tenen el mateix efecte sobre el creixement.

Dues variables més alimenten els arguments crítics amb la praxi de la política de l'ajut. Així, a la suposada manca d'eficàcia de l'ajut executat s'hi afegeixen, d'una banda, les quantitats insuficients de recursos dedicats a aquests fins, tot i els compromisos assolits —i reiteradament incomplets—, i de l'altra, la supeditació contínua d'aquesta política a d'altres que els governs consideren de major entitat. En aquest sentit, Sotillo (2011:189) assevera amb rotunditat que “el proteccionismo comercial, especialmente en agricultura, y la tacañería de la ayuda al desarrollo parecen seguir siendo hoy mucho más importantes que el cumplimiento de los objetivos de desarrollo internacional”.

Molts treballs han intentat analitzar directament, davant les realitats endèmiques factuais dels països pobres, les raons que expliquen per què les accions de cooperació no coadjuven a la reducció de la misèria humana. Algunes de les argumentacions que gaudeixen de més consens són les següents: la primera és el reconeixement que hi ha hagut una lectura massa marcada pels interessos i percepcions dels països donants (Dubois, 2005). La segona és la manca de continuïtat i coherència en les accions i en els discursos; com assenyala Villaverde (2010), cada tres o quatre anys es plantegen noves fórmules màgiques per tractar la qüestió de la pobresa. Per a aquest mateix autor, una tercera raó, molt relacionada amb la primera, és el fet que, des de fa temps, s'ha volgut fer passar per cooperació qualsevol cosa, i sembla que la cooperació té per finalitat mantenir les seves estructures i no lluitar contra allò que va provocar la seva creació. La quarta és l'absència, en la majoria dels casos, de la solidaritat internacional com a principal motivació de l'ajut; com apunta Llistar (2007 i 2009), hi ha sis grans motivacions perquè els estats rics realitzin accions de cooperació internacional, i només una té fins nobles: cooperació per formar aliances estratègiques; cooperació per accedir a mercats i a recursos estrangers; cooperació per bona imatge internacional; cooperació per governabilitat; cooperació per capitalisme; cooperació com a efecte de la pressió ciutadana solidària. Reforçant aquesta raó, algunes veus van més enllà i asseveren rotundament que la política de cooperació mai no ha estat dissenyada per promoure el desenvolupament, sinó que l'ajut oficial ha estat el resultat de la conjuminació de tres factors —política exterior, política interior i política econòmica— que n'han determinat el naixement, els continguts i els vaivens (Rodríguez Gil, 2001).

En suma, la discrepància quant als resultats de l'ajut és evident, i analitzar la relació entre ajut i desenvolupament o reducció de la pobresa d'un país és una tasca força controvertida. Es tracta, doncs, d'una qüestió no dirimida. En qualsevol cas, l'ajut no ha excel·lit pels seus impactes positius en la millora de les condicions de vida de la humanitat, per bé que alguns projectes i accions ben concrets hagin pogut ser útils allà on han estat executats. Per Illán (2004), és difícil trobar proves que demostrin que la lluita contra la pobresa ha tingut efectes positius, principalment perquè “la ayuda no puede entenderse fuera de la lógica del sistema-mundo y, más que ayudar al desarrollo de los pueblos periféricos, contribuye al desarrollo del sistema”. Malgrat algunes millores en aspectes com l'analfabetisme, la salut o l'educació, els objectius que es plantejaven les polítiques de cooperació són lluny de ser assolits. Les mesures que els

països empobrits van aplicar en el marc del Consens de Washington, considerat com l'únic model possible cap al desenvolupament, no van aconseguir el que s'esperava: cap país no va arribar a un creixement sostingut a llarg termini, malgrat que aquest era l'objectiu central de les seves receptes (Dubois, 2005).

Les dades mostren que la bretxa entre els països rics i els pobres no minva, i que les xifres relatives a la pobresa no han registrat gaires millores. Els informes publicats anualment per les agències internacionals així ho demostren.⁶³ N'hi ha prou amb una xifra per il·lustrar-ho: segons la FAO, a mitjans del 2009, el nombre de persones que patien gana va superar els 1.000 milions per primera vegada en la història de la humanitat.⁶⁴ Les característiques de la globalització actual provoquen una creixent desigualtat, tant a l'interior dels països com entre ells, molt més gran en el moment actual que a principis del segle XX.⁶⁵ L'informe sobre desenvolupament humà de l'any 2014, publicat pel PNUD, *Mantenir el progrés humà: reduir la vulnerabilitat i construir resiliència*, advoca per millorar les capacitats dels individus per reduir la seva vulnerabilitat, reclama que la desigualtat sigui tractada com un afer moral i com una preocupació econòmica en-sembla, i apunta que el desenvolupament humà és més desigual que fa deu anys i que, si es produeixen noves crisis, 800 milions de persones podrien afegir-se als 1.500 que ja malviuen en la pobresa.⁶⁶

Per totes les raons apuntades, molts actors vinculats al sistema de cooperació han emprès, des de fa temps, una sèrie d'actuacions tendents a millorar l'eficàcia de l'ajut. Així, les principals agències de desenvolupament internacionals han anat redefinint l'ajut per fer-lo més eficaç. L'FMI, sota el títol "Por una ayuda eficaz", va dedicar el número de setembre de 2005 de la seva publicació *Finanzas y Desarrollo* a estudiar l'ajut; el PNUD, en el seu informe sobre desenvolupament humà de l'any 2005, també analitzava l'estat de l'ajut en aquell moment i els seus efectes sobre els ODM, i Nacions Unides afirma que l'ajut internacional és una de les armes més poderoses en la guerra contra la pobresa, malgrat que no aprofita tot el seu potencial (PNUD, 2005). Així mateix, el BM (1999b) va fer públic l'informe titulat *Assessing Aid: What Works, What Doesn't and Why*, en què posava en relleu la importància d'una gestió econòmica correcta i d'unes institucions adequades si es volia avançar en el camí de la reducció de la pobresa, i palesava d'aquesta manera la ineficàcia de l'ajut fins a aquell moment.⁶⁷ L'eficàcia també ha estat un dels vectors que han orientat les cimeres celebrades durant la dècada dels anys 2000, com ja hem assenyalat. Tot i que no han negat explícitament l'eficàcia de l'ajut, el fet que hagin dedicat una part important dels

⁶³ Més informació sobre la desigualtat a: www.worldbank.org/poverty/inequal/real.

⁶⁴ Font: www.fao.org/statistics/en/.

⁶⁵ Alguns apunts rellevants: a principis de l'any 2011, el BM alertava del risc de pujada dels preus dels aliments; el preu del blat s'havia doblat en sis mesos, el del blat de moro havia augmentat un 73% i el del sucre, un 20%, increments que van provocar perjudicis a 68 milions de persones. L'any 2010 hi havia 1.210 multimilionaris i, en canvi, el 2009, 1.011. El 10% més ric del planeta posseeix el 83% de la riquesa total; l'1% més ric dels Estats Units, a finals dels anys vuitanta, posseïa el 9% de la renda nacional, mentre que, a finals de 2011, en controlava el 25% (Sotillo, 2011).

⁶⁶ <http://www.undp.org/content/undp/es/home/librarypage/hdr/2014-human-development-report/>.

⁶⁷ Font: <http://documents.worldbank.org/curated/en/1998/11/438890/assessing-aid-works-doesnt>.

seus estudis a analitzar la manera d'incrementar-la de ben segur que palesa els seus dubtes en aquest sentit.

Des de moltes altres instàncies —ONGD, universitats, organismes de la societat civil, etc.— s'afirma la conveniència que hi hagi continuïtat, però també reformes, de la política de cooperació. Alguns dels aspectes que es posen en qüestió i que, des de diversos fòrums, es van reiterant com a causants de la poca eficàcia de l'ajut són: l'escassa coordinació entre els donants; la manca de coherència entre les polítiques dels donants, que molt sovint provoca que —per exemple— els objectius de la política comercial i els de la política de cooperació siguin contradictoris; les excessives condicions exigides als països receptors;⁶⁸ la presència cada cop més nombrosa d'interessos geoestratègics i comercials dels donants; el poc interès per les polítiques dels receptors; la poca atenció, a la pràctica, en la reducció de la pobresa; l'escassa predictibilitat i l'excessiva volatilitat de l'ajut, entre d'altres.

En paraules de Gómez Galán (2011:29), “si se hiciera un balance de la ayuda al desarrollo de las últimas décadas, la conclusión a la que muy probablemente llegaríamos nos traería un conjunto de luces y sombras”. Seguint l'argumentació d'aquest estudiós, hi ha dues visions sobre les causes d'aquest fracàs i, per tant, sobre les possibles solucions. La primera assenyalava que és la inexistència d'una correcta governabilitat en els països del sud la causant dels resultats i que, per tant, cal consolidar la condicionalitat de l'ajut; la segona visió carrega la responsabilitat en els països donants, ja que les seves accions estarien massa condicionades pels seus interessos poc altruistes i, doncs, s'haurien d'articular i posar en pràctica conceptes més presents en els discursos que en les praxis, com l'apropiació, l'alineament o l'harmonització. Segons González Parada (2010:44), en la seva època daurada, la funció bàsica de l'AOD:

Fue la de servir de colchón del ajuste, aliviar la pobreza de los damnificados por las políticas ultraliberales, servir de puente para la inclusión de algunos sectores económicos en la economía global o ser la tapadera de operaciones de control político y económico a gran escala, operaciones militares incluidas.

És evident que els discursos i les accions de l'ajut no es conjuminen com seria desitjable, però és principalment la praxi la que obstaculitza que els resultats siguin els desitjats, tant a l'hora d'eliminar la pobresa com d'aconseguir un desenvolupament humà sostenible. Per aquesta raó, algunes veus exhorten a suprimir qualsevol mecanisme d'ajut. González Parada (2010) considera, però, que l'ajut al desenvolupament no desapareixerà per dos motius. El primer és que tota la infraestructura creada al seu voltant ja té vida pròpia, i el segon és que la inèrcia del mateix conglomerat arriba a mobilitzar unes importants sumes de recursos econòmics.

Recentment, algunes transformacions significatives han permès albirar canvis en les relacions de poder dins d'aquest complex i divers entramat: en primer lloc, la reducció

---

⁶⁸ “Los condicionantes para realizar la ayuda son cada vez mayores, tanto los económicos, los políticos, los vinculados a la Seguridad o los migratorios. Estas exigencias no parecen coherentes con el déficit democrático que caracteriza la toma de decisiones en Instituciones con tanto poder e influencia como el FMI”. (Sotillo, 2011: 189).

del finançament extern per al desenvolupament, fonamentalment dels pressupostos de l'ajut d'alguns donants tradicionals, però també de les inversions privades i de les remeses d'immigrants; en segon lloc, la fragmentació i la falta de coordinació pel costat de l'oferta, motivades, en part, pel creixent protagonisme d'un grup de països que no pertanyen al CAD i d'un gran nombre de nous actors públics i privats;⁶⁹ en tercer lloc, l'assignació de més recursos públics als països més empobrits —i, doncs, de menys recursos als de renda mitjana— que darrerament s'està produint. Tanmateix, s'ha generat el dubte pel que fa a l'adequació dels canvis que ha experimentat el sistema de cooperació, en la mesura que aquests no sembla que hagin pogut seguir el ritme propi de realitat internacional i de les seves exigències (Alonso, Garcimartín i Martín, 2011).

Per tot el que acabem d'exposar, constatem que l'ajut al desenvolupament es considera una política fracassada després de seixanta anys d'existència. Des de fa més d'una dècada, en els fòrums oficials de cooperació es parla clarament del seu fracàs i de la seva fatiga. Malgrat els esforços i voluntats per renovar-la, hi ha una resistència, fonamentalment institucional, a revisar els conceptes, els recursos, els condicionants o les estructures que la van possibilitar, i els fons continuen minvant sense que es pugui albirar cap tendència de canvi. La crisi econòmica que pateixen molts estats donants no només compromet el finançament de la cooperació, sinó també la mateixa noció d'AOD (Domínguez, 2013). Segons Unceta (2013), la crisi de legitimitat i d'identitat del sistema internacional de l'ajut, conseqüència de l'aparició de nous models de cooperació, de noves formes de finançament que releguen l'AOD a un segon o tercer pla, i de noves modalitats de cooperació, fa que sigui peremptòria la revisió dels objectius, dels instruments i dels agents. Aquesta revisió hauria de tenir molt presents noves formes de cooperació més horitzontals i recíproques que superessin la lògica donant-receptor i que integressin mecanismes de gestió global del desenvolupament. Per això, fins i tot l'OCDE (2013) malda per renovar els termes d'aquestes polítiques i donar-hi aires nous; recentment ha encomiat la cooperació intel·ligent, que hauria de ser eficaç, ben enfocada a favor dels països i comunitats més pobres i coordinada.

Segons Mold i Prizzon (2011: 157-158), per generar un sistema més eficaç d'ajut al desenvolupament, són imprescindibles quatre canvis:

1. Mantenir alts nivells d'AOD i dirigir-los als països amb més necessitats.
2. Incrementar la predictibilitat de tots els fluxos concessional de finançament.
3. Reavaluar les modalitats de l'ajut per reduir-ne la fragmentació.
4. Revisar la pràctica de la condicionalitat de polítiques.

En definitiva, la crisi de la cooperació, manifestada principalment en aspectes concrets relacionats amb la seva praxi i els seus resultats, però també en el discurs que sustenta la seva existència i identitat, està provocant nous plantejaments en aquests dos sentits: revisió de les maneres de fer per tal que acompleixi els seus objectius, i revisió del concepte mateix d'ajut. Esdevé impostergable posar solució a l'escassa adaptació de la cooperació als reptes actuals de desenvolupament.

---

⁶⁹ El CAD està format per trenta-quatre membres, que, entre tots, sumen més de cent vint agències bilaterals. A més, ara ja hi ha més països que atorguen ajut fora del CAD que dins, i hi ha més de dues-centes seixanta organitzacions multilaterals d'ajut (Mold i Prizzon, 2011).

En el proper punt intentarem analitzar quins són els elements que a hores d'ara guien el debat actual entorn d'aquestes qüestions.

1.5. Debat actual entorn del sistema de cooperació internacional al desenvolupament

El procés de transformació mundial, impulsat pel fenomen de la globalització i reforçat després de la caiguda del mur de Berlín, va provocar canvis en la naturalesa de la societat internacional que van afectar, i encara ho fan, tot el sistema de cooperació. Aquesta expansió, arreu, del sistema capitalista ha provocat un augment de la interdependència a escala mundial i, doncs, canvis en les estructures de poder i, de retruc, en el sistema internacional d'ajut al desenvolupament. Alguns dels objectius inicials de l'ajut han estat modificats (Alonso, 2003). Cada vegada hi ha més estats denominats fràgils que s'enfronten a actors econòmics que han guanyat molt poder gràcies al procés globalitzador. Preval actualment més "lo trans que lo inter" (Sotillo, 2011: 224). Inequívocament, doncs, el nostre estudi, des dels seus orígens, se situa en un context en contínua evolució.

La reflexió actual sobre les polítiques de cooperació gira entorn del ritme, les modalitats, els instruments, els agents i el marc institucional, així com de les noves nocions desenvolupades pels múltiples actors que actuen en l'escena internacional i que hem anat apuntant al llarg del present capítol. La justificació de les polítiques de cooperació es posa en qüestió, però no la crisi que el sistema pateix, entorn de la qual hi ha un ampli consens. La desigualtat entre països i dins seu està adquirint noves dimensions, cosa que atia les crítiques a la cooperació per al desenvolupament i en qüestiona el futur.

Hem identificat els principals eixos sobre els quals gira el debat a propòsit del present i el futur del sistema internacional de cooperació. Són els següents:

1.5.1. La naturalesa mateixa de l'ajut

Ja no som a l'època en què la cooperació es feia d'estat a estat; el caràcter eminentment estatocèntric que tenia en els seus orígens, amb clars objectius comercials i geoestratègics,⁷⁰ s'ha anat diluint. Ara bé, els objectius clàssics de la política estrangera dels estats no han desaparegut totalment, sinó que han estat en part modificats després dels atemptats de l'11 de setembre de 2001. A partir d'aquesta data, l'escenari en què es movia la política de cooperació va canviar, ja que es va tornar a utilitzar l'ajut com un instrument de política exterior i de seguretat,⁷¹ és a dir, es va reinterpretar en clau antiterrorista (Sanahuja, 2004).

⁷⁰ La política de cooperació va ser pensada amb l'objectiu que fos una de les peces clau del sistema internacional de la postguerra i un element decisiu del sistema mundial de seguretat col·lectiva (Guichaoua, 1997).

⁷¹ Es van afirmar frases com: "La guerra contra el terrorismo y la ayuda humanitaria van de la mano", Paula Droviansky, *El País*, 7 de novembre de 2001.

Ja fa anys que es posa en qüestió —si bé darrerament amb més contundència— la justificació mateixa de les polítiques d'ajut i els arguments, sobretot econòmics, en què s'ha fonamentat durant dècades. Tot i que la cooperació hauria de buscar arguments per justificar-se diferents dels estrictament econòmics (González Parada, 2001), hi ha una resistència ferma que això esdevingui realitat, en part perquè, en els últims anys, el procés de globalització ha modificat la naturalesa de les entrades de capital estranger als països del Tercer Món, ja que s'hi ha registrat un augment de les inversions estrangeres directes i de la presència de les multinacionals. En definitiva, com ja hem indicat, s'han privatitzat els fluxos de finançament internacional. Es tracta d'una tendència que va començar fa anys, però que s'està consolidant arran de les crisis financeres i que té com a conseqüència principal el trasllat dels programes de cooperació cap al sector privat, cosa que fa de la lluita contra la pobresa una mesura caritativa i assistencial (González Parada, 2001). Fins i tot el CAD justifica la reducció o l'aturada de l'AOD cap als països pobres, ja que considera important augmentar els corrents de capital privat, els crèdits i les inversions del nord al sud. La culminació d'aquest procés privatitzador es tradueix en l'enaltiment de la filantropia a l'abast de les grans fortunes i en l'enfonsament de l'ajut com a política pública (González Parada, 2010).

No hi ha hagut mai un acord entorn de les principals qüestions que guien el desenvolupament i la cooperació, ja que tots els processos i resultats estan sotmesos continuadament a anàlisi, crítica i reformulació, i mai no s'ha establert diàfanament la senda que caldria seguir per assolir els objectius proposats. Esdevé cabdal entroncar les agendes globals i les locals, ja que hi ha una discordança entre la globalitat dels problemes i la naturalesa bilateral de les eines per combatre'ls. Davant dels problemes globals —de l'existència d'un mercat global—, els estats no tenen eines per respondre a aquests desafiaments que ultrapassen les seves fronteres nacionals. Malgrat els esforços esmerçats a consolidar un multilateralisme que pogués fer front a aquesta dissonància, els intents no han reeixit. Tanmateix, des de les organitzacions solidàries s'ha avançat molt en aquest procés, però sense arribar a establir i concretar accions globals exitoses. Per Villaverde (2010), és ineluctable definir un programa global, per etapes, i que inclogui nous enfocaments.

En suma, no hi ha un consens respecte als elements immanents que haurien de caracteritzar la política i les accions en aquest àmbit que ens ocupa. En el capítol dedicat a l'ètica del desenvolupament, hem copsat quin és el desenvolupament desitjable, i quins són els principis i valors que haurien de caracteritzar les accions tendents a assolir-lo. No obstant això, els vaivens dels esdeveniments internacionals han posat de manifest versemblantment que hi ha una pluralitat d'actors amb motivacions i interessos ben dispars i poc transparents, cosa que dificulta enormement el consens entorn del que hauria de ser la pedra angular del discurs i la praxi de l'ajut.

1.5.2. Nous actors i noves formes d'organització

Assistim a un reposicionament global dels actors, institucionals i no institucionals: apareixen nous actors privats i alguns dels ja existents adquireixen més poder en l'esfera pública. Es configura, en definitiva, un sistema multicèntric, caracteritzat per la

multiplicació d'actors no estatals (Boni, 2010). Tanmateix, els actors públics que hi participen també s'han incrementat notablement d'uns anys ençà.

Pel que fa als donants bilaterals, els membres del CAD són encara rellevants en l'esfera de l'ajut internacional, però l'embranchida dels països emergents és cada cop més forta. No només el Brasil, Rússia, l'Índia o la Xina, sinó també els països àrabs i els anomenats CIVETS —Colòmbia, Indonèsia, el Vietnam, Egipte, Turquia i Sud-àfrica— hi destinen quantitats considerables. És el que Sotillo (2011) anomena la tercera onada d'actors de desenvolupament. Els països receptors, per la seva part, continuen caracteritzant-se per una gran heterogeneïtat, que afecta diversos àmbits: diferents naturaleses i graus d'inserció en l'economia global, pluralitat de condicions geogràfiques o demogràfiques, necessitats i requeriments diferents, etc.

A escala subestatal, apareixen també actors públics com els ajuntaments, els governs regionals o les universitats, que modifiquen el mapa de la cooperació, sobretot en certs països.

Com ja hem apuntat, es generen noves demandes globals de governació i cooperació que no poden ser satisfetes pels mecanismes tradicionals de cooperació interestatal. Aprofitant aquesta circumstància, les grans organitzacions econòmiques i financeres van guanyant pes en el sistema de cooperació, ja que determinen les regles del joc i els estats hi acudeixen per proveir-se'n. Plausiblement, aquestes normes no es desenvolupen únicament a Nacions Unides, sinó també entre un nombre restringit d'actors: les institucions de Bretton Woods, el Club de París,⁷² l'Organització Mundial del Comerç (OMC)⁷³ o l'OCDE, entre d'altres. La política que aquests organismes promouen sempre ha tingut implicacions sobre la reestructuració i la reconversió dels agents de cooperació. Tanmateix, atesa l'aparició dels nous països emergents i dels nous actors privats, aquestes institucions, nascudes després de la segona Guerra Mundial, podrien veure minvat el seu pes en l'escena internacional, cosa que, de retruc, podria provocar canvis en la governabilitat mundial.

D'uns anys ençà, la pluralitat d'actors de cooperació no públics s'ha accentuat i en l'escenari de la cooperació han aparegut nous actors: grans fundacions privades, ONG internacionals, empreses privades i també organismes de la societat civil, que són moviments socials i organitzacionals que estan començant a construir xarxes de col·laboració i intercanvi a escala global i que representen plataformes d'un caràcter totalment recíproc (Unceta, 2013). Com ja hem indicat abans, la majoria de cooperacions bilaterals recorren cada vegada més a operadors privats (gabinets d'estudis, ONGD o empreses, entre d'altres). Així, aquestes institucions privades han esdevingut les grans beneficiàries dels canvis interns de les institucions internacionals i nacionals i han recuperat progressivament part dels finançaments públics, tot i la minva d'aquests en els darrers temps.

En definitiva, la globalització suposa una reducció de les capacitats dels estats nació i, per tant, una limitació dels efectes de les seves polítiques exteriors, alhora que un augment del paper d'aquestes noves formes organitzacionals que ja han aconseguit

---

⁷² Organisme creat pels països creditors de deute públic envers els països del Tercer Món amb dificultats de pagament. S'encarrega de negociar els deutes públics.

⁷³ Organització Mundial del Comerç, creada l'any 1995.

fer-se escoltar a les Nacions Unides. Esdevé cabdal, per al bon funcionament de la societat mundial, la gestió correcta d'aquest espai ocupat per la societat civil i situat entre l'estat i el mercat, ja que, com assenyala Costafreda (2011), la confluència de tots aquests actors podria provocar conflictes que poden impulsar o frenar l'agenda de l'eficàcia.

1.5.3. Nova agenda de cooperació al desenvolupament

Les qüestions fonamentals entorn de la noció de desenvolupament i la demanda de cooperació es manifesten de manera diferent. El desenvolupament s'està desvinculant, en alguns casos, de la política de cooperació. Tot i així, els discursos i les pràctiques de cooperació són lluny de desaparèixer i l'agenda resta inconclusa i oberta a una multiplicitat d'actors. Segons Gómez Galán (2011), l'única manera d'identificar aquells àmbits en què les tasques de cooperació poden arribar a reeixir passa inevitablement per la premissa de fer convergir els continguts de les polítiques de desenvolupament pròpies dels països receptors amb els continguts de les polítiques de cooperació dels països donants.

Creiem que aquesta nova agenda és el resultat de dos fenòmens:

D'una banda, des de finals dels anys vuitanta, Nacions Unides ha contribuït a la presa de consciència dels reptes als quals s'enfronta el món, organitzant una sèrie de conferències: medi ambient, drets humans, creixement demogràfic, finançament del desenvolupament, crisi social planetària, gènere, etc. La Declaració del Mil·lenni, certament, va provocar un efecte ròssec i, per això, des dels anys 2000 s'han anat celebrant altres trobades que han donat com a resultat una munió de declaracions: la Declaració de Roma, el Memoràndum de Marràqueix, la Declaració de París o l'Agenda d'Acció d'Accra. Aquestes conferències han renovat els termes del debat nord-sud i han contribuït, en certa manera, a fer visibles els béns públics globals. La nova agenda s'ha ampliat a àmbits com ara la reforma econòmica, la democràcia, la cooperació sud-sud o la lluita contra la corrupció, entre d'altres (Alonso, Garcimartín i Martín, 2011). S'ha aconseguit afirmar un conjunt de fites internacionals de desenvolupament que gradualment han anat assumint com a pròpies les agències bilaterals i les organitzacions multilaterals. Els acords internacionals en l'àmbit del desenvolupament han anat configurant la nova arquitectura entorn dels ODM (Gómez Galán, 2011) i ara ja entorn dels objectius de desenvolupament sostenible.

D'altra banda, el qüestionament de les formes de cooperació, tal com s'han concebut fins ara, posa en evidència la importància creixent de determinades nocions. Una és la governabilitat, noció sobre la qual es basteix el consens públic en matèria de desenvolupament, tot i que Illán (2006) considera que no hi ha una relació causa-efecte ferma entre governabilitat i reducció de la pobresa. Una altra noció és la condicionalitat, que, si bé s'ha reduït respecte a èpoques pretèrites, encara està operant: condicionalitat econòmica (ajustament macroeconòmic), condicionalitat política (democràcia), condicionalitat social (eliminació de la pobresa), condicionalitat ecolò-

gica i, posteriorment també, condicionalitat antiterrorista.⁷⁴ En un món on els països en desenvolupament van guanyant poder en l'escenari internacional, esdevindrà més difícil aplicar aquesta condicionalitat (Mold i Prizzon, 2011), tot i que Prado Lallande (2010) afirma que la condicionalitat és inherent a l'ajut oficial i apunta que Accra considera convenient aplicar puntualment mecanismes de condicionalitat amb vista a una major eficàcia. González Parada (2010:48) assenyala que la multipolaritat que configura l'escenari mundial anul·larà un dels emblemes de l'AOD, que és la condicionalitat econòmica. Paral·lelament, han aparegut conceptes nous, com l'apoderament, el capital social o els béns públics globals.⁷⁵

Aquest qüestionament ha provocat que l'eficàcia de l'ajut hagi estat un dels temes més recurrents en totes aquestes trobades. Segons Alcalde (2011), per a una bona part de la societat civil, les anàlisis sobre aquesta qüestió acostumen a focalitzar-se en aspectes tècnics i procedimentals més que en polítics, cosa que va en detriment del suport que els donants haurien d'oferir a l'espai polític dels països socis. Aquest enfocament posa de manifest la poca consideració de la dimensió política dels processos de desenvolupament.

Alonso (2013:8-10) considera que la nova agenda hauria de ser universal i hauria d'amalgamar totes les dimensions de la pobresa i el desenvolupament. Seguint la seva argumentació, aquestes dimensions són les següents: la sostenibilitat ambiental i l'enfortiment de la resiliència de les comunitats i la reducció del risc de desastres naturals; la defensa dels drets humans i d'una millor governabilitat; la lluita contra la desigualtat de rendes; la promoció d'un creixement inclusiu; l'abordatge de les causes de la violència i la inseguretat; i la lluita contra la vulnerabilitat (econòmica, social i mediam-biental) de les comunitats i de les persones. La nova agenda, per tant, hauria de tenir en compte la llibertat política, els drets humans, la participació social, la lluita contra la desigualtat i la discriminació, i hauria d'incloure la provisió de béns públics globals que ultrapassen les fronteres nacionals i que són, entre d'altres, la seguretat humana, la lluita contra el canvi climàtic o la regulació del sistema financer internacional (Ayuso i Costafreda, 2013).

Hi ha altres qüestions que s'aborden des de fa temps en diferents fòrums, que són molt rellevants però que, de moment, no s'han incorporat adientment a l'agenda: la desvinculació de l'ajut, l'ajut relacionat amb el comerç, les fonts innovadores de finançament o la coordinació entre donants i polítiques. Per Sotillo (2011), s'estan donant velles respostes a nous problemes. En aquesta agenda, que es vol més oberta i participativa, es prioritza l'eficàcia sobre la coherència; s'ha fet un esforç per analitzar l'eficàcia de l'ajut i, per aquest motiu, els estudis s'han centrat en la seva cadena i han deixat de banda aquells elements externs que condicionen, molt més que l'ajut, els processos de desenvolupament.

---

⁷⁴ Des de fa anys, els estats del sud no han deixat d'expressar el seu temor que noves condicionalitats siguin imposades pel nord, que defineix de forma unilateral l'ordre de les noves prioritats mundials (Blacque-Belair i Loup, 1997). Aquest temor continua present.

⁷⁵ Segons Grasa (2005) les "sis ces" que haurien de determinar les polítiques de cooperació són capacitat, coherència, coordinació, complementarietat, condicionalitat i corresponsabilitat.

En definitiva, si no s'esmena la poca adaptació de la cooperació als reptes actuals de desenvolupament, són possibles dues alternatives de futur: llanguir-se o reinventar-se (Unceta, 2013).

1.5.4. Canvis institucionals rellevants

D'una banda, es pretén posar èmfasi en aspectes com la coordinació, l'associació, la participació, la complementarietat, l'apropiació, l'alineament, l'harmonització o la rendició de comptes,⁷⁶ i això implica nous plantejaments en l'organització i l'estructura de tot l'entramat de l'ajut. De l'altra, ja hem assenyalat l'existència de nous actors, tant en els països donants com en els receptors, cosa que provoca noves estructures en el teixit multilateral de l'ajut i que es parli d'una nova arquitectura, encara en procés de gestació. Sotillo (2011:202) apunta que "se va rediseñando la llamada arquitectura de la ayuda internacional, más porque la doctrina habla de ella que por el hecho de que exista realmente como tal". Aquesta nova arquitectura té dues dimensions: l'una, política, i l'altra, tecnicoinstrumental (Gómez Galán, 2011).

Aquests canvis han estat plantejats des de diferents fòrums, tant des de l'espai no governamental com des d'institucions multilaterals com el PNUD, que ha endegat iniciatives globals a través, per exemple, dels fons globals multidonants. Malgrat aquestes iniciatives, els països donants són encara molt reticents a plantejar canvis, ja que implicarien la cessió en la gestió d'una part dels seus recursos.

Com ha succeït massa sovint, la doctrina és diferent, i fins i tot contrària a la realitat que es vol transformar i interpretar. En aquests moments, el sistema de cooperació internacional al desenvolupament està sotmès a transformacions doctrinals, les quals, però, no s'han traduït en canvis reals fefaents, de manera que les maneres de fer continuen ancorades en el passat.

1.5.5. Qüestions per al futur

Segons Gómez Galán (2011), esdevé cabdal plantejar el compromís polític amb la política de cooperació, tant pel que fa a la possible coherència de les accions que els estats efectuen en els països empobrits com pel que fa als recursos econòmics que preveuen destinar a cooperació. Entre els anys 2007 i 2010, el volum d'ajut dels països membres del CAD va augmentar lleugerament, i també ho va fer el total de recursos de tots els països donants,⁷⁷ però, des de llavors, els fluxos de diners s'han ressentit profundament de la restricció de la despesa. Atès que no s'albira un canvi de tendència en la quantitat destinada a l'ajut internacional, un dels reptes peremptoris està relacionat

---

⁷⁶ Per Deutscher i Fyson (2008), la rendició de comptes segueix sent l'esglai més feble i, en canvi, és essencial per a una bona gestió de l'ajut.

⁷⁷ El cas de l'Estat espanyol contradiu la tendència, ja que, des de 2008, la seva aportació no ha deixat de baixar, i l'any 2014 ja era el membre del CAD que menys diners hi dedicava.

amb la recerca de recursos financers més innovadors que incloguin l'obtenció de fons per altres vies diferents (Gallo i Diaz Serralde, 2013).

Aquesta nova arquitectura que —com ja hem indicat— s'està gestant necessita una estratègia concertada entre actors del nord i del sud per fer front als desafiaments d'un entorn globalitzat —pobresa, privació de drets, canvi climàtic, pandèmies, carència de perspectives vitals...— i que contribueixi a potenciar els béns públics globals. En un món globalitzat, la definició d'una esfera de béns públics internacionals constitueix un tràmit preliminar per entendre la dinàmica en què es desenvolupa el sistema de cooperació (Fernández Leost, 2010). El nou disseny de la cooperació ha de situar l'ésser humà al centre i ha de contribuir a ampliar les seves capacitats perquè les accions tinguin un impacte real i, per tant, quedin legitimades. S'ha de contribuir a donar veu a la societat civil global.

Alonso, Garcimartín i Martín (2011) identifiquen tres desafiaments actuals: el primer és la necessitat d'efectuar diagnòsics i d'actuar diferentment en funció de la realitat sobre la qual s'intervé; el segon és l'obertura del debat a altres visions més innovadores i que ja influeixen, a hores d'ara, més enllà de l'escenari del CAD, i el tercer és la provisió de béns públics internacionals, atesa la vinculació entre l'ajut i aquesta tipologia de béns. Fer front a aquests reptes implicaria passar d'una política de cooperació a una política pública global de desenvolupament (Ayuso i Costafreda, 2013). Consegüentment, el debat no hauria de girar únicament entorn dels actors, els instruments i les modalitats de cooperació, sinó que també hauria de tenir en compte la cooperació en altres àmbits, tant o més rellevants, com el financer, el comercial o el mediambiental. En la mateixa línia, la lluita contra la pobresa s'ha d'emprendre des de diverses polítiques d'Estat, que poden anar des de la comercial, l'energètica i la de seguretat fins a la relativa al canvi climàtic, ja que hi ha polítiques amb més impacte sobre el desenvolupament que les que s'ocupen estrictament de la cooperació i l'ajut. L'enfocament ha de ser, doncs, integrador (Pérez González i Fanjul, 2012).

Per Ayuso i Costafreda (2013), un altre repte important és la vinculació de les agendes locals amb les globals. Hem identificat al llarg d'aquest capítol la panòpia d'actors que actuen en aquest sistema. El desenvolupament local de les comunitats es veu fortament condicionat per les polítiques i les mesures que es prenen a escala multilateral; per tant, és ineluctable aquesta connexió entre tots els nivells que s'entronquen sobre el terreny. Aquesta vinculació podria coadjuvar a superar els efectes negatius de l'anarquia que, segons Sotillo (2011:163), "continua siendo la pauta básica de comportamiento en el escenario internacional".

Aquesta nova agenda de la política de cooperació inclou prioritats relacionades amb els reptes plantejats per la globalització però que, molt sovint, continuen basant-se en els imperatius del neoliberalisme. Domínguez (2013) aposta per una nova cooperació que conjumini el pensament humanista amb les demandes d'aquest món globalitzat. S'està treballant des de diferents fronts: en paral·lel a l'agenda oficial, n'hi ha una altra que proposa noves formes d'organització i de treball col·lectiu i que es nodreix de l'experiència de nombroses organitzacions que aporten formes de fer menys anquilosades —pròpies d'un passat de fracàs—, i més transparents i més responsables pel que fa a les seves lògiques de funcionament i a les seves pràctiques. Bayon (2014) creu que la minva de recursos de les polítiques públiques de cooperació provocarà un

retorn a la militància que va caracteritzar aquestes accions durant molt de temps i que això facilitarà la creació de nous espais de reflexió i acció.

L'atenció no hauria d'estar centrada únicament en l'eficàcia de l'ajut, ja que, com assenyala Naletic (2012), els principis d'eficàcia recollits en les darreres declaracions i programes multilaterals no són condició suficient perquè els donants actuïn de manera compromesa i responsable. Si bé l'eficàcia és imprescindible, aquesta s'ha de construir sobre la base d'uns valors que han de guiar totalment la política de cooperació i que han d'informar les altres polítiques que, certament, tenen fins i tot més efectes en el desenvolupament dels pobles que la mateixa cooperació. En definitiva, cal deliberar en dos sentits: en un de més pragmàtic i operatiu, que cerqui solucions a qüestions com la poca coordinació entre els donants, la fragmentació o la imprevisibilitat de l'ajut, i en un altre que pivoti entorn dels valors i principis ètics que, si bé haurien de ser l'element neuràlgic d'aquestes polítiques, l'experiència demostra que no han estat. Per recuperar la legitimitat i tenir opcions de futur, tot el sistema de cooperació ha d'operar paral·lelament en aquests dos sentits.

La pobresa i la penúria d'una bona part de la població —perquè ara ja no es parla únicament de països pobres, sinó que és més pertinent parlar de població pobre— són ominoses i esdevenen el major fracàs ètic de la nostra societat per la manca conscient de respecte als drets humans més bàsics. Si les polítiques públiques de cooperació són redistributives, s'ha de lluitar perquè veritablement contribueixin a mitigar les desigualtats en totes les seves dimensions. Tanmateix, la cooperació continua centrada, de vegades, en una visió massa economicista, reduccionista i determinista (Marcellesi, 2012). “Las reformas profundas pasan por cambios substanciales en la distribución del poder, la riqueza y la renta, pero a esto el sistema no está dispuesto” (Berzosa, 2002:110).

Hi ha una consciència cada vegada més gran entorn de la necessitat d'afrontar els problemes del desenvolupament a través de polítiques globals que tinguin com a objectiu gestionar els béns públics internacionals, perquè, com afirmen Unceta, Martínez i Zabala (2012), les desigualtats estructurals globals són les causants principals de la misèria humana. Aquests béns han de formar part d'una agenda integral en què conflueixin les diferents polítiques, els diferents actors i les noves visions. Pel que fa a aquests actors, molts experts coincideixen a assenyalar la puixança que hi adquirirà el sector privat en detriment del sector públic. És per això que cal un plantejament sobre la manera d'incorporar aquest sector al sistema de cooperació a fi que no es manllevin aquests principis ètics, que són el segell d'identitat de les polítiques conduents al desenvolupament dels pobles.

1.6. Cooperació descentralitzada

En l'apartat que ara endeguem, estudiarem la cooperació descentralitzada per tal de posar de manifest la seva natural incardinació en els agents de l'economia social i solidària —fins i tot en allò que se'n pot considerar els trets d'identitat més medulars—, així com la coincidència dels seus valors amb els propugnats per l'ètica del desenvolupament. Tot i considerar que la nostra hipòtesi és aplicable a la cooperació en qualsevol àmbit territorial d'intervenció, aprofitar les sinergies que, de manera na-

tural, es generen entre les entitats de l'economia social i solidària i els agents de la cooperació descentralitzada podria ser altament profitós i enriquidor per a ambdós sectors, sobretot si tenim en compte l'arrelament al territori que els caracteritza en el processos de desenvolupament local.

La Cooperació Descentralitzada (CD) és una de les formes d'ajut que integren el sistema internacional de cooperació al desenvolupament. La UE, alguns dels seus estats membres i altres organismes internacionals, com Nacions Unides o el BM, la inclouen en els seus discursos i en les seves accions. No hi ha unanimitat, ni acadèmica ni oficial, entorn de la seva delimitació conceptual. L'accepció més integradora de la UE estableix que la CD integra els governs públics no centrals i entitats subestats, com ara cooperatives, universitats, sindicats, organismes de la societat civil organitzada o ONGD, entre d'altres,⁷⁸ que operen tant en els països donants com en els països socis (De la Fuente Fernández, 2010). A l'Estat espanyol, oficialment s'ha optat pel terme CD per fer al·lusió als governs no centrals (comunitats autònomes, municipalitats, diputacions, etc.) que esmercen part dels seus recursos en la política de cooperació al desenvolupament. Tanmateix, hi ha veus que prefereixen anomenar-la "no central", ja que addueixen que cada entitat local o autonòmica decideix de forma sobirana sobre els seus pressupostos (Dubois i Yoldi, 2001), tot i que, segons Ruiz Seisdedos (2007), seria més adequat distingir entre cooperació local i autonòmica, o bé entre cooperació regional i municipalista, ja que al si de la CD convergeixen un garbuix d'actors que dificulten la sistematització d'estudis al seu voltant.

Una altra visió de la CD és aquella que té en compte, no els actors, sinó les maneres de fer cooperació que es distancien abastament d'aquelles pròpies dels governs estatals (Sanahuja i Martínez, 2009). El present capítol està dedicat a identificar quins són aquests trets distintius que li confereixen una idiosincràsia pròpia i diferenciada.

Per facilitar la lectura, en el present apartat ens referirem a la cooperació descentralitzada com a aquella decidida, gestionada i executada pels poders locals i per les comunitats autònomes, tenint molt present que es tracta de cooperació oficial.

Als anys noranta, la CD va viure una transformació significativa que va provocar que les administracions regionals i locals guanyessin noves responsabilitats que anaven més enllà dels agermanaments tradicionals entre entitats locals del nord i del sud. Aquest major protagonisme de les institucions subestats en l'esfera internacional es deriva d'una sèrie de fets que, segons González-Badia i Ruiz Seisdedos (2004) i Martínez i Sanahuja (2009,) són els següents:

- La preponderància de l'economia de mercat i la crisi de l'estat faciliten un creixent protagonisme d'altres actors en els processos de desenvolupament (fonamentalment actors de la societat civil) i, de retruc, un reconeixement dels territoris com a eix per articular les dinàmiques socials i econòmiques.
- Una visió diferent del desenvolupament que pivota al voltant de l'ésser humà i que ofereix un espai a la descentralització i a la democràcia. La CD, gràcies a la proximitat amb els territoris i els seus habitants, pot donar respostes més ajustades a les demandes socials i mediambientals.

---

⁷⁸ Reglament (CE) 1659/98 del Consell, de 17 de juliol de 1998, sobre la cooperació descentralitzada. Font: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX:31998R1659>.

- Els processos de descentralització politicoadministrativa esdevinguts tant als països del nord com del sud.
- Els actors no centrals posen en pràctica una cooperació que sovint escapa a la verticalitat de les administracions centrals, cooperació molt desacreditada pels seus resultats poc satisfactoris.

Díaz Abraham (2008) apunta que els processos d'integració econòmica també han coadjuvat a aquesta major presència dels ens locals i regionals en l'àmbit supranacional, car propicien que els actors locals operin en territoris més amplis que són complementaris als nacionals. Així, les institucions subestats han anat consolidant-se com a actors inqüestionables en el sistema de cooperació internacional per les seves aportacions al desenvolupament i a la governabilitat (Mosangini, 2012).

A Europa, aquesta tendència varia molt en funció de cada país i de la conjuntura politicoeconòmica. Bèlgica, Alemanya, Itàlia i l'Estat espanyol són alguns dels estats importants on les regions i els poders locals desenvolupen una activitat internacional més intensa, tot i que a França la CD també hi té un pes rellevant.

1.6.1. Gènesi i evolució

Descriurem de manera succinta els fets que considerem més rellevants per a la comprensió de les raons que poden explicar l'estat actual de la CD. Els orígens d'aquest tipus de cooperació es remunten a la Segona Guerra Mundial: per estimular la reconciliació de les dues parts es van crear els agermanaments. Aquests es van proposar promoure relacions horitzontals d'amistat entre els pobles per instaurar la pau i unes relacions internacionals més actives i participatives. No serà fins unes dècades més tard que els agermanaments, com a forma de cooperació entre els pobles del sud i del nord, s'institucionalitzaran.

L'any 1970, la Federació Mundial de les Ciutats Unides incita les municipalitats a promoure un nou ordre mundial que elimini les hegemonies. Als anys vuitanta, se celebren una sèrie de conferències internacionals: el 1983, la Conferència de Florència de Ciutats i Cooperació, i el 1985, a Colònia, la primera Conferència Europea sobre Ciutats i Desenvolupament. El resultat és el seu manifest, *De la caritat a la justícia*, que constitueix la primera base teòrica per a les experiències de cooperació entre poders locals (González-Badia i Ruíz Seisdedos, 2004). Recull la idea d'una acció comuna entre les ONG i les instàncies locals per a una cooperació al desenvolupament centrada en la justícia i no en la caritat. Aquest és l'antecedent més immediat d'un projecte estratègic de cooperació municipal amb els països del sud (Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat, 2001; annex I). El mateix any té lloc el Col·loqui de Barcelona, organitzat per la Federació Mundial de les Ciutats Unides, en què es reafirmen i s'ajusten els grans eixos d'una política d'agermanament-cooperació. Aquest tipus d'agermanament aspira a consolidar les arrels de la solidaritat a través d'intercanvis, tenint en compte les condicions polítiques i econòmiques dels diferents països. L'agermanament-cooperació no és en si mateix un agent econòmic, però necessàriament té una dimensió econòmica per les seves conseqüències, directes o indirectes, en la vida local. A l'Estat espanyol, els agermanaments per a la cooperació es consoliden en

els primers anys de la democràcia, i es desenvolupen fonamentalment amb l'Amèrica Llatina i el nord d'Àfrica, pels seus vincles històrics.

Un any més tard, el 1986, es crea el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament (FCCD), que representa la primera experiència de cooperació directa de les corporacions locals a l'Estat espanyol.

L'any 1989, el Consell d'Europa elabora la Carta Europea d'Autonomia Local, en què reconeix la rellevància dels actors locals i recomana l'impuls de la CD. Aquell mateix any, la UE la inclou en el Conveni de Lomé IV. El 1990 té lloc la Conferència Internacional Sud-Nord, i s'hi acorda la *Crida Bulawayo. De la dependència a la justícia*, en què es posa en relleu el paper de les entitats locals en les relacions nord-sud i sud-sud (Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat, 2001; annex II i III). Dos anys més tard té lloc, a Berlín, la Conferència Internacional Nord-Sud *Iniciatives Locals per al Desenvolupament Sostenible*. Com a resultat, sorgeix la Carta de Berlín, a partir de la qual s'aproven una sèrie de mesures per comprometre les entitats locals i les ONG en accions comunes amb el propòsit de promoure el desenvolupament sostenible (Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat, 2001; annex IV).

El 1994 és un any crucial per a la CD a l'Estat espanyol. Nombroses manifestacions de la societat civil dirigides pel moviment 0,7% i + pressionen els poders locals perquè duguin a terme una política d'ajut. Aquest impuls donat a la CD transforma tot el panorama de la política espanyola de cooperació al desenvolupament. També la crisi humanitària esdevinguda a la zona dels Grans Llacs d'Àfrica n'estimula l'embranchida (Gómez Gil, 2003).

L'any 1998 es promulga a l'Estat espanyol la Llei 23/1998, de Cooperació Internacional per al Desenvolupament, que reconeix explícitament la capacitat de les entitats locals d'actuar en matèria de cooperació internacional. Es crea la Comissió Interterritorial de Cooperació per al Desenvolupament com a òrgan de coordinació, concertació i col·laboració entre les administracions que realitzin despeses computables com a AOD.⁷⁹

L'any 1999 es va crear l'Aliança de Ciutats (Cities Alliance), coalició mundial destinada a donar suport al desenvolupament participatiu i sostenible de les ciutats i conduent a la reducció de la pobresa. La iniciativa es va gestar entre alguns països donants, el BM i el Programa de Nacions Unides per als Assentaments Humans i algunes associacions internacionals d'autoritats locals.⁸⁰

L'any 2000, quatre-centes ciutats europees aproven la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat, en què es recull que la solidaritat és un dret i la cooperació municipal, una obligació.⁸¹

Des de començaments de l'any 2000, diverses comunitats autònomes han elaborat i aprovat ja les seves pròpies lleis de cooperació. A Catalunya es va aprovar, l'any 2001, la Llei 26/2001, de 31 de desembre, de Cooperació al Desenvolupament.

L'any 2004 es va crear l'organització Ciutats i Governos Locals Units per representar i defensar els interessos dels governs locals. Un dels seus objectius és el foment de la

⁷⁹ Per consultar el document: <http://www.pnsd.msc.es/Categoria2/legisla/pdf/172.pdf>.

⁸⁰ Font: http://www.onuhabitat.org/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=22.

⁸¹ Per consultar el document: <http://www.idhc.org/cat/documents/CartaEuropea.pdf>.

cooperació conjunta. Entre els seus socis figuren les principals institucions internacionals. Més recentment, s'ha creat el Grup de Treball Global de governs locals i regionals per a l'Agenda post 2015 i Habitat III, Global Taskforce.⁸²

Les institucions internacionals que formen part del complex entramat de la cooperació al desenvolupament han endegat diverses iniciatives que palesen el seu interès per la CD. La UE n'és un dels adalils. El Tractat de Maastricht⁸³ va crear el Comitè de les Regions i dels Poders Locals, l'any 1995. La CD és reconeguda en el Consens Europeu de Desenvolupament de l'any 2005 i en els Acords de Cotonou signats amb els països ACP.

La declaració de París sobre eficàcia de l'ajut, de l'any 2005, destaca el rol de les autoritats locals en la planificació del desenvolupament. L'any 2008 es publica la comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament, al Comitè Econòmic i Social i al Comitè de Regions Autoritats locals: agents de desenvolupament.⁸⁴ El mateix any es va elaborar la Carta Europea de la Cooperació, que dóna suport a la governabilitat local i recull els principis i modalitats que han d'afavorir una cooperació més eficient.⁸⁵ L'any 2013, la Comissió emet la comunicació sobre capacitació de les autoritats locals en els països socis amb vista a la millora de la governabilitat i l'eficàcia dels resultats del desenvolupament.⁸⁶ A banda dels fets que acabem de relatar, el diàleg regular amb les organitzacions més representatives dels poders locals a Europa o el desenvolupament de xarxes d'associacions amb el sud posen de manifest l'interès de la UE per crear noves dinàmiques locals, favorables al desenvolupament dels països empobrits, gràcies al reforçament de la participació dels actors descentralitzats europeus.

L'any 2009, la Xarxa Mundial de Ciutats i Governos Locals i Regionals (CGLU) va presentar el *Document de Posició de CGLU sobre l'eficàcia de l'ajut i els governs locals*.⁸⁷

La interacció entre les institucions multilaterals i els ens locals es manifesta en dos sentits: d'una banda, pressupostos d'institucions com Nacions Unides són finançats per múltiples actors, entre els quals figuren els ens locals i regionals; de l'altra, aquests organismes internacionals també financen accions de CD —per exemple, algunes de les agències, com ara el PNUD o la FAO, donen suport a projectes de descentralització i desenvolupament dels governs locals. També el BM i associacions de ciutats i municipis d'arreu del món duen a terme accions en aquest àmbit (De la Fuente Fernández, 2010).⁸⁸ Cal destacar que el Programa d'Acció d'Accra inclou els actors locals i regi-

---

⁸² Font: www.uclg.org/.

⁸³ Per consultar el document: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_maastricht_es.htm.

⁸⁴ COM(2008) 626 final. Font: http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/dv0003_es.htm.

⁸⁵ Font: http://eeas.europa.eu/delegations/guinea_bissau/documents/page_content/8_charte_europeenne_fr.pdf.

⁸⁶ Per consultar el document: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0280:FIN:ES:PDF>.

⁸⁷ Per consultar el document: http://issuu.com/uclgcglu/docs/documento_de_posicion_de_cglu_sobr.

⁸⁸ El programa més destacat és ART (articulació de xarxes territorials i temàtiques per al desenvolupament humà). Font: http://www.pnud.org.com/img_upload/33323133323161646164616461646164/REDES/Brochure%20ART-REDES.pdf.

onals i les organitzacions de la societat civil. Segons Alberdi (2011), les noves formes de governabilitat multinivell i el nou multilateralisme afavoreixen un rol més rellevant d'aquests agents en el sistema de cooperació internacional.

Malgrat aquestes iniciatives i mesures, per tal d'impulsar la CD com un element de qualitat dins del sistema de cooperació, algunes veus creuen que es tracta d'una eina caduca que no serà capaç de reinventar-se dins del nou sistema internacional de cooperació que s'està gestant (Hernández, 2008).

Per acabar aquest repàs, una reflexió de Sancho i Vendrell (2006:33) sobre la CD a l'Estat espanyol: "en el momento de iniciar la cooperación desde los municipios y las Comunidades Autónomas se puso más pasión que razón".

1.6.2. Trets idiosincràtics

Més enllà d'aquelles característiques que singularitzen les diferents entitats locals o regionals en aquest àmbit, és perfectament copsable un conjunt de trets d'identitat compartits per la majoria dels agents descentralitzats, trets que es pot considerar que tenen un caràcter medul·lar i que els diferencien de la cooperació en altres nivells d'intervenció territorial, tot i la possibilitat que, en determinades circumstàncies i contextos, aquests agents puguin produir accions que no responguin a aquestes particularitats.

Aquest tipus de cooperació se situa a cavall de dos paradigmes: oscil·la entre la lògica assistencial —dominant en l'ajut bilateral— i la lògica de cooperació entre iguals, basada en interessos comuns i en la perspectiva de beneficis compartits. (Malé *et al.*, 2010). Els trets que considerem més significatius són els següents:

1. La CD facilita la participació dels ciutadans i ciutadanes en els poders locals i, per tant, en el desenvolupament d'unes relacions socials democràtiques en el camp de la cooperació. En el seu discurs està molt present la participació de la societat civil i, amb aquesta finalitat, disposa de diversos mecanismes per garantir-ne la representació. En suma, facilita la interacció d'actors socials pel tracte proper amb la ciutadania i per la voluntat d'incloure la participació com a eix vertebrador de les seves decisions i accions.
2. Es tracta d'una cooperació molt ancorada al territori i a la interacció d'actors socials i institucionals i, doncs, contribueix a donar valor al know how propi del teixit associatiu local, que inclou ens públics i privats.
3. La majoria de les seves accions es canalitzen a través de les ONGD —cooperació indirecta— amb presència local, fins al punt que alguns analistes parlen de monopoli de les ONGD en la CD (Martínez Vázquez, 2004). Les experiències de cooperació directa dels poders públics locals que es donen quan ells mateixos promouen i gestionen les seves pròpies accions són poc nombroses, i les que existeixen són impulsades des de grans localitats o regions. La cooperació tècnica portada a terme per les organitzacions solidàries constitueix el principal instrument de la CD; la cooperació financera té escassa importància si la comparem amb l'AOD central (AIETI, 2000).
4. El seu principal instrument ha estat el projecte, que s'ha convertit, en paraules d'Iborra, Martínez i Martínez (2013), en principi i fi de la pràctica de la CD, de

manera que s'han relegat a un segon pla altres aspectes primordials, com ara el diàleg polític.

5. Les seves accions tenen un caràcter majoritàriament bilateral i no reemborsable, tot i que un nombre creixent d'institucions —sobretot les més grans— també participen, com ja hem indicat, en organismes multilaterals internacionals a través de diferents mecanismes.
6. La majoria de les seves actuacions s'articulen entorn del desenvolupament local humà i sostenible. Les seves prioritats sectorials són les infraestructures bàsiques, les infraestructures productives, el desenvolupament econòmic i l'ocupació, la governabilitat democràtica, els drets humans i la sostenibilitat mediambiental, tot i la seva àmplia experiència en infraestructures i serveis socials (Martínez, 2012).
7. Les seves intervencions són de dos tipus: per una banda, realitzen accions de cooperació al desenvolupament, fonamentalment a través de projectes, i per l'altra, realitzen accions de sensibilització i d'educació al desenvolupament. L'esforç dedicat relativament a aquesta darrera modalitat no té parangó en la cooperació oficial, que dedica una part ínfima dels seus pressupostos a sensibilitzar la ciutadania.
8. En alguns casos, fonamentalment en entitats locals petites, el personal que s'hi dedica està mancat de la formació pertinent.
9. Pateixen una forta dispersió, tant pel que fa als fons econòmics com pel que fa a les zones geogràfiques i als sectors, fet que provoca que hi hagi poca continuïtat en algunes accions i uns majors costos de transacció. La cooperació oficial descentralitzada en l'àmbit europeu és molt difícil de radiografiar per la multiplicitat d'actors i de modalitats, i per la dificultat de trobar dades comparables per la seva manca de sistematització (Martínez, 2012). Segons De la Fuente Fernández (2010), les àrees en què pot col·laborar la CD per reforçar els governs locals són: la capacitat tècnica en el procés de descentralització, la gestió política pública en l'àmbit local, el desenvolupament de noves competències i la transferència de bones pràctiques en el maneig de les polítiques d'inclusió social, l'ordenació del territori i la gestió dels béns públics globals. En definitiva, es focalitzen els esforços en la gestió de serveis públics, en els processos de democràcia local i en l'enfortiment de les capacitats institucionals locals. Molts projectes en països o sectors no tornen a ser abordats en anys posteriors (Gil González, 2004).
10. En principi, està menys condicionada pels interessos geoestratègics, econòmics i comercials que la cooperació central (AIETI, 2000) i és més transparent respecte a les seves decisions i accions.
11. Atesa la multiplicitat d'actors, de procediments, d'estructures organitzatives i de maneres d'entendre el sentit de les seves accions, falta un marc consensual tant pel que fa als aspectes més discursius com als més operatius.
12. Els ens públics que implementen aquesta política responen a una visió cosmopolita de la cooperació o a una visió subsidiària (Iborra, Martínez i Martínez, 2013).

Entre tot aquest cúmul de característiques, algunes poden ser considerades potencialitats que, si es reforcen, poden coadjuvar a consolidar progressivament la CD i a emfatitzar tots els seus aspectes qualitatius. Contràriament, altres característiques són obstacles que cal superar per provar d'evitar aquesta evolució negativa en què està immersa la CD a causa, en part, dels ajustos pressupostaris, i en part, també, de les deficiències del model de cooperació que s'estava aplicant. Com assenyalen Iborra,

Martínez i Martínez (2013), en els darrers anys, la CD ha patit un retrocés en els àmbits doctrinal, pressupostari i polític que ha trencat el consens que hi havia des de feia anys entorn d'aquesta política.

1.6.3. Objectius

Els diferents actors que interactuen en aquest camp han establert una sèrie d'objectius que donen sentit a l'existència de la CD. Per Ruiz i Saniger (2010), l'acció exterior és connatural a les comunitats autònomes i la cooperació ha esdevingut una de les vies per desplegar la seva dimensió internacional.

La Comissió Europea també ha establert una sèrie d'objectius que hauria de perseguir la CD. Són els següents:⁸⁹ reforçar la democràcia des de les bases i els drets humans, potenciar un desenvolupament més participatiu que mobilitzi l'expertesa dels organismes civils, promoure els acords de *partnership* entre Europa i els països en desenvolupament i afavorir el desenvolupament participatiu i sostenible i la reducció de la pobresa.

El objectius més rellevants i més concrets de les entitats locals que executen accions de CD són quatre. En primer lloc, com ja hem apuntat, cerca crear una xarxa solidària, i per això reforça les tasques de les ONGD amb presència local. En segon lloc, pretén posar en marxa els mecanismes pertinents per solucionar la qüestió de la relació entre les necessitats i els recursos disponibles, tasca, aquesta, per a la qual es troba en una situació privilegiada, atesa la seva proximitat al territori i a la ciutadania. En tercer lloc, la CD promou els projectes de cooperació amb els països del sud, cosa que facilita el reforçament del seu rol com a agents locals de desenvolupament econòmic i social. I en quart lloc, promou iniciatives de sensibilització i d'educació per al desenvolupament, fomentant un compromís entre la ciutadania envers la solidaritat amb les situacions de penúria.

1.6.4. Actors

Atesa la gran heterogeneïtat de la CD, la tipologia que tot seguit descriurem pot ser modificada, ja que el ventall d'actors territorials implicats és divers i pot variar en funció de múltiples circumstàncies —la crisi del nostre entorn n'és un exemple ben clar. Aquesta diversitat i aquest dinamisme podrien ser considerats com una riquesa de la CD, però tot sovint provoquen situacions complexes que generen conflictes entre les diferents parts. Cada país preveurà uns actors propis en funció, fonamentalment, de l'organització administrativa del seu territori. Ens centrarem en els agents descentralitzats a l'Estat espanyol i a Catalunya. Són els següents:

- En el cas de la CD autònoma, l'actor públic que porta a terme la política de cooperació és el govern autònom.

---

⁸⁹ Font: Reglament (CE) 1659/98 del Consell, de 17 de juliol de 1998, sobre la cooperació. A <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998R1659&from=ES>.

- En el cas de la CD local, podem diferenciar, d'una banda, les grans municipalitats amb programes de cooperació, de vegades de més envergadura que els de la comunitat autònoma de la qual formen part. Són els principals responsables de l'augment dels fons de la CD durant la seva època d'auge —des de finals dels anys noranta fins al 2007. I, de l'altra, les petites corporacions locals que representen el nivell de cooperació més proper als ciutadans i ciutadanes. A banda dels ajuntaments, també gestionen pressupostos per a l'ajut internacional altres institucions, com les diputacions, els cabildos o els consells insulars, entre d'altres.

Hi ha organismes de l'administració central molt vinculats a la CD; la Llei de Cooperació assigna un paper important al Parlament, ja que, a partir de la Comissió de Cooperació Internacional per al Desenvolupament, pot incidir indirectament sobre la CD. Un altre és la Comissió Interterritorial de Cooperació al Desenvolupament, que és l'òrgan de coordinació o col·laboració de les administracions públiques presents en els diferents nivells territorials. També els parlaments autonòmics tenen lleis i reglaments propis. A Catalunya hi ha la Comissió de Cooperació al Desenvolupament i la Comissió de Coordinació amb els ens locals.

Hi ha altres actors de naturalesa privada que integren el dispositiu de cooperació pública. El seu paper en la política pública de CD va augmentar paral·lelament a l'increment dels fons d'aquesta cooperació. Són els següents:

- Organitzacions No Governamentals per al Desenvolupament (ONGD). Segons la Llei Espanyola de Cooperació per al Desenvolupament de 1998, són entitats de dret privat, legalment constituïdes i sense ànim de lucre, entre els objectius de les quals figura la realització d'activitats vinculades als principis i els objectius de la cooperació internacional al desenvolupament. Des de 1994, la xarxa d'ONGD s'ha anat desenvolupat de manera considerable a escala local.

Les autoritats locals, a través de les seves convocatòries, estableixen les condicions que han de reunir les ONGD per poder accedir a les subvencions. Una de les condicions que fixen tots els poders locals és que les ONGD han de ser actives a la localitat: han de contribuir a reforçar la xarxa social i posar en pràctica activitats d'educació, de formació i de sensibilització, ja que consideren que són organismes aptes per fer participar els ciutadans i ciutadanes en el camp de la solidaritat i la cooperació.

Altres actors que no són privats —però amb un funcionament, una participació i una relació amb l'administració que ens permeten assimilar-los a agents privats— són les universitats, les escoles o els sindicats, que poden, en general, accedir als fons de cooperació, sovint de forma similar a les ONGD.

Un altre grup d'actors està constituït per aquells que tenen com a missió reunir i coordinar les múltiples accions de cooperació, així com donar-los coherència. Són els següents:

- Fons de cooperació. Tenen com a objectiu fonamental ser un punt de trobada municipal, amb el propòsit de facilitar a les diferents entitats la gestió conjunta dels projectes. Aspiren a promoure accions més ambicioses i susceptibles de continuïtat, a establir criteris comuns per a la política de cooperació, a facilitar la comunicació amb les ONGD i a impulsar, juntament amb les ONGD i altres entitats, la creació de plataformes per a accions puntuals.

Els fons són una estructura especialitzada en la gestió de la cooperació municipal. Aquests fons són entitats mixtes, compostes d'entitats locals i altres institucions locals, públiques i privades, que treballen en el camp de la cooperació. El 1995 es va crear la Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat amb l'objectiu d'impulsar la CD dins i fora de l'àmbit territorial dels seus membres, i d'actuar d'interlocutor davant les instàncies de nivell territorial superior. El primer fons creat a l'Estat espanyol va ser el català, l'any 1986.

- Federació de municipis. Algunes federacions de municipis han creat una secció dedicada a la cooperació i la solidaritat internacionals. És el cas de la Federació Espanyola de Municipis i Províncies (FEMP), que té com a missions fonamentals aconsellar els municipis en el marc de la cooperació, fer possibles i eficaços els agermanaments, exhortar les municipalitats a destinar el 0,7% dels seus pressupostos a cooperació, promoure la participació dels municipis en els fons de cooperació i formar el personal implicat.⁹⁰
- Consells de Cooperació per al Desenvolupament. Es tracta d'òrgans consultius de les administracions públiques i que participen en la definició de la política pública de desenvolupament. Es componen d'agents socials, ONGD, experts i altres institucions presents en el domini de la cooperació. El grau de participació en la política pública de cooperació és diferent per a cada consell.
- Coordinadores d'ONGD. Lloc de trobada de les ONGD i d'altres moviments solidaris. Defineixen les línies d'acció de les organitzacions i tenen una missió important de representació i de mediació de les ONGD davant de les instàncies públiques i dels ciutadans i ciutadanes. Organitzen accions de sensibilització i d'educació per al desenvolupament.

A banda d'aquests òrgans que acabem d'identificar, s'estan portant a terme altres iniciatives. Així, per exemple, des de l'any 2008, les comunitats autònomes celebren anualment trobades de cooperació internacional al desenvolupament

1.6.5. Marc jurídic i normatiu

Gairebé tots els països europeus que porten a terme programes de CD han estat víctimes d'una polèmica jurídica i política originada pel fet que la política de cooperació interfereix en altres polítiques o altres àrees que tradicionalment han estat reservades als estats centrals, com ara les relacions internacionals i el dret internacional. Com assenyalen Martínez i Sanahuja (2009:70):

Así pues, la dificultad en el actual Estado de las Autonomías para canalizar los intereses en materia de política exterior provoca que estos sean canalizados, en numerosas ocasiones, a través de la política de cooperación, en la que las fronteras entre las capacidades del Estado y las Comunidades Autónomas y los ayuntamientos son más difusas que en otros ámbitos de la acción exterior.

---

⁹⁰ Font: <http://cooperacion.femp.es/>.

La cooperació al desenvolupament és una de les accions més notables derivades de la identitat pròpia de les autonomies. Ja l'any 1992, l'informe sobre els objectius i les línies generals de la política espanyola de cooperació i d'ajut al desenvolupament del Congrés i del Senat reconeixia la importància de la CD i la necessitat d'una col·laboració i d'una coordinació. Moltes comunitats autònomes disposen d'una estructura orgànica institucionalitzada amb aquesta finalitat. Amb l'aprovació de la Llei Espanyola de Cooperació Internacional al Desenvolupament es regula aquesta matèria, i aquest àmbit entra en l'agenda política autonòmica. La llei obliga que la cooperació que duen a terme les comunitats autònomes i les entitats locals s'inspiren en els principis, objectius i prioritats que prescriu. La seva acció reposa sobre els principis d'autonomia pressupostària i d'autoresponsabilitat pel que fa al seu desenvolupament i la seva posada en acció, però s'inscriu en una línia molt general i en les directrius de base del Congrés dels Diputats. En els diferents estatuts autonòmics aprovats en la dècada del 2000 es recull, com un objectiu bàsic, la cooperació al desenvolupament (Cámara *et al.*, 2009).

Pel que fa a les normes locals, la Llei Reguladora de Bases de Règim Local de l'any 1985 reconeixia la possibilitat de les entitats locals d'intervenir en els afers que els interessaven, i els atribuïa les competències necessàries, segons la seva activitat pública i la seva capacitat de gestió. Ara bé, la darrera actualització d'aquesta llei⁹¹ i la Llei de Racionalització i Sostenibilitat de l'Administració Local,⁹² aprovades l'any 2013, posen en perill la cooperació local, fonamentalment en municipis de menys de 20.000 habitants, i condicionen les polítiques dels municipis grans a les dels governs autonòmics o central.⁹³ No obstant això, aquesta autonomia està reforçada per la Carta Europea de l'Autonomia Local de l'any 1985 i adoptada per l'Estat Espanyol el 1989, la qual reconeix el dret i la capacitat efectiva de les entitats locals per ordenar i organitzar una part important dels assumptes públics, dins del marc de la llei, sota la seva responsabilitat i en benefici de la ciutadania (Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat, 2001).

En suma, la CD en el nostre entorn més proper s'ha dotat d'un marc doctrinal que contribueix a ordenar estratègicament la seva política, però sense que això hagi implicat més racionalitat col·lectiva (Iborra, Martínez i Martínez, 2013).

1.6.6. Balanç i perspectives de futur

Amb l'objectiu de centrar el debat actual sobre la CD, farem referència, d'una banda, a les seves forteses, a bastament reconegudes pels experts en la matèria; i, de l'altra, a totes aquelles deficiències que poden generar riscos que, conjuminats amb la davallada de recursos econòmics, podrien ser letals per al futur de la polítiques de CD, si més no, en el nostre entorn més proper.

En aquest punt no hem volgut entrar en detall en les xifres de recursos esmerçats en CD ni en la seva evolució perquè, per a l'objectiu de la nostra recerca, el que és cabdal són les singularitats, reals o potencials, d'aquestes polítiques, ja que els confereixen,

⁹¹ Per consultar el text: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1985/BOE-A-1985-5392-consolidado.pdf>.

⁹² Per consultar la llei: https://www.boe.es/boe_catalan/dias/2013/12/30/pdfs/BOE-A-2013-13756-C.pdf.

⁹³ Font: www.congrib.es.

respecte a les altres dels diferents nivells territorials, un valor afegit que s'hauria de defensar.

Ja hem indicat les característiques de la CD, algunes de les quals es poden considerar punts favorables i poc controvertibles, si més no, en el terreny del discurs: proximitat amb els ciutadans i ciutadanes, transparència més gran respecte a la cooperació central, suport a les iniciatives locals de desenvolupament humà i sostenible, contribució a l'ampliació de la xarxa social i agent ideal de desenvolupament local. Tots aquests elements haurien de contribuir a facilitar un desenvolupament continu de la CD, juntament amb la voluntat dels organismes internacionals —fonamentalment, la UE— de donar suport a aquestes iniciatives. Podrien provocar, si s'avança per superar un model inveterat ja fracassat, que es consolidés una manera d'entendre i de fer cooperació centrada en la solidaritat internacional, horitzontal, recíproca i igualitària. El repte és peremptori, ja que cal tenir ben present que, en un context globalitzat com l'actual, “cada vez es más difícil localizar procesos de desarrollo local, regional, nacional y supranacional inclusivos, coordinados y articulados entre sí, en todo el mundo” (De la Fuente Fernández, 2010:16).

Tot i els esforços duts a terme pels diferents ens descentralitzats —tant públics com privats— per tal d'estructurar i treure conclusions de l'estudi d'aquesta realitat, cal reconèixer la necessitat d'establir una casuística molt més consistent a fi i efecte d'endegar una adequada reflexió sobre l'evolució pràctica de la CD.

Per bé que hi ha trets singulars que la defineixen com a política que cal reforçar pel seu poder exemplaritzant, existeixen en el discurs, però més encara en la seva aplicabilitat sobre el terreny, alguns aspectes que poden desvirtuar-se i esdevenir riscos per a la seva legitimitat. Exposarem els que creiem que són més plausibles i sobre els quals hi ha més coincidència entre analistes i estudiosos.

1. L'heterogeneïtat abasta molts àmbits i, per tant, esdevé difícil la seva gestió. Pluralitat d'actors, de maneres d'entendre la cooperació, d'instruments, de criteris, d'interessos, de models institucionals. En definitiva, es combinen una sèrie d'elements tan variats que dificulten articular una acció conjunta, coherent i coordinada de tot aquest entramat. Fins i tot, diversitat en el còmput del que es fa (Ruiz Seisdedos, 2007). Un exemple en el cas espanyol és la Comissió Interterritorial, que tenia entre les seves missions principals la coordinació i que, segons Martínez Vázquez (2004), no ha funcionat.

La multiplicació i atomització dels actors de la cooperació implica riscos en termes d'eficàcia, de coordinació i de complementarietat a escala tant nacional com internacional. Aquesta multiplicitat comporta una dispersió dels recursos, una discontinuïtat de les accions o uns majors costos de transacció. Martínez Vázquez (2004:85) apunta que “se trata del mismo problema, salvando las distancias, que encontramos en el seno de la UE entre los Estados miembros y la Comisión”.

2. Poca especialització sectorial, que provoca uns resultats que, si bé poden ser positius a una escala molt micro, impedeixen, per una part, l'especialització pertinent en funció dels trets propis de cada agent, i per l'altra, la definició d'una agenda pròpia. Aquesta dispersió sectorial provoca problemes d'efectivitat i sostenibilitat dels projectes (Hernández, 2008). A més, les formes de classificació sectorial per part de les comunitats autònomes són molt heterogènies (Martínez, 2012). El mateix és aplicable a la dispersió geogràfica, que també caracteritza la CD. Per exemple,

es focalitzen la majoria dels seus recursos en algunes zones de l'Amèrica Llatina en detriment d'altres territoris susceptibles de ser objecte d'aquest tipus d'accions (Romero, 2009).

En vista d'aquestes dues primeres observacions, esdevé imprescindible una major transparència, que coadjuvaria a evitar duplicitats i a cercar sinèrgies a partir de la concertació i de l'alineament d'objectius (Estrada, 2012).

3. Si bé, en principi, els interessos geoestratègics, econòmics i comercials no estan tan presents com en els altres nivells territorials, no existeix cap garantia absoluta d'absència de tensions locals o d'interessos sectorials. Segons Grasa (1997), en les instàncies municipals i autonòmiques existeix el risc de condicionalitat política. En alguns casos, els fons es reparteixen de manera clientelar entre els moviments associatius de la ciutat, i en altres casos es desenvolupen polítiques d'acció exterior i promoció comercial, de manera que s'instrumentalitza la política de cooperació (Sánchez Jacob, 2003). Segons Zapata (2008:19), els governs locals:

Tienen motivaciones económicas, políticas y culturales para cooperar con el extranjero. En algunas ciudades multiculturales o con fuerte presencia de inmigrantes, las relaciones internacionales del gobierno local son importantes y así se refleja en el presupuesto que se les asigna. Es común que la cooperación se realice con base en consideraciones teñidas políticamente.

4. Pel que fa a la gestió, hi ha una necessitat urgent de desenvolupar les capacitats dels actors implicats en la política de cooperació, sobretot en les entitats de menys grandària. Ja hem indicat la manca de formació del personal que s'hi dedica, cosa que implica poca professionalitat i, per tant, augment del risc de provocar efectes perniciosos en les seves intervencions, tant al sud com al nord. La planificació prèvia és escassa; la CD es compon d'accions aïllades (Ruiz Seisdedos, 2007).
5. La política de CD és discrecional, arbitrària, volàtil i poc previsible, car depèn de la voluntat dels governs i, per tant, no existeixen garanties pressupostàries concretes. Sovint, les partides destinades a cooperació són més inestables que les d'altres polítiques públiques (Illán, 2004). La disminució dràstica dels pressupostos destinats a CD fa creure que la cooperació es considera una política no prioritària, de rang inferior, i posa de manifest la falta de voluntat institucional per a l'establiment d'aquest tipus de política com a mecanisme redistribuïdor i corrector de les desigualtats globals. Per tant, segons la voluntat dels governs i el grau de pressió que pugui exercir la societat civil, la CD pot afeblir-se, o bé es pot aprofitar la conjuntura per racionalitzar-la. Gómez Gil (2010:106) apunta a "cierta versatilidad en la forma en que se ha ido configurando la CD en España, ya que cada institución ha avanzado por un camino propio y singular, tanto como distintos han sido los medios y los entornos en los que esta cooperación ha tenido que afianzarse". En suma, hipèrtròfia i atomització són dues característiques que defineixen la CD (Iborra, Martínez i Martínez, 2013).

Totes aquestes deficiències de què és víctima la CD palesen una manca d'estratègia global per part dels ens locals o regionals, dels governs centrals i de la UE, que no han estat capaços de definir-ne cap. Hombrado (2010) assevera que si en l'àmbit

de l'estat no s'aconsegueix integrar la CD en un enfocament estratègic, la capacitat per subvenir al desenvolupament dels pobles del sud es veurà malparada. Davant d'aquestes disfuncions, que podrien arribar a ser estructurals, des de diferents fronts s'han proposat una sèrie d'orientacions per tal d'evitar la deriva de la CD. Apuntem les que creiem que són més rellevants:

- Creació de plataformes, de xarxes i d'espais de reflexió, intercanvi d'informació i realització de projectes comuns entre els diferents agents d'un mateix nivell o de nivells diferents, ja que es tracta d'un model sistèmic de caràcter multinivell i interactiu (Ruiz Seisdedos i Saniger, 2010). Un bon exemple és l'existència, al nostre entorn, dels Fons de Cooperació o dels Consells de Cooperació. El funcionament escaient d'aquestes estructures permetria planificar i coordinar oportunament els discursos i les intervencions. Per això se les ha de dotar de contingut a fi que no siguin únicament un espai d'intercanvi d'informació (Martínez, 2012).⁹⁴ També seria convenient la seva participació en xarxes globals i la creació d'aliances amb moviments socials que, certament, tenen perspectives complementàries i treballen per assolir objectius similars. S'haurien d'aprofitar aquests espais per fer un replantejament del rol de tots els agents que participen en aquest sistema (Gutiérrez, Labaien i Sabalza, 2013) i de l'encaix de la CD al si de la UE i dels governs centrals.
- En l'àmbit intern, la coordinació s'ha d'establir entre els actors dels diferents nivells de l'administració i entre aquests i el sector empresarial i el tercer sector (Estrada, 2012). L'articulació de noves formes de cooperació multinivell, a partir d'objectius comuns, redundaria en un major eficàcia. "Queda abierta la discusión sobre el papel que correspondería jugar a los actores descentralizados en cuanto a la complementariedad vertical, sectorial y la referida a instrumentos o modalidades de cooperación" (Martínez i Sanahuja, 2012:64).
- Execució de formes de cooperació que van més enllà dels agermanaments i de la lògica donant-receptor que ha caracteritzat l'ajut oficial,⁹⁵ La CD ha donat un nou impuls al municipalisme i ha posat de manifest que aquest nivell territorial i administratiu és facilitador d'una forma de govern que pot aportar molt en la construcció d'unes relacions més directes i horitzontals entre països (Gómez Gil, 2003). Els governs locals tenen una gran expertesa en polítiques públiques de cohesió social, i haurien d'intentar capitalitzar-la i pressionar per anar guanyant protagonisme en la presa de decisions en l'àmbit internacional (De la Fuente Fernández, 2010). Per tant, seria convenient repensar políticament les possibilitats d'inaugurar formes de cooperació més horitzontals, basades en relacions més recíproques entre actors multinivell, de diversa naturalesa i allunyades dels interessos geoestratègics, comercials i econòmics dels estats (Gómez Gil, 2010).

⁹⁴ A Catalunya s'han creat molts mecanismes de participació i coordinació: l'ACCD, el Consell de Cooperació al Desenvolupament, diferents comissions de coordinació amb altres departaments del govern i amb ens locals o el Comitè d'Ajut Humanitari i d'Emergència. Tanmateix, no s'han acomplert els seus objectius per una manca de voluntat (Martí González, 2013).

⁹⁵ El principal problema dels agermanaments és que sovint no s'implementen; se circumscriuen a la signatura dels responsables polítics sense que després s'efectuïn més accions. Això s'hauria de superar amb la creació de relacions reals compromeses amb programes factibles (Rodríguez García, 2013).

Aquest replantejament implica l'assumpció, per part dels poders locals, del sentit polític de les seves relacions amb els pobles empobrits (Romero, 2009). S'ha d'avançar cap a un model basat en el diàleg polític i en aliances estratègiques; passar d'una política de cooperació a una política de desenvolupament en l'àmbit descentralitzat (Iborra, Martínez i Martínez, 2013).

- Elaboració de criteris i prioritats comuns i transparents per unificar els sistemes d'atorgament d'ajut. La coordinació permet evitar malbaratar els esforços i perjudicar els pobles del sud. Aquests criteris s'han de maridar amb uns procediments avaluadors també comuns i, per això, s'han d'endegar plans de formació adreçats a tots els gestors que s'hi dediquin. Els mecanismes d'avaluació no s'han de limitar únicament a l'aspecte financer, sinó que, ineludiblement, s'han de fer avaluacions d'impacte amb rigor tècnic. Aquesta seria una manera d'obtenir dades fiables que permetrien comparar i fer el seguiment de la CD, ja que, segons Gómez Gil (2010), en el cas de les entitats locals és difícil obtenir dades exactes de la seva cooperació. Endemés, en tractar-se d'actors i de modalitats relativament recents, la valoració de les estratègies els permetrà corregir i intervenir per millorar actuacions en el futur i garantir la seva legitimitat (Mosangini, 2012). Aquestes dues mesures, coordinació i avaluació, permetrien avançar cap a una major coherència i racionalitat i, de retruc, lluitar contra la fragmentació, la dispersió o la impredictibilitat que caracteritzen les accions de la CD (Arredondo, 2008). Illán (2007) assevera que cal superar la visió provinciana de l'ajut i fer de la planificació un exercici més pràctic, si és que es vol parlar de coordinació i coherència entre les diferents polítiques.

En suma, s'hauria de construir un marc de referència per a la CD, que fos molt més que l'addició d'esforços, per poder justificar així la seva mateixa existència, emfatitzant els seus trets d'identitat propis i la seva possible complementarietat amb altres nivells territorials (Gutiérrez, Vilela i Malagón, 2011). També s'haurien de fomentar iniciatives d'harmonització i complementarietat en els processos de planificació (Martínez, 2012). Algunes propostes més concretes apunten a la creació d'un fons de CD que, a través de la planificació i la coordinació, afavoriria la cooperació delegada i, doncs, una major divisió de tasques (Martínez i Sanahuja, 2009).

- Millora de la identificació dels agents i de les activitats que conformen la CD, perquè és difícil fer un seguiment sense dades comparables. En aquest sentit, algunes propostes són la creació d'un atlas europeu de la CD, un banc de bones pràctiques o un observatori (De la Fuente Fernández, 2013).
- Continuitat del treball en comú que, des dels seus orígens, han dut a terme les institucions públiques i les ONGD i altres moviments solidaris. Tanmateix, s'ha de garantir la independència de les organitzacions per evitar tota lògica de clientelisme que instrumentalitzi l'ajut. Segons la Coordinadora d'ONGD per al Desenvolupament-Espanya (1997), s'hauria d'evitar que les ONGD fossin exclusivament demandants de fons, perquè el finançament ha de permetre la cooperació, no sotmetre-la; però també, i segons Intermón-Oxfam (2013), s'hauria d'evitar la supressió de les convocatòries a ONGD, com ha passat en el cas de Catalunya en els dos darrers anys, ja que pot suposar la desaparició de molts actius, coneixements i experiències acumulats en els darrers temps.

- Capitalització dels trets diferenciadors pel que fa a les seves experiències, habilitats, recursos o competències, per poder avançar cap a una especialització funcional (Gómez Gil, 2011), en el mateix sentit del que demana la UE quan advoça per la divisió del treball entre donants. Segons Martínez i Sanahuja (2012), el valor dels ens descentralitzats és indiscutible i té dues dimensions: la primera és l'aportació que fan a la governabilitat global, la qual s'ha d'articular tenint en compte tots els nivells territorials implicats, i la segona és tot el que poden aportar als processos de desenvolupament. Segons el FCCD (2011), aquesta expertesa inclou una major adaptació a les necessitats i realitats locals, un coneixement ampli dels sectors que més afavoreixen la reducció de la pobresa, una millor apropiació local de les iniciatives, un diàleg millorat amb els actors estratègics, una participació millorada dels actors locals i un desenvolupament de les capacitats i iniciatives locals. Cal fer esment dels esforços que es dediquen a les activitats de sensibilització, educació i recerca per al desenvolupament.⁹⁶ Hi ha un acord ampli entorn de la importància que tenen aquestes activitats per tal de conscienciar la ciutadania del caràcter global i estructural de les desigualtats. Aquest valor afegit de la CD pot ajudar fins i tot a maximitzar els efectes de l'ajut al desenvolupament de les institucions bilaterals i multilaterals.⁹⁷ L'espai local permet un desenvolupament de baix cap a dalt i una vinculació al que és concret i al que és general (Fernández, 2006). Segons Martínez i Sanahuja (2012), la CD ha d'orientar-se cap a l'enfortiment de la societat civil i les institucions locals i el suport als processos de governabilitat local i a les polítiques públiques locals.
- Adhesió als compromisos internacionals sobre eficàcia de l'ajut. La CD no s'ha de desvincular dels grans reptes del desenvolupament mundial i ha d'intentar estar present en els debats entorn de la nova agenda de desenvolupament que s'està incubant (Marteles, 2011). Des de les intervencions a escala local, s'ha d'intentar transformar l'ordre mundial. En un document elaborat per l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local (Martínez, 2011:12) s'assenyala el següent:

Concretamente, la agenda de eficacia de la ayuda es la que mayores retos encierra para los actores descentralizados precisamente porque apunta a la revisión y transformación de buena parte de las prácticas y modalidades a través de las que la cooperación descentralizada española —y no solo la descentralizada— cobra forma. No obstante, de la misma manera que la agenda de eficacia de la ayuda supone un claro desafío para la cooperación descentralizada es también una gran oportunidad, ya que se puede interpretar como una agenda que pone en valor el papel de los gobiernos descentralizados en los procesos de cooperación internacional, y cuya participación es fundamental para

⁹⁶ Tot i aquests esforços, a Catalunya, l'any 2009, es va realitzar una enquesta d'opinió pública entorn de la cooperació i el desenvolupament. Dels resultats es va desprendre que la ciutadania desconeix aquestes nocions i no sap quin és el seu sentit. Un 75% dels enquestats opinaven que els seus ajuntaments havien de fer esforços en polítiques d'aquest tipus, però un 80% no sabien si el seu en feia o no. Font: <http://www.fcongdl.org/fcongdl/>.

Per consultar l'estudi: http://cooperaciocatalana.gencat.cat/web/.content/continguts/02serveis/05publicacions/04informes_estudis_guies/estudi_ceo_frecuencias_2009_.pdf.

⁹⁷ Font: COM (2008) 626 Final. SEC(2008)2570.

el logro de la eficacia del sistema de ayuda en su conjunto, aunque ello implique una revisión de las prácticas a través de las que opera.

En aquest sentit, segons Ruiz Sanjuán i Cunego (2012), els governs descentralitzats haurien de revisar i modificar les seves pràctiques i modalitats per assolir una cooperació més eficaç, tot i que no hi ha gaires exemples de traducció, a la pràctica de la CD, dels principis d'eficàcia de l'ajut. Un doble desafiament es planteja per a la CD: el primer, incorporar els principis de l'Agenda d'Eficàcia de l'Ajut i adaptar-los a la realitat de cada entitat, i el segon, delimitar què poden aportar els governs descentralitzats a aquesta agenda. Assumir-la implica compromisos i acords en àmbits diferents, com ara el doctrinal, el polític i l'operacional, i també en tot allò que concerneix la planificació, la coordinació, la divisió del treball i l'harmonització (Martínez, 2012). Això esdevé fonamental, ja que aquestes polítiques han estat tingudes en compte en els darrers fòrums d'alt nivell sobre eficàcia de l'ajut. Aquests autors proposen dotze mesures que pretenen constituir-se en un "Pla d'acció de la CD per a l'eficàcia de l'ajut". Endemés, la UE fomenta el diàleg amb les autoritats locals.

- Correcció d'un marc legal que, de vegades, obstaculitza el bon desenvolupament de les accions (Del Olmo, 2006). Sovint, les administracions locals estan sotmeses a normatives que dificulten l'atorgament de bestretes o a terminis que no es corresponen amb les realitats factuais de les accions de cooperació.

Baldament pugui semblar que el panorama de la CD és ombrívol, Del Olmo (2006: 11) afirma que "las autonomías y los municipios han sido los que han evitado que la ayuda oficial al desarrollo en estos pasados años no haya caído hasta límites bastante vergonzosos". Per tant, esdevé cabdal avançar en el camí que assenyalen aquestes orientacions perquè la CD corregeixi les seves deficiències i potenciï els seus punts forts, de manera que s'erigeixi en un actor privilegiat i legítimat en el desenvolupament local dels pobles empobrits, perquè no es pot obviar que la realització de la majoria de les dimensions vitals d'una persona té lloc en l'espai local.

En un context marcat per la incertesa, tot el sistema de cooperació s'està reestructurant, també la CD. Per fer front als atacs provocats, en primer lloc, per la davallada dels recursos,⁹⁸ i en segon lloc, per la revisió de les competències dels ajuntaments en el cas particular de l'Estat espanyol, segons Costafreda (2012), els poders locals han a la seva han de mirar de recuperar naturalesa municipalista i fer bandera del seu saber fer, basat en una cooperació eminentment tècnica, de transferència de coneixements i poc consumidora de recursos. Serà difícil tornar als pressupostos per a cooperació que es van assolir en els anys anteriors al 2007, però, encara que s'hi tornés, seria prioritari recuperar la legitimitat perduda per guanyar base social compromesa amb la lluita contra la pobresa al món, a través de polítiques redistributives globals i locals. Com assenyalen Iborra, Martínez i Martínez (2013), la naturalesa d'aquests poders els

---

⁹⁸ En el cas de Catalunya, des dels inicis de la crisi, el pressupost dedicat a cooperació ha disminuït un 80%, i el de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, un 91,25%. Pel que fa al conjunt de comunitats autònomes, l'ajut oficial s'ha reduït un 13,5% respecte al 2011, i l'any 2012 representava un 10,5% del total de l'AOD de l'Estat espanyol (Intermón-Oxfam, 2013).

permet fomentar la governabilitat global i afavorir, alhora, els processos de desenvolupament locals. Perquè això es produeixi, el discurs s'ha de renovar i el model s'ha de transformar a fi de noquejar la discrecionalitat i l'arbitrarietat i assolir eficientment els objectius.

Aquest nou model ha de possibilitar una coherència entre els discursos teòrics i les praxis. Per tant, per una banda, s'han de millorar tots els aspectes operatius que han provocat la ineficiència de l'ajut i que tenen a veure amb la millora de resultats, amb una major transparència, coordinació, apropiació i participació; en definitiva, s'han d'integrar totes les nocions que la nova agenda posa sobre la taula (Rodrigo, 2012). Però, per l'altra, s'ha d'avançar cap a un canvi de model, que només serà possible, segons Hernández Ferreiro (2008:20), "desde un reinterpretación de la acción exterior de los gobiernos subestatales como mecanismo de colaboración multilateral y de asunción de responsabilidades colectivas en un contexto en el que los desafíos adquieren una dimensión cada vez más globalizada, que podremos reescribir el papel de la cooperación descentralizada en el marco de la agenda política de la cooperación internacional del siglo XXI".

Illán (2004) afirma que existeix encara el perill de reproduir el model estatal de cooperació per al desenvolupament. I no només de reproduir-lo, sinó que també hi ha el risc que els actors estatals i supraestatals instrumentalitzin la CD per poder intervenir allà on no poden fer-ho i que, d'aquesta manera, la posin al servei de les seves polítiques exteriors, que, com ja hem dit, estan sotmeses a múltiples interessos, no tots lloables (Alberdi, 2011).

Per concloure, assenyalem que si la CD vol evitar aquests perills i respondre als problemes estructurals d'injustícia social, ha d'assumir el seu caràcter polític, ja que lluitar contra la pobresa i incorporar discursos i praxis que impel·leixin un desenvolupament local que faci valer els actors i les potencialitats dels territoris, i que estigui basat en uns principis i valors com els que hem descrit en el capítol sobre ètica del desenvolupament, implica integrar la participació democràtica de la població, tant al nord com al sud, i adquirir un compromís global, centrat en la solidaritat internacional i allunyat de models verticals basats en el traspàs de diners que, creiem, ja són a les acaballes.

2. Ètica del Desenvolupament

2.1. Introducció: ètica i moral

En la parla quotidiana, tot sovint s'utilitzen els conceptes d'ètica i moral indistintament, com si fossin sinònims. Sense voler entrar en precisions etimològiques sobre el sentit originari dels mots, cal reconèixer que, en els àmbits acadèmics especialitzats, no signifiquen el mateix. Segons la definició del *Diccionari català-valencià-balear*, per *moral* cal entendre allò que concerneix la bonesa o malesa dels costums, actes i pensaments humans; i per *ètica*, la ciència que defineix i estudia la moral.⁹⁹ Per tant, la moral conforma el sistema de valors, principis i normes que regulen la correcció de les accions humanes al si d'una societat concreta. Per ètica, contràriament, cal entendre aquell tipus de reflexió específica que es pregunta quins són o poden ser els fonaments justificadors d'un determinat sistema moral. Segons Cortina (1986:19), “la ética tiene que ocuparse de lo moral en su especificidad, sin limitarse a una moral determinada. Pero [...] tiene que dar razón filosófica de la moral: como reflexión filosófica se ve obligada a justificar teóricamente por qué hay moral y debe haberla, o bien a confesar que no hay razón alguna para que la haya”.

Quan hi ha una incoherència entre els continguts dels valors i la seva realització pràctica és quan sorgeix la necessitat de qüestionar-se els valors mateixos. El moment actual, caracteritzat per un accelerat desenvolupament dels mitjans tècnics, tant en l'àmbit productiu com en el de la comunicació, i per la globalització del sistema de mercat i, en virtut d'aquesta, d'unes determinades dinàmiques d'interrelacions humanes i internacionals, creiem que es caracteritza pel que podríem anomenar *crisi de valors*.¹⁰⁰ No podem oblidar que els pensadors que, d'alguna manera, van posar les

---

⁹⁹ Font: <http://dcvb.iecat.net/>.

¹⁰⁰ Parlant d'aquests moments de crisi general d'un model social, Morin (1987:37) apunta: “Per tant, es pot dir que, en el bull de formació de l'Edat Moderna, Europa va arribar a una mena de temperatura crítica, en la qual el seu potencial de desordre es va associar amb unes forces ordenadores i organitzadores i va generar

bases del model econòmic modern, no solament van reflexionar entorn de la noció de riquesa i de la gestió econòmica de les nacions, sinó que en tots ells hi ha una preocupació ètica i moral en el sentit abans definit.¹⁰¹ Pensem que la situació actual, caracteritzada per la globalització a tots els nivells, ha posat fefaentment de manifest la insostenibilitat del model imperant i, per tant, torna a ser un d'aquells moments de crisi que requereixen un replantejament dels fonaments de la societat i dels seus valors. Aquesta és, doncs, una qüestió ètica, certament, però no pas marginal o local.

La reflexió entorn del concepte de desenvolupament com a ètica aplicada mostra-rà que les situacions de pobresa que pateixen poblacions d'arreu del planeta no són problemàtiques locals o marginals, sinó el resultat de determinades polítiques econòmiques que responen a una concepció reduccionista i limitada de la noció mateixa de desenvolupament, circumscrita exclusivament a paràmetres econòmics, i que si s'entén aquest en un sentit humà ampli —personal, social i ecològic—, fins i tot aquelles nacions que es consideren desenvolupades podrien estar mancades d'un autèntic desenvolupament.

En aquest capítol tractarem la qüestió de l'Ètica del Desenvolupament (ED) i de com aquesta estableix unes pautes i línies que permeten orientar les actuacions en el marc de les polítiques per a la cooperació al desenvolupament. A partir d'una breu presentació dels referents principals en aquest àmbit, mirarem d'establir una noció consensuada sobre què s'ha d'entendre per desenvolupament humà, per, finalment, acabar exposant de manera sintètica una proposta dels béns interns al desenvolupament que considerem prou consistent, ja que atorga legitimitat social a les accions en l'àmbit del desenvolupament en constituir un marc axiològicament normatiu que atén i té en compte la multiplicitat de dimensions humanes.

2.2. L'Ètica del Desenvolupament i, per tant, de la cooperació internacional al desenvolupament

Les reflexions ètiques entorn del concepte de desenvolupament van sorgir, i han anat prenent forma, a partir de les successives avaluacions crítiques que s'han dut a terme de les diferents polítiques de cooperació i ajut al desenvolupament, realitzades per les agències internacionals i altres organitzacions, en constatar-ne el fracàs pel que fa a l'assoliment dels objectius plantejats. És a partir d'aqueta dissortada evidència que s'ha anat imposant la necessitat de replantejar i qüestionar de nou el sentit, no solament dels mitjans, sinó també dels objectius mateixos.

La qüestió sobre l'eticitat del desenvolupament, que constituirà el naixement de l'ED com a ètica aplicada, és el resultat d'aquesta necessitat de replantejar el sentit de les accions i decisions que tenen com a objectiu la cooperació per al desenvolupament dels pobles empobrits. En aquest apartat mostrarem la necessària interdependència de

---

un remolí històric euroorganitzador. Aquest remolí [...] [é]s alhora autoorganitzador i autoregulator, i produeix formes i síntesis noves mitjançant el *cracking* de les formes i síntesis antigues”.

¹⁰¹ La càtedra que ocupava A. Smith a la Universitat de Glasgow era, precisament, la de Filosofia Moral, i una de les seves obres porta per títol *Teoria dels sentiments morals*.

la reflexió ètica entorn del desenvolupament i la praxi dels diferents agents de cooperació, així com l'evident manca d'eficiència de qualsevol plantejament en aquest àmbit que no tingui en compte la dimensió ètica, ja que no solament es posa de manifest la inconsistència, sinó, tot sovint, una flagrant contradicció entre allò que es diu i allò que es fa; entre els valors que es defensen i les accions que es realitzen. Aquesta dissonància entre valors i accions, entre ideals i pràctiques, ha estat responsable de moltes dècades de fracassos reiterats a l'hora d'aconseguir uns nivells de benestar dignes per a tots els habitants del planeta.

S'ha posat de manifest, després de diverses dècades d'accions de cooperació encaminades a aconseguir el que s'ha anomenat *desenvolupament dels pobles empobrits*, la necessitat de reflexionar sobre la dimensió ètica —del desenvolupament com a finalitat i també com a procés— i de les accions que actuen com a catalitzadores, entre les quals hi ha la cooperació i l'ajut. La història de l'ètica de la cooperació ja comença a ser llarga, però la seva reivindicació, actualment, es veu reforçada per la conjuntura resultant de la mateixa dinàmica del sistema capitalista, que està provocant patiment en un nombre ingent i creixent de persones en l'anomenat Primer Món, cosa que facilita la visibilitat d'aquesta misèria, ara ja propera a nosaltres. Per aquest fet, consciències que davant la pobresa del mal anomenat Tercer Món havien estat adormides, comencen a ser sacsejades. Així doncs, cada cop més veus argüeixen la necessitat peremptòria d'una manera de fer més responsable que eviti els excessos que s'han anat produint durant dècades i que han condemnat a la misèria una bona part de la població mundial, ara també en els països occidentals. En conseqüència, es demana una economia més regulada i que respongui a uns imperatius ètics i, per això, més humana. Goulet (1999:147) afirma que la disciplina del desenvolupament estudia les maneres d'aconseguir una economia més humana i que és un imperatiu ètic posar en marxa un “movimiento progresivo para la elaboración de una teoría y práctica económicas que vinculen la exigencia primaria de recursos con la prioridad de necesidades”.

A tots els nivells esdevé necessari aquesta manera de fer que recobri els valors morals que s'han perdut d'uns anys ençà. Atesa la irreversibilitat de la globalització i l'extensió del model d'economia de mercat a gairebé tots els països, la regulació econòmica global supeditada a principis de caire ètic en tots els aspectes internacionals és un imperatiu moral per evitar els excessos que ens han abocat al punt en què ens trobem, i que fa ja moltes dècades van començar a condemnar els països empobrits. Així, no solament la possibilitat, sinó, ara també, la necessitat de definir una ètica universal —encara que sigui de mínims— que es constitueixi en marc axiològic i normatiu per a les polítiques econòmiques i socials —en els àmbits internacional, nacional, regional i local— i que confereixi orientacions i guies clares i coherents a les tasques de cooperació al desenvolupament, és una reivindicació cada cop més generalitzada per urgent (Conill, 2007).

En aquest apartat no pretenem donar resposta a les grans qüestions que habitualment giren entorn del desenvolupament i l'ajut. El nostre objectiu se centra a identificar alguns autors que considerem referents actuals en aquest àmbit —el desenvolupament i la cooperació des de la perspectiva ètica— i, a partir de les seves concepcions del desenvolupament i la cooperació i de la seva anàlisi sobre l'ED, a intentar identificar els valors i principis que haurien d'inspirar les actituds i les tasques de qualsevol agent

que dugui a terme accions en ambdós àmbits, irremeiablement vinculats entre si. Per tant, volem aproximar-nos a l'ED, però sense la pretensió d'aprofundir-hi, ja que no volem escrutar tots els elements del debat. Això no obstant, ens proposem palesar la necessitat d'uns principis ètics que actuïn alhora com a guia i com a avaluadors de les accions de desenvolupament.¹⁰² Aquesta no és una tasca fàcil, ja que el debat entorn del desenvolupament és controvertit. Existeixen diferents maneres d'entendre'l. S'han anat succeint diferents models que han donat lloc a diferents resultats, i hi conflueixen molts actors amb interessos, motivacions i sensibilitats molt divergents. En definitiva, si el desenvolupament, com a noció i com a pràctica, és polèmic, l'ètica aplicada a aquest àmbit serà, certament, objecte de consens, però també de dissens per part dels especialistes. És, doncs, indispensable “una reflexión ética de calidad, que pueda orientar las reformas, las políticas a medio y largo plazo y las decisiones que han de tomar los agentes que tienen responsabilidades en las tareas de desarrollo de los pueblos” (Martínez, 2007:385).

El debat sobre els fonaments ètics de la cooperació depèn inexorablement del debat sobre l'ED. El *leitmotiv* de l'ajut i la cooperació és el desenvolupament. Per tant, tots els continguts de l'ED són pertinents per a la política de cooperació, ja que, en funció del que entenguem per desenvolupament, les accions que hi condueixin seran unes o unes altres. L'evolució del debat sobre desenvolupament influeix de manera determinant en les discussions sobre la cooperació, però, certament, s'estén molt més enllà, ja que comprèn altres iniciatives que en condicionen l'assoliment, com ara les iniciatives d'autodesenvolupament o de desenvolupament ecològic. Considerem que tots els elements que s'analitzen des del punt de vista de l'ED són aplicables tant a la teoria com a la pràctica de l'ajut i la cooperació internacionals.

En relació amb l'ajut, no pretenem animar el debat sobre la conveniència de la seva existència —que podria ser objecte d'un altre estudi— perquè estem convençuts que les polítiques d'ajut no desapareixeran, fonamentalment per dues raons que tenen la seva arrel en les dues visions que justifiquen l'existència d'aquesta política:

- La primera és que si considerem que el sistema de cooperació és un subsistema del sistema de relacions internacionals d'un país, i que el seu desplegament respon a criteris d'interès propi del país donant, és una eina que no desapareixerà perquè les forces en joc són poderoses. En aquesta línia, un dels justificants per proporcionar ajut al desenvolupament és “una base manipuladora que utiliza la ayuda como el palo y la zanahoria para comprar votos en las Naciones Unidas, bases militares, favores económicos o lealtades ideológicas” (Goulet, 1999: 149). Existeixen, des de fa ja algunes dècades, unes grans estructures creades entorn del sistema de cooperació internacional que no seran suprimides totalment, ni a curt ni a mitjà termini, baldament els seus recursos vagin minvant com a resultat de la conjuntura econòmica que es viu en molts dels països donants. Aquesta maquinària pesant del sistema de cooperació no sucumbirà, ja que els interessos que defensa continuaran presents en un sistema internacional basat en la competència entre països o zones

---

¹⁰² Goulet (1999), per realitzar els seus estudis, utilitza l'anàlisi fenomenològica que, com ell mateix diu, consisteix a separar els valors i contravalors que implícitament tenen totes les accions dels agents del desenvolupament.

i no en la solidaritat.¹⁰³ Nombroses anàlisis crítiques amb aquest sistema es refereixen al negoci del desenvolupament o de la cooperació que, com qualsevol negoci, persegueix el seu continu creixement.¹⁰⁴

- La segona és que, si el fonament de l'ajut al desenvolupament és la solidaritat internacional que respon a uns principis ètics de justícia global i que, per tant, ha d'actuar com a mecanisme corrector de les greus desigualtats existents entre els que viuen l'opulència i els que viuen la misèria, la seva raó de ser no ha desaparegut, car la pobresa, la misèria i les desigualtats continuen existint. En definitiva, la justificació moral de l'ajut parteix del deure dels qui més posseeixen de facilitar i fins i tot dur a terme una distribució dels recursos més equitativa. Com observava Goulet (1999:151):

La asistencia al desarrollo no es un acto de caridad o de filantropía, sino la exigencia racional de un planteamiento justo y equitativo de la distribución de los recursos mundiales. El fundamento para proveer a la gente necesitada de los bienes esenciales no es la caridad o la limosna opcional, sino la obligación colectiva de los hombres de asegurar un uso justo de los recursos esenciales. La justicia distributiva exige que se dé más importancia a subvenir las necesidades humanas básicas que a satisfacer los deseos de otros usuarios de recursos.

Tots i totes hem estat i som corresponsables, certament en diferent grau, d'aquesta distribució desigual i sense equitat que condemna molts a no tenir ni els béns materials mínims per a la seva subsistència. Per tant, és responsabilitat de tothom intentar reparar aquests greuges, amb arrel històrica però amb vigència contemporània. Les accions humanes no solament són de caràcter econòmic, és a dir, no és aquest l'únic criteri validador de la conducta. La solidaritat universal ha d'incloure tots els éssers humans perquè totes i cadascuna de les persones són un fi en si mateixes, no un mitjà per aconseguir altres fins.

Per qualsevol de les dues raons apuntades, el sistema de cooperació, per molt que des d'alguns sectors crítics s'exhorti a fer-lo desaparèixer,¹⁰⁵ existeix i existirà. Així doncs, els esforços han de dirigir-se a fer que el seu funcionament sigui el més idoni possible i, per això, tots els agents que hi intervenen, siguin institucionals o de la societat civil, han de respondre a uns criteris ètics i les seves accions han de ser guiades per uns principis rectors que facilitin la seva legitimació social, ja que, al cap i a la

¹⁰³ Existeixen rigorosos estudis que denuncien la ineficàcia d'aquest sistema perquè sovint ha obtingut resultats oposats als esperats o fins i tot perniciosos per al desenvolupament local d'algunes comunitats. En aquest sentit, Martínez parla de mal desenvolupament i Goulet, d'antidesenvolupament.

¹⁰⁴ Romero (2002:27): "La subordinación de la cooperación al desarrollo a los intereses políticos y económicos de países del Norte es un dato genético, pero ha ido evolucionando paralelamente a la articulación entre "política" y "economía" en las relaciones internacionales [...]. En adelante, como cualquier otra actividad mercantil, la cooperación al desarrollo sólo tiene sentido como negocio, es decir, por su contribución a los intereses y los beneficios del sector privado". Asseveracions com aquesta són una constant en la bibliografia no oficial sobre cooperació i desenvolupament, i representen, doncs, punts de vista àmpliament estesos.

¹⁰⁵ Des de la perspectiva d'alguns corrents d'esquerres, l'ajut no contribueix als seus objectius i, per tant, no té cap fonament ètic.

fi, es tracta d'una política pública, per alguns considerada de rang inferior, però que es nodreix amb els mateixos recursos que la resta de polítiques públiques. Ara bé, en tota aquesta anàlisi no hem d'obviar que “no es conveniente discutir sobre la ética de la cooperación internacional al desarrollo sin evaluar la dinámica general del sistema político, económico e ideológico del sistema internacional donde la ayuda está insertada” (Prado Lallande, 2004:20). No tenir en compte aquesta inserció i dependència comportaria que les conclusions de l'anàlisi acabessin tenint un caràcter esbiaixat i reduccionista.

Tenint en compte l'evidència que les accions i activitats humanes són intencionals i que, per aquesta raó, mai no poden ser considerades axiològicament neutrals —ja que estan sempre sotmeses a valoració moral—, les tasques per al desenvolupament estaran, també, impregnades de valors i, per aquest motiu, són i han de ser objecte de qüestionament ètic per tal de fonamentar-ne la possible justificació social (Cortina, 2011). Partint del reconeixement de la dimensió econòmica com una de les tipologies de l'acció humana, però no l'única, l'ètica obre un àmbit més ampli, complet i coherent de reflexió.

Kliksberg (2006) reconeix l'impacte dels valors ètics sobre les dimensions del desenvolupament i, per tant, exhorta a tenir en compte l'ètica en aquest afer, ja que tots els agents participants s'enfronten habitualment a qüestions de caire moral que, ben encarades, poden evitar molts danys i produir els resultats desitjats. En aquest sentit, si els valors en què s'han de fonamentar les accions de desenvolupament fossin clars, aplicables i avaluables, s'aconseguiria fer un pas endavant en la qualitat i, per tant, en la legitimitat d'aquesta política tan controvertida. Per Lozano (2010:133), “la ética es la esencia de las tareas del desarrollo, y la clave para la solución. Los valores éticos deben ser los pilares de todas las acciones, programas e incluso de las conductas personales de quienes se dedican al desarrollo”. No són desitjables els mercenaris de la cooperació. Esdevé cabdal que aquesta política i les seves accions siguin considerades com un dret del qual hom pot gaudir demostrant una coherència total entre els valors defensats des de l'ètica aplicada al desenvolupament —que haurien d'estar inclosos en els textos fundacionals dels actors que es dediquen a aquesta política— i els valors reals de qualsevol dels actors de cooperació, siguin públics o privats.¹⁰⁶ En altres paraules, s'ha d'incardinar la reflexió analítica i crítica en la pràctica professional diària.

En suma, no plantegem la pertinència de l'existència de l'ajut —l'ajut és un mal necessari—, que ha de ser plantejada i que ho és; el que pretenem és posar de manifest la necessitat que aquesta política, ja que existeix i ha d'existir, sigui regida per uns principis ètics lligats a una ètica de la praxi, no només a una ètica justificativa de la seva existència. Tampoc pretenem abordar el debat sobre si l'ajut és ètic o no ho és; estimem que ho és per plantejaments de justícia global. El que ens proposem és estudiar com aquesta ètica s'ha d'evidenciar en la pràctica mateixa de les accions dels

---

¹⁰⁶ Adela Cortina (2006:2) afirma que “a comienzos del siglo XXI podemos decir que la paz ha de buscarse a través del desarrollo justo en la distribución de los bienes y en el respeto de las culturas. Esto es lo que hemos aprendido a través de la práctica y de la reflexión de quienes han trabajado y trabajan por el desarrollo de los pueblos. Desde esa práctica —la del trabajo por desarrollo— ha ido surgiendo una reflexión ética, que destaca los aspectos éticos sin los que no hay propiamente un desarrollo humano y que ha recibido por lo mismo el nombre de “ética del desarrollo”.

diferents agents de cooperació, perquè creiem que el problema ètic de la cooperació afecta no només les grans qüestions del desenvolupament, sinó també el dia a dia d'aquesta pràctica intervencionista.

El que més ens interessa, perquè ens preocupa, és el comportament dels agents i dels instruments que hi estan involucrats. Conill (2007) apunta també la necessitat de tenir en compte l'aspecte ètic en l'àmbit del desenvolupament. Després de dècades d'experiències i reflexions entorn de la qüestió del desenvolupament i de les praxis que el tenen com a objectiu, hi ha un consens ampli a assenyalar que els plantejaments instrumentalistes —en ser erròniament reduccionistes per tal com consideren exclusivament l'aspecte econòmic— tot sovint no solament no han assolit les fites preteses, sinó que fins i tot han comportat l'empitjorament de les condicions de vida dels damnificats. És aquesta realitat la que ens mostra no només la possibilitat, sinó també la necessitat d'un plantejament més ampli en què la valoració i l'orientació ètiques adquireixen un clar protagonisme, encara que no exclusiu.

Partint d'aquesta preocupació, presentarem de manera sintètica aquells valors i principis en què coincideixen els autors que més han reflexionat sobre l'ED per tal de conformar una espècie de sistema de valors ètics implicats en els processos de desenvolupament i en les accions de cooperació. Valors que ens proporcionaran un marc axiològic i normatiu, és a dir, que ens permetran analitzar quins són els principis, valors i normes que ajuden a orientar tant la presa de decisions com la praxi de la política de cooperació. En definitiva, ens serviran com a codi de conducta i intel·ligència comuna (IEPALA, 1999) i, doncs, ens facilitaran un millor encaix entre totes les complexes peces d'aquest puzzle.¹⁰⁷ Perquè això succeeixi, aquests criteris haurien de servir també com a elements avaluadors dels agents de cooperació, entre els quals hi ha les empreses, perquè tots els participants, sense excepció, han de complir uns valors que podem anomenar nuclears i que haurien de ser exigibles per poder parlar de cooperació responsable i èticament justificada i validada.

L'èxit o el fracàs en l'assoliment dels objectius del desenvolupament depèn tant del fet de disposar d'una definició clara i consistent pel que fa al seu contingut ètic com de la coherència amb els objectius de les actituds de tots els agents implicats en les tasques orientades al desenvolupament. (Martínez, 2000).

2.2.1. Referents

L'Ètica del Desenvolupament ja comença a tenir uns anys d'història. No és aquest el lloc per fer una exposició exhaustiva i detallada de tots els pensadors i pensadores que han fet aportacions en aquest àmbit, però sí que resulta pertinent presentar i mencionar alguns dels més significatius, així com els moments que poden ser considerats cabdals en la creació d'aquesta disciplina.

---

¹⁰⁷ Des Gasper (2009:3) afirma que “[c]omo seres humanos, desarrollamos nuestras vidas con ciertas nociones sobre cuáles son los fines y los derechos adecuados y los valores que hay que respetar. Por lo tanto, hay que prestar atención a dichas ideas para lograr un mejor entendimiento, una mayor capacidad de negociación, y para orientarnos y motivarnos”.

L'ED és una de les ètiques aplicades que, juntament amb moltes altres amb què es relaciona —com ara l'ètica econòmica o l'ètica empresarial (Pedrajas, 2006)—, van aparèixer entre els anys seixanta i setanta del segle XX. Es tracta d'una aplicació de l'ètica a diferents accions socials, individuals o col·lectives, que tenen una especificitat que les singularitza, de manera que constitueixen un àmbit diferenciable de la resta, tot i la seva interrelació. L'ètica aplicada al desenvolupament, segons Adela Cortina, és una de les pioneres.

Parlar dels orígens d'aquesta disciplina no és evident. Les inquietuds entorn del desenvolupament les trobem ja abans del segle XX, en les idees d'autors com Karl Marx o John Stuart Mill. Per tant, podem trobar unes fonts primigènies sobre aquesta matèria ja al segle XIX. Més tard, a mitjans del segle XX, no només estudiosos, sinó també activistes com Gandhi a l'Índia, Raúl Prebisch a l'Amèrica Llatina o Frantz Fanon a l'Àfrica van denunciar el desenvolupament econòmic colonial i/o ortodox (Pedrajas, 2006). Martínez (2007:363) matisa que “si se entiende la ED en un sentido amplio, como reflexión normativa acerca de los procesos de desarrollo de los pueblos, que ofrece orientaciones y criterios para que dicho desarrollo esté acorde con valores éticos”, els precedents d'aquesta ètica aplicada es remunten a la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 i, per tant, també als documents que van inspirar-ne l'aprovació. Ara bé, molts autors convenen en el fet que l'ED com a tal sorgeix als anys seixanta arran de les primeres publicacions que neixen al seu voltant: a França es va publicar *Dynamique concrète du développement*, l'autor del qual, Louis Lebret, que considerava que el desenvolupament era una qüestió de valors, va crear un grup anomenat Économie et Humanisme l'any 1941.¹⁰⁸ Anys més tard, l'any 1965, a l'Estat espanyol es va publicar la tesi doctoral del nord-americà Denis Goulet, titulada: *Ética del Desarrollo*, en què afirmava que el desenvolupament havia de ser replantejat moralment (Goulet, 1965). Ambdós —Lebret primer, Goulet després— van ser pioners a l'hora de plantejar el desenvolupament i subdesenvolupament des d'un punt de vista ètic. Més tard, els filòsofs morals van coincidir que “lo que se necesita, no es sencillamente una ética de la ayuda sino una ética del desarrollo del tercer mundo más comprehensiva, más informada empíricamente y más relevante en cuanto a sus políticas” (Crocker, 2007: 391). Alguns d'aquests filòsofs van ser Nigel Dower, Onora O'Neill i Jérôme Segal. Altres referents citats per Crocker són filòsofs morals com John Rawls, que es preocupa per la justícia, o Singer i Hardin, que ho fan per la responsabilitat dels països rics en la misèria dels pobres.

A partir dels anys setanta, altres autors van esdevenir una referència en aquest àmbit: Paul Streeten, que va llançar l'estratègia de les necessitats bàsiques,¹⁰⁹ i l'econo-

¹⁰⁸ L'any 1958, crea l'Institut International de Recherche et de Formation en vue du Développement Harmonisé (IRFED), que intenta reflexionar sobre l'economia humana a escala internacional. Nacions Unides reconeix Lebret com a expert en desigualtats en els nivells de vida al món. Les seves obres més importants són: *Suicide ou survie de l'Occident?* i *Dynamique concrète du développement*. Els membres de l'associació, que es va dissoldre l'any 2007, des del principi van sentir una atracció per la vida comunitària i van intentar fer un centre d'estudis, un lloc de reflexió i una comunitat de treball i d'esperit. Font: http://www.archives-lyon.fr/static/archives/contenu/Sorienter_fonds/IR_183II.pdf.

¹⁰⁹ La seva obra principal és *Lo primero es lo primero: satisfacer las necesidades humanas básicas en los países en desarrollo*, Banc Mundial, Tecnos, 1986.

mista Amartya Sen,¹¹⁰ les lectures del qual han inspirat i inspiren molta gent que creu que el desenvolupament consisteix en una ampliació de les llibertats i capacitats reals de les persones. Ambdós es van preocupar pels problemes de la desigualtat global i del subdesenvolupament. També David Crocker, fundador i president de l'Associació IDEA (International Development Ethics Association), creada l'any 1984, és una figura rellevant en aquest àmbit. Segons Cortina (2011), amb la creació d'IDEA neix l'ED com una disciplina; fins i tot el mateix Goulet (1999:26) afirmava que l'estudi sistemàtic de l'ED va començar amb la creació d'aquesta associació perquè va ser aleshores que va adquirir un reconeixement formal com a àmbit interdisciplinari. Més endavant, l'any 2004, es va crear Human Development and Capability Association, i l'any 2005, la Inter-American Initiative on Social Capital, Ethics and Development. Més actuals i més propers a nosaltres són autors com Domingo García-Marzá, Agustín Domingo Moratalla, Adela Cortina, Emilio Martínez o Jesús Conill. Les obres dels tres últims han servit de referència per elaborar aquesta part de la tesi i per apropar-nos a aquesta disciplina, vinculada, ineludiblement, a les relacions internacionals i, per tant, a la cooperació per al desenvolupament. Fruit de totes aquestes fonts, actualment, sota el paraigua de l'ED, es recullen “un conjunto de herramientas conceptuales que pueden ser útiles a cualquier persona que pretenda reflexionar con rigor sobre los supuestos e implicaciones éticas de los modelos alternativos de desarrollo de los pueblos” (Martínez, 2007:367).

2.2.2. Delimitació conceptual

Donar resposta a la qüestió que aquí es planteja posarà de manifest una peculiaritat d'aquesta ètica aplicada, que la diferencia d'altres que han anat sorgint, i que li atorga un nivell de complexitat major, que rau en el fet que la noció de desenvolupament, ben entesa, és, per si mateixa, una noció de caràcter ètic. Sense una clarificació prèvia de què és el bon desenvolupament, no és possible plantejar en què han de consistir les bones pràctiques en la seva realització. En aquest apartat veurem la importància que pren aquesta distinció per tal de copsar i delimitar la disciplina, i es presentarà, a tall d'exemple, els tipus de preguntes que es formula. Caracteritzant el tipus de problemes que es planteja, constatarem que l'objectiu definitori d'aquesta disciplina consisteix en l'intent d'escatir què s'ha d'entendre per un bon desenvolupament i quins han de ser els valors que guiïn i orientin als agents implicats en les realitzacions de les seves pràctiques.

La creixent diversificació i especialització dels sabers i les activitats socials que defineixen i caracteritzen el món modern va fer emergir, durant la segona meitat del segle XX, la consciència d'un seguit de problemàtiques de caire ètic, específiques d'àmbits concrets, que no podien ser plantejades ni resoltes des d'una perspectiva general. Aquesta incipient evidència motivarà el sorgiment, durant els anys setanta del segle XX, del que s'ha anomenat “revolució de les ètiques aplicades”. La consciència sobre

---

¹¹⁰ Amartya Sen va guanyar el Premi Nobel d'Economia l'any 1998 per les seves contribucions a l'economia del benestar.

la necessitat de focalitzar les problemàtiques ètiques atenent a allò que hi ha d'específic en les diferents activitats socials, i la interdisciplinarietat imprescindible per abordar les diferents problemàtiques en un món cada cop més globalitzat, han provocat un tractament holístic amb vista d'afavorir la comprensió, la resolució i l'eficiència, ja que la desatenció de les interrelacions entre els diferents àmbits ha evidenciat el seu fracàs.

Així, com ja s'ha indicat, l'ED és una ètica aplicada que se circumscriu a un àmbit ben específic i complex: el desenvolupament dels pobles i col·lectius empobrits. Si bé el desenvolupament s'ha considerat molts cops un objecte d'estudi propi de l'àmbit econòmic i, en conseqüència, sovint s'ha tractat com una qüestió tècnica, amb els anys s'ha anat consolidant la idea que les múltiples dimensions del desenvolupament obliguen a tractar-lo des d'un punt de vista interdisciplinari, ja que es tracta d'un afer enormement intricat: hi intervenen múltiples actors, des dels tècnics sobre el terreny fins als planificadors dels projectes o programes d'ajut, passant per la població beneficiària, sense obviar els múltiples interessos i motivacions. Martínez (2007) apunta la interdisciplinarietat del desenvolupament i la necessitat d'una col·laboració regular del que ell anomena sabers experts. I, com assenyala Goulet (1999:22), "[e]l desarrollo es simultánea e inextricablemente todo eso: un asunto económico y político, social y cultural, un tema de gestión de recursos y de medio ambiente, una cuestión de civilización [...]. La materia prima de su reflexión proviene de dos fuentes: la experiencia viva de los que llevan el peso del desarrollo y las numerosas disciplinas que estudian el desarrollo". Per això, esdevé imprescindible que l'ED juxtaposi, a fi de nodrir-se'n, els sabers o disciplines que es dediquen a l'estudi del desenvolupament i la cooperació i els coneixements que són fruit de l'experiència pràctica d'aquells que, en el seu dia a dia, estan en contacte amb aquestes tasques, ja siguin els professionals o els beneficiaris.

Si bé, en general, una ètica aplicada neix de la necessitat d'establir un marc axiològic normativitzador de les accions humanes relacionades amb l'aplicació pràctica d'un determinat àmbit del saber teòric, i el supedita així a uns principis ètics, en el cas de l'ED, baldament no sigui l'única, s'hi afegeix una complexitat ètica derivada de l'àmbit mateix de la seva aplicació. Així, a diferència d'altres ètiques aplicades l'objecte de les quals pot ser considerat èticament neutre, en el cas de l'ED, el concepte mateix de desenvolupament està, des del seu primer ús institucional en el quart punt del discurs presidencial de H. S. Truman, el gener del 1948, amarat de contingut ètic. El concepte de desenvolupament és un dels més paradigmàtics del pensament modern en la mesura que en ell i en la seva història es posen de manifest els trets definitoris —i les contradiccions internes ensem— de la pretensió hegemònica i etnocèntrica d'occident. En el concepte hi trobem, alhora, les concepcions vinculades als plantejaments dels poders institucionals, en què el factor econòmic és, sens dubte, l'element prioritari, per no dir l'únic, que cal considerar, i les veus crítiques i en cert sentit dissidents, sovint al marge dels fòrums de les institucions internacionals, que advoquen per concepcions de caire més social i humà (teòrics de la dependència, les experiències del *self-reliance*, etc.). No podem resseguir la polemicitat històrica d'aquest concepte, però sí que és pertinent per al nostre objectiu tenir en compte que la reflexió ètica de l'ED es desenvoluparà en dos plans que cal diferenciar: l'un correspon a les problemàtiques ètiques en relació amb les praxis socials dels diferents agents involucrats, i

l'altre, a les problemàtiques ètiques relacionades amb la definició mateixa de la noció de desenvolupament.

Considerant aquesta necessària matisació, ens proposem d'exposar el que, per a alguns dels referents citats prèviament, constitueix l'àmbit de reflexió i d'aplicació d'aquesta disciplina. La intenció és extreure uns elements comuns que puguin ser utilitzats com a marc normatiu i correctiu de les accions de cooperació de qualsevol dels agents involucrats. Tanmateix, no és el nostre objectiu oferir una relació exhaustiva de les definicions dels diferents estudiosos, sinó ressenyar els elements que podem considerar consensuats i, per tant, amb certa validesa general.

Les disciplines interrelacionades al voltant del desenvolupament i de la cooperació haurien d'intentar oferir eines per evitar que els problemes ètics fossin els obstacles per al desenvolupament dels pobles; ans al contrari, haurien de fer possible que les qüestions ètiques actuessin com a dinamitzadores perquè aquestes actuacions poguessin conduir als resultats esperats i desitjats. Aquesta correcció en les praxis, inequívocament, hauria d'evitar comportaments abusius, ja que, sovint, en nom de l'eficiència o de la pragmàtica, es duen a terme accions sospitoses de ser poc ètiques.

Partint de la definició d'ED de Crocker (2003:75), i com a primera aproximació, es poden sintetitzar alguns dels elements que la constitueixen: "Es una reflexión sobre los fines y medios que acompañan a los cambios socioeconómicos en los países y regiones pobres." De fet, hi ha un ampli consens a considerar la importància de la dimensió moral d'aquest afer. Trobem, doncs, una sèrie d'idees compartides pels especialistes d'aquesta matèria i que són rellevants per al nostre estudi. En l'exposició que segueix, hem intentat tenir en compte la dualitat de plans inherent a la problemàtica ètica de l'ED, que anteriorment hem indicat, i que es mostra en el que estableix Crocker (2007:390) com a tasques pròpies dels estudiosos en aquest àmbit: "Formulan principios éticos relevantes para el cambio social en los países pobres; analizan y evalúan las dimensiones morales de las teorías del desarrollo; persiguen resolver los dilemas morales planteados por las políticas y la práctica del desarrollo." Les dues primeres tasques correspondrien a un primer pla, que podríem anomenar nocional, i l'última tasca correspondria a un segon pla, que anomenarem pràctic.

En primer lloc, i en un pla nocional, cal tenir present que existeix un ús descriptiu del terme *desenvolupament* i un ús normatiu. L'ús descriptiu està generalment vinculat a aquelles concepcions abans mencionades que consideren la dicotomia desenvolupament/subdesenvolupament com una diferenciació en fases d'un únic procés de caire exclusivament econòmic. Contràriament, l'ús normatiu considera que el desenvolupament ha d'estar èticament justificat. Per aquest motiu, a més de definir el desenvolupament, es proposen argumentativament concepcions específiques d'aquest canvi social. En aquest nivell, la reflexió ètica s'ocupa d'aclarir en què pot consistir el desenvolupament, quins són els seus elements constitutius i quins mitjans s'han d'emprar per intentar assolir-lo (Pedrajas, 2006).

És prioritari, doncs, aportar una definició clara —tot i acceptar-ne la complexitat— d'allò que s'ha d'entendre per *desenvolupament*, alhora que s'ha de justificar el seu caràcter d'objectiu desitjable pel canvi social que es pretén (Lozano, 2010). En aquesta línia, hi ha un compromís ferm perquè l'ajut contribueixi a reduir la privació i

la misèria humanes, tant en el Tercer Món com en el Quart.¹¹¹ Però, més enllà d'aquest objectiu peremptori, hi ha altres factors també importants a l'hora d'assolir un benestar humà i un ambient saludable per a tots els membres d'una societat, ja que el bon desenvolupament no pot excloure ningú i va més enllà de la satisfacció de les necessitats materials de subsistència. Per poder arribar a treballar en aquesta direcció, Goulet (1999) estableix que una de les tasques de l'ED és diagnosticar problemes vitals amb què es troben les societats humanes per tal d'orientar les decisions polítiques. En definitiva, l'ED proposa una concepció del que ha de ser un desenvolupament desitjable i estableix quins són els seus elements, els seus fins i els mitjans necessaris per poder assolir-lo. Per subvenir a aquesta missió, evidentment, s'ha d'avaluar i valorar el que fins ara ha estat considerat per les grans institucions com a desenvolupament, així com els mitjans que s'han anat succeint des que es va institucionalitzar l'ajut.

La valoració que s'ha de fer de tot allò implicat en els processos de desenvolupament ha d'abastar, evidentment, institucions i estratègies; però cal també replantejar valorativament les relacions entre països donants i receptors, i fins i tot les relacions entre els països empobrits, així com les mateixes estructures nacionals, regionals i locals que, tot sovint, tenen greus repercussions en la possibilitat de mitigar o reduir les desigualtats i la misèria de les poblacions empobrides (Martínez, 2007).

A tall d'exemple d'aquest pla nocional, i sense cap pretensió d'exhaustivitat, pasarem a enumerar un seguit de qüestions i problemes entorn dels quals reflexionen els teòrics de l'ED, sense obviar que han estat objecte de controvèrsia, ja que, com David Crocker (2007) indica, les dificultats per determinar quines qüestions entren dins l'àmbit d'aquesta disciplina són grans:

1. Què és el que s'ha d'entendre per un bon desenvolupament o un desenvolupament desitjable o adequat? Com s'ha de promoure?
2. Per què aquest tipus de desenvolupament?
3. Quins drets individuals s'han de respectar i garantir?
4. Amb quines categories morals hauria de ser concebut el desenvolupament humà? S'han de privilegiar els incentius morals o els materials?
5. Quin són els béns interns del desenvolupament?
6. Quines són les qüestions morals que giren entorn del desenvolupament?
7. Quins són els fonaments de justícia dins les societats?
8. Quin és el marc normatiu que permet efectivament l'assoliment òptim del desenvolupament humà?
9. Com s'han de concebre els costos i els beneficis del desenvolupament, i com han de ser distribuïts fins i tot de forma intergeneracional?

---

¹¹¹ "Algunos argumentan que los especialistas en Ética del Desarrollo deberían criticar la privación humana dondequiera que ella exista. En este sentido, los países ricos, que también tienen problemas de pobreza, impotencia y alineación, son subdesarrollados y caen propiamente dentro del alcance de la ética al desarrollo. Quizás el modelo socioeconómico del norte que está exportando al sur resulta en el subdesarrollo de los dos. Otros argumentan que ya que los especialistas en Ética del Desarrollo tratan sobre las cuestiones de la responsabilidad de los países ricos y la justicia distributiva social, no deberían restringirse a la ayuda oficial para el desarrollo sino, también, deberían tratar el comercio internacional, los flujos de capitales, la migración, los pactos ambientales, la intervención militar y las respuestas a las violaciones de derechos humanos cometidas por regímenes anteriores" (Crocker, 2007:395).

10. Quin és el termini de temps tolerable abans no s'aconsegueixin els beneficis esperats?

En segon lloc, i en un pla pràctic, l'ED ha d'avaluar i explicitar els principis i valors ètics bàsics que han d'orientar normativament les accions, decisions i conductes de tots els agents implicats, ja siguin institucionals o no, i per això les preguntes giren entorn dels valors que han de ser elegits com a part integrant dels processos de desenvolupament social. S'han d'establir "principios y elaborar orientaciones que ayuden a afrontar los problemas y desafíos de las tareas de desarrollo sin eludir la complejidad de las situaciones" (Martínez, 2000:21). L'ètica ha de diagnosticar els conflictes de valors i oferir eines axiològiques que permetin orientar tant els processos com les actituds de tots els actors participants. Per a Goulet (1999), l'ED ha de replantejar els principis, els valors, els comportaments i la condició ètica dels diferents subjectes, així com clarificar les qüestions de valor que envolten aquests problemes i polítiques.

Existeix, doncs, una conformitat entorn del fet que l'ED ha de preveure i abordar ineludiblement el replantejament, no solament de la noció mateixa de desenvolupament, sinó també de tots aquells aspectes ètics que impregnen tant la praxi com les actituds dels agents implicats, per tal que la congruència ètica en tots aquests plans eviti o, si més no, minimitzi la possibilitat que no s'assoleixin els objectius proposats o, com sovint ha succeït, que fins i tot empitjorin i degenerin encara més les condicions de vida dels pobles empobrits (Martínez, 2000). A continuació, i com hem fet en l'explicació del pla nocional, presentem un seguit de qüestions per tal d'exemplificar aquest segon pla:

1. Qui ha de ser responsable de forjar el desenvolupament?
2. Qui són els agents del desenvolupament com a activitat cooperativa?
3. Quins són els principis ètics que constitueixen el marc deontològic de les activitats de desenvolupament i que modulen la manera d'aconseguir els béns perseguits?
4. Quines són les actituds ètiques corresponents a cadascun dels agents que promouen els béns interns del desenvolupament?
5. Quins acords institucionals promouen millor els fins del desenvolupament?
6. Quins afers morals sorgeixen en el disseny i la pràctica de les polítiques de desenvolupament? Com s'han de resoldre?
7. Quins són els obstacles locals, nacionals i internacionals per a un bon desenvolupament?

En definitiva, l'ED treballa fonamentalment en dos plans: en el primer, intenta donar una resposta normativa a les qüestions que han de delimitar el que es considera un desenvolupament desitjable i prescriu la manera d'assolir-lo, i en el segon, avalua i identifica els principis i valors ètics¹¹² que han de guiar tot el procés de presa de decisions¹¹³ en la seva realització efectiva. Per aquesta dualitat de plans ètics que es dona en l'ED, els valors són molt sovint, alhora, mitjans i fins de les accions de desen-

---

¹¹² Luis Camacho (2010:92), en una ressenya assaig sobre el llibre *Ethics of Global Development*, Agency, Capacity and Deliberative Democracy, de David Crocker, assenyala que, segons l'autor, aquesta ètica "nos ayuda a distinguir entre lo intrínsecamente valioso (la autonomía de la persona) y lo que tiene aspectos instrumentales, como la democracia".

¹¹³ Segons Pedrajas (2006:34), és "un ámbito específico mediato (no inmediato) sobre los principios, valores i procedimientos que pueden orientar la toma de decisiones".

volupament i cooperació. Aquesta confluència identificadora entre mitjans i fins és la que dóna sentit i contingut a la noció de *béns interns* —de la qual parlarem en propers apartats—, noció que permet superar la visió instrumentalista fonamentada en la distinció entre fins i mitjans de les accions humanes que, en independitzar èticament els uns dels altres, pretén justificar la validesa de qualsevol mitjà en la suposició que persegueix l'assoliment d'una determinada finalitat.

Així doncs, l'ED proposa valors que, d'una banda, orienten els processos de desenvolupament econòmic i social en les poblacions empobrides i que, de l'altra, normativitzen qualsevol acció de cooperació. Aquesta perspectiva normativa és ineludible, ja que la dimensió moral caracteritza la cooperació i el desenvolupament. No en va, el discurs no s'ha de formular només en termes del *ser*, sinó també en termes de l'*ha de ser* (Zorro, 2009). Els valors i principis proposats serveixen tant per definir i caracteritzar què és un bon desenvolupament com per avaluar les accions i decisions en l'àmbit del desenvolupament. Totes aquestes propostes ajuden a prendre decisions en qualsevol dels nivells involucrats en aquest àmbit, cosa que és vital, ja que hi ha problemes ètics que poden obstaculitzar aquest desenvolupament desitjable, i per això és urgent l'adopció d'unes actituds ètiques per part de tots els subjectes implicats.¹¹⁴

Per tot plegat, l'ED es replanteja els principis, els valors, els comportaments i la condició ètica dels diferents subjectes que hi estan implicats.¹¹⁵ Totes les qüestions que hem presentat a tall d'exemplificacions dels dos nivells, com ja hem assenyalat, no configuren una llista exhaustiva, però reflecteixen bé l'esperit de les preocupacions dels especialistes en aquesta disciplina, que és dinàmica com el mateix desenvolupament i que, per tant, cada dia pot rebre nous inputs per ser tractats.

En els següents apartats intentarem copsar les respostes a algunes de les preguntes aquí plantejades, les que considerem més significatives per al nostre objecte d'estudi, a saber: quines són les qüestions cabdals del que ha de ser el desenvolupament desitjable i quins són els valors i principis ètics que han de regir i guiar els mitjans, els fins i els subjectes implicats.

2.3. Per què l'exigència d'una ètica aplicada al desenvolupament?

Hi ha diferents raons que justifiquen la necessitat d'una ètica en aquest àmbit. N'hem identificat quatre que considerem fonamentals perquè, ineludiblement, ens aboquen a determinar que l'ètica ha de ser l'element alhora guia i avaluador del desenvolupament com a procés i com a finalitat. Com ja hem apuntat, el desenvolupament és una tasca propositiva i normativa, i allò que s'hi estableix, tot i no tenir caràcter d'obligat compliment, presenta propostes per regular l'àmbit de la seva aplicació.

¹¹⁴ L'ètica ha de servir com a "medio de los medios como faro moral que ilumina las cuestiones de valor enterradas en los medios instrumentales a los que tienen que recurrir los responsables y ejecutantes" (Goulet, 1999:43).

¹¹⁵ "El enfoque ético del desarrollo plantea cuestiones que tienen que ver con nuestro modo de entender la economía y nuestro modo de vida, como es el caso del consumo y de los límites del crecimiento. Porque de todo ello depende nuestra actitud y nuestra verdadera disposición a contribuir al desarrollo de otros países y personas, en la medida en que se trata de un asunto de justicia internacional" (Conill, 2007:7).

L'acompliment d'aquestes propostes està subjecte a l'acceptació voluntària, per bé que fonamentada en una justificació racional i argumentada, de la normativitat que comporten.

L'experiència ha demostrat que les accions de cooperació força sovint han acabat portant a un "antidesenvolupament"¹¹⁶ —en paraules de Goulet— o a un "mal desenvolupament" —en paraules de Martínez—, i una de les possibles causes ha estat la manca de criteris ètics a l'hora d'abordar aquestes qüestions. El naixement d'aquesta disciplina com a punt de trobada entre els sabers dels diferents especialistes i professionals afavoreix una manera més responsable de planificar, de fer i d'avaluar les accions de cooperació. Només així, l'ajut, com a instrument que coadjuva a la correcció dels greus desequilibris resultants d'una distribució intencionadament desigual dels recursos, estarà èticament legítim i, de retruc, es convertirà en una eina més eficaç. Per això, "el compromiso pendiente para la disciplina es aplicar la sabiduría ética para fortalecer el bienestar humano y el desarrollo internacional, a través de un diálogo interdisciplinario e intercultural que profundice y extienda el consenso actual" (Jongitud, 2003:13).

2.3.1. Legitimació social de les accions de desenvolupament

Els nefastos resultats que han tingut —en termes de desigualtat, misèria i subdesenvolupament— aquestes dècades de polítiques d'ajut, juntament amb el recent declivi de les condicions de vida de les poblacions als països enriquits, han generat una consciència col·lectiva que reclama una agenda ètica en l'economia, imprescindible per tal de fer front a les contradiccions que poden fracturar la pau i la cohesió social (Kliskberg, 2006). Aquesta ètica, tan cobejada des de la societat civil, pren especial rellevància en el cas de les polítiques públiques, i per això esdevé urgent incorporar la discussió de l'ètica en les seves agendes. Fins i tot les Nacions Unides consideren els governs responsables de la realització del dret al desenvolupament de tots els ciutadans i ciutadanes del planeta. Per això, les prioritats pressupostàries dels governs han de ser coherents amb aquesta responsabilitat, i garantir els béns bàsics que permetin un benestar just.¹¹⁷

En el cas de les polítiques de cooperació, l'existència d'una ètica és més urgent encara, perquè el seu fonament és moral: l'imperatiu ètic d'una solidaritat global. Efectivament, es basa a corregir les injustícies internacionals que generen pobresa i distribució sense equitat. La coherència ètica és, doncs, inexcusable. Els agents participants en la política de cooperació, en general, segueixen les directrius determinades per les

¹¹⁶ Goulet (1999) apunta que l'ED pot arribar a prevenir i impedir els costos, sovint excessius, provocats en nom del desenvolupament.

¹¹⁷ En aquest sentit, la Carta dels Drets i Deures Econòmics dels Estats de les Nacions Unides declara: "La cooperació internacional para el desarrollo es el fin compartido y el deber común de todos los estados. Todo estado debe cooperar con los esfuerzos de los países en desarrollo para acelerar su desarrollo económico y social creando condiciones externas favorables y aumentando la asistencia activa hacia ellos" (Article 17, Resolució de l'Assemblea General 3281 (29), 12 de desembre de 1974). Es pot consultar a: http://www.un.org/spanish/documents/instruments/docs_subj_sp.asp?subj=32.

institucions operants, raó per la qual és peremptori que es dotin d'eines axiològiques que evitin, en la mesura que sigui possible, efectes perniciosos que posteriorment poden deslegitimar aquestes accions.¹¹⁸ La cooperació ha de ser, abans que res, ètica i responsable, per bé que ha de tenir altres atributs, com ara l'eficàcia, car, certament, gaudirà de més suport social si aconsegueix els seus objectius originals. Com apunta Prado (2004:9), "los resultados obtenidos pueden otorgar parte del respaldo ético necesario para seguir instrumentando (o en su caso dejar de hacerlo) este mecanismo de apoyo a terceros países."¹¹⁹

El desenvolupament és una activitat social que ha d'estar socialment legitimada. Aquesta legitimitat, molt sovint posada en dubte, no solament s'ha de mesurar a partir dels seus fins i dels seus mitjans. Si només es mesurés així, la seva pretesa justificació seria únicament pragmàtica i utilitarista. Els paràmetres legitimadors, quan queden reduïts a fins i mitjans, solament mesuren la seva eficàcia —rellevant, tanmateix, per a la seva justificació—, però no la seva coherència ètica i social. Cal que, a més a més, estigui dirigida per uns valors d'ètica fonamentats en la dignitat humana. Cortina (2011:14) assenyalava que "socialmente es exigible cumplir con unas exigencias de justicia, es decir, con la exigencia de crear unas condiciones mínimas en todos los pueblos de la tierra, que permitan a cada persona elegir su proyecto de vida buena".

En resum, si la cooperació al desenvolupament ha perdut part de la legitimitat social que li pertocaria tenir com a eina pública capaç de revertir les situacions de subdesenvolupament, l'ED ha de contribuir a restablir-la, oferint respostes a les preguntes detallades més amunt i proporcionant uns principis ètics que, inexorablement, han d'acatar tots els agents involucrats perquè no siguin mers atenuants de les deficiències que pateix la política de cooperació, sinó el seu eix vertebrador.

2.3.2. Proveïment d'un marc axiològic i normatiu

L'axiologia és, en general, la teoria dels valors entesa com a aquell sistema de principis a partir dels quals es deriva un seguit de normes reguladores de les conductes. Com hem apuntat, només una Ètica del Desenvolupament, en aquest àmbit tan interventor, permetrà proporcionar un marc axiològic i normatiu imprescindible perquè les accions siguin dutes a terme amb responsabilitat i coherència. Com indica Cortina (2011), totes les activitats humanes —les dutes a terme en l'àmbit del desenvolupament i la cooperació— no són mai axiològicament neutrals; ans al contrari, estan sempre impregnades de valors. Aquest és el fonament justificador de l'exigència

---

¹¹⁸ La proposta de Sen, que redefineix el sentit de l'economia formulant-la des d'una perspectiva ètica del Desenvolupament humà, no solament amplia els horitzons de l'economia mundial, sinó també el sentit alliberador que l'economia mateixa pot arribar a tenir (Conill, 2007).

¹¹⁹ Pel que fa a aquest aspecte, convé destacar el que va apuntar Goulet sobre la que ha de ser la tasca essencial de l'ED, que és "humanizar las acciones del desarrollo para asegurar que los penosos cambios que se imponen bajo las banderas del desarrollo no produzcan un antidesarrollo que destruya culturas y exija sacrificios excesivos de sufrimiento a las personas y de bienestar a la sociedad en nombre del beneficio, de una idea absolutista o de cualquier imperativo de eficacia que se alegue" (Goulet, 1999: 45).

d'un marc normatiu i regulador de caire ètic per tal d'avaluar tant els models com els mitjans proposats per assolir les metes previstes.

En definitiva, el que es pretén és elaborar i posar en pràctica una estratègia basada en una visió axiològica del desenvolupament, que permeti introduir nous principis orientadors i noves normes reguladores de les activitats de desenvolupament i de les conductes que se'n deriven. Ara bé, segons quin sigui el concepte de desenvolupament, les accions de cooperació s'orientaran de maneres molt diferents; per tant, aquesta disciplina té un vessant aplicat fonamental, i és aquesta pràctica la que ha d'impregnar-se de valors i de normes ètiques que actuïn com a fars, tant de les accions pràctiques dels agents de cooperació com de les anàlisis teòriques que, des d'un vessant crític, són imprescindibles per tal d'incrementar la legitimitat d'aquesta política. "Tanto las prácticas como las teorías del desarrollo presentan dimensiones éticas y valorativas que exigen ser atendidas y que, además de ser tenidas en cuenta, pueden beneficiar el análisis y crítica de las prácticas y teorías del desarrollo propuestas o implementadas" (Jongitud, 2003:4).

Som conscients que no és una tasca fàcil establir ni els valors ni els principis ètics que derivaran en normes orientadores i avaluadores de les accions que tinguin com a objectiu el desenvolupament. En aquest sentit, Goulet (1999:179) afirma que "los obstáculos sistemáticos que cierran el paso a un profundo desarrollo sólo dejan un estrecho espacio desde el que influir para llevar a cabo una praxis ética". Tanmateix, aquests principis han de ser proposats i defensats com a principis vertebradors, i aquesta tasca és fonamental, ja que pretén establir un sistema de regulació de les accions perquè és l'única manera de conferir-hi sentit i justificació. Goulet (1999:44) hi posa llum quan expressa:

La ética auténtica es una especie de praxis que genera una reflexión crítica sobre el contenido de los valores y el sentido de la acción social [...]. La praxis ética condiciona la elección y las prioridades aplicando una relativa lealtad a los valores, a las necesidades esenciales, a las relaciones básicas del poder y a los criterios para determinar los niveles tolerables de sufrimiento humano para promover el cambio social.

Amb la intenció de recopilar els valors i principis ètics que considerem que haurien de cohesionar les accions de desenvolupament, hem analitzat els escrits realitzats pels qui creiem que són els pensadors més representatius en el seu estudi. Considerem, doncs, que existeix un ampli consens quant a la seva proposició com a tals. No hem diferenciat entre valors inspiradors i principis orientadors, ja que per a la nostra anàlisi no és pertinent. En qualsevol cas, considerem que són els valors mínims que han de ser exigibles a qualsevol dels actors de la cooperació, sense obviar que els valors poden ser finalitats en si mateixos i que han de guiar i orientar les accions (Goulet, 1999). Aquests valors objecte de consens són els següents:

- No instrumentalització de les persones. Perquè són fins per elles mateixes i no poden ser tractades com a simples mitjans. L'ésser humà és absolutament valuós; no té preu, sinó dignitat. Treballar per al desenvolupament humà exigeix tenir interès en les persones necessitades, i en les seves capacitats, més que en els objectes que necessiten, perquè són valuoses per elles mateixes. I per això, aquest com-

promís amb la dignitat humana és una exigència moral per a tots els participants en aquestes polítiques. Aquest reconeixement és fonamental, però, com estableix Goulet (1999), parlar de dignitat humana és un exercici buit sinó es constitueixen les estructures socials que permeten la seva realització —una vida digna té tres components: el manteniment, l'estima i la llibertat. Conill (2004:238) considera que “una actitud solidaria universal requiere reconocer que toda persona es un fin en sí y valiosa en sí misma, es decir, una disposición que no puede condicionarse a una contraprestación, que no siempre es posible, y más en un mundo en el que las desigualdades naturales y sociales son tan difíciles de eliminar”.

- Llibertat per poder desenvolupar les pròpies potencialitats. Amb el Premi Nobel d'Economia Amartya Sen, la llibertat ha guanyat protagonisme en aquest àmbit, ja que ell concep “el desarrollo como un proceso de las libertades reales de que disfrutan los individuos” (Sen, 2000:19). No existeix dissens entre els autors i autors analitzats pel que fa a la consideració de la llibertat com un fi que cerquen totes les persones. Aquesta llibertat, entesa com la capacitat per desenvolupar totes les potencialitats personals, és l'objectiu i alhora el mitjà més important per al desenvolupament humà. El seu caràcter de valor és fefaentment universal (Sen, 2003). Atesa aquesta prioritat, altres valors de tipus material, cultural o social esdevenen mitjans per tal de garantir la realització efectiva de la llibertat; seran finalitats pròpies de les tasques de desenvolupament, però en la mesura que són condicions imprescindibles per tal que els grans col·lectius humans, que actualment es veuen obligats a viure en condicions inhumanes de pobresa, misèria i violència, puguin assolir els seus objectius de vida bona. Garantint l'objectiu de la llibertat, de retruc, moltes d'aquestes indesitjables condicions s'esmenarien, simplement pel fet obvi que la causa última d'aquestes són i han estat les relacions de dominació i dependència, incompatibles amb la llibertat ben entesa (Martínez, 2006).
- La igualtat, perquè és un valor bàsic d'una societat justa. Com en el cas de la dignitat, no n'hi ha prou de garantir la igualtat d'oportunitats, sinó que calen mecanismes per aconseguir la igualtat de resultats (Goulet, 1999). Ningú no pot quedar exclòs del gaudi dels recursos mundials —recordem la primacia de les necessitats sobre els desitjos. Els processos de desenvolupament han de d'assumir la cerca d'una equitat en la distribució dels recursos o d'una equitat de gènere, entre d'altres, perquè només les societats que avancin cap a posicions més igualitàries experimentaran processos de desenvolupament.
- Solidaritat, perquè la solidaritat és consubstancial a la justícia. Goulet (1999:76-77) apunta que:

Sólo mediante la práctica de la solidaridad universal se podrá conseguir el desarrollo para todos [...]. Es una exigencia de justicia pero también de supervivencia [...]. La solidaridad universal la dictan las exigencias de supervivencia humana, no menos que las de justicia. Esta solidaridad es incompatible con la lucha entre competidores fuertemente desiguales y presupone la supresión de las estructuras de dominación.

La norma ètica ha de ser la solidaritat, perquè aquesta implica una voluntat de justícia, no de caritat. Els recursos mundials han de ser repartits equitativament.

El compliment dels desitjos d'una part de la població mundial no pot provocar la no satisfacció de les necessitats d'una altra part. Per aquest motiu, les nacions més afavorides no poden defugir l'obligació ètica de practicar una solidaritat que compensi aquesta distribució desigual que genera patiments innecessaris, sense que això serveixi com a excusa per no lluitar per una distribució dels recursos, de les oportunitats i dels resultats igualitària des del seu origen sense haver de recórrer a una redistribució compensatòria.

- Diàleg. Aquest és un principi indiscutible i moltes vegades citat en els documents analitzats. Per Martínez (2000), és una de les actituds bàsiques dels agents de desenvolupament. Qualsevol acció en aquest àmbit ha de partir d'un diàleg tant amb les jerarquies com amb les bases de les comunitats o col·lectius. Només així es podrà saber com els grups perceben els canvis, quins són els seus valors, quines formes de vida consideren valuoses, quin és el seu bagatge cultural, etc. Només a través del treball cooperatiu basat en el diàleg es podran conèixer i respectar aquests aspectes bàsics. Si el que es pretén és l'autèntic desenvolupament dels pobles, aquest solament serà realitzable si no és viscut com un procés d'imposició de valors i models aliens. Els agents cooperatius necessàriament han de respectar les diferències i singularitats culturals i d'identitat per tal de fer copartícips les poblacions destinatàries dels ajuts, que s'han de constituir en protagonistes del procés, des dels seus propis valors, models i ideals de vida. Perquè, com Cortina (2006:12) assenyala, "todo ser dotado de competencia comunicativa es un interlocutor válido y debe ser tenido dialógicamente en cuenta en las cuestiones que le afectan". El reconeixement de tots els agents, especialment els destinataris dels ajuts, com a interlocutors vàlids, competents a l'hora de prendre decisions que els afecten de manera peremptòria, és la conseqüència primera i ineluctable del valor absolut de les persones, que no poden ser tractades com a mitjans. Les accions i els projectes han de ser, doncs, el resultat d'un debat dialògic en què totes les veus participants tinguin el mateix valor. Com assenyalen Marchesi i Sotelo (2002), sense un diàleg moral entre les persones és impossible aconseguir cap consens sobre valors morals.
- Respecte actiu, com una predisposició a tenir en consideració els projectes aliens, que hauran de ser objecte de valoració dialogada i consensuada, tot acceptant la possibilitat de partir d'universos valoratius radicalment diferents; sempre que no atemptin contra els valors fonamentals de la dignitat humana. Conill (2004:243) afirma que:

Únicamente la relación de reciprocidad, el respeto y la participación real y efectiva es lo que puede impedir la manipulación y la opresión, por tanto, la dominación. De lo contrario, no habrá desarrollo genuino, ni auténtico, sino que los que tengan el poder técnico y económico impondrán sus valores culturales.

De ben segur, el respecte actiu és concomitant als valors identificats. Una tasca tan intervencionista com pot arribar a ser el desenvolupament, i més encara la cooperació, si no està basada en un respecte actiu, no predisposarà mai a una actitud cap al diàleg o la participació.

- Participació, molt vinculada al diàleg, al respecte actiu i a la dignitat de la persona. És considerada com un tret intrínsec a tots els processos de desenvolupament. Actualment hi ha un ampli consens en l'efectivitat dels processos participatius, no només pels resultats més profitosos als quals s'arriben, sinó perquè el mateix procés participatiu ja té valor en si mateix. S'ha evidenciat que els processos endegats des de dalt no produeixen els resultats esperats quant a la reducció de la pobresa ni de les desigualtats.

Segons Klagsberg (2006), el caràcter social constitutiu de la naturalesa humana comporta que la persona solament es pugui desenvolupar i realitzar amb dignitat mitjançant la participació activa, convertint-se en protagonista de les situacions viscudes i de les tasques i processos que el puguin afectar. Per aquest motiu, cal considerar la participació alhora com un fi i un mitjà de l'ajut al desenvolupament. Les persones que són protagonistes dels canvis hi han de poder participar, així com en les activitats socials del seu entorn, en el govern de les seves comunitats; en definitiva, han de poder ser partícips de les decisions que els afecten. És important donar-los eines perquè siguin elles mateixes les que decideixin sobre les qüestions que els afecten sense que ningú decideixi per elles. Però la participació no és una tasca fàcil. Per facilitar-la, s'han de crear espais de diàleg, s'ha de fomentar en totes i cadascuna de les etapes del procés i s'han de crear els mecanismes que la facilitin, els quals han de ser considerats per tots els participants. Segons Martínez (2006), solament s'evitaran els efectes perniciosos de les actituds paternalistes, que minven la possibilitat de noves oportunitats socials fonamentades en l'autoestima dels afectats i beneficiaris dels ajuts, potenciant de manera efectiva les possibilitats de participació. Per tant, la participació és indispensable en qualsevol forma de desenvolupament. Ara bé, cal tenir present, com apunta Goulet (1999:103), que:

La participación no es la panacea del desarrollo. Su doble naturaleza de ser a la vez fin y medio implica compromisos sin fin entre las exigencias antagónicas de la eficacia y la equidad. Cuando un pueblo tiene voz en el diagnóstico de sus problemas —cuando, con otras palabras, está implicado activamente en las decisiones y las acciones de desarrollo desde el comienzo— el desarrollo tiene una posibilidad sólida de centrarse en las necesidades humanas básicas.

- L'apoderament, entès com la capacitat efectiva per a la realització de les possibilitats individuals i col·lectives —molt relacionat amb la participació—, és un principi necessari perquè les persones tinguin capacitat real de triar i de decidir activament. Per això és necessari fomentar la creació d'espais de deliberació democràtica. Apoderant les persones, podran desenvolupar els plans de vida que escullin, perquè la llibertat les constitueix bàsicament (Cortina, 2006).
- El sistema democràtic constitueix un element essencial del procés de desenvolupament. Un sistema autoritari seria antitètic a un autèntic procés de desenvolupament. Les llibertats polítiques permeten i fomenten la discussió i la participació pública, que, com acabem d'assenyalar, és un fi i alhora un mitjà dels processos de desenvolupament, i la seva manca amplifica el risc de patir privacions econòmiques (Sen, 2003). Segons el mateix autor, la importància de les llibertats polítiques

no solament rau en el seu valor pel que fa a l'establiment de límits en la gestió social de la relació entre l'individu i l'Estat, sinó que —i per tal d'assolir-les com a fites— esdevenen alhora mitjans per fomentar en l'individu el seu caràcter d'agent, i determinen la formació dels valors que influiran constructivament en la conceptualització comprensiva de les seves pròpies necessitats (Sen, 2000).

- Agència de les dones. El protagonisme actiu de la dona, tant pel seu propi benestar com per les seves repercussions en altres àmbits com ara la supervivència dels infants, fa que la seva participació en tot el procés esdevingui necessària. Quan se silencia la veu de les dones es posa en risc tot el procés, ja que el rol de la dona en la majoria de les economies abasta molts àmbits i, per tant, inexorablement cal posar en marxa els mecanismes que garanteixin la igualtat de gènere. S'ha fet palès que quan les dones intervenen en els processos de desenvolupament, l'ús dels recursos és més eficaç (Etxebarria, 1999). Aquest rol central que han d'ocupar les dones és reconegut, a hores d'ara, per totes les institucions dedicades a la tasca del desenvolupament i la cooperació.
- Justícia social i equitat, ineludiblement vinculades a la solidaritat universal. Les demandes de justícia són estructurals i institucionals, de manera que és cabdal que no depenguin de canvis polítics o de canvis en les direccions de les institucions o dels actors responsables de les polítiques de desenvolupament. L'acceptació d'un plantejament normatiu en les tasques del desenvolupament de les comunitats empobrides comporta l'exigència de solidaritat i justícia social com a objectiu obligatori dels agents donants de l'ajut (Goulet, 1999). És difícil entendre una perspectiva de llibertat sense l'equitat com a element central. No en va, "la falta de equidad en una esfera puede conducir a una pérdida de eficiencia y desigualdades en otras" (Sen, 2003:12).
- Confiança. Perquè augmenta l'eficàcia i l'eficiència de les accions i, a més a més, n'incrementa la legitimitat social.¹²⁰ Confiança o autoconfiança, ja que aquesta implica el compromís. Les societats que funcionen amb unes institucions que tenen establertes unes pautes i regles de conducta comunes, clares, transparents, compartides i acceptades per tothom, assoleixen un gran nivell de confiança en l'eticitat mútua de tots els participants que no solament augmenta l'eficiència de les accions, sinó que —i això és el més important— les legitima socialment (Sen, 2000). Aquesta confiança es veu reforçada pel coneixement, i aquest augmenta la seguretat dels individus; per això és fonamental l'eliminació de la incertesa i la inseguretat, i en la persecució d'aquest objectiu, la democràcia deliberativa hi té un rol significatiu (Camacho, 2010).
- Sostenibilitat. Car les properes generacions han de poder gaudir de les mateixes oportunitats que les generacions actuals. Aquest principi ja està plenament acceptat i hi ha abundant bibliografia sobre aquesta qüestió. Goulet (1999) afirmava que sense saviesa ambiental no pot hi haver desenvolupament ètic, ni a l'inrevés. Per poder dur a terme aquest principi, és fonamental que, a partir de la visió que la comunitat té sobre el desenvolupament, es coordinin totes les intervencions i que,

¹²⁰ A més, com indica Kliksberg (2007), la confiança en les relacions interpersonals com a component bàsic del capital social incrementa les transaccions econòmiques.

conjuntament, es plantegi el debat sobre com ha de ser el futur de les properes generacions (Fernández-Baldor, Hueso i Boni, 2012). És urgent la posada en pràctica d'una ètica ambiental i d'una combinació de les visions més oficials erigides entorn del concepte de sostenibilitat amb una visió més integral de l'ésser humà que el consideri com a agent les llibertats del qual són fonamentals (Sen, 2003). Singer (2003) exhorta a considerar els criteris mediambientals des d'un punt de vista global per avançar cap a una governabilitat mundial, recomanable en un món com l'actual, que cada cop està més interconnectat. Aquesta tasca constitueix un desafiament tant moral com intel·lectual.

- Coherència. Valor cabdal perquè la seva manca pot provocar resultats nefastos, com ha demostrat l'experiència: polítiques, amb objectius contraris en un mateix territori, que anul·len els possibles efectes beneficiosos d'altres polítiques; discursos que propugnen valors que la pràctica contradiu; una mateixa nació amb interessos diferents segons l'organisme executor, etc., són només alguns dels exemples que palesen la incoherència que han patit, i pateixen certament encara, les accions en aquest terreny. La incoherència resta legitimada social a les accions de desenvolupament i d'ajut perquè, com molt lúcidament afirma Lozano (2010:151):

No se trata sólo del resultado concreto que alcanzan sino también de su valor ejemplificador y de apelación a la conciencia de las sociedades. En este sentido la incoherencia entre lo que afirmamos y lo que hacemos, entre nuestros valores y nuestras acciones, o entre lo que hacemos en el ámbito de la cooperación y nuestra forma de vida son un ataque directo a la legitimidad de las acciones de cooperación.

- Transparència i rendició de comptes. Com assenyala Lozano (2010:151), “cualquier persona que sea agente activo en las iniciativas de desarrollo debe estar dispuesta a presentar transparente y sinceramente sus intereses y objetivos; así como a dar cuentas y explicaciones de sus logros o fracasos”. Aquesta transparència implica honestat i confiança.

Hem intentat establir quelcom semblant a un sistema de valors mínims —i que són objecte de consens— a partir dels diferents autors considerats. Encara que pugui semblar simplement una llista o enumeració que ens dibuixa una mena d'*espai valoratiu*, presentar-los així és una exigència per aclarir-ne el sentit. Tot i aquesta exigència expositiva, cal tenir present la interconnexió de tots aquests valors, de manera que l'acceptació dels uns implica la no desconsideració dels altres.

Els valors nuclears dels quals tot es deriva són, a hores d'ara, inqüestionables, fins al punt que constitueixen les nocions cabdals en el pròleg de la Declaració dels Drets Humans de 1948: són aquests els valors de la dignitat i la llibertat. Cal reconèixer que aquests conceptes, des de fa ja temps, formen part no solament dels discursos oficials, sinó també, fins i tot, de l'imaginari col·lectiu, i precisament per aquesta raó no sempre es té clar què és allò que es diu quan s'invoquen. L'atorgament a algú de la condició de *digne* és el reconeixement, per part d'un mateix i/o dels altres, del fet que un és mereixedor d'una determinada consideració. Així, quan es parla de dignitat humana s'està valorant l'ésser humà com a mereixedor d'una consideració especial per allò que ell és. I allò que caracteritza els humans i els singularitza és que són lliures, és a dir, que

les seves accions són el resultat de decisions: són actes de volició. Tot allò que fan i acaben sent és l'expressió de la seva capacitat de decidir. És per això que la llibertat comporta la inevitable responsabilitat.

Quan els autors considerats diuen que la dignitat humana consisteix en el fet que els éssers humans no poden ser tractats com a mitjans, sinó que se'ls ha de reconèixer el caràcter de ser fins en si mateixos, s'estan remetent al caràcter autònom que els confereix la seva llibertat. Perquè és lliure, posseeix dignitat. Aquests dos conceptes només poden ser justament compresos en la seva interrelació. Però cal entendre la qüestió en tot el seu abast: la llibertat no ha de ser compresa solament com una possibilitat. Ja va dir Sartre —i les parets del Maig del 68 se'n van fer ressò amb escreix— que l'home estava condemnat a ser lliure. Si aquesta dualitat de valors pot ser considerada com el *nucli dur* de l'ED, ho és per dos tipus de raons. En primer lloc, perquè, tot i la manca habitual de coherència entre el discurs explícit de determinats agents socials —privats i institucionals— i les actituds i accions que duen a terme, ningú no negaria, si més no teòricament, la validesa dels dos conceptes. En segon lloc, i no menys important, perquè prendre-se'ls seriosament comporta de manera necessària tot un seguit de valors, podríem dir-ne subsidiaris, per a la seva realització efectiva. Així, el reconeixement de la dignitat i la llibertat de tot ésser humà comporta la igualtat de tots els humans, sense distincions de gènere, ètnia, ni creença. És, doncs, la igualtat, la dignitat i la llibertat per a tot individu humà, sense condicions ni prerrogatives, allò que ens mena al concepte de solidaritat, ja que un greuge comès sobre un humà és un greuge comès sobre tots.

Del reconeixement d'aquests valors nuclears, i per tal que la seva realització sigui efectiva, se'n segueixen valors ètics de caire social, polític, ecològic i pràctic, sense obviar les interdependències i interrelacions que comporta la multidimensionalitat humana, en especial en l'àmbit del desenvolupament, les quals ja s'han mostrat en les explicacions de cada valor fetes en l'enumeració presentada anteriorment. Els de caire social descriuen com han de ser les relacions entre els membres d'aquesta comunitat: el diàleg com a model ideal d'interrelació humana, sense exclusions (participació), fonamentat en l'acceptació prèvia de tota veu com a interlocutor vàlid (respecte actiu), assegurant i garantint que les desigualtats materials i les realitats vivencials de les persones no coarten la realització de les seves possibilitats (apoderament), conferint als col·lectius tradicionalment desafavorits les mateixes garanties que a qualsevol altre membre de la comunitat social (agència de les dones).

Els valors de caire polític ens dibuixen els trets generals de la gestió d'allò públic. La democràcia real, com a marc general, caracteritzada per la justícia entesa com a aquella legalitat cenyida al dret, però matisada per l'equitat a fi de no desatendre les particularitats pròpies dels casos concrets. La sostenibilitat —com a valor de caire ecològic— és, a hores d'ara, inqüestionable: actualment s'ha posat fefaentment de manifest la finitud dels recursos naturals del planeta i les greus conseqüències del desenvolupament tecnològic per al manteniment dels ecosistemes. La comunitat humana —i aquesta inclou les futures generacions— solament podrà sobreviure canviant radicalment la seva relació amb el medi.

Hem deixat per al final aquelles que presenten un caràcter més específic, en la mesura que normativitzen les pràctiques dels agents implicats en les tasques que tenen el desenvolupament com a objectiu, i que nosaltres hem anomenat de caire pràctic:

solament amb la pressuposició que tots els participants implicats en les tasques del desenvolupament participen dels mateixos objectius (confiança), sense les duplicitats pròpies de les actituds hipòcrites que han sovintejat en l'àmbit del desenvolupament (coherència), i si les accions estan constantment sotmeses al control i la supervisió de tots els agents implicats (transparència), podrà realitzar-se el desenvolupament.

Les interconnexions de tots aquests valors ens presenten una xarxa ben travada i plenament consistent que posa de manifest la convicció sincera que l'objectiu del desenvolupament és i ha de ser un objectiu compartit, en què totes i tots estem implicats perquè tothom en forma part. I com assenyalen Fernández-Baldor, Hueso i Boni (2012:1544), "la aplicación de estos principios tendrá consecuencias en la manera en la que planteamos las intervenciones de desarrollo".

2.3.3. Aclariment: de què parlem —i de què no— quan parlem de desenvolupament

No és el nostre objectiu realitzar un estudi exhaustiu dels diferents models de desenvolupament i de la seva crítica, ja que és una qüestió tan extensa que podria donar lloc a un altre estudi. Ara bé, delimitar aquells elements que considerem que qualsevol acció de desenvolupament i de cooperació ha d'incloure i aquells que ha de descartar és rellevant per acotar la noció de desenvolupament, ja que és en funció d'aquesta que es definiran les polítiques i les accions de desenvolupament i de cooperació. Pedrajas (2007:417), en aquest sentit, assenjala:

Todas estas organizaciones deben considerar y definir, en primer lugar, que modelo de desarrollo sustentan, porqué ideal de sociedad y de ser humano trabajan y qué medios son los más idóneos (no sólo técnica o políticamente, sino también éticamente) en el terreno de la cooperación al desarrollo, y ello sólo es posible realizarlo desde una ética del desarrollo como ética de la responsabilidad.

Pel que fa a aquesta qüestió, convé destacar que és fonamental que els valors i principis inspirats en l'ED, i que hem presentat més amunt, siguin respectats i previstos per qualsevol dels agents implicats en aquestes accions. Aquests valors i principis representen, al mateix temps, el seu punt de partida i el seu nucli fonamental. La idea que l'enfocament normatiu, propiciat per la reflexió ètica, pot reorientar les accions i les decisions en un sentit més responsable és, a hores d'ara, motiu de consens en l'ED (Conill, 2007).

Tot i que Goulet (1999) ja palesava la dificultat d'establir consensos en aquestes qüestions que convinguessin a tots els objectius, considerem que sí que existeixen visions comunes pel que fa a alguns punts referents i inspiradors d'aquestes actuacions; tot seguit els presentem. Constitueixen una espècie de denominador comú de les conclusions a les quals han arribat els especialistes en ED i que nosaltres hem considerat que formen el centre nuclear de les accions de desenvolupament i cooperació perquè, com afirma Camacho (2010), l'ED permet precisar, d'una banda, què és el desenvolupament desitjable, i de l'altra, com assolir-lo.

2.3.3.1. *El desenvolupament: molt més que creixement econòmic*

Fa ja unes quantes dècades, quan van sorgir les polítiques d'ajut, es va generalitzar i consolidar la idea que l'estudi del desenvolupament constituïa una subdisciplina de la ciència econòmica. Així, ja des dels seus inicis, s'entenia que el problema del desenvolupament era un afer econòmic i polític en què els components ètics no tenien cap rellevància, car es tractava, fonamentalment, d'un problema tècnic i èticament neutral. Així, es considerava el creixement econòmic com la principal variable per avaluar el benestar d'un col·lectiu humà. Amb el pas del temps, aquest plantejament ha estat difamat i vilipendiat després d'haver fracassat estrepitosament en moltes regions arreu del món empobrit —en aquest sentit, molts estudis han intentat escatir les causes del fracàs de les accions de cooperació. Actualment, hi ha un consens molt ampli sobre l'abús tergiversador d'aquesta visió, exclusivament economicista, consens que ha impel·lit la introducció de nous indicadors que reflecteixen una concepció més integradora del desenvolupament. Aquests indicadors van molt més enllà de la producció d'un país, que obvia totalment les qüestions relatives a la seva desigual distribució. Arran dels anys d'experiència sobre el terreny i dels nombrosos estudis realitzats, l'enfocament ètic ha esdevingut transcendent, cosa que darrerament ha produït una renovada visió del desenvolupament i, per tant, de la cooperació (Conill, 2004).

Com ja hem assenyalat, la complexitat i multidimensionalitat del desenvolupament requereixen una trobada entre diferents disciplines, de les quals l'ètica s'està convertint en l'eix vertebrador. Evidentment, es reconeix la importància de l'economia en la consecució dels fins del desenvolupament dels pobles, però subscrivim la idea de Sen quan revitalitza el sentit clàssic de l'*economia política* com a ciència moral i política, que combina les relacions entre l'economia i els valors ètics i socials. Com va posar en relleu Fuertes (2006) a la seva *laudatio* en honor del professor Amartya Sen, a la Universitat Jaume I de Castelló:

Dentro de la historia contemporánea de la economía, en la mundialización que vivimos, a través de los procesos de globalización, se transmite una cierta ideología, que requiere reintroducir una reflexión ética para corregir el modelo económico actual de presunta neutralidad y para fomentar mejores comportamientos éticos. Una corrección decisiva que debería instaurar la perspectiva de la justicia social en los organismos internacionales y exigir la consideración de la dimensión ética en los problemas económicos.

Al capdavant, després de dècades de polítiques de cooperació al desenvolupament, s'ha palesat que el desenvolupament és molt més que el creixement econòmic. Es tracta d'un procés global resultat de "las relaciones estructurales entre los factores sociales, culturales, políticos y económicos de una determinada sociedad y su interacción con otras sociedades" (Jongitud, 2003:2). Aprofundint més en aquesta qüestió, la majoria d'autors convenen a considerar la riquesa econòmica com un mitjà per aconseguir quelcom, un mitjà que procura la consecució d'alguns fins, i, per tant, la seva qualitat resideix, no pas en el que és, sinó en el que permet. Tanmateix, hi ha conformitat sobre la importància que té l'increment de la producció o del benestar material. Ara bé, per aconseguir-ho, qualsevol mitjà no és vàlid ni legítim. En paraules de Goulet (1999:27), en la recerca d'un enriquiment humà qualitatiu, "[n]o es menos importante

cómo se busca el desarrollo, que qué beneficios se obtienen”. No obstant això, no s’ha de menystenir aquesta millora de les condicions materials de vida que, certament, es veu beneficiada de la quantitat de béns de què es pot gaudir, però insistim que sempre cal tenir en compte elements de caire qualitatiu que permetin discriminar els aspectes fonamentals —necessitats— d’aquells que tenen un caràcter secundari —desitjos. El valor de la producció, consagrat per la perspectiva reduccionista de l’economicisme, hauria de quedar supeditat a la valoració ètica dels seus efectes en la vida i les llibertats de les persones (Sen, 2003).

Així, el creixement econòmic ha de ser considerat un mitjà indispensable només en la mesura que faciliti altres propòsits èticament justificats en el camí cap al desenvolupament. Com indica Crocker (2007:389), “el proceso de desarrollo ha de ser reconcebido como un cambio beneficioso, específicamente orientado hacia el alivio de la miseria humana y de la degradación medioambiental en los países pobres”.

2.3.3.2. Les condicions materials de vida, determinants per al desenvolupament

Tot i que la producció de béns no és, com acabem d’il·lustrar, l’objectiu principal de les accions de desenvolupament i que aquest no és sinònim de creixement, hi ha una idea compartida entorn del fet que les condicions de sosteniment de la pròpia vida s’han de garantir, sigui quina sigui la concepció dominant del desenvolupament (Lozano, 144). Les necessitats primàries, aquelles que són vitals per a la supervivència de les persones, són l’objectiu primer que ha de considerar el desenvolupament. Així, les accions de cooperació, que tenen com a objectiu assolir un cert grau de desenvolupament, han de subvenir a la satisfacció d’una sèrie de necessitats, sense les quals la vida humana manca de dignitat perquè ni tan sols ella mateixa està salvaguardada.

L’accés equitatiu als recursos mundials hauria de garantir, com a mínim, que tots els éssers humans tinguessin garantides aquelles categories de béns sense els quals perilla la pròpia existència i un mínim benestar. El deteriorament de les condicions de vida de les persones per sota d’uns llindars materials mínims de subsistència, que les aboca a una pobresa extrema, els arrabassa la possibilitat mateixa de gaudir d’una vida digna i pròpiament humana. Per a Martínez (2000), cal un mínim benestar consistent en el gaudi d’una sèrie de béns i serveis que garanteixen la cobertura d’aquelles necessitats humanes que permeten un desenvolupament integral de la persona. El desenvolupament ha de tenir, en qualsevol col·lectiu o regió, com a mínim, els següents objectius (evidentment, al costat d’altres): procurar tot allò que necessiten les persones per sobreviure, generar les condicions relacionades amb la seva estima personal i alliberar-les de situacions d’opressió.

Ja a partir dels anys setanta apareixen les primeres veus que assenyalen la primacia de la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques com a objectiu principal orientador de les polítiques de cooperació. Posteriorment, han aparegut altres enfocaments que van més enllà. Tanmateix, la majoria parteixen, de fet, que el principal punt ètic, en aquests assumptes, és fer front a l’escassetat que impedeix l’acompliment de les necessitats bàsiques per a la nostra existència biològica. Crocker (2003:79), havent identificat les àrees de consens dels especialistes que aquí ens ocupen, indica que “los especialistas en ED están comprometidos con el entendimiento y la reducción de la privación y la miseria humana en los países pobres”.

2.3.3.3. Universalitat d'alguns elements, però respecte per la diversitat

Com ja hem apuntat, el desenvolupament és un procés global, multidimensional, també transcultural i, per tant, complex. En conseqüència, és difícil trobar pautes o models que convinguin de la mateixa manera a contextos diferents. No es pot partir de la pressuposició de l'existència de valors universals de caràcter ètic; la diversitat de societats i cultures així ho palesa (Cortina, 2011). Nogensmenys, els principals autors ressenyats presenten alguns elements amb pretensions universalistes, això sí, sense deixar de costat les preocupacions entorn de la diversitat (Jongitud, 2003:4). Esdevé imprescindible que les accions de desenvolupament siguin sensibles als diferents contextos per tal d'evitar conseqüències imprevistes i no desitjades, les quals podrien ser perniciosos per a la preservació de les diferents cultures que ja estan en risc a causa de molts altres fenòmens que s'han anat desenvolupant en l'àmbit internacional durant les darreres dècades. Parlem del comerç internacional, l'especulació amb aliments, l'actuació irrespectuosa d'algunes multinacionals o la introducció de noves tecnologies, entre d'altres. Amb aquest objectiu, és important aconseguir un equilibri entre la sensibilitat contextual i la universalitat d'alguns aspectes, i reconèixer la diversitat de punts de vista i d'interessos dins d'una mateixa comunitat i entre comunitats.

Tot seguit, ressenyem succintament algunes de les declaracions dels autors i autores referenciats que evidencien allò que ha d'observar qualsevol acció de cooperació i desenvolupament que es vulgui èticament responsable:

- Segons Crocker (2006), l'ED se situa a mig camí de l'universalisme i el particularisme. Així, afirma que "lo que constituyen los mejores medios, dependerá de la historia y el estado de cambio social de una sociedad así como de las fuerzas regionales y globales" (Crocker, 2003:80).¹²¹ La necessitat d'atendre i tenir en consideració les realitats concretes i d'identitat de les diferents ètnies i cultures comporta que les polítiques per al desenvolupament s'hagin de moure en el difícil espai que hi ha entre l'universalisme i el particularisme. No obstant això, l'existència de valors formalment universals, més enllà de la particularitat material dels valors propis de les diferents societats, és una exigència ineludible per tal de garantir la justificació fonamentadora de les polítiques de desenvolupament.
- Segons Amartya Sen (2000), la llibertat —que és l'element central de la seva visió de desenvolupament—, en la mesura que és un concepte divers amb possibilitats múltiples d'estructurar-se en diferents sistemes, tots coherents, resultat del debat polític i de la participació democràtica, no comporta la pressuposició d'un model

---

¹²¹ Han sorgit tres posicions quant a l'estatus de les normes morals que busquen justificar i aplicar. "Los universalistas, tales como los utilitaristas y kantianos, argumentan que los fines y principios del desarrollo son válidos para todas las sociedades. Los particularistas, especialmente los comunitaristas o los relativistas postmodernos, responden que el universalismo encubre un etnocentrismo y un imperialismo cultural (nórdico). Los particularistas del pro-desarrollo o bien evitan todos los principios universales o bien afirman solamente el principio procedimental que cada nación debería dibujar de acuerdo a sus propias tradiciones para decidir sobre su propia ética del desarrollo y su propio paso. Una tercera aproximación trata de evitar el enfrentamiento entre las primeras dos posiciones. Para este punto de vista, la ED debería forzar un consenso intercultural en el que la propia libertad de una sociedad para hacer elecciones de desarrollo fuese una entre la pluralidad de normas fundamentales, las cuales fuesen de suficiente generalidad no sólo como para permitir sino también para requerir sensibilidad hacia las diferencias entre las sociedades" (Crocker, 2003:82).

de desenvolupament únic per a qualsevol indret i circumstància. Pressuposa que existeixen valors comuns a totes les cultures i que la llibertat n'és un, però considera també fonamental la sensibilitat i el respecte envers les diferents cultures.

- Segons Goulet (1999), el desenvolupament, en un nivell profund, està supeditat als components essencials de la vida digna: la vida, l'estima i la llibertat, que són tres béns desitjats per totes les societats, tot i que variïn la importància que s'atorga a cadascun i les seves modalitats. Per això assevera que són universalitzables en sentit propi. Ara bé, partint d'aquesta premissa, també considera que els fins i els mitjans del desenvolupament han de ser generats dins dels sistemes de valors de les diferents comunitats, perquè només d'aquesta manera es respecten els valors tradicionals, cosa que és indispensable per a la promoció d'un desenvolupament humà que incorpori la diversitat cultural i ideològica. L'autor afirma que "cada cual tiene que enunciar sus propios juicios de valor y dejar que los de las otras culturas y constelaciones de valores respondan con diferentes grados de receptividad a sus ideas preferidas" (Goulet, 1999:55).
- Segons Jongitud (2003), la possibilitat d'un desenvolupament autèntic haurà de partir del respecte per les cosmovisions pròpies de cadascuna de les cultures, i solament els seus membres són competents per decidir, lliurement i sense coaccions, què cal conservar i què no del seu sistema de valors, ja sigui ideològic o material.
- Segons Cortina (2006), per a tots els agents que realitzen la seva tasca en l'àmbit del desenvolupament, tant si ho fan en el terreny de la pràctica com en el de la teoria, esdevé una condició imprescindible, per tal d'obtenir resultats exitosos, assolir nivells d'entesa òptims mitjançant el diàleg respectuós amb els bagatges culturals propis de les comunitats destinatàries dels ajuts i de les particulars formes de vida. "El trabajo por el desarrollo es necesariamente transcultural. Si existen valores específicos de diferentes culturas, es preciso también descubrirlos dialógicamente con las comunidades vivas de cultura" (Cortina, 2006:13). No es pot exigir universalitzar un model de vida similar per a totes les persones: és imprescindible tenir en compte els diferents contextos on s'han de dur a terme les accions de desenvolupament i de cooperació.

És, doncs, cabdal el reconeixement que qualsevol cultura, amb el seu sistema de valors, se situa en un mateix nivell de validesa i justificació. Els trets d'identitat de tota comunitat humana han de ser respectats, i solament són universalitzables aquells principis que fonamenten aquesta mateixa exigència de respecte: dignitat, dret a la vida i llibertat, així com tots aquells valors que se'n deriven.

2.3.3.4. Visió del desenvolupament i objectius concomitants des de l'òptica de l'ètica

Ineluctablement, hem de copsar quines són les concepcions, els plantejaments bàsics dels principals autors i autores analitzats que, segons estimem, participen d'un mínim consens i constitueixen una plataforma comuna que recull els trets característics del que s'ha d'entendre per un bon desenvolupament o per un desenvolupament autènticament humà. Així, ens proposem identificar els elements que no poden defugir les accions de cooperació i de desenvolupament, i en absència dels quals no podríem parlar d'un bon desenvolupament. Aquests elements es basen en valors inspiradors,

en principis orientadors i en normes reguladores. Val a dir que, tot i les diferents argumentacions, hem ressenyat aquells components que considerem cabdals perquè són comuns. Per tant, reiterem que no pretenem descriure la profusió de perspectives sobre les teories i els models del desenvolupament, sinó els principals plantejaments enunciats sobre el que hauria de ser un desenvolupament humà bo, tant pels fins que persegueix com pels mitjans que utilitza.

Ens centrarem a il·lustrar les idees més rellevants que han coadjuvat a superar la visió economicista del desenvolupament i que, amb les seves aproximacions nocionals, han nodrit, de ben segur, els discursos i les pràctiques dels principals donants de l'ajut, tant públics com privats, tant locals com internacionals.

Com ja hem assenyalat, les polítiques que es van aplicar a partir dels anys vuitanta en els països empobrits, i que tenien com a eix vertebrador les fórmules prescrites pel Consens de Washington,¹²² han estat un fracàs estrepitos. Moltes veus s'han alçat reclamant una altra manera d'operar en contextos tan vulnerables, i molts estudis i avaluacions han atiat l'aparició de nous plantejaments que superen aquesta visió monolítica i tergiversadora que erigia el creixement econòmic com a única via possible per al desenvolupament.¹²³

Els textos i autors analitzats han convingut en la necessitat de superar aquests esquemes ja caducs, per bé que en molts països, ara també en els industrialitzats, es tornen a posar en marxa aquestes mesures tot i la consciència, ben estesa i argumentada, dels retrocessos importants que van provocar en els nivells de benestar de les poblacions que es van veure afectades. Tot i aquest retorn, ens referirem únicament a aquelles concepcions que han confirmat que el desenvolupament és quelcom més que un problema econòmic i que, en tractar-se d'accions humanes, està inexorablement sotmès a uns valors. Perquè, baldament es pretengui que una acció és moralment neutra, estarà, encara que de manera implícita i, si es vol, inconscient, sempre amarada de valors. Totes les accions i decisions humanes, en tant que són humanes, són intencionals i, com a tals, prenen un sentit en la mesura que en si mateixes es realitzen uns ideals pel que fa al que és bo i desitjable. És per això que la concepció economicista del desenvolupament, per molt que pretengui una neutralitat ètica, respon a uns determinats valors.

No podem defugir la imperiosa necessitat de plantejar un nou enfocament del problema del desenvolupament, o més ben dit, de la seva manca, per tal de superar aquest estat de privació que implica una pitjor qualitat de vida més que no pas el seu contrari. Així, el concepte de desenvolupament ha d'utilitzar-se descriptivament —descriure una realitat—, però també, i sobretot, normativament, cosa que implica definir o delimitar com ha de ser aquest desenvolupament perquè sigui bo, autèntic o legítimament justificat. És important remarcar que tots els diagnòstics i totes les receptes estratègiques se centren en judicis de valor sobre el que és una societat humana bona o millor. Per aquesta raó, l'ED hauria d'esdevenir l'element vertebrador que dilucidés el que ha

¹²² Fa referència al conjunt de mesures de caire neoliberal aplicades pel BM i l'FMI a partir dels anys vuitanta en molts països en desenvolupament per tal de fer front al seus problemes de deute extern. Aquestes mesures giren entorn dels conceptes de liberalització, desregulació i privatització.

¹²³ Algunes obres que intenten superar aquesta visió són: Chang, H.J. (2004): *Retirar la escalera. La estrategia del desarrollo en perspectiva histórica*, Libros de la Catarata; Stiglitz, J. (2002): *El malestar en la globalización*, Taurus; Touraine, A. (2010): *Después de la crisis. Por un futuro sin marginación*, Paidós.

de ser i el que no ha de ser per assolir un bon desenvolupament. Les polítiques per al desenvolupament, més que pretendre crear una realitat, han de ser potenciadores de noves possibilitats, és a dir, més que descriure i aplicar receptes, han de prescriure aquells marcs d'acció des dels quals els pobles puguin construir els seus propis ideals de vida bona (Crocker, 1987).

Hem identificat les idees que, segons el nostre parer, ajuden a elucidar aquest bon desenvolupament. Són nou:

Primera idea: partint de l'assoliment d'un cert grau de benestar material digne per a les poblacions, la justícia i la llibertat, s'erigeixen alhora en fins i mitjans del desenvolupament i de la cooperació. Les persones han de tenir capacitat per triar els models de vida que consideren valuosos i desitjables. Com que es tracta de triar, de poder fer ús de la llibertat, no és legítim imposar un únic model de vida, tot i que el puguem considerar el millor. S'ha de tenir present, com ja hem apuntat anteriorment, que totes les visions analitzades evidencien que hi ha unes condicions mínimes per poder parlar de desenvolupament i que tots els éssers humans tenen dret, almenys, a un mínim nivell de benestar (Crocker, 2003). Aquesta suficiència de béns materials per a la supervivència ha de ser considerada no tant un fi com un mitjà per possibilitar la recerca d'una vida qualitativament millor, fonamentada en la justícia, l'equitat en l'accés als recursos i en la seva distribució sota principis d'igualtat, ja que la manca d'equitat en el repartiment dels recursos és a la base de l'empobriment dels pobles. Goulet (1999:158) ho expressa així:

Todas las sociedades contemporáneas tienen necesidad de auténtico desarrollo, que significa un modo más satisfactorio de definir cómo la suficiencia de bienes puede impulsar la búsqueda de una vida buena cualitativamente, cómo la equidad y la justicia pueden traducirse en igualdad de ingresos y no en mera igualdad de oportunidades.

Actualment hi ha consens a l'hora de considerar la pobresa humana en un sentit molt més ampli, que englobaria privacions de caire cultural, polític i social, de manera que no podria ser mesurada amb paràmetres econòmics d'escassetat de riquesa o renda. La pobresa no és, doncs, la insuficiència de renda —si bé també hi contribueix—, sinó la privació de la possibilitat de desenvolupar capacitats humanes bàsiques. Per tant, el desenvolupament és, fonamentalment, llibertat real materialment garantida (Pedrajas, 2007). Per això, partint de la satisfacció de les necessitats bàsiques com a exigència mínima, el desenvolupament reclama la llibertat i la justícia perquè tota persona pugui dur a terme els projectes de vida a què dona valor.¹²⁴

---

¹²⁴ El concepte de desenvolupament com a creixement econòmic ha estat i és erroni. Com assenyala Martínez, "lo que buscamos es una vida plena, que no se interrumpa por una muerte temprana y que no esté limitada por enfermedades curables y por incapacidad para participar de una multitud de bienes que tenemos razones para valorar. Por eso el desarrollo se opone frontalmente a: las hambrunas, la desnutrición actual de millones de personas, la falta de acceso a la asistencia sanitaria, agua potable y saneamiento, la falta de una educación básica, la falta de trato igualitario a las mujeres que permita a éstas disfrutar de las libertades de que gozan los varones, la falta de empleo o de alguna seguridad económica, la falta de condiciones sociales y económicas para alcanzar cierta longevidad que hoy es viable y la falta de libertades democráticas" (Martínez, 2007:380).

Sen (2003) basa la seva idea de desenvolupament en la llibertat real de les persones. Aquesta llibertat és el fi últim del desenvolupament —té valor intrínsec— i també el seu principal mitjà. Conseqüentment, té un paper constitutiu i un paper instrumental. Partint de la mateixa base que Goulet en referència a la ineludible satisfacció de les necessitats bàsiques, sense les quals el subdesenvolupament és absolut, l'autor albira el desenvolupament com a llibertat. En les seves paraules, “el ente libre y sostenible emerge como un medio efectivo de desarrollo” (Sen, 2003:9). La connexió entre pobresa d'ingressos i privació de capacitat té un caràcter instrumental, ja que en aquesta privació hi influeixen altres factors diferents del de la pobresa monetària (Sen, 1997). El concepte de llibertat, que opera en aquest context, ha de ser entès no solament en el sentit abstracte de possibilitats d'acció i decisió, sinó en el sentit d'oportunitats reals determinades per les circumstàncies personals i socials. La realització d'aquesta noció rica de llibertat passa per una participació activa —agència— dels destinataris dels ajuts a fi que aconseguixin, i no només es proposin, tot allò que decideixin com a agents responsables. El desenvolupament seria, doncs, l'expressió de les llibertats reals de les persones.

No és el creixement econòmic, el que és considerat per si mateix causa d'una vida bona, sinó el desenvolupament humà integral, consistent en la creació d'oportunitats socials d'expressió de les capacitats i potencialitats humanes, que de retruc influeixen en les capacitats productives —en un sentit ampli— i comporten un creixement econòmic realment humà (Jongitud, 2003). Aquestes capacitats humanes no només influeixen en el benestar dels individus, sinó també en la producció econòmica i en el canvi social, perquè l'augment de les llibertats provoca un increment de la capacitat de les persones per influir en el món (Sen, 2000).¹²⁵

En definitiva, i recollint les principals idees exposades, el desenvolupament autèntic i bo ha de partir de la satisfacció de les necessitats bàsiques de les persones i d'un cert nivell de benestar, però, a partir d'aquest punt, ha de ser una exigència de justícia, de llibertat real dels individus que els capaciti per triar tots aquells projectes de vida que considerin oportuns. És a dir, el desenvolupament autèntic no pot ser entès solament com a satisfacció de necessitats bàsiques, sinó com la creació de les condicions materials perquè les persones puguin desenvolupar les seves expectatives de vida. S'ha d'aconseguir la millora de les condicions de benestar capacitant i potenciant la tria dels projectes de vida. Com a conseqüència, el desenvolupament ha de ser ineluctablement humà i ha d'implicar un augment de les capacitats dels individus perquè puguin fer ús de la seva llibertat.

Si comencem subvenint a les necessitats bàsiques de les persones, podrem anar construint aquest desenvolupament tan cobejat però sovint tan quimèric, basat en la llibertat, la justícia i, doncs, la dignitat i l'equitat, de manera que aquests béns constitueixin, alhora, fins i mitjans del procés, ja que la llibertat real no pot ser un objectiu o fita que dirigeix teleològicament el procés de desenvolupament, sinó la seva primera realitat característica: mitjà i fi alhora. Per això, en la Declaració dels Drets Humans de

---

¹²⁵ Conill (2004) considera que són models teòrics de desenvolupament que, des d'una visió d'economia ètica, estimen el creixement com una millora de la qualitat de vida en sentit ampli, i no solament en un sentit restringit, merament econòmic.

1948, l'explicitació del sentit de la dignitat de la persona com a "dret a la vida i a la llibertat" no ha de ser entesa com una referència a dues realitats independents, sinó a dues cares d'una mateixa moneda. No pot existir l'una sense l'altra.

Segona idea: el desenvolupament és multidimensional. L'ésser humà té moltes dimensions i, per tant, per viure amb dignitat, cal que els seus esforços no es despleguin només en una, com s'ha pretès massa sovint quan s'ha promogut la riquesa com a principal finalitat de les persones desenvolupades. Goulet (1999) va mantenir que el desenvolupament implica l'ascensió de tots els éssers humans en totes les seves dimensions. Aquesta visió multidimensional del desenvolupament humà sostenible considera com a necessitats humanes potenciar i millorar les condicions materials i econòmiques, però dóna la mateixa consideració a les dimensions culturals, socials, polítiques, ecològiques i, fins i tot, lúdiques, artístiques i d'oci com a necessitats que s'han de subvenir (Martínez, 2000). En definitiva, si el desenvolupament és un procés d'expansió de les llibertats reals, aquestes són influïdes per molts factors, no únicament per l'econòmic. Per tant, es tracta d'un procés integral, multilíneal i multidimensional.

Del que acabem d'exposar se'n deriva una conseqüència lògica: la necessitat de pluralitat en les estratègies de desenvolupament i de cooperació, tant en l'àmbit nacional com en l'internacional. Així, la multidimensionalitat humana permet que, analíticament, es pugui plantejar en què consisteix el desenvolupament en cada una d'aquestes facetes, però no és convenient plantejar-se el desenvolupament com un procés *en fases* en què primer s'ha d'assolir un objectiu parcial per plantejar-se, posteriorment, l'assoliment progressiu dels altres.

El reconeixement del caràcter multidimensional de l'ésser humà comporta que qualsevol plantejament de desenvolupament que no tingui en compte aquesta riquesa i amplitud sigui inevitablement esbiaixat i, per tant, insatisfactori i, sovint, contraproductiu pel que fa als seus objectius. S'han de considerar, doncs, inadequats tant aquells models de desenvolupament que consideren una sola de les dimensions humanes —l'econòmica, per exemple— en detriment de les altres —identitat, llibertat, etc.—, com aquells altres que, tot i reconèixer la multiplicitat, estableixen com a prioritària una de les dimensions i ajornen l'assoliment de les altres. El desenvolupament humà no s'ha de plantejar com una successió d'estadis o fites que cal assolir, sinó d'acord amb la unitat multidimensional completa que cada persona és.

Tercera idea: el desenvolupament ha de ser humà per ser desenvolupament. Parlar de *desenvolupament d'un país o d'una zona* implica buidar de contingut l'essència mateixa del desenvolupament com a procés i com a meta. L'autèntic desenvolupament ha de consistir en la potenciació de les facultats i capacitats humanes i ha d'estar centrat en la gent. El model de desenvolupament ha de prioritzar les persones, i no les coses; les necessitats humanes que s'han de satisfer per sobre dels objectes que les satisfan. Solament mitjançant aquest canvi de perspectiva humanitzadora, en què les persones i les seves necessitats esdevenen centrals, és possible la participació deliberativa i responsable de ciutadanes i ciutadans autònoms al si d'una comunitat democràtica, cosa que permet conferir als processos de desenvolupament, encara que siguin institucionalitzats, el caràcter d'elecció col·lectiva voluntària (Croker, 2003 i Camacho, 2010).

En suma, podem considerar que el desenvolupament dels pobles i de les persones ha de conduir a un desplegament de les capacitats dels individus —físiques, intel·lec-

tuals, polítiques, econòmiques i ecològiques. I, perquè això s'esdevingui, s'han de tenir en compte una multitud d'aspectes concomitants, com el repartiment equitatiu dels recursos o la cura del medi ambient.

Quarta idea: sense saviesa mediambiental no hi pot haver un veritable desenvolupament. Goulet (1999) afirma que no es pot parlar de desenvolupament ètic vàlid sense saviesa mediambiental, o dit d'una altra manera, no hi ha saviesa mediambiental sense un sòlid desenvolupament ètic. Hi ha un convenciment pel que fa a aquesta absoluta correlació, no només entre els estudiosos de l'ED, sinó també entre la majoria d'instàncies tant nacionals com internacionals. Les accions de Nacions Unides i de molts dels països membres així ho palesen. Amb els coneixements de què actualment disposa l'ésser humà, la seva supervivència com a espècie no pot estar garantida sense una gestió respectuosa del medi ambient i dels ecosistemes naturals. L'autèntic desenvolupament humà, per raons de solidaritat intergeneracional i intrageneracional, no pot ser aliè a aquesta consciència per tal de garantir les mateixes possibilitats a les properes generacions i el seu dret inalienable a una vida digna. Els donants d'ajut, conscients dels efectes que, sobre el medi natural, tenen determinades decisions, han de ser capaços de conciliar els mitjans per assolir el benestar humà de les generacions actuals amb el benestar de les generacions futures (Crocker, 2003).

Cinquena idea: els mitjans són tan importants com els fins, i les conseqüències, com els principis proposats. Segons Goulet (1999:81):

Como hay que obtener los beneficios es tan esencial para definir el desarrollo como el hecho de que los beneficios sean obtenidos, porque las diversas imágenes del desarrollo sugieren políticas modalmente diferentes incluso cuando existe acuerdo sobre lo deseable de los fines o sobre el contenido del esfuerzo.

Ja hem assenyalat que el desenvolupament és tant una teoria com una pràctica, de manera que és inevitable reflexionar tant sobre les mesures com sobre els fins, perquè no tot és èticament vàlid. No per la bondat dels objectius hem de deixar de valorar les estratègies per assolir-los (Crocker, 1987).

L'experiència ha posat de manifest que, força sovint, les persones han estat instrumentalitzades, i que ho han estat més com a mitjans que com a fins del desenvolupament. Per tant, és urgent exhortar tots els actors participants perquè maldin per revertir una tendència que ha restat legítimitat a aquestes accions, i per trobar els mitjans idonis per a cada fita de desenvolupament.

Sisena idea: la solidaritat i la justícia internacionals han de ser la justificació per dur a terme accions de desenvolupament i cooperació. Aquesta cooperació, basada en la solidaritat, no pot guiar-se per motivacions egoistes ni individuals, perquè parteix del reconeixement de la persona com un fi en si mateix i amb valor intrínsec, deslligat de qualsevol contraprestació interessada. El model de desenvolupament que assumeix la qüestió de la bona vida com el seu propi fi, en què s'integra la satisfacció de les necessitats bàsiques i la plena realització de les potencialitats humanes, ha de ser entès com una alternativa al model vigent. "Es preferible defender las propuestas en favor del desarrollo que contienen un verdadero impulso liberador, como la de las necesidades humanas básicas, el llamado desarrollo a partir de la tradición y el enfoque de las capacidades" (Conill, 2004:242).

La igualtat ha de garantir que la riquesa es comparteixi de manera que es generin estructures menys desiguals. La concessió d'ajut per part dels països donants no ha d'estar condicionada als seus interessos únics. L'ajut ha de palesar que tots els afectats són interlocutors vàlids i, perquè això s'esdevingui, "es imprescindible que las condiciones en las que se presta la ayuda sean públicas en su totalidad y resistan un análisis público en el que los más necesitados de dicha ayuda pudieran mostrar su asentimiento racional a dichas condiciones" (Martínez, 2000:156).

No podem defugir aquesta justificació de l'ajut sense el risc de caure en arguments espuris. L'ajut i la cooperació al desenvolupament han de ser, doncs, una qüestió de justícia i equitat internacional, no d'altruisme. En cas contrari, els motius de la seva justificació no seran altra cosa que subterfugis útils per perpetuar l'*statu quo* d'aquestes polítiques i tot l'entrellat que hi ha al seu voltant.

L'objectiu de les seves accions ha de ser el desenvolupament de tota la població i no els privilegis de les elits locals. Aquest ajut ha de privilegiar el comerç just i ha de prioritzar les necessitats bàsiques per evitar caure en incoherències ètiques. Ha de complir uns mínims ètics: no ha de ser potencialment perjudicial, ha de procurar el benefici del receptor gestionant els projectes adequadament, ha de respectar la idiocràsia, les prioritats i els ritmes vitals dels receptors i receptores, ha d'obrar amb justícia i equitat, de manera que beneficiï més qui més ho necessita, i no ha descuidar els drets humans. Finalment, l'ajut no ha d'incloure l'assistència militar ni la venda d'armes, ja que la pau i el desarmament són indissociables del desenvolupament (Martínez, 2000:159-161).

Setena idea: l'escala territorial on s'han de treballar aquestes qüestions és multinivell, i les iniciatives per caminar cap a un bon desenvolupament han de sorgir des de baix i des de dins de les col·lectivitats (Martínez, 2000). Els processos de desenvolupament s'han de treballar tant des de l'àmbit local com des del nacional i el mundial, i s'han de crear mecanismes per afavorir les relacions entre àmbits; mecanismes que han de facilitar el diàleg imprescindible per evitar caure en incoherències i incompatibilitats. Com apunta Prado Lallande (2004), l'ètica de la cooperació internacional ha d'analitzar-se en tres àmbits d'intervenció: en primer lloc, l'internacional; en segon, el local, i en tercer, el personal. En suma, esdevé crucial una coherència i coordinació entre tots aquests nivells perquè no tindria sentit que els valors i principis només operessin en un. En cas que fos així, els possibles beneficis en un podrien quedar anul·lats per accions perniciosos en un altre, i tot el sistema esdevindria incoherent. Aquests tres nivells han de ser tinguts en compte tant en els països donants com en els països empobrits.

Vuitena idea: el treball per al desenvolupament és una activitat social cooperativa. Segons Cortina (2011), és una pràctica en què intervenen i cooperen aquells que treballen en el desenvolupament dels pobles. Sigui quin sigui el model de desenvolupament i els mitjans per dur-lo a terme, aquest ha de fomentar la consecució de les condicions perquè les persones puguin realitzar els projectes de vida bona que elles mateixes hagin decidit, atenint-se als valors i principis ètics que delimiten el marc per assolir-los. Aquesta activitat té una sèrie de trets ètics que l'autora identifica: intenta assolir uns béns interns (els tractarem més endavant); els i les participants han de regir-se per uns principis ètics i participar en uns valors morals (els hem identificat prèviament); hi ha una sèrie de virtuts que han de caracteritzar o, si més no, posseir els múltiples actors

participants en aquestes polítiques (les enumerarem tot seguit), i tots han d'estar al servei de l'activitat i dels seus béns interns, i hi ha diversos models i mitjans de desenvolupament, però, en qualsevol cas, sempre han d'estar fonamentats.

Novena idea: a més dels valors i principis ètics, es requereix que totes i tots els qui treballen en cooperació i desenvolupament tinguin unes virtuts. Els agents que treballen en desenvolupament i cooperació han de tenir unes determinades actituds ètiques que validin les accions que duen a terme. Martínez (2000) considera que són els béns interns els que han d'orientar les seves actituds i els seus comportaments. Són qualitats humanes recollides per Adela Cortina (2011) i Félix Lozano (2010). Les enunciaré sinòpticament, sense ànim de desenvolupar-les i ni d'establir una prelació. a) Actitud compassiva i solidària, que implica empatia amb tots aquells que pateixen injustícies i, per tant, una preocupació pel bé comú, un gran sentit de la justícia i de la necessària equitat en el gaudi dels recursos; en definitiva, integritat moral. b) Tendència i predisposició al diàleg com a actitud bàsica de qualsevol dels participants. c) Actitud responsable que implica mesurar i preveure les possibles conseqüències de les decisions i dels riscos que poden suposar aquestes decisions. d) Responsabilitat en l'acompliment d'aquestes virtuts. e) Visió a llarg termini, car aquests processos de canvis són lents i la celeritat només pot provocar conseqüències inesperades i no desitjables. f) Transparència i rendició de comptes, que impliquen que qualsevol acció, decisió, acte, etc. han d'estar sotmesos a control públic. g) Coherència de les polítiques, però també coherència entre el discurs i l'acció, entre les accions privades i les professionals. h) Competència en el desenvolupament de les tasques i, fins i tot, excel·lència professional, que comporta una inquietud constant per millorar la formació i la qualificació professional, ja que la primera matèria en aquest àmbit d'actuació és l'ésser humà, i no n'hi ha prou amb la bona voluntat. No és menys cert que també és absolutament imprescindible una gestió eficaç i eficient dels fons públics i, finalment, altres virtuts que ja hem tractat, com ara el respecte actiu i la sensibilitat cap als diferents contextos i cultures.

Aquestes virtuts han de ser assumides per tots els agents, tant públics com privats, tant personals com institucionals, perquè en els processos i en les accions de desenvolupament, els agents mai no actuen de manera aïllada; ans als contrari, són el resultat de moltes intervencions d'una multitud d'actors.

Aquestes idees no són elements independents, els uns dels altres, de la noció de desenvolupament, sinó que formen part d'un únic univers conceptual amb relacions d'interdependència, en la mesura que no són altra cosa que l'explicitació d'una determinada manera d'entendre l'ésser humà. Des del moment en què el desenvolupament deixa de referir-se a una determinada evolució econòmica de determinats països orientada a aconseguir unes determinades condicions econòmiques, i passa a entendre's com a quelcom que fa referència a les persones, aleshores el desenvolupament no pot concebre's sense tenir en compte que l'ésser humà és un subjecte de decisions possibles. En això consisteix la seva dignitat. La seva possibilitat de realització comporta, doncs, la capacitat de desenvolupar-se en totes les dimensions de la seva existència i no solament en l'econòmica. Aquesta capacitat de decidir que té la persona lliure pressuposa, per a la seva realització efectiva, l'existència d'un context dins del qual s'efectua la decisió. Aquest context ha de ser possibilitador i propiciador, tant en l'àmbit natural com en el sociocultural i el polític, i en tots els graus organitzatius i de

gestió, sense que es pugui distingir entre mitjans i fins, principis i conseqüències, pel que fa a les accions que s'hagin de realitzar en el desenvolupament, amb una total coherència entre accions i actors implicats, entre valors i virtuts. Ha de ser, doncs, un plantejament clarament holístic.

2.4. La proposta dels béns interns al desenvolupament

Un cop hem exposat el que creiem que configura les principals idees provinents de l'ED i que giren entorn d'una visió normativa del desenvolupament, el nostre objectiu és delimitar el que es considera béns interns del desenvolupament.

Per la noció de béns interns aplicada a una determinada activitat humana s'ha d'entendre aquells resultats desitjables que solament poden ser obtinguts mitjançant la correcta realització de l'activitat de què es tracta, a diferència dels béns externs a aquella activitat, que serien, també, béns desitjables, però la consecució dels quals no li seria pròpia. La confusió entre béns interns i externs en les activitats per al desenvolupament tot sovint ha comportat la impossibilitat d'assolir les metes proposades. Els béns interns són, doncs, aquells objectius la consecució dels quals confereix valor i justificació a les praxis socials. Així, els béns interns de les tasques per al desenvolupament seran valors i principis que inspirin i orientin les accions en aquest àmbit concret: les accions de desenvolupament i cooperació. Tot i que Goulet no usa pròpiament el concepte de béns interns, en la bibliografia consultada creiem que el sentit que hi donen Adela Cortina i Emilio Martínez és compartit per aquest autor, ja que, com ell mateix assevera, "algunos valores son fines, dignos de ser buscados por sí mismos. Aunque no puedan dirigir plenamente la acción, estos fines la guían y la orientan, por lo que la elección de los medios apropiados sigue siendo crucial" (Goulet, 1999:44). Martínez (2006:22) defineix els béns interns de la següent manera:

Los bienes internos de una actividad social son aquellos que normalmente consideramos vinculados a la existencia misma de la actividad, puesto que son los fines o las metas que le confieren sentido y la legitiman socialmente [...]. Son producidos casi exclusivamente por las personas que desempeñan la actividad social que los tiene encomendados. Si una actividad social no proporciona adecuadamente el bien interno que le corresponde, nadie lo puede hacer en su lugar, de modo que la sociedad entera se vería perjudicada.

De manera succinta, exposarem els raonaments de dos dels autors referents per a l'elaboració d'aquesta part del treball i que ja han estat citats. D'una banda, Denis Goulet, pioner en els estudis d'ED, i, de l'altra, Emilio Martínez, a qui devem una proposta sobre els béns interns al desenvolupament que considerem molt rica i elaborada per la seva amplitud i abast.

Les obres de Denis Goulet han servit d'inspiració per a nombrosos estudis posteriors, car és considerat com el primer que va exposar els arguments propis d'una ètica aplicada al desenvolupament. Els seus estudis es nodreixen d'una reflexió teòrica, però

també —i això és fonamental— de les seves experiències pràctiques sobre el terreny.¹²⁶ Adela Cortina (2011:15) considera que, per a Goulet, els béns interns del desenvolupament són cinc: la humanització de les accions de desenvolupament, l'apoderament de la gent perquè pugui procurar-se la supervivència, l'augment de la seva autoestima, l'ampliació de la seva llibertat i l'esperança en una millor situació. Desenvolupem tot seguit aquests béns:

- S'han d'humanitzar les accions de desenvolupament per evitar que s'obtingui el contrari del que es pretén —com en diu Goulet, l'antidesenvolupament— i es provoquin patiments humans i excessius sacrificis. Aquesta és una de les tasques essencials que, segons l'autor, ha de dur a terme l'ED. En aquest sentit, humanitzar les tasques per al desenvolupament passa per una visió que atengui totes les necessitats humanes d'una vida digna, més enllà de la mera satisfacció de necessitats materials. L'explicitació del contingut humanitzador és el que es recull en les nocions que segueixen: supervivència, estima, llibertat i esperança.
- La vida. El manteniment de la vida, gaudir d'aquells béns necessaris per a la supervivència, és, com ja hem indicat més amunt, l'element bàsic que ha de tenir qualsevol acció de cooperació. Com assenyala Goulet (1999:54), “todos pueden coincidir en que la satisfacción de las necesidades básicas de todos debe gozar de prioridad sobre la satisfacción de los caprichos de una minoría privilegiada”. Perquè un dels fins generals —béns interns— del desenvolupament és fomentar la vida humana (no solament en un sentit fisiològic), aquest és un dels valors que cerquen com a finalitat totes les persones i societats en el nivell més elevat, i constitueix, juntament amb els tres següents, el component essencial d'una vida digna: “la excelencia del sustento de la vida como fin universal del desarrollo” (Goulet, 1999:57).
- L'estima. Totes les persones volen ser respectades perquè són valuoses per elles mateixes, i no volen ser instrumentalitzades. Per això, és important millorar les condicions materials que es relacionen amb la necessitat percebuda d'estima. Tot i tenir les condicions materials cobertes, als països subdesenvolupats els costa molt sentir-se respectats i respectar-se ells mateixos, especialment pel fet que les ajudes s'han fonamentat en uns models de desenvolupament que han servit, sobretot, per perpetuar les relacions de dependència i supeditació vers els països donants, cosa que ha fomentat una visió etnocèntrica que menysvalora les singularitats d'identitat de les poblacions empobrides i les seves potencialitats (Goulet, 1999).
- La llibertat. Aquesta és entesa en un sentit intern i extern, subjectiu i objectiu alhora: com a potenciadora de l'autoestima emancipadora que permet ampliar el plantejament d'alternatives individuals i socials, i com a supressora de les limitacions que restringeixen la realització dels propis objectius plantejats com a desitjables, capaç d'erradicar, doncs, les tan sovintejades actituds paternalistes generadores de

---

¹²⁶ Crocker (1987:135) indica que “puede proponerse un argumento más fundamental para una ética del desarrollo, a saber, necesitaremos tal ética cuando entendamos el campo del desarrollo mediante el modelo de lo que llamo ‘una teoría y una práctica’ o, mejor, ‘lo teórico-práctico’ [...]. El contexto práctico muchas veces motiva y da forma a la teoría. La teoría normalmente informa la práctica: nos da lo que es, puede ser, y cómo llegar al mejor futuro desde el presente real. La teoría y la práctica relativamente puras son posibles. Pero es más importante concebirlas como en una relación dialéctica de teórico-práctica”.

l·ligams servils. Tota alienació, ja sigui econòmica, social, política o tecnològica, ha de ser abolida (Goulet, 1999).

- L'esperança. El manteniment de l'esperança és una de les tasques essencials de l'ED, perquè és absolutament necessària per generar possibilitats i energies creadores imprescindibles per a un autèntic desenvolupament. En la mesura que les accions humanes són intencionals, estan sempre supeditades a la consecució d'unes fites que els confereixen sentit. Sense esperança en la possibilitat de transformar el futur en un món millor, els homes i les dones es veuen reduïts a la passivitat de la inacció (Goulet, 1999).

Els valors enumerats constitueixen el marc axiològic normatiu universal per jutjar la validesa de qualsevol model de desenvolupament. El seu caràcter formal possibilita una multiplicitat d'eleccions, compatibles, totes, amb la consecució de les fites i l'adequació dels mitjans, però, tot i aquesta amplitud de possibilitats, serveix alhora de criteri delimitador en relació amb què ha de ser considerat un bon desenvolupament i què no, ja que un model que es plantegi com a objectiu solament un d'aquests béns en detriment dels altres no pot ser considerat com a vàlid.

Tot seguit passarem a presentar de manera sinòptica la proposta de Martínez (2000), que concorda, en línies generals, amb les concepcions de Goulet sobre el desenvolupament, i que considerem interessant pel nivell de coherència i amplitud que mostra. La concepció que ens presenta es formula a partir de l'Ètica Cívica com a marc axiològic general de principis universalitzables, i està constituïda pels valors de la llibertat (en el sentit ampli de participació, independència i autonomia), la igualtat (de drets i oportunitats), la solidaritat (en el sentit de generositat en la consecució del bé comú), el respecte actiu (de les diferències interculturals i del pluralisme en un món global) i el diàleg racional (en què tot participant és un interlocutor vàlid i està en condicions de simetria, veracitat i escolta activa, i en què l'argumentació racional és l'única força admesa com a vàlida). Aquesta ètica mínima és, de fet, universal per la simple raó que és compartida per les morals de les diferents cultures i religions i, per tant, és acceptable com a marc axiològic compartit i consensuable.

A partir de la distinció de Tortosa entre desenvolupament i mal desenvolupament, i seguint aquest autor en l'establiment d'un quadre de doble entrada en funció de les necessitats dels agents i el nivells d'intervenció, Martínez presenta de manera desglossada el quadre dels béns interns de l'ED. Estableix d'aquesta manera un marc complet, valoratiu i orientador de totes aquelles tasques que es duen a terme en l'àmbit de la cooperació i, a partir d'aquest marc, presenta quines poden i han de ser les actituds dels diferents agents, tant personals com institucionals, estatals o de la societat civil.

A continuació transcrivim el quadre dels béns interns al desenvolupament en funció de les quatre dimensions de necessitats humanes (econòmica, de seguretat, de llibertat i d'identitat) i dels quatre nivells d'intervenció (personal, social, mundial i ecoglobal), que tot seguit comentarem. Tot i així, cal no oblidar la interdependència de tots, tant pel que fa als nivells com a les necessitats, en la mesura que el seu plantejament és radicalment holístic:

TAULA 2.1. BÉNS INTERNS DEL DESENVOLUPAMENT EN FUNCIÓ DE LES DIMENSIONS DE NECESSITATS HUMANES.

	Necessitats			
Nivells	Econòmica	Seguretat	Llibertat	Identitat
Personal	Integritat	No violència	Llibertat complexa	Etnodesenvolupament
Social	Equitat	Cooperació	Democràcia	Autoconfiança
Mundial	Igualtat	Pau justa	Solidaritat	Diversitat
Ecoglobal	Sostenibilitat	Equilibri	Responsabilitat	Saviesa tradicional

En primer lloc, i fent referència a les necessitats econòmiques, l'autor considera que, en l'àmbit personal, el bé intern ha de consistir en el desenvolupament integral de la persona a través de la satisfacció de les condicions necessàries per a la supervivència i la seva integritat psicofísica, però també creu que és indispensable una integritat moral que faciliti a la persona desenvolupar un sentit de justícia i interioritzar els seus projectes de vida bona. En l'àmbit social, el bé intern és l'equitat derivada de concepcions autòctones de justícia distributiva i de la consideració que qualsevol persona, com a interlocutora vàlida, ha de rebre ajuda per desenvolupar les capacitats que li permetin ser-ho realment i no només de forma virtual. En l'àmbit mundial, és la igualtat per eliminar la pobresa i la misèria, així com l'eradicació de l'exclusió social per assolir el que l'autor anomena un *desenvolupament suficient*. I finalment, en l'àmbit ecoglobal, és la sostenibilitat que implica biodiversitat, equilibri ecològic, total i global, i el valor estètic del paisatge natural.

En segon lloc, enumera els béns interns en matèria de seguretat. En el nivell personal, és la no-violència i el desenvolupament de la saviesa pràctica com a convicció responsable. En el nivell social, aquests béns són la cooperació social i la pau positiva com a prevenció social de tot tipus de violència. En el nivell mundial, les relacions internacionals pacífiques i justes, amb la resolució creativa i no violenta dels conflictes. I finalment, en l'àmbit ecològic, l'un és la prevenció de nous deterioraments i l'altre, la reparació dels equilibris ecològics perduts, ambdós imprescindibles per a una bona qualitat i un equilibri mediambientals.

En tercer lloc, especifica els béns interns relacionats amb la necessitat de llibertat. En el pla personal, el compromís amb la llibertat serà complex, amb múltiples dimensions que inclouen la responsabilitat, la participació, la independència i l'autonomia. En el pla social, és la democràcia, però una democràcia amb criteris de participació efectiva, igualtat de vots, control del programa d'acció i criteri d'inclusió amb els principis d'igualtat, autonomia i equitat. En el nivell mundial, es tracta de la solidaritat, ja que l'ajut als altres és una exigència de justícia i implica igualtat i equitat. Aquest compromís amb la solidaritat universal inclou tres compromisos més: la pau, el desenvolupament dels pobles empobrits i el respecte pel medi ambient. I, finalment, en l'àmbit ecoglobal, es tracta de responsabilitat ecològica per part de tothom, de manera

que es prevegi l'impacte de les decisions en el medi, així com l'austeritat fonamentada en el descobriment del potencial satisfactiu dels béns culturals per sobre dels materials.

En darrer lloc, i en referència a les necessitats d'identitat, proposa l'etnodesenvolupament en el nivell personal, entès com a integració en la pròpia cultura com a procés obert, dinàmic, reversible i revisable en la construcció responsable de la identitat personal. En el nivell social, l'autoconfiança de les comunitats culturals en el manteniment de les seves legítimes diferències com a mitjà per reforçar la capacitat de diàleg i d'expressió de les pròpies necessitats. En l'àmbit mundial, la preservació de la diversitat i la riquesa cultural, així com el reconeixement dels drets humans al si de totes les comunitats. I en el nivell ecològic, la recuperació i l'aplicació de la saviesa ecològica tradicional de les cultures i els pobles com a tresors culturals.

La justificació que haguem optat per presentar tots els elements que conformen aquesta realitat tan intricada del desenvolupament rau en el fet que mostra de manera prou evident la complexitat i la interconnexió de tots els aspectes que hi estan implicats. Intencionadament, hem deixat per al final l'exposició de la noció de béns interns, ja que recull molt pertinentment el que considerem que és nuclear en totes les idees que hem exposat fins ara. Per una banda, té en compte la ja mencionada multidimensionalitat humana, la qual desglossa en necessitats i nivells, però atenent a la interconnexió que es dona entre tots, considerant el desenvolupament com un procés de les persones —no solament com a creixement econòmicament mesurable— i entenent les persones com a individus essencialment socials que comparteixen un destí comú amb la resta de la humanitat en un mateix medi natural. Ens presenta quines són les necessitats humanes de desenvolupament en cada un d'aquests nivells tenint en compte que la satisfacció de cada una està condicionada a la satisfacció de totes les altres. D'altra banda, amb la noció mateixa de béns interns mostra que, en les tasques de desenvolupament, la distinció entre mitjans i fins és arriscada, ja que podria induir —i de fet ha induït— a desvincular èticament els mitjans dels objectius plantejats, cosa que permet actituds instrumentalistes —el fi pretén justificar qualsevol mitjà. En definitiva, el que hem pretès posar de manifest és que, si més no quan l'objectiu plantejat ja té, per si mateix, un caràcter eminentment ètic, la visió instrumentalista és inconsistent, car les maneres, les actituds i les estratègies estan impregnades de valors, i aquests han de ser congruents amb els fins plantejats. Aquesta congruència entre les actituds i els objectius la considerem fonamental.

3. L'Economia Social i Solidària

3.1. Introducció

En aquest capítol pretenem copsar la realitat que representen les organitzacions que integren l'Economia Social i Solidària (ESS). Per fer-ho, és imprescindible que, després de fer uns breus apunts històrics, intentem delimitar el concepte. Els estudiosos, els analistes teòrics, els subjectes que participen activament en l'ESS i els polítics no han arribat a un acord unànime sobre els límits o les fronteres que delimiten el sector. El dissens en aquest sentit és evident, motiu pel qual de vegades s'utilitzen termes diferents com a sinònims, i a l'inrevés, s'intenten diferenciar nocions molt semblants, emfatitzant les dissemblances i no pas les similituds. No obstant això, darrere del maremàgnum de termes existents per identificar aquesta realitat no hi ha nocions diametralment antitètiques: l'espai d'intersecció entre nocions és molt més gran que l'espai propi de cadascuna. Val a dir, però, que totes presenten matisos que emfatitzen els seus trets més rellevants i diferenciadors. En definitiva, com afirma Pérez Quintana (2010), el concepte d'Economia Social (ES) serveix per anomenar una realitat amb contorns difusos.¹²⁷

Per tot el que acabem de referir, som conscients que la diversitat de locucions pot dificultar el tractament d'aquesta realitat com un tot homogeni. Apropar-nos-hi ens ha permès adonar-nos que es tracta d'una realitat intricada per la seva riquesa i pluralitat, ja que, com alguns autors reconeixen, s'hi copsa tant una multiplicitat de perspectives teòriques a escala socioeconòmica com una gran diversitat en les seves realitzacions concretes, institucionals i personals, que, si bé col·laboren sovint, no sempre són convergents pel que fa als models d'actuació (García Serrano, 2011). En qualsevol cas, no tractarem aquí el sector segons la seva identificació amb determinades figures jurídiques o formes organitzacionals, sinó que serà la praxi de les entitats, basada en

---

¹²⁷ En les cites literals respectarem les locucions de cada autor i autora.

determinats enfocaments i valors que inspiren la seva lògica de funcionament, el que ens permetrà discernir si una entitat pertany o no a aquest sector.

El reconeixement d'aquesta pluralitat, però, no impedeix —ni tan sols dificulta— el rigor científic en l'estudi d'aquest sector. El corol·lari de la diversitat és la complexitat, però aquesta no representa cap obstacle, per bé que en un principi ho pugui semblar. Per contra, és una oportunitat per trobar raonadament, dins d'aquesta profusió de mots, el més adient per identificar amb rigor les organitzacions que considerem mereixedores de participar en la política de cooperació i desenvolupament. I si bé aquest no és el debat que més interessa, l'hem de tenir en compte i, per tant, no podem defugir la descripció succinta dels termes més utilitzats en la literatura existent.

De tota aquesta plèthora de designacions existents, hem triat la locució Economia Social i Solidària (ESS) perquè considerem que és la que més representa el conjunt d'organitzacions que s'adeqüen al nostre objectiu: determinar quines empreses tenen dret a participar en les polítiques de cooperació i desenvolupament. Les raons les escrutarem al llarg d'aquest capítol.

Per bé que els diferents termes inclouen una heterogeneïtat de realitats, tots tenen en comú un sentit de pertinença a una forma diferent d'entendre l'economia i, per tant, una manera també diferent de subvenir a la satisfacció de les necessitats humanes. Si alguna cosa es palesa fefaentment en el moment actual és que les maneres de crear riquesa i les lògiques econòmiques consistents, ensems, en el mecanisme del lliure mercat i en la intervenció estatal són clarament insuficients si l'objectiu és una economia socialment equitable i responsable. Això ens aboca a qüestionar-nos sobre la pertinència que les empreses actuïn com a actors de cooperació i sobre els valors que han d'inspirar-les per evitar que caiguin en contradiccions morals, indesitjables en tractar-se de polítiques públiques. Aquesta idea, Monsalve (2010, 122) la reflecteix molt escaientment quan assenyalava que:

En el desarrollo de la Economía social i solidaria es difícil distinguir entre el alcance filosófico y conceptual de la ética solidaria como práctica investigativa y el conjunto de comportamientos humanos que aparentemente dan identidad a los procesos de cooperación asociativa [...]. Los anhelos por un mundo más justo y humano siempre han existido en la historia de la humanidad. El cooperativismo ha tratado de interpretar estos anhelos.

Després de delimitar conceptualment el sector, destacant-ne aquells elements d'identitat més generalitzables —sense pretendre una presentació exhaustiva de totes les perspectives existents—, i de posar en relleu algunes dades que ens permetran convenir-ne la rellevància, apuntarem el que considerem que són les febleses i fortalleses que el caracteritzen i les oportunitats i amenaces que l'entorn li brinda. Posarem fi al capítol identificant aquells aspectes que ens permetran abordar la tasca que ens proposem en aquest estudi, i que no és altra que contrastar que els valors que inspiren les accions i els comportaments dels participants d'aquest sector coincideixen amb els valors nuclears de les polítiques de Cooperació Descentralitzada, i que els uns i els altres inclouen els defensats per l'Ètica del Desenvolupament. Hem de demostrar la necessitat d'incardinar l'ESS i les accions de cooperació i desenvolupament en l'ètica

al desenvolupament per bastir accions conduents a un desenvolupament com el que s'ha descrit en el capítol anterior.

3.1.1. Apunts històrics

En aquest punt ens proposem fer un repàs del que va ser l'origen d'aquestes iniciatives socioeconòmiques objecte del nostre estudi. Alguns esdeveniments històrics no seran citats en aquests apunts perquè la nostra finalitat no és fer una enumeració cronològica detallada de totes les dates i el fets. Pretenem palesar la idiosincràsia, podríem dir-ne perenne, d'aquestes organitzacions, copsant aquells elements que van conformar-ne la lògica de funcionament en els seus orígens i que, d'aleshores ençà, hi han estat presents. Les raons que van donar lloc a la seva creació, si bé inevitablement han variat amb el decurs del temps, mantenen en la seva arrel una petjada indeleble que les continua caracteritzant. En suma, no aspirem a fer una enumeració de fets històrics, sinó a elucidar els trets d'identitat particulars d'aquest sector en els seus orígens.

És evident que els éssers humans sempre han intentat buscar solucions a la imprescindible satisfacció de les necessitats humanes. Tot i que, segons el període històric, aquestes solucions han estat diferents, sempre ha existit aquest anhel que impel·leix les persones a analitzar i a posar en pràctica experiències en aquest sentit. Amb aquesta finalitat, al segle XV es van crear alguns hospitals sense ànim de lucre amb què es pretenia oferir ajut tant als pobres com als malats.¹²⁸ Aquestes iniciatives, no sempre de caire caritatiu, s'han anat succeint des de fa segles i han conformat col·lectius de persones que, conjuntament, esmercen esforços per cobrir determinades necessitats, tant pròpies com de les persones de l'entorn.

Hi ha un ampli consens a considerar les cooperatives i les associacions populars nascudes amb la revolució industrial com l'embrió de l'ES (Chaves i Monzón, 2005). El moviment cooperatiu es va anar consolidant, entre la segona meitat del segle XVIII i la primera del segle XIX, a mesura que avançava la revolució industrial i es reafirmaven i estenien les noves formes d'organització fabril. Les conseqüències de l'extensió, cada cop més generalitzada, del nou sistema capitalista sobre les condicions de vida de la població treballadora, caracteritzades pel pauperisme i l'explotació laboral al si d'una societat mancada de drets i legislacions reguladores de les naixents relacions socioeconòmiques, seran els elements incitadors i dinamitzadors d'una multiplicitat d'iniciatives de caire col·lectiu destinades, des dels seus orígens, a proporcionar pal·liatius i generar models alternatius. En paraules de Monsalve (2010:123), "en los cimientos del capitalismo aparece el cooperativismo como alternativa de justicia, hermandad y libertad". Seran, doncs, aquestes dues noves realitats, pauperisme i explotació, les que determinaran el sorgiment d'estructures organitzatives fins aleshores inexistents, les unes amb la finalitat de cobrir necessitats materials bàsiques, i les altres amb l'objectiu de lluitar per assolir el reconeixement de drets laborals. "La gran transformación, para Polanyi fue la mercantilización absoluta de la propia Sociedad que dio lugar a la

---

¹²⁸ És el cas dels Hospices de Beaune, fundats l'any 1443 a França.

dislocación social masiva, y a movimientos espontáneos de la Sociedad para intentar protegerse" (Marqués, 2001:62).

Sindicats, cooperatives i mutualitats han de ser entesos com a realitzacions organitzatives dels anhels de justícia i dignitat humana, reactives davant del mode de producció capitalista,¹²⁹ amb les quals es pretenien defensar els interessos de gremis amenaçats per la producció a gran escala. També en l'àmbit rural es van gestant nombroses cooperatives agrícoles i de crèdit a causa de l'aparició de noves formes d'explotació extensives que minen les possibilitats de supervivència dels treballadors rurals. Així, el segle XIX va ser testimoni de la gestació d'aquestes organitzacions, que constitueixen la pedra angular del que després serà conegut com a economia social (Monzón i Chaves, 2012).

Les iniciatives de caràcter cooperatiu s'aniran generalitzant i estenent per tots els països europeus, en especial les de serveis d'habitatge i salut, però també les de l'àmbit productiu —de treball a França, agrícoles a Alemanya i Dinamarca i de crèdit a Alemanya. Aquest sorgiment de moviments va donar lloc a la creació de l'ACI (Aliança Cooperativa Internacional) l'any 1895, fruit d'un congrés de cooperativistes que es va celebrar a Londres. Els seus valors originals continuen vigents avui dia.¹³⁰

Com a reacció a la crisi de 1929 sorgiran nombroses cooperatives d'habitatge i de consum, però també noves pràctiques organitzatives en nous àmbits que aniran adquirint protagonisme, complementant les polítiques de benestar social i esdevenint, alhora, experiències de canvi i transformació socioeconòmica que es consolidaran amb la crisi del model de producció de masses i de l'estat de benestar dels setanta. Serà a finals del segle XX que diversos països reconeixeran legislativament noves formes d'organització, com ara les empreses d'inserció o les cooperatives de treball associat (Monzón i Chaves, 2012).

Aquestes organitzacions han tingut moments de més i menys expansió, però amb el pas del temps han anat adquirint una importància cabdal en la resolució de problemes socials com l'atur, l'exclusió, la pobresa rural i urbana o el desenvolupament sostenible, entre d'altres, la majoria dels quals ocasionats per l'afebliment dels sistemes de protecció social (Bouchard, Bourque i Levesque, 2000).

Aquest tipus d'iniciatives tenen, com acabem de constatar, un passat dilatat. Segons Favreau (2005), en la seva història es palesa la doble dimensió que les va fer sorgir. La primera, de caire socioeconòmic —l'avidesa dels treballadors i treballadores per millorar les seves condicions materials de vida—, i la segona, de caire sociocultural —la consciència d'identitat col·lectiva. Ambdues dimensions van coadjuvar a generar

¹²⁹ Les dues referències que hem trobat entorn de les primeres cooperatives han estat les següents: la primera cooperativa va ser la Société Commune d'Ambelakia, a Grècia, fundada entre el 1750 i el 1770 en el sector tèxtil. La segona, considerada el bressol del cooperativisme, és Rochdale —Rochdale Equitable Pioneer Society—, creada l'any 1844. És la primera cooperativa de consum a Anglaterra dedicada a subministrar productes de qualitat a preus justos. Els seus pioners eren deixebles de R. Owen i van adoptar els valors que han constituït la base de tot el moviment cooperatiu: igualtat, equitat, democràcia i solidaritat. Va néixer en els barris perifèrics de Manchester, ciutat representativa de la indústria tèxtil del segle XIX. Aquests socis pioners ja es plantejaven una comesa extraordinària: transformar el món (Holyoake, 1982).

¹³⁰ Des de 1923, l'ACI celebra el Dia Internacional de les Cooperatives, i des de 1995 se celebra el Dia Internacional de les Cooperatives de Nacions Unides. L'any 2012 va ser l'Any Internacional de les Cooperatives de Nacions Unides.

noves institucions que, en la mesura que van posar de manifest la seva bel·ligerància per un model social democràtic i equitable, es van constituir en les arrels de l'ESS.

Ideològicament, en un principi, aquests moviments eren bastant neutres, però a poc a poc es van anar impregnant de les idees de diferents corrents de pensament, cosa que sovint va donar lloc a confusió pel que fa a les seves fronteres ideològiques. El terme economia social apareix per primer cop en la literatura econòmica francesa l'any 1830, quan l'economista liberal Charles Dunoyer publica *Traité d'économie sociale*, en què defensa un punt de vista moral de l'economia.¹³¹ Les fonts d'inspiració són diverses: es troben influenciats per moviments cristians, tant catòlics como protestants; pel corrent solidarista francès; pel pensament socialista premarxista desenvolupat a Gran Bretanya per R. Owen, W. Thompson, G. Mudie, W. King; per les idees socio-liberals i fins i tot per la tradició liberal, amb les figures de Stuart Mill i Léon Walras (Chaves i Monzón, 2012).¹³² Aquesta varietat d'influències donarà lloc, certament, a una barreja d'orientacions que provocarà una amalgama d'experiències sota el paraigua de l'ESS.

Els marcs legislatius destinats a regular aquestes iniciatives no trigaran a aparèixer arreu d'Europa, i significaran el seu reconeixement jurídic. A França, l'any 1901, es va aprovar la Llei d'Associacions, però la primera menció específica de l'economia social en els marcs legislatius apareixerà el 1983 en aquest mateix país. A l'Estat espanyol s'haurà d'esperar fins al 1990 perquè es reconegui legalment (Fajardo, 2011). Successivament, aniran apareixent en els diferents països europeus declaracions i documents, cadascun dels quals mostrarà les peculiaritats territorials que els són pròpies. Apareix també el primer informe de la CEE (Comunitat Econòmica Europea)¹³³ sobre aquesta qüestió. Tot plegat afavorirà la reflexió i la teorització entorn del concepte.¹³⁴

Des dels darrers trenta anys s'està produint una renovació de l'ESS a tot el món. L'origen del creixent interès per aquestes iniciatives —tant per part d'estudiosos de diferents disciplines acadèmiques com de les institucions públiques i, també, de la societat civil— rau en les conseqüències que, en les economies d'arreu, provoca el sistema capitalista en el seu vessant neoliberal. Per aquest motiu, i com a reacció davant d'aquesta punyent realitat, s'han anat entroncant una pluralitat d'iniciatives que comparteixen la convicció que no solament és concebible, sinó també realitzable, un espai socioeconòmic alternatiu, basat en els valors de la democràcia i l'equitat.

La rellevància actual del sector de l'ESS no respon exclusivament a la seva expansió quantitativa, sinó també a factors qualitatius que posen fefaentment de manifest la seva

¹³¹ Entre els temes recurrents de la literatura que tracta aquest fenomen hi ha la transcendència de les fronteres ideològiques i el pluralisme analític (Chaves i Monzón, 2001).

¹³² Mill descriu, en la seva obra *Principis d'economia política* (1848), les virtuts econòmiques i morals de l'associacionisme i el cooperativisme, i reflexiona entorn dels seus avantatges i els seus defectes. També Léon Walras, en la seva obra *Estudis d'economia social* (1896), considera la justícia social com un objectiu de l'activitat econòmica i assevera que el cooperativisme democratitza les activitats de producció (Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, 2008).

¹³³ La Comissió de les Comunitats Europees titula la seva comunicació al Consell, de 18 de desembre de 1989, "Les empreses d'economia social i la realització del mercat europeu sense fronteres".

¹³⁴ A Bèlgica, l'any 1947, es va crear la revista *Anales de Economía Pública Social y Cooperativa*, precursora de CIRIEC-Internacional que, ara per ara, és l'entitat de referència en l'estudi i la recerca en aquest àmbit.

viabilitat com a proposta alternativa al model clàssic, evidenciant la compatibilitat entre l'eficiència econòmica i la creació de riquesa amb uns modes de producció impregnats de valors democràtics i participatius, respectuosos amb el medi natural i humà i no generadors de desequilibris ni d'injustícia social (Monzón i Chaves, 2012).

A hores d'ara, l'ESS està composta per una amalgama d'actors amb interessos de vegades divergents. Tanmateix, la majoria subscriuen uns valors i uns principis comuns, pels quals també es regeixen, que són hereus d'aquells primers moviments que tenien com a principis inspiradors la solidaritat, la democràcia, l'equitat i la igualtat (Hiez i Laurent, 2011). A més, molts d'aquests actors, si bé volen defensar els interessos dels treballadors, pretenen també constituir-se en sistema alternatiu (Coraggio, 2002). Tot i que és cert que la regulació d'aquest sector pels marcs legislatius pot induir-nos a entendre l'ESS com un subsistema inserit dins del sistema hegemònic capitalista neoliberal, que solament preveu la regulació pública com a possible factor redistributiu de la riquesa, la majoria dels autors analitzats —molts dels quals són llatinoamericans, si bé no tots— segueixen considerant l'ESS des del punt de vista del vessant transformador i alternatiu amb què va ser pensada en els seus orígens, com un model socioeconòmic humanitzant, i les seves reeixides iniciatives, com a gèrmens d'una transformació global i necessària (Marechal, 2000). Això no obstant, com assenyala Arruda (2010), és indefugible la consolidació del sector per superar la fragmentació que el caracteritza i per assolir un nou sistema socioeconòmic.

En resum, dues motivacions principals són el motor per al naixement i posterior consolidació d'aquestes experiències: d'una banda, l'exigència de contribuir a satisfer les necessitats d'una població desproveïda dels recursos necessaris per fer-ho; de l'altra, l'anhel de transformar el sistema dominant, que causa i permet aquesta situació. Per aquestes dues raons, l'objecte d'estudi de l'ESS és diferent del de l'economia pública i privada capitalista i es constitueix en un paradigma teòric —amb enfocaments metodològics propis— que, en la mesura que inclou la dimensió moral de les relacions econòmiques, esdevé una alternativa real a l'economia positiva (Chaves, 1999).

3.1.2. Delimitació conceptual

3.1.2.1. Qüestió de nomenclatura

Abans d'intentar aproximar-nos a les entitats que formen part d'aquest sector, cal exposar la dificultat existent, que ja hem esmentat, a l'hora d'assignar el nom més adequat al sector, car existeix una dispersió terminològica important i una munió de termes considerable. Així doncs, podem afirmar que no és una tasca fàcil dilucidar quina de les denominacions que designen la realitat objecte del nostre estudi és la més convenient.

Cal tenir present que la multiplicitat terminològica, en aquest àmbit, respon a la intenció d'emfatitzar aspectes diferenciadors d'aquesta realitat complexa. Ara bé, més enllà de matisos, hi ha —i hauria de ser copsable— aquesta unitat de sentit. La nostra intenció en aquest apartat serà seleccionar aquell terme que ens permeti englobar tota aquesta realitat minimitzant la pèrdua de matisos. Així doncs, ens proposem d'identificar les principals denominacions utilitzades en la literatura sobre la qüestió, però sent

conscients d'un doble fet, que podria semblar contradictori però que creiem que no ho és: en primer lloc, hem de tenir en compte la importància d'utilitzar un terme o un altre, ja que la realitat que hi ha al darrere no és la mateixa i, doncs, és important tenir cura; no obstant això, en segon lloc, hem de saber que la tria d'un terme no respon a una intencionalitat tergiversadora, ja que les fronteres entre el que hi ha al darrere són molt fines i hi ha molts espais d'intersecció. En definitiva, cura en l'ús dels mots triats, així com transigència en l'ús d'uns o altres, atès el caràcter obert de les diferents accepcions. La tasca que ens proposem serà encertar la proposta d'un terme per anomenar aquesta realitat. Cal que tingui la flexibilitat suficient perquè encabeixi tota la diversitat d'organitzacions presents en el sector sense que hi hagi una pèrdua de rigor conceptual (Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, 2008).

Tot i les possibles discrepàncies quant als termes, el que és rellevant no són les formes jurídiques ni organitzacionals, sinó els comportaments, les lògiques de funcionament i les maneres de fer dels agents participants, i, en aquest aspecte, la majoria de visions són coincidents: una gran part de les realitats socioeconòmiques que són recollides en qualsevol dels termes utilitzats comparteixen versemblantment uns valors i principis. Tot seguit ho constatarem.

Després d'una profunda reflexió, hem triat la locució Economia Social i Solidària, i ha estat així per dos motius: el primer, perquè la majoria de les organitzacions que recullen aquesta realitat socioeconòmica són vàlides per a la nostra hipòtesi de treball; el segon, perquè a l'Estat espanyol i a Catalunya és un terme àmpliament acceptat. En suma, creiem que la noció d'ESS aconsegueix alhora les dues exigències abans esmentades: és prou comprensiva per al·ludir a la multiplicitat d'experiències socioeconòmiques d'aquest sector, i és prou permeable per no excloure'n cap per motius purament formals. Ara bé, certament, amb el pas del temps, han aparegut noves expressions que intenten adaptar-se a la realitat canviant. En aquest sentit, Favreau (2005) assevera que la noció d'economia social és una noció parapluie que s'està reinventant arreu. Considerem que aquesta afirmació és vàlida també si hi afegim l'adjectiu de solidària.

En qualsevol cas, és necessari realitzar una succinta descripció d'aquest maremàgnum de termes. Cada país, institucionalment, acadèmicament o fins i tot reivindicativament, ha donat a aquest sector un tractament específic en els documents jurídics corresponents o en els informes i estudis acadèmics. Al si de cada territori, els actors protagonistes i participants en aquesta realitat també li han atorgat diferents noms en funció, principalment, del seu posicionament ideològic. La multiplicitat terminològica en aquest àmbit és, doncs, el resultat d'una pluralitat de factors relacionats directament amb el dinamisme d'un sector en progressiu creixement. Segons Defourny i Mertens (1999), l'economia social pot ser analitzada en funció de dos enfocaments: el juridicoinstitucional i el normatiu o ètic.

A Europa hi ha dos corrents ben diferenciats, el francès i l'anglosaxó. A França i en altres països, com Bèlgica, Espanya o Portugal, s'ha utilitzat més el terme economia social. També al Quebec i en algunes regions llatinoamericanes, tot i que la locució economia social i solidària cada cop hi està més present, hi ha un acord creixent a usar economia social. Aquesta aproximació vol ressaltar més els valors que mobilitzen les organitzacions. A Amèrica Llatina hi ha autors rellevants en la matèria, com Luis Razzeto, Paul Singer o Marcos Arruda, molt prolífics en l'elaboració d'articles i documents, que opten per afegir a economia social l'adjectiu solidària per palesar i expli-

citar aquesta intenció transformadora del moviment (Guerra, 2012). A l'Estat espanyol han coexistit diferents expressions, com entitats no lucratives, empreses socials, tercer sector, economia social, economia solidària i també economia social i solidària, per citar-ne només algunes de les més significatives.

Durant la dècada dels setanta, i fonamentalment a França, comencen a albirar-se els contorns del que seria la configuració de la noció d'Economia Social. Als anys setanta del segle XX es va crear a França el Comité National de Liaison des Mutuelles, Coopératives et Association (CMLMCA),¹³⁵ que el 1980 va elaborar la Charte de l'Économie Sociale. Aquest organisme va establir una definició útil perquè el govern francès desenvolupés les primeres polítiques públiques dirigides al sector. L'any 1977, Henri Desroche va presentar al CNLAMCA un Rapport de synthèse ou quelques hypothèses pour une entreprise d'économie sociale (Jeantet, 2006). L'any 1974, la revista científica Annales de l'économie collective canvia el seu nom per Annales de l'économie publique, sociale et coopérative, al mateix temps que l'entitat canvia també el seu nom: CIRIEC: Centre International d'Investigació i d'Informació sobre l'Economia Pública, Social i Cooperativa.

Per la seva banda, el món anglosaxó —els Estats Units i Gran Bretanya— ha fet prevaler la noció non-profit organizations (NPO). Té un caràcter més pragmàtic i està enfocada a la constitució de les societats (Argudo, 2002). La raó principal d'aquesta visió és el gran pes que tenen en molts àmbits les organitzacions voluntàries sense afany de lucre, ja que l'estat d'aquests països els ha delegat una bona part de la provisió de béns públics. Aquestes organitzacions no lucratives acostumen a ser associacions o fundacions. Segons Sajardo (2012), aquest enfocament exclou les cooperatives, ja que el sector es caracteritza pel principi de no distribució de beneficis. Al Canadà, emperò, la visió del sector s'apropa més a la francesa.

Existeixen altres denominacions tant arreu com al nostre país. Una que gaudeix d'un ampli consens és tercer sector, que, segons Elgue (2007), és un concepte d'ampli consens internacional pel seu caràcter aglutinador; tot i que, en l'àmbit anglosaxó, en usar l'absència de lucre com a criteri delimitador, s'exclourien les cooperatives pel fet que distribueixen excedents. Val a dir que el mateix autor remarca la confusió que en aquest cas hi ha entre les nocions de lucre i excedent en l'activitat econòmica.

Una altra noció és empresa social, encunyada principalment per la Xarxa Europea d'Investigació (EMES), creada el 1996 i formada per investigadors de quinze països de la UE. Aquests investigadors interpreten la noció d'Economia Social en un sentit restringit, solament aplicable a cooperatives i mutualitats, de manera que en queden excloses altres formes jurídiques i empresarials amb clars objectius socials. Per a ells, la noció d'empresa social seria aplicable a qualsevol iniciativa empresarial que sorgeixi amb la finalitat de satisfer necessitats socials, més enllà de quina sigui la seva forma jurídica. Argudo (2002) parla de formes híbrides fruit de la proliferació d'iniciatives d'empreses socials, com les empreses d'inserció incloses en el sector de l'Economia Social. Contràriament, investigadors del CIRIEC consideren totes aquestes iniciatives empresarials com a perfectament subsumibles en aquest sector. Tot i les evidents dis-

---

¹³⁵ El CNLAMCA, l'any 2001, es va transformar i va donar lloc al Conseil des Entreprises, Employeurs et Groupements de l'Économie Sociale.

crepàncies fruit de visions divergents, cada cop és més manifesta la intenció de trobar un concepte que, més enllà de constriccions jurídiques i formals, posi en relleu el caràcter substancial de l'activitat i l'objectiu social d'aquestes empreses (Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, 2008).

Pel que fa a l'economia solidària, es caracteritza per unes variables ben concretes a l'hora d'abordar l'estudi i la realització de les relacions socioeconòmiques. Aquestes variables se situen a l'extrem oposat d'aquelles que defineixen el funcionament de les empreses lucratives i del sector públic (Guerra, 2012). Per a Coraggio (2009), l'economia solidària, en contraposició a la capitalista, manifesta el seu caràcter democràtic i el seu sentit neix, precisament, de la democratització de l'economia; es basa en relacions no explotadores del treball humà i esdevé necessària per superar les múltiples formes d'exclusió que genera el sistema capitalista. I és aquest caràcter transformador i reivindicatiu, en contra del sistema imperant, el que volen emfatitzar els que advoquen per aquesta locució. Aquests autors consideren que si únicament es fa referència a l'economia social, la realitat queda massa constreta. Segons la Xarxa d'Economia Solidària (XES), l'economia solidària cerca reapropiar-se de l'espai públic i demanda l'existència d'un sector públic popular diferent del sector públic estatal i del sector privat mercantil, i la seva estratègia se centra en la construcció d'un mercat social.¹³⁶

Altres termes, com economia alternativa, sector no lucratiu, sector associatiu, tercer sector social o nova economia social, són preferits per alguns autors, i fins i tot el CAD feia referència, als anys noranta, a les iniciatives de l'economia plural. Cal tenir present que aquesta diversitat respon a la multiplicitat de realitats factuais que viu actualment cada regió, i que aquesta està determinada per factors de caire històric, ineludiblement singulars.

En definitiva, creiem que el terme més pertinent en el nostre entorn més proper és el d'Economia Social i Solidària, que considera l'empresa com una organització que intrínsecament té uns objectius diferents de l'objectiu principal de les empreses convencionals, que consisteix a obtenir guanys, en l'afany de lucre. García Serrano (2011:3) exposa que l'ESS no advoca per "un adelgazamiento del estado como responsable de lo público. Lo que es claro es su aspiración de transformación del modelo de generación de valor, de las relaciones que se producen en la esfera de lo económico y de considerar al mercado como un instrumento no exclusivo ni único de dar respuesta a las necesidades de bienestar y calidad de vida de las personas, comunidades y territorios".

Reiterem que, per a nosaltres, el que és significatiu i, per tant, discriminador no són les formes jurídiques ni les denominacions de les entitats, sinó els valors i principis que guien les seves lògiques de funcionament, valors sense els quals el moviment es desvirtuaria, com certament i inevitablement ha passat amb algunes experiències singulars. Defugim, doncs, aquelles expressions que únicament pretenen considerar la forma jurídica de l'organització. Si bé és cert que, en les passades dècades, la noció d'economia social era usada per designar les formes jurídiques pròpies de les cooperatives, les associacions i les mutualitats, en l'actualitat s'ha anat alliberant d'aquesta constricció formalista per aglutinar una realitat molt més àmplia, atenent als principis i ideals d'un món socioeconòmic que es presenta amb intenció de transformar els models empresa-

---

¹³⁶ Font: <http://www.xes.cat/pages/xs100.php>.

rials imperants —en el sentit de l'economia entesa com a aquella activitat destinada a satisfer necessitats humanes. L'encunyació d'un concepte que permetés identificar i potenciar el sentit de pertinença de tots els agents que comparteixen aquesta manera d'entendre les relacions socioeconòmiques i els seus objectius significaria, per si mateix, un avenç en aquest camí vers la transformació del sistema imperant.

Considerem molt interessant la necessitat assenyalada per Viveret (2010) de compaginar el millor de les diferents denominacions tot intentant excloure'n les tendències perniciososes: assumir l'exigència democràtica de l'economia social i defugir el possible immobilisme burocràtic; incorporar la radicalitat imaginativa de l'economia solidària i evitar la tendència a la marginalitat; incloure la creativitat dels emprenedors socials, més enllà d'una simple reorientació del capitalisme.

En conclusió, optem pel terme ESS: de la conjunció de l'experiència dilatada de les formes tradicionals de l'economia social, de l'esperit transformador i reivindicatiu de les iniciatives d'economia solidària i del nucli dur que comparteixen ambdues realitats —que no és altre que els valors que identificarem en aquest capítol—, copsarem allò que és imprescindible, desitjable i valuós per a la constitució d'un actor privat de cooperació. La següent reflexió de Javier Divar és prou clarificadora:

Aquestes empreses (les d'economia social) només es poden distingir de les empreses privades per mitjà dels seus objectius i la motivació de les seves activitats, és a dir, el sentit de la seva missió [...]. No tenen elements formals diferenciadors absoluts de la resta de les empreses. Fins i tot, la seva forma jurídica pot ser idèntica bàsicament a d'altres de filosofia molt diferent (cas de les societats anònimes laborals en el Dret espanyol). Les diferències, però, són internes, fins i tot se'n poden dir íntimes, causals i finalístiques. (Alonso, 2001:18)

3.1.2.2. *Idiosincràsia de les entitats*

Ja hem assenyalat més amunt les dificultats de conceptualització. Malgrat els avenços i els esforços esmerçats per establir una definició clara i rigorosa del concepte, no existeixen una única definició ni un únic referent teòric. En aquest punt, hem identificat algunes definicions dels qui hem considerat referents en aquesta matèria, i, a partir d'aquestes, hem desgranat els principals trets d'identitat que han de tenir les empreses que proposem en la nostra hipòtesi de treball.

Considerem que la delimitació conceptual en el context de la nostra tesi ha de prendre un caràcter teleològic —defugint plantejaments d'altres anàlisis que solament inclouen criteris formals de tipus jurídic i administratiu—, ja que allò que caracteritza aquesta mena d'empreses és el seu sentit intencional, això és, l'establiment de finalitats derivades de valors i principis que dirigeixen els comportaments destinats a assolir-les.

Dins de l'entramat que representa l'ESS, com ja s'ha explicat, hi ha organitzacions amb característiques diferents però amb un nucli comú, que és el que permet discriminar-les com a pertanyents o no a aquest sector. La diversitat i, per tant, la complexitat és gran: la grandària de les entitats és molt diversa, des de grans grups cooperatius fins a petits col·lectius, i les formes jurídiques són també variades: les cooperatives, les mútues i les associacions són les tres grans famílies tradicionals que conformaven l'ES, a les quals posteriorment es van incorporar les fundacions i, d'uns anys ençà, les formes

organitzacionals s'han ampliat i han donat lloc a un mapa complex i variat, de vegades informal, amb estructures organitzacionals híbrides i amb particularitats pròpies de cada territori i, fins i tot, de cada entitat.

El que ens proposem en aquest punt és copsar els trets definitoris d'aquestes organitzacions. Considerem que les especificitats de cadascun d'aquests elements que formen part d'un tot són significatives, però alhora som conscients que les línies divisòries, en ser tan fines, permeten que la majoria —però no la totalitat— dels trets més representatius siguin comuns a totes.

Procedirem, per una banda, a analitzar les definicions aportades per alguns dels actors protagonistes de l'ESS, i per l'altra, a identificar les d'algunes institucions científiques, amb l'objectiu de delimitar el sector en qüestió i identificar-ne els trets idiosincràtics —les definicions pròpies de les administracions públiques les analitzarem en un apartat posterior.

Pel que fa als actors que formen part de les entitats de l'ESS, cal dir que han anat creant plataformes i realitzant declaracions i cartes de principis, i que han contribuït d'aquesta manera a la delimitació del sector. N'hem triat tres representants, el Consell Való d'Economia Social (CNLMCA), i la Social Economy Europe (SEE), perquè tots dos tenen una significativa legitimitat internacional, i la Confederació Empresarial Espanyola de l'Economia Social, a escala nacional (CEPES).

Una primera definició és la recollida en la Charte de l'Économie Sociale, elaborada pel CNLAMCA i que es remunta a l'any 1980.¹³⁷ Consta de set articles en què es recullen els principis i les característiques comuns de les organitzacions. L'Economia Social es defineix com:

El conjunto de organizaciones que no pertenecen al sector público, funcionan de manera democrática con igualdad de derechos y obligaciones de los socios, y practican un régimen particular de propiedad y distribución de los beneficios, empleando los excedentes para ampliar la entidad y mejorar los servicios prestados a sus socios y a la sociedad. (Monzón, 2006:12)

Aquesta Charte va ser actualitzada l'any 1995 pel Conseil des Entreprises, Employeurs et Groupements de l'Économie Sociale (CEGES),¹³⁸ hereu, com ja hem apuntat més amunt, del CNLMCA.

L'any 1990, a Bèlgica s'elaborava l'informe del Conseil Wallon de l'Économie Sociale (CWES),¹³⁹ que considerava el sector de l'Economia Social:

Parte de la economía integrada por organizaciones privadas que comparte entre sí cuatro notas características: a) finalidad de Servicio a sus miembros o a la colectividad, antes que de lucro; b) autonomía de gestión; c) procesos de gestión democráticos; y d) prima-

¹³⁷ Per consultar el text complet: http://www.insee.fr/fr/insee_regions/alsace/themes/ch_dossier/cpad11/cpad11_charte.pdf.

¹³⁸ Per consultar el text complet: <http://www.cress-fc.org/index.php/economie-sociale-et-solidaire>.

¹³⁹ Des de l'any 2011, s'anomena Conseil Économique et Social de Wallonie.

cía de las personas y del trabajo sobre el capital en el reparto de las rentas. (Monzón, 2006:13)

L'any 2002, la Conferència Europea Permanent de Cooperatives, Mutualitats, Associacions i Fundacions (CEP-CMAF), institució europea que representa aquestes quatre famílies, i que actualment s'anomena Social Economy Europe, va elaborar la Carta de Principis de l'Economia Social. Els principis són els següents:¹⁴⁰

- Primacia de la persona i de l'objectiu social per sobre del capital; totes són empreses de persones excepte les fundacions que no tenen socis.
- Adhesió voluntària i oberta.
- Control democràtic executat pels seus membres.
- Combinació dels interessos dels seus membres i/o de l'interès general.
- Defensa i aplicació dels principis de solidaritat i responsabilitat.
- Autonomia de gestió i independència respecte dels poders públics.
- Utilització de la majoria dels excedents per a la consecució d'objectius a favor del desenvolupament sostenible, els serveis d'interès per als membres i l'interès general.

Una segona bateria de definicions prové de les institucions científiques que es dediquen a estudiar aquesta realitat i a elaborar-ne informes. Hem triat el CIRIEC-Espanya¹⁴¹ per la seva prolífica experiència en l'anàlisi i l'elaboració d'estudis sobre aquest sector. La comissió científica de CIRIEC, des de 1989, basant-se en els principis cooperatius i en la metodologia del Sistema Europeu de Comptes Econòmics Integrats i de la Comptabilitat Nacional, identifica dos subsectors de l'Economia Social (Monzón, 2010 i Chaves i Monzón, 2012):

1. Subsector de mercat integrat per empreses. Els seus trets fonamentals són els següents:
  - S'organitzen democràticament, és a dir, una persona, un vot.
  - La distribució de beneficis o excedents, quan es produeix, es desvincula del capital aportat pels socis i sòcies i es vincula a les activitats que duen a terme.
  - Habitualment, es creen per satisfer les necessitats dels seus socis mitjançant el principi *self-help*, és a dir, es dona la doble condició de soci i usuari de l'activitat.
  - Operen en el mercat venent els seus productes a preus significatius.
  - En aquest grup trobem les cooperatives i les mutualitats, grups empresarials de l'economia social, societats laborals —si la majoria dels seu capital social pertany als treballadors i treballadores—, moltes empreses d'inserció laboral i altres entitats de l'ES.
2. Subsector de no mercat, integrat per institucions privades sense ànim de lucre, majoritàriament, associacions i fundacions, però també altres formes jurídiques que ofereixen serveis, normalment, a persones en risc d'exclusió o socialment exclo-

¹⁴⁰ Font: http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/2007_08_20_FR_charte-2.pdf.

¹⁴¹ CIRIEC-Internacional, International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy és l'organització científica no governamental d'abast internacional que és referència acadèmica en l'estudi sobre Economia Social. Publica una revista de reconegut prestigi, *Annals of Public and Cooperative Economics*.

ses, i que poden comercialitzar en els mercats, però a preus econòmicament no significatius o de forma gratuïta. Els seus recursos provenen majoritàriament de donacions, quotes de socis, subvencions, etc. Conformen el que s'anomena tercer sector social.

Seguint Monzón (2010), les característiques comunes a ambdós sectors són les següents:

- Es tracta d'entitats privades no controlades pel sector públic.
- Tenen personalitat jurídica pròpia.
- Tenen autonomia de decisió i, per tant, controlen els seus òrgans de govern i totes les seves activitats.
- Existeix llibertat d'adhesió.
- El repartiment de beneficis, quan es fa, no respon a les quantitats de capital aportades, sinó a les activitats dels socis o participants.
- Desenvolupen una activitat econòmica per dret propi, amb la finalitat de satisfer necessitats. El capital és un recurs, no un fi; per tant, es diu que són organitzacions de persones, no de capitals.
- Són organitzacions democràtiques. En general, apliquen el principi d'una persona, un vot. El seus processos de presa de decisions sempre són democràtics i participatius. El poder de decisió correspon majoritàriament o exclusivament als socis. No és així en el cas d'algunes fundacions, que són organitzacions que pertanyen al subsector de no mercat.

En suma, en l' *Informe Economía Social en la Unión Europea*, elaborat per Chaves i Monzón (2012:18), s'estableix la següent definició d'ES:

Conjunto de empresas privadas organizadas formalmente, con autonomía de decisión y libertad de adhesión, creadas para satisfacer las necesidades de sus socios a través del mercado, produciendo bienes y servicios, asegurando o financiando, y en las que la eventual distribución entre los socios de beneficios o excedentes así como la toma de decisiones no están ligadas directamente con el capital o cotizaciones aportados por cada socio, correspondiendo un voto a cada uno de ellos, o se llevan a cabo en todo caso mediante procesos democráticos y participativos de toma de decisiones. La economía social también agrupa a aquellas organizaciones privadas organizadas formalmente con autonomía de decisión y libertad de adhesión que producen servicios no de mercado a favor de las familias, cuyos excedentes, si los hubiera, no pueden apropiarse los agentes económicos que los crean, los controlan o los financian.

Aquesta definició és la que reconeix el Consell Econòmic i Social Europeu (CESE).

CIRIEC ha impulsat a bastament la recerca científica en aquest àmbit i ha facilitat la tasca de divulgació d'aquesta realitat. Així, Monzón (2010:18) afirma:

El Manual de Cuentas Satélite de empresas de la Economía Social de la Comisión Europea y el Informe sobre la Economía Social en la Unión Europea del CESE, ambos elaborados por el CIRIEC, han resuelto, en lo esencial, el reconocimiento institucional de la Economía Social desde la perspectiva de la contabilidad nacional, integrando en un único concepto los principios históricos y valores propios de la Economía Social y la metodología de los sistemas de contabilidad nacional en vigor. Se trata de un concepto abierto y sujeto a debate, que inevitablemente presenta algunas fronteras borrosas (desde

luego no mayores que las de otros sectores institucionales de la contabilidad nacional) pero que es suficientemente coherente y robusto como para que ya se puedan cuantificar y hacer visibles de forma homogénea y armonizada internacionalmente, los principales datos agregados de las entidades pertenecientes a la Economía Social.

D'uns anys ençà, principalment a França i a Amèrica Llatina, però també al nostre país, un nombre creixent d'autors convenen a assenyalar que l'economia solidària va un pas més enllà que la tradicional economia social ja que el seu tret més definitori és la seva vocació de transformar el model econòmic imperant. Segons Laville (2005:9):

Más que un sector en sentido estricto, parece pues más apropiado evocar una perspectiva de economía solidaria definida como el conjunto de las actividades que contribuyen a la democratización de la economía, a partir de compromisos ciudadanos sabiendo que algunas de entre ellas, como el comercio equitativo, tienen una dimensión internacional. Tal movimiento multiforme de economía solidaria no tiene por objeto sustituir la acción estatal; tiene, al contrario, por objeto proponer formas de regulación política que buscan, en articulación con las regulaciones públicas, una reinserción de la economía en un proyecto de integración social y cultural.

Moltes d'aquestes organitzacions, sovint amb estructures menys formals que les tradicionals de l'Economia Social, han anat conformant xarxes o plataformes aglutinants que volen canviar les relacions econòmiques i que perceben aquest sector com un nou sistema econòmic i no com un subsistema. Convenim amb Del Río (2007) que l'ESS és la intervenció ciutadana conscient en els processos de producció de béns i serveis; i també amb Favreau (2005) que l'economia solidària forma part de les noves generacions de l'economia social. L'economia solidària aplica els valors de la democràcia a tot tipus d'activitats econòmiques, i per això és antagònica al capitalisme, i intenta a cada moment diligenciar aquesta contradicció privilegiant la democràcia (Singer, 2009).

Ens sembla prou evident que les nocions d'economia social i d'economia solidària convenen a operar des d'una racionalitat econòmica diferent, en la qual coincideixen, i que l'aspecte de la solidaritat reclamat per l'economia solidària en totes les fases del cicle econòmic és implícit en els principis recollits en les declaracions i definicions de l'economia solidària, anteriorment referenciades. Laville (2007) considera que el reconeixement i el desenvolupament de l'economia solidària és indissociable de compromisos de naturalesa sociopolítica.

La noció d'ESS permet posar de manifest les dues dimensions més característiques del sector, la socioeconòmica i la movimentista (Estivill, et al., 2013). O, com assenyalava Rincón (2012:24), "[l]os sujetos de la economía social y solidaria tienen distintas posibilidades de irse constituyendo (o no) alrededor de una identidad colectiva, a partir de discursos y prácticas que buscan formas de acceso a los recursos, de producción económica y reproducción de la vida incluyentes y alternativas a las hegemónicas".

En qualsevol cas, és imprescindible que, sigui quin sigui el concepte utilitzat, aquest tingui una certa folgança perquè pugui adaptar-se a un realitat canviant, complexa i multidimensional. Però, tot i aquesta desitjable permeabilitat del concepte, cal tenir cura a l'hora d'usar-lo i aplicar-lo, ja que la seva extensió acrítica i mancada de

rigor científic tot sovint facilita certes estratègies de màrqueting empresarial que solament pretenen millorar la imatge de l'empresa davant la societat, com en el cas de la responsabilitat social corporativa (Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, 2008).

En conclusió, tot i que evidentment sempre hi haurà iniciatives que no respondran a aquest perfil tan conscientment transformador i solidari, si el funcionament de l'organització obeeix als valors i principis ètics que s'enunciaran, ja seran candidates a participar en les polítiques de cooperació i desenvolupament que proposem en aquest treball.

La nostra aproximació abasta qualsevol forma col·lectiva sempre que presenti els trets d'identitat que tot seguit ressenyarem. Així doncs, ens centrarem en una aproximació més finalista i funcional, usant com a criteri delimitador la consecució d'aquestes fites. Dels textos analitzats i citats es desprenen uns trets bàsics, sempre tenint en compte les diferències específiques de cadascuna de les realitats particulars:

- Els valors que regeixen en aquest sector són els propis del cooperativisme des dels seus orígens: participació, igualtat, solidaritat, equitat i democràcia. Uns valors clarament crítics, enfrontats i alternatius als que regeixen en el món capitalista hegemònic, consistent en un individualisme competitiu que considera el lucre com a únic fi de l'activitat econòmica; el consum i la possessió de béns, com l'única via per assolir la felicitat, i el mercat, com a exclusiu mitjà per proveir béns i serveis; i consistent, així mateix, en un model productiu no participatiu, generador de desigualtats i espoliador, sense límit, dels recursos naturals. En definitiva, el sector és molt més que la conjunció d'experiències: es tracta d'un corrent crític amb la forma i els valors que imperen en els mercats (Guerra, 2004).
- En general, són, doncs, iniciatives que mostren una actitud crítica davant del model neoliberal; característica que justifica la inclusió en aquest sector de totes les organitzacions el funcionament de les quals posa de manifest aquesta pretensió alternativa i qüestionadora al model capitalista (Argudo, 2002). A la base d'aquesta lògica alternativa hi ha, segons Demoustier (2001), tres dimensions: la política, perquè vol fer diferentment; la social, perquè a la base hi ha una associació, i l'econòmica, perquè hi ha un acte d'emprenedoria. Laville (2005, 2007) hi afegeix la dimensió estratègica per la rellevància de les innovacions socioeconòmiques, tot i considerar que la dimensió política és la que singularitza aquest moviment, car el compromís ciutadà n'és el més destacable. Al nostre parer, l'actitud conscientment crítica d'aquestes entitats, inspirada pels valors suara esmentats, no solament contesta al model econòmic imperant, sinó que, alhora, exhorta a realitzar una praxi econòmica conscient i responsable, també a la ciutadania en general.
- Són entitats privades amb personalitat jurídica pròpia. Ara bé, l'evolució del sector permet constatar que, dia rere dia, neixen col·lectius menys formals però amb lògiques internes totalment convergents amb els valors que aquí identifiquem.
- El fet que es valorin les persones i no pas els capitals concedeix a aquests un sentit merament instrumental. La propietat acostuma a ser col·lectiva, raó per la qual la distribució d'excedents, en el cas que n'hi hagi, es realitza en funció de les tasques acomplertes pels socis i no en funció de les aportacions de capital.
- La majoria d'aquestes iniciatives articulen totes les seves activitats entorn de la satisfacció de necessitats humanes que no són cobertes adequadament ni pel sector privat convencional ni pel sector públic. Per això, molts autors, tot i la insuficient

estructuració social i econòmica d'aquestes organitzacions, coincideixen a atribuir-los el caràcter d'un tercer sector institucional (Chaves, 1999). Concretament, la seva finalitat principal és subvenir a les necessitats dels membres o socis i, de retruc, aconseguir condicions de vida dignes per a la comunitat o col·lectivitat on actuen. És, doncs, una economia al servei de l'ésser humà (i no del capital), imbricada en la comunitat i el territori i que cerca un desenvolupament sostenible, tant socioeconòmic com mediambiental. En efecte, són societats de persones, no de capitals, i, per tant, presenten un caire més humà que les empreses ortodoxes que tenen com a fi principal la recerca del lucre. Segons Coraggio (2009), aquest sector proposa formes organitzatives empresarials i de relació econòmica que trenquen amb les quimeres hegemòniques d'eficiència i competitivitat que generen greus desigualtats socioeconòmiques.

- Són entitats autònomes pel que fa a la gestió i a les decisions respecte a l'Estat i a altres entitats, tot i la possibilitat de rebre subvencions públiques o donacions privades. Els seus membres o socis tenen, també, llibertat d'adhesió i de baixa.
- Són organitzacions democràtiques: aquest és un dels principals trets distintius¹⁴² a l'hora de decidir qui integra el sector de l'ESS. La seva utilitat social rau en els seus valors democràtics i participatius, que s'apliquen a qualsevol nivell de l'empresa, en totes les decisions preses al seu si. En general, cada persona té un vot, independentment del que ha aportat com a capital a l'entitat, i moltes vegades les decisions s'hi prenen per consens. Les fundacions, en general, no compleixen aquest criteri.¹⁴³ Les empreses són elements constitutius de l'entramat social i, per aquest motiu, és no solament desitjable, sinó fins i tot exigible que els valors que defensen i defineixen aquesta societat siguin apropiats per al sector empresarial. Les empreses de l'ESS aconsegueixen aquest objectiu democratitzador i participatiu. Per tant, tot i que actuen sovint en el mercat, el modifiquen, ja que les seves regles de funcionament democràtiques són radicalment oposades a les normes emblemàtiques de l'economia de mercat.
- La seva activitat principal és econòmica i, per tant, per tal de sobreviure com a iniciativa, han de combinar necessàriament la utilitat social i la viabilitat econòmica. Tot i que no tenen com a fi central la generació de beneficis, és imprescindible que generin el volum d'ingressos necessari per a la seva continuïtat.

Per concloure aquest apartat, podem constatar que tots els trets que hem citat conformen una espècie de segell d'identitat de les organitzacions de l'ESS. Pérez Quintana (2010) assenyala que cap entitat satisfà tots els trets detallats i que, a la vegada, cap d'aquests trets és satisfet per totes les entitats. De ben segur, algunes en promouen més un que un altre en el seu funcionament, cosa que palesa la diversitat del sector.

Esdevé cabdal que el punt de trobada de totes aquestes iniciatives de l'ESS siguin els seus valors i principis. Com assenyala Demoustier et al. (2006:17):

¹⁴² CIRIEC considera que hi ha una excepció, les empreses del tercer sector d'acció social, que, tot i que no tenen una estructura democràtica, hi són incloses perquè subministren béns preferencials o d'interès general.

¹⁴³ Com assenyala Draperi (2007), les fundacions d'empreses són organitzacions que gestionen fons amb un esperit filantròpic. Això no implica *per se* que puguin ser considerades dins la categoria d'Economia Social.

Més que les fronteres, es tractaria de posar en evidència un contínuum que tingués en compte la diversitat de les organitzacions i la possibilitat d'aliances entre la vella i la nova economia social, entre economia cooperativa i economia associativa, entre economia social de mercat i economia social de no mercat [...]. Amb l'objectiu que una identitat i una força comunes siguin la font de proposicions per a la construcció d'una Europa democràtica i solidària en moviment i no d'una Europa segmentada i purament competencial (Traducció pròpia del francès).

En definitiva, allò vertaderament important, més que no pas remarcar les possibles diferències de detall entre les formes que prenen les noves iniciatives de l'ESS i les que tenien en el seu origen, és emfatitzar les evidents continuïtats entre unes i altres per tal d'assolir l'objectiu comú d'una societat democràtica i solidària.

3.2. Fotografia del sector

En aquest punt, estudiarem alguns elements del sector que ens permetran copsar l'estat actual d'aquestes empreses. N'analitzarem els aspectes qualitatius, que són, com ja hem apuntat, els més rellevants i els que més ens interessin, però també exposarem les xifres que representen el sector.

3.2.1. Categories d'entitats

Tradicionalment, com ja hem assenyalat, les entitats que han format part de l'anomenada economia social han estat les cooperatives, les mutualitats i les associacions, i més tard s'hi van afegir les fundacions. Així mateix, en l'ESS hi tenen cabuda altres formes jurídiques i organitzacionals. Aquí ens centrarem a descriure de manera molt succinta les estructures més formals, així com a identificar les possibles formes que actualment tenen les entitats de l'ESS i que no s'ajusten a les més institucionalitzades. Seguint CEPES,¹⁴⁴ García Jané (2009), Monzón i Atuñano (2010), i el Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya (2001), que va editar el Llibre Blanc de l'Economia Social a Catalunya, les formes organitzacionals més habituals són les següents:

- Les cooperatives són l'actor principal del sector. Es tracta d'associacions de persones que intenten satisfer les seves necessitats en comú, autogestionant la seva feina de manera democràtica. La propietat de l'empresa és conjunta i la seva identitat es basa en uns valors cooperatius recollits en diferents regulacions —que presentem més avall. L'any 2011 hi havia 22.022 cooperatives, principalment de les branques agràries, de consum, de crèdit, d'ensenyament o d'habitatge, entre d'altres. Per tant, en gairebé tots els sectors econòmics està present aquesta figura empresarial col·lectiva.
- Les mutualitats són entitats sense ànim de lucre, d'estructura i gestió democràtiques. Es formen quan unes persones voluntàriament s'uneixen per poder accedir a uns

---

¹⁴⁴ Font: www.cepes.es.

serveis. Apliquen el principi self-help. La seva funció és cobrir eventualitats transformant riscos individuals en riscos col·lectius i solidaris. Hi ha dos grans grups: les mútues de salut i previsió social i les d'assegurances. L'any 2011, a l'Estat espanyol hi havia 402 mutualitats amb 1.391 treballadors. A Catalunya estan representades a la Federació de Mutualitats de Catalunya.

- Les societats laborals existeixen només en la legislació mercantil espanyola. Els treballadors són propietaris majoritaris del capital de l'empresa i cap soci no pot tenir més del 33% del capital social, excepte si es tracta d'una entitat pública o sense ànim de lucre. El seu funcionament és democràtic, apliquen el principi que cada persona té un vot, però, a més, en les decisions estratègiques es necessita consens. Les relacions laborals dels socis han de ser de temps indefinit. Els seus fonaments teòrics són semblants als de les cooperatives. L'any 2011, al territori espanyol hi havia 13.465 societats laborals, que donaven feina a 74.438 persones.
- Els centres especials de treball són empreses que, principalment, promouen l'ocupació de persones amb discapacitat. El nombre de persones discapacitades ocupades no pot ser inferior al 70% del total de treballadors. A Catalunya estan representades per la Federació de Centres Especials de Treball de Catalunya, FECETC. A l'Estat espanyol, l'any 2011 hi havia un total de 490 centres que ocupaven 28.300 treballadors amb discapacitat.
- Les empreses d'inserció són empreses que tenen com a objectiu fonamental la inserció sociolaboral de persones amb risc d'exclusió. Funcionen com a estructures d'aprenentatge laboral temporal. La inserció laboral pot ser en la pròpia empresa, en altres empreses o a través de l'autoocupació. Conserven la lògica empresarial però conjugant-la amb mesures d'inserció sociolaboral. L'any 2011, hi havia a l'Estat espanyol 200 empreses ocupant al voltant de 4.000 treballadors. A Catalunya s'agrupen en la Federació d'Empreses d'Inserció de Catalunya (FEICAT).
- Les associacions són agrupacions de persones que, voluntàriament, s'uneixen per una finalitat comuna. No tenen ànim de lucre i acostumen a funcionar democràticament. Són les d'acció social les que formen part de l'ESS. Els seus serveis s'orienten a la infància, la joventut, la gent gran o les persones amb discapacitat, que són les principals beneficiàries dels serveis. A l'Estat espanyol, l'any 2011 hi havia 11.000 associacions en què treballaven 200.000 persones.

CEPES també hi inclou les confraries de pescadors, que representen els interessos d'aquest sector i que actuen com a òrgans de consulta i de col·laboració de les administracions competents en matèria de pesca marítima i d'ordenació del sector pesquer. També existeixen grups empresarials creats, fonamentalment, per les cooperatives i les mutualitats o fundacions.

Noves experiències i iniciatives han sorgit, les quals han depassat aquestes estructures més formals, per tal de donar resposta a noves demandes socioeconòmiques i a noves sensibilitats de la societat civil, que cerca noves maneres d'organitzar-se. Les més destacables són les xarxes d'intercanvi de productes, moltes de les quals no utilitzen la moneda en curs legal, i que es basen en l'intercanvi multirecíproc. La Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (XES) integra moltes d'aquestes iniciatives, i també moltes empreses del sector amb una forma més tradicional, però totes comparteixen una visió transformadora de les formes de treballar, de consumir, d'invertir, i treballen en xarxa per complir els seus propòsits.

3.2.2. Sectors i àmbits socioeconòmics d'actuació

Com acabem d'apuntar, es tracta d'un sector en què convergeixen realitats tradicionals i realitats emergents. Principalment, es dedica a activitats relacionades amb la satisfacció de les necessitats, normalment dels seus membres, però també de la comunitat on l'entitat actua i interacciona. Ja hem vist que, des dels seus inicis, aquest tipus d'entitats intentaven subvenir a necessitats humanes, i aquest objectiu no només continua present, sinó que, a hores d'ara, s'està revitalitzant.

Actualment, el sector amalgama àmbits que fins fa poc eren invisibles, però que susciten un interès creixent; entre els quals hi ha iniciatives relacionades amb el comerç just, el medi ambient, el desenvolupament rural, serveis de proximitat, informació alternativa, bescanvi o finances ètiques, entre d'altres. Favreau (2003) i Laville (2009a) assenyalen altres sectors puixants, com ara les iniciatives entorn de la formació per a la feina, les empreses d'inserció socioprofessional, les iniciatives de serveis de proximitat, com la restauració popular, l'ajut a domicili o el lloguer social, fruit d'iniciatives locals. La munió d'experiències, doncs, és gran, i aquestes empreses es poden trobar pràcticament en qualsevol sector econòmic. Tanmateix, donar resposta a les necessitats més primàries de les persones com ara habitatge, salut, crèdit, estalvi o cultura —és a dir, serveis socialment necessaris i molt vinculats al concepte de desenvolupament humà sostenible— continua sent la raó de ser de moltes d'aquestes iniciatives (CEPES, 2013).

En definitiva, una multitud d'experiències arrelades en un territori i amb vocació de satisfer necessitats, tant dels membres de l'organització com de la col·lectivitat amb què interaccionen. Per tant, es constitueixen en un pol d'utilitat social que es va diversificant per atendre els nous àmbits d'actuació que sobrevenen amb el pas del temps.

3.2.3. Funcions

Les funcions que s'atribueixen al sector són principalment d'índole social, però també, i més particularment, de caràcter econòmic. Hi ha un ampli reconeixement que l'ESS, des dels seus orígens, ha intentat donar resposta a les demandes socials de diferents agents econòmics.¹⁴⁵ Les principals funcions de caràcter més marcadament socioeconòmic que hem identificat són les següents:

1. Procuren una ocupació estable. Val la pena fer dues consideracions respecte a la qualitat de l'ocupació. La primera és que l'ocupació en el sector no està tan relacionada amb les fases del cicle econòmic, fet que coadjuva al manteniment de llocs de treball en èpoques de crisi. Com apunten Díaz i Marcuello (2010), l'ocupació a les cooperatives no es veu tan afectada per les fluctuacions del producte interior brut (PIB) com la de la resta de sectors, i per això, en èpoques de disminució de l'activitat econòmica, el nombre de llocs de treball destruïts és comparativament inferior. Un altre fet que reafirma aquesta major estabilitat és que les experiències

---

¹⁴⁵ Com assenyalen Chaves, Monzón i Zaragoza (2013), al segle XIX es van crear les societats precursors de la Seguretat Social per cobrir riscos laborals. I, més recentment, les empreses d'inserció laboral o els centres especials de treball, per intentar solucionar els problemes d'accés al món laboral.

d'ocupació continuada en aquest sector són majors que en les empreses mercantils, segons es desprèn d'un estudi realitzat per CEPES (2013). La segona és que la jornada parcial és menys habitual que en la resta d'empreses; concretament, el 18,7% de les persones treballadores en el sector fan la seva activitat a temps parcial, davant del 27,5% de les societats limitades. La tercera és que les diferències salarials no són tan accentuades entre els treballadors i treballadores de diferents categories.¹⁴⁶ D'aquestes constatacions s'infereix que l'ocupació del sector és més estable i més igualitària entre el col·lectiu de treballadors i treballadores.¹⁴⁷

2. Contribueixen a fomentar el debat sobre qüestions noves que preocupen a una part important de la població i de les quals les institucions públiques no es fan ressò. Són, per exemple, les qüestions mediambientals, el comerç just o la banca ètica. Per tant, susciten una consciència crítica envers aquells aspectes que les empreses mercantils lucratives no consideren del seu àmbit d'actuació, car no albiren cap possibilitat de lucrar-se en aquests nous àmbits.
3. Gràcies al sector, d'una banda, col·lectius de persones que, en principi, estarien excloses del mercat laboral poden integrar-s'hi, i de l'altra, es genera riquesa, ja que ofereix serveis socials que es troben en contínua expansió. Aquestes empreses faciliten la incorporació al món laboral dels col·lectius més desafavorits: dones majors de 45 anys, persones majors de 55 anys, persones amb discapacitat o en situació d'exclusió social i amb baixa qualificació (CEPES, 2013).
4. Són un actor estratègic en el procés de desenvolupament regional i local. Al Quebec, per exemple, consideren el sector un important actor econòmic i part integrant de l'estratègia del govern regional i local per al desenvolupament de l'empresa, la lluita contra la pobresa, la creació d'ocupació i l'oferta de nous serveis que responguin a les necessitats col·lectives (Favreau, 2003). Les entitats de l'ESS, com a resultat de les seves pràctiques democràtiques i participatives, atorguen un paper principal a la societat civil del territori pel que fa a la determinació, el control i l'evolució del model econòmic de desenvolupament. Es tracta d'un model de desenvolupament des de baix, dinamitzat per l'afany de reactivació econòmica dels emprenedors i emprenedores vinculats al territori que, aprofitant els recursos humans i econòmics locals, estimulen iniciatives de desenvolupament de caire endogen en què conflueixen les dimensions locals i socials (Juste, Gómez García i Fernández Arufe, 2011). Bel Duran i Ausín (2007:65) assenyalen que:

Las sociedades cooperativas se convierten en empresas idóneas para conseguir los objetivos en materia de desarrollo. La participación de los socios en todos sus procesos,

¹⁴⁶ Font: www.gencat.cat/empresaiocupacio.

¹⁴⁷ L'any 2011, CEPES va elaborar un estudi sobre l'impacte socioeconòmic de les entitats de l'economia social. Comparava aquestes empreses amb les societats mercantils —la mostra estava composta per més de 13.000 empreses. L'estudi analitzava què passaria si les empreses de l'economia social es comportessin com les mercantils lucratives i perdessin els seus principis. En aquest supòsit, alguns efectes serien els següents: al voltant de 158.000 treballadors amb dificultats d'accés al món laboral perdrien la feina; uns 68.000 treballadors a temps complet es veurien obligats a treballar a jornada parcial; prop de 156.000 treballadors veurien disminuït el seu sou i es perdrien entorn de 59.000 llocs de treball en zones rurals. Informe sencer a: http://www.cepes.es/publicacion_cepes=78.

el cumplimiento de los principios cooperativos y el asentamiento de estas empresas en las zonas rurales son las claves iniciales para reconocerles un papel fundamental en el desarrollo de los territorios.

Es tracta de noves formes de governabilitat territorial vertebrades entorn de les aspiracions dels seus habitants (Favreau, 2005). Aquesta mobilització de recursos locals és determinant perquè siguin les mateixes persones les protagonistes dels processos de desenvolupament i de millora de la qualitat de vida als seus territoris, i contribueix així a apoderar-les.

5. En prioritzar la persona per sobre del capital, fet que es posa de manifest en l'aplicació dels valors citats, l'ESS assumeix un paper primordial en la transformació cultural imprescindible vers una societat més plural, participativa, democràtica, justa i solidària. L'ESS promou una distribució de la riquesa equitativa i un estil de vida respectuós amb el medi. Hi ha una identificació de desenvolupament local i economia social amb desenvolupament sostenible (Juste, Gómez García i Fernández Arufe, 2011). En suma, el sector subsumeix les seves accions al bon viure de les col·lectivitats, considerant les dimensions humana, social i mediambiental.
6. Per tot el que acabem d'exposar, l'ESS contribueix inexorablement al reforçament de la democràcia i l'equitat econòmica a través, per exemple, del foment de la igualtat de gènere, la participació més igualitària de la renda o la participació dels socis en les decisions que afecten l'empresa. En les empreses convencionals, les diferències salarials entre homes i dones són més favorables als homes que en les empreses d'ESS. Tot i que en aquestes també hi ha diferències, no són tan grans. Així mateix, s'observa menys disparitat en les trajectòries laborals entre homes i dones que en el sector privat convencional (CEPES, 2013). Com més gran és l'organització, més elevada és la presència de les dones, i en les empreses de més de 50 treballadors arriba a superar la dels homes (Ribas, 2005). Un estudi realitzat per la Junta d'Andalusia i CEPES-Andalusia (2011) sobre les empreses d'ESS en aquesta comunitat autònoma palesava que faciliten la participació activa de les dones en càrrecs de responsabilitat i decisió i un procés de feminització en la creació de petites empreses, és a dir, les fórmules d'ESS han permès a les dones l'accés i la promoció a llocs de responsabilitat. Tot i aquest reconeixement, Ribas (2005) apuntava que aquestes entitats no corregeixen les desigualtats laborals per raons de sexe, si bé duen a terme moltes iniciatives amb l'objectiu de promoure una major equitat.

Aquestes funcions les reconeixia l'ONU en el seu missatge oficial de l'Any Internacional de les Cooperatives 2012,¹⁴⁸ en què subratllava la contribució de les cooperatives al desenvolupament socioeconòmic i el seu impacte en la reducció de la pobresa, la creació d'ocupació i la integració social.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Font: <http://www.un.org/es/events/coopsyear/>.

¹⁴⁹ Des de 1995, se celebra el Dia Internacional de les Cooperatives. Cada any, el president de Nacions Unides proclama un missatge. El del 2013 va ser: "Vivimos tiempos de incertidumbre mundial. [...] En el transcurso de las actuales crisis económicas y financieras mundiales, las cooperativas financieras han demostrado su fortaleza y resiliencia, en beneficio de sus miembros, empleados y clientes". Font: <http://www.un.org/es/events/cooperativesday/>.

García Serrano (2011:10) sintetitza molt adequadament el que acabem de ressenyar quan exposa que “[l]os ámbitos donde mayor consenso científico, social y político existe en cuanto a reconocimiento de aportaciones de valor añadido social de las entidades de este ámbito son el empleo, la cohesión social, la oferta de servicios públicos y comunitarios, la generación de tejido social y económico, el desarrollo de la democracia, la innovación social y el desarrollo local”.

Per tant, l'ESS crea noves formes organitzacionals que satisfan millor les aspiracions d'autogestió dels treballadors i treballadores, i aquests, arrelats al territori, innoven per satisfer necessitats humanes i socials que els són properes. Tot això, juntament amb la distribució més equitativa de la riquesa, la subordinació de l'activitat econòmica a les necessitats socials, la inclusió dels valors democràtics i solidaris al si de les empreses i el respecte per l'entorn natural, origina cohesió social en els territoris i enfortiment de la democràcia econòmica.

3.2.4. Xifres del sector

Tot i que els elements quantitatius no són rellevants per al nostre estudi, sí que és important aproximar-nos, ni que sigui sumàriament, al que representa aquest sector quant a ocupació, nombre d'entitats i altres indicadors quantitatius. És important fer-ho per subratllar el pes que aquesta realitat factual va adquirint progressivament. No es tracta, com veurem, d'experiències aïllades, sinó que el sector es va configurant com un tot que permet incardinar aquestes organitzacions al desenvolupament de la societat. Cal, doncs, potenciar aquestes iniciatives per entroncar-les en el temps i en l'espai i articular així processos de desenvolupament sota la bandera dels valors que els són connaturals. El fet que les xifres d'aquest sector siguin lluny de les de l'economia dominant no constitueix cap inconvenient per al nostre estudi, ja que, com hem assenyalat en el capítol precedent, tan important és el resultat com el camí, i en aquest camí, els valors són alhora fi i mitjà. Les diferents xifres que s'han trobat sobre una mateixa realitat demostren que és peremptòria una conceptualització clara del sector que permeti elaborar les estadístiques necessàries per fer-ne visible la rellevància, tant econòmica com social.

Cal començar apuntant que aquest sector té una importància molt diferent segons els països o territoris. La tradició, les circumstàncies de cada societat, el tarannà dels habitants d'un territori, les forces públiques i altres factors contribueixen a accentuar aquestes diferències. Així, per exemple, en els nous països que s'han incorporat a la UE, aquesta realitat té unes xifres menys importants que en els antics membres, on representa entre un 9 i un 11% de la població activa (Rosemblatt, 2013). A l'Amèrica Llatina, el moviment té molt suport popular i una important presència en molts sectors. En qualsevol cas, d'uns anys ençà, el creixement del sector ha estat sostingut en la majoria de països.

Pel que fa al nombre d'empreses, el sector representa el 10% del PIB de la UE, amb dos milions d'empreses (143 milions de cooperativistes, 108 milions de socis i 120 milions de mutualistes). El 2,54% de les persones ocupades en aquest sector a la UE-15 treballen en mútues; el 30,26%, en cooperatives, i el 67,20%, en associacions, fundacions i altres entitats similars. Els percentatges a la UE-27 són molt semblants: el

2,57% treballen en mútues; el 32,19%, en cooperatives i el 65,24%, en associacions, fundacions i altres (Jeantet, 2006).

Entre el 2009 i el 2010, pel que fa a l'ocupació, les entitats de l'Economia Social representaven, de mitjana, el 7% del treball remunerat de la UE (aproximadament, 14,5 milions de persones; 14.128.134 només entre cooperatives, mútues i associacions). Emperò, hi ha països com Suècia, Bèlgica, França, Itàlia i els Països Baixos on el treball assalariat d'aquestes entitats pot arribar a representar entre el 9% i l'11,5% del total. Si fem referència només a les cooperatives, a la UE donen feina a 4,7 milions de persones. Un altra dada rellevant és que més del 50% de la ciutadania europea està agrupada en associacions (Monzón i Chaves, 2012).

A l'Estat espanyol, l'ocupació conjunta del sector arriba al milió i mig de persones, però és responsable del manteniment de més de dos milions de llocs de treball. Les cooperatives, a finals de 2010, donaven feina a 290.000 persones, un 1,5% de la població ocupada.¹⁵⁰ Dins del sector de les cooperatives, destaca la importància de les de treball associat, que representen el 48,56% del total de llocs de treball directes d'aquestes entitats. És rellevant el paper de les cooperatives agràries, amb 90.308 llocs de treball directes, el 19,77% del total, i el de les cooperatives de consumidors i usuaris, amb 65.618 persones treballadores, el 14,36% del total (Consell Econòmic i Social de Barcelona, 2013). En xifres absolutes, el sector de mercat agrupa 48.000 empreses, 10 milions de socis i 600.000 llocs de feina; suposa el 5,44% de la població activa i el 6,14% de la població ocupada. La seva producció representa entre el 4% i el 6% del PIB. Pel que fa al sector de no mercat, les associacions i les fundacions privades al servei de les llars suposen el 37,82% i el 4,19%, respectivament, del total de l'ocupació del sector. Les persones que treballaven en associacions l'any 2008 suposaven el 2,37% de la població ocupada (Monzón, Antuñano i Marco, 2010 i Monzón, 2010).

Val a dir que moltes de les noves iniciatives integrades en l'economia solidària, que funcionen amb unes estructures organitzatives menys formals que les de grans famílies de l'economia social tradicional, molts cops no estan reflectides en aquestes dades estadístiques. Tot i el biaix que això podria suposar, les xifres recollides reflecteixen la importància del sector pel que fa a l'ocupació generada i a les persones que es mobilitzen al seu voltant.

3.2.5. Reconeixement legal i institucional

Aquest reconeixement depèn de la història que hagi viscut el sector en el territori on està ubicat, del dinamisme i militància dels seus actors i de la voluntat de les institucions públiques locals, regionals, nacionals i, en el nostre cas, europees. Atès l'auge de l'ESS, el seu reconeixement legal per part de les autoritats polítiques està creixent, tant a les nostres contrades com a la resta del continent europeu, si bé es mantenen les distàncies, evidentment, entre les diferents realitats nacionals.

Els textos constitucionals de molts països reconeixen l'especificat de les entitats d'ESS, com la Constitució espanyola, que ho fa en l'article 129.2. El primer país que li

---

¹⁵⁰ Font: Ministeri d'Ocupació i Seguretat Social, <http://www.empleo.gob.es>.

va atorgar un estatut polític i jurídic va ser França, l'any 1981, amb la creació de la Delegació Interministerial per a l'Economia Social. En aquest país, l'ESS està molt arrelada en les estructures regionals i municipals, i el bagatge d'aquestes iniciatives és llarg. La designació, l'any 2012, d'un ministre delegat per a l'Economia Social així ho palesa. Ja hem comentat que la identificació de l'Economia Social com a tal va començar a França amb la creació del CNLAMCA a la dècada dels setanta. Per tant, ha estat i continua sent un dels països europeus on el debat sobre el sector és més viu.

L'Estat espanyol va incorporar el terme a la legislació amb l'aprovació, l'any 2011, de la Llei d'Economia Social. La majoria de països de la UE, excepte els nous països membres, reconeixen legalment diferents formes jurídiques i organitzacionals de l'ESS. Chaves i Monzón (2012) destaquen les diferències entre els països europeus pel que fa a aquest reconeixement. Apunten que països com Espanya, Itàlia o França tenen una inflació quant a legislació; i que d'altres, com el Regne Unit o Dinamarca, no disposen d'una llei general sobre cooperatives.

En l'àmbit de la UE, les diferents institucions han reconegut aquesta realitat d'una manera o d'una altra. Sense ànim de ser exhaustius, comentarem alguns dels esforços esmerçats en aquest sentit. És evident que les iniciatives en aquest àmbit van variant amb el pas del temps i que existeixen accions conjunturals, però, en qualsevol cas, tracen una tendència creixent del reconeixement del sector.

El Tractat de Roma ja reconeixia les cooperatives com una forma diferent i peculiar en relació amb la resta d'empreses. L'any 1989, la Comissió Europea va publicar una comunicació amb el títol "Les empreses de l'economia social i la realització del mercat europeu sense fronteres". Endemés, des d'aquell any, s'han anat celebrant regularment diverses conferències europees al voltant d'aquest sector. En totes se n'ha reconegut el valor com a cohesionador de territoris, com a agent de desenvolupament local i com a generador d'utilitat social. Diverses direccions de la Comissió Europea estan implicades en aquesta qüestió en major o menor grau. El 1989, la Comissió va crear la Unitat d'Economia Social de la DG XXIII (Alfonso, 2010). Existeix també el Grup Europeu d'Experts en Emprenedoria Social (GECES), amb representants de tots els països de la UE i amb la missió d'assessorar la Comissió Europea sobre aquest àmbit. S'ha creat, en el marc de la Iniciativa d'Economia Social, la Social Business Initiative (SBI) per col·laborar amb la UE fins al 2016. I l'any 2011 va llançar la Iniciativa per a l'Emprenedoria Social.¹⁵¹

El món acadèmic europeu va elaborar, a l'octubre de l'any 2010, una carta titulada *De les paraules a l'acció: suport a les cooperatives i a les empreses socials per una Europa més integradora, sostenible i pròspera*, que, juntament amb l'Informe Toia —ens hi referirem més endavant— i el dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu (CESE), titulat *Diferents tipus d'empresa*, va revifar l'interès per aquesta realitat. També s'ha creat un manual per a l'elaboració dels comptes satèl·lit de les empreses de l'Economia Social a fi d'obtenir dades del sector (Chaves i Monzón, 2012). L'any 2011, la Comissió va publicar una comunicació titulada *Acta del Mercat Únic. Dotze prioritats per estimular el creixement i reforçar la confiança. Junts per un nou creixement*, en què

¹⁵¹ Al gener de 2014 va tenir lloc, a Estrasburg, una trobada de més de dues mil persones vinculades al sector de l'ESS. L'esdeveniment es titulava: *Emprenedors socials: preneu la paraula*.

s'afirma que es pretén “afavorir el desenvolupament d'aquelles empreses que, més enllà de la legítima recerca del benefici econòmic, decideixin perseguir també objectius d'interès general que potenciïn millores socials, ètiques o mediambientals” (Chaves i Monzón, 2012:108).

El Parlament Europeu, juntament amb el CESE, també s'ha afanyat a reconèixer el sector a través d'informes i resolucions. L'any 1990 va crear l'Intergrup sobre Economia Social —reunions informals en què els diputats es reuneixen per tractar un afer concret— i ha instat en diverses ocasions la Comissió a respectar l'ESS. L'any 2009 va aprovar un informe sobre economia social, l'Informe Toia,¹⁵² que recollia la necessitat de reconèixer el sector com un actor clau per aconseguir els objectius que planteja l'Estratègia de Lisboa sobre creixement sostenible i plena ocupació. L'any 2010 va aprovar una resolució en què exhortava la UE i els estats membres a tenir en compte la diversitat de formes d'empresa presents en el sector de l'Economia Social en les futures polítiques d'ocupació (CEPES, 2010)¹⁵³. L'any 2013 va aprovar una resolució sobre la contribució de les cooperatives a la superació de la crisi.¹⁵⁴

El CESE —òrgan consultiu— també ha publicat diferents informes i dictàmens sobre la qüestió. L'any 1986 va patrocinar una conferència europea de l'Economia Social, i ha aprovat dictàmens com la iniciativa a favor de l'emprenedoria social (Dictamen Guerini); la proposta de reglament sobre els fons d'emprenedoria social europeus (Dictamen Rodert); el dictamen sobre diferents tipus d'empresa i, l'any 2011, un de titulat Esperit empresarial social i les empreses socials (Alfonso, 2010).

L'ESS és inclosa per algunes de les iniciatives que s'han previst en el marc de l'Estratègia Europa 2020,¹⁵⁵ que pretén aconseguir un creixement intel·ligent, sostenible i integrador. També és considerada en el pressupost europeu per al període 2014-2020 (Monzón i Chaves, 2012).

Val a dir, però, que aquest reconeixement legal ha estat promogut per les plataformes dels col·lectius membres del sector, que s'han anat agrupant i han actuat, quan els ha estat possible, com a interlocutors de les institucions públiques. Aquests òrgans representatius tenen, majoritàriament, caràcter sectorial; però no només, ja que el treball en xarxa va guanyant espais tant a escala local com a escala internacional. Alguns exemples són Eurocoop, creada l'any 1957 i que representa les cooperatives de consumidors europees, o la Confederació de Cooperatives Agràries de la UE (COGECA), creada l'any 1959. La majoria d'aquests òrgans són membres de Social Economy Europe, creada l'any 2008 i hereva de la Conferència Europea Permanent de Cooperatives, Mutualitats i Associacions (CEP-CMAF), interlocutora europea de màxim nivell creada l'any 2000.

A més de la UE, altres institucions internacionals reconeixen el paper de l'ESS, com les Nacions Unides i l'Organització Internacional del Treball (OIT). Per citar només

¹⁵² Per consultar l'informe: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2009-0015+0+DOC+PDF+V0//ES>.

¹⁵³ Font: <http://www.cepes.es/noticia=68>.

¹⁵⁴ Per consultar la resolució: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0222+0+DOC+XML+V0//ES&language=ES>.

¹⁵⁵ Per consultar la iniciativa: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/flagship-initiatives/index_es.htm.

algunes de les nombroses iniciatives: l'Institut de Recerca de les Nacions Unides va celebrar una conferència, al maig de l'any 2013, sobre el potencial i els límits de l'ESS; l'OIT, el 2012, va llançar el pla d'acció per a la promoció de les empreses i organitzacions d'ESS, en què es reconeix que "la economía social y solidaria desempeña un papel significativo y creciente en la economía real mediante la provisión de empleo, protección social y otros beneficios sociales y económicos" (Di Meglio, Gasser i Diop, 2011:4).

També s'han creat altres xarxes, entre les quals cal destacar la Xarxa Euromediterrània de l'Economia Social (ESMED), fundada l'any 2000 per Portugal, França, Espanya, Itàlia i Grècia i a la qual es van adherir, l'any 2004, les entitats representatives del sector al Marroc i a Tunísia; o la Xarxa Europea de Ciutats i Regions de l'Economia Social (REVES), creada amb l'objectiu de relacionar els ajuntaments i les entitats regionals amb els actors econòmics i socials. Ja hem citat CIRIEC-Internacional, que va ser creada l'any 1947 per un economista francès i que agrupa setze països amb l'objectiu de promoure la informació, la recerca i la difusió de treballs i estudis entorn d'aquelles activitats econòmiques que cerquen servir l'interès general, entre les quals hi ha les de l'ESS. I la Xarxa Intercontinental per a la Promoció de l'Economia Social i Solidària (RIPESS), que té la intenció de vincular les xarxes d'arreu.

Així, aquestes i altres iniciatives al si de la UE i dels seus estats membres l'han convertit en adalid de l'ESS en l'àmbit del continent europeu. També al continent americà hi ha un fort moviment en aquest sentit, i els actors són molt bel·ligerants per tal de ser reconeguts. Al Quebec hi ha un fort reconeixement públic del sector, amb importants iniciatives conjuntes que van donar lloc, l'any 1996, al Chantier de l'Économie Sociale (Bouchard i Lévesque, 2010). Al continent llatinoamericà existeix un fort debat al voltant d'aquesta realitat i s'hi desenvolupen nombroses iniciatives.

Constatem, doncs, que l'efervescència de l'ESS es manifesta arreu i que els actors protagonistes lluiten —creiem que reeixidament— pel seu reconeixement, tant per part de les institucions públiques com per part de la societat civil. No obstant això, queda un llarg camí a recórrer per tal d'aprofitar tot el potencial de l'ESS i perquè el sector sigui visible i reconegut per una part cada cop més gran de la població.

3.3. Anàlisi de fortaleeses, febleses, oportunitats i amenaces de l'Economia Social i Solidària

En aquesta part ens proposem de determinar quines són les febleses i fortaleeses del sector, i quines són les amenaces i oportunitats de l'entorn que hi conflueixen actualment. Aquest tipus d'anàlisi està més orientada a l'àmbit empresarial lucratiu, però aplicar-la en aquest sector ens permet sintetitzar tots els elements que interaccionen amb les organitzacions del sector i obtenir-ne una perspectiva panoràmica. Aquesta informació és imprescindible per analitzar aquestes realitats, que són heterogènies però que presenten nombrosos trets comuns i que, per tant, conformen un conjunt sovint susceptible de ser analitzat com un tot.

Començarem per l'anàlisi interna del sector; evidentment, hi ha haurà organitzacions la realitat de les quals no quedarà reflectida en tots els factors que enumerarem, però de ben segur que la majoria estan afectades per més d'un. Aquesta anàlisi és

cabdal per tal de fonamentar la nostra hipòtesi, ja que, si proposem que les empreses de l'ESS siguin actors de les polítiques de cooperació descentralitzada, hem de considerar-ne aquells elements que els ho permeten ser de manera responsable i eficient, i aquells altres que caldria que superessin.

En primer lloc, descriurem les fortaleeses que el sector, en el seu conjunt, presenta.

1. Les empreses de l'ESS són generadores d'ocupació, capaces de mantenir-la en el temps, i creadores de noves formes de treball. Aquest tipus d'empreses són més resistents als embats de les crisis pròpies del sistema capitalista, i, per tant, actuen com a estabilitzadors en aquestes èpoques de crisi (Carreras, 2008). Per diferents motius, les petites i mitjanes empreses (PIMES), tot i que en molts casos tenen la mateixa grandària que les empreses de l'ESS, pateixen molt els períodes de recessió econòmica i, com a conseqüència, de vegades han de reduir les plantilles o fins i tot acaben fent fallida.

Alguns dels motius que conflueixen perquè es produeixi aquesta resiliència del sector de l'ESS són els següents: la capacitat d'innovar per adaptar els seus productes a les noves necessitats o per crear-ne de nous; la diversificació productiva en el territori o l'assumpció compartida dels riscos empresarials. D'aquest fet es deriven evidents beneficis, com ara la millora de la competitivitat i l'eficiència. Aquesta resistència s'evidencia en dades numèriques; així, per exemple, en el període 2008-2012, l'ocupació en l'àmbit cooperatiu va experimentar una disminució del 9%, davant la caiguda d'un 19% que va registrar el sector privat mercantil (Chaves i Monzón, 2012).

2. En ser un sector que combina —com ja hem apuntat— els sistemes democràtics de funcionament i d'inclusió social amb la rendibilitat, tendeix a corregir desequilibris socioeconòmics del territori, de manera que genera cohesió i redueix la marginalitat i l'exclusió socials, obvis impediments per a un autèntic desenvolupament humà (Monzón, Antuñano i Marco, 2010). Per tant, les empreses de l'ESS són capaces de combinar l'eficiència productiva, imprescindible per a la continuïtat de les seves activitats, amb l'interès general. Endemés, segons molts estudis, produeixen els seus béns i serveis de manera tan eficaç com les empreses lucratives (Garcia Jané, 2009). Aquesta eficiència la posen de manifest Salinas i Osorio (2011:148):

En definitiva, el sector de la economía social está haciendo parte de éste proceso empresarial, puesto que genera cadenas productivas y de consumo; a través del modelo social se encuentran múltiples posibilidades no solo de fomentar acciones empresariales e independientes con objetivos y misión clara, también actividades productivas, rentables, competitivas y perdurables, puesto que permite reducir costos de operación, de intermediación, comercialización y desarrollo tecnológico, además de identificar mercados donde se pueda ofertar conjuntamente y cubrir la demanda requerida.

Les praxis econòmiques en aquest sector afavoreixen el desenvolupament local, pel seu característic arrelament al territori, mobilitzant recursos, generalment desaprovats per l'economia ortodoxa. Atès que les iniciatives d'aquestes entitats sorgeixen normalment per tal de satisfer necessitats de caire marcadament local, tendeixen a capitalitzar els recursos de les poblacions autòctones, tant de gestió i producció

com d'habilitats i coneixements, així com a reinvertir en el mateix territori els possibles excedents, tot respectant el medi natural i cultural local.

Tots aquests factors generen sinergies que possibiliten processos de desenvolupament harmònics amb els territoris. Segons Favreau (2005), atesa la creixent tendència a considerar les iniciatives econòmiques de caire local com a eines adequades per resoldre les problemàtiques socioeconòmiques territorials, s'emfatitza enormement la preponderància d'aquest sector. En aquest sentit, Bel Duran (2007, 9) apunta que:

Las organizaciones de participación son organizaciones de producción centradas en sus socios, enraizadas en el lugar en el que realizan la actividad principal y que contribuyen a mantener los puestos de trabajo locales facilitando servicios locales en un contexto de globalización económica.

En l'àmbit rural, les cooperatives hi tenen una forta presència, i en molts casos són el principal actor socioeconòmic del territori que les acull. A l'Estat espanyol, una bona part de les cooperatives —n'hi ha més de 25.000— de les comunitats autònomes es localitzen principalment en zones rurals.

Aquesta aportació del sector de l'ESS al desenvolupament local és reconeguda també per les Nacions Unides. L'Institut d'Investigació de les Nacions Unides per al Desenvolupament Social (UNRISD) va celebrar, l'any 2013, una conferència sobre els límits i els potencials de l'ESS, i en un dels informes que se'n van publicar, i que recollia el més destacat del que s'hi va dir, s'assenyalava que “[e]l atractivo teórico de la ESS y su relevancia para los esfuerzos contemporáneos por reformular el desarrollo radican precisamente en la forma en que esta economía se presta para atender las múltiples dimensiones de éste”¹⁵⁶.

Però no és únicament l'arrelament al territori i l'ús dels recursos locals el que afavoreix el desenvolupament endogen. Gràcies als valors i principis que guien les seves actuacions i que faciliten el diàleg i la participació, la societat en el seu conjunt es converteix en protagonista dels seus processos de desenvolupament. Ineludiblement, aquests processos seran socialment i mediambientalment responsables, ja que la preocupació pel medi ambient o per la cerca d'una major igualtat, tant pel que fa als aspectes de gènere com a la distribució de la renda generada, guien les accions d'aquestes iniciatives (García Serrano, 2011).

3. En general, les organitzacions de l'ESS presenten una forta capacitat per generar activitats innovadores, que intenten donar resposta a preocupacions sobrevingudes entre una ciutadania cada cop més conscienciada dels perjudicis del model imperant, de l'empitjorament de la qualitat del medi ambient i de les condicions de vida d'una part creixent de la població.

Així, es poden trobar experiències noves en l'àmbit del comerç just que reequilibren les regles del comerç internacional; en l'àmbit de l'ocupació, amb la creació

---

¹⁵⁶ L'informe es pot consultar a: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/AF356E-C9AED88C86C1257BD50040E92F?OpenDocument&panel=seriespapers](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/AF356E-C9AED88C86C1257BD50040E92F?OpenDocument&panel=seriespapers).

d'empreses d'inserció; en l'àmbit financer, amb iniciatives en què la dimensió moral és molt present; en l'àmbit de les assegurances cooperatives o en l'àmbit energètic, amb l'objectiu de disminuir la dependència dels consumidors respecte a les grans empreses oligopolístiques que dominen el mercat. Aquests són només alguns exemples d'iniciatives que, sota formes organitzacionals no mercantils, intenten satisfer noves necessitats nascudes d'una major consciència crítica del sistema dominant. Segons declaracions de Tiberghien en unes jornades celebrades sota el títol *Les frontières de l'économie sociale se sont-elles déplacées?*, tots aquests projectes són iniciatives pròximes a la població, i per tant, són més sensibles no només a les seves necessitats, sinó també als seus interessos, cosa que facilita respostes alternatives i més encertades.¹⁵⁷ Ara bé, com assenyalen Monzón, Antuñano i Marco (2010), la innovació abasta àmbits diversos, com el tecnològic o la innovació de productes, de processos o de mercats.

4. La generació de confiança entre la població implicada en l'activitat de les diferents organitzacions d'aquest sector (productors i consumidors, generadors de serveis i usuaris) és el resultat del caràcter moralitzat de les seves activitats, en no perseguir exclusivament el lucre. Com assenyalava Via (2011), els socis, a través de la seva implicació i el seu compromís, generen confiança en el projecte. La propietat col·lectiva i el funcionament democràtic fan que la implicació dels treballadors i treballadores en l'empresa sigui més gran, i el seu compromís amb la comunitat pot provocar en els clients actituds favorables cap a l'empresa. Però no només socis i treballadors, sinó també usuaris, consumidors i un nombre creixent de persones que simplement es relacionen amb aquestes iniciatives de manera puntual confien més en aquest tipus de negocis no lucratiu perquè en coneixen els valors, respectuosos amb la condició humana i mediambiental. Marcuello i Saz (2008), en aquest sentit, asseveren que el sentiment de pertinença i d'identitat originats per l'aplicació dels principis ètics que defineixen aquestes experiències coadjuven a generar un clima de confiança.
5. El creixent nombre d'iniciatives i les múltiples formes que aquestes adopten en la pràctica afavoreixen una visió renovada de l'emprenedoria, molt sovint vilipendiada des d'alguns sectors que no són conscients de la utilitat social de determinades activitats econòmiques. Cada cop més, arran de la conjuntura actual, la societat pren consciència dels menors costos socials d'aquestes activitats i de la seva internalització.
6. La seva llarga tradició, tot i ser heterogènia, es constitueix en un fons altament enriquidor a l'hora de fonamentar èticament la seva activitat econòmica, i li confereix un tarannà més just i humà. Aquest bagatge prové de la gran tradició en l'autoorganització de col·lectius i del treball diari que aquestes iniciatives realitzen, i per tot això posseeixen un potent *know-how* com a alternativa empresarial, alhora eficient i responsable.

En segon lloc, ressenyarem les febleses que el sector presenta i a les quals hauria de fer front:

---

¹⁵⁷ Font: <http://alternatives-economiques.fr/blogs/sibille/2011/03/14/les-frontieres-de-leconomie-sociale-se-sont-elles-deplacees/>.

1. La invisibilitat institucional del sector constitueix una de les seves majors febleses. La manca d'una definició rigorosa dificulta l'ús dels sistemes de comptes nacionals (Chaves i Monzón, 2012).¹⁵⁸ Això, juntament amb la carència de fonts d'informació de qualitat, provoca de retruc dificultats en el registre de les seves activitats i en l'elaboració d'estadístiques, que sovint ofereixen dades diferents segons l'organisme que les recull. Evidentment, aquestes deficiències estan més accentuades en algunes zones. Els treballs estadístics consideren, generalment, les formes jurídiques tradicionals i deixen de banda les organitzacions menys formals (Jeantet, 2003). Tot i així, a principis de l'any 2014, la XES esmerça esforços en aquesta línia i publica un mapa d'aquests actors a Catalunya.¹⁵⁹ El creixent protagonisme d'iniciatives organitzacionalment menys formals apunta a la necessitat d'un esforç d'articulació del sector per tal d'aprofitar tot el seu potencial.
2. La manca de mesures específicament pròpies i coherents amb els valors que caracteritzen les entitats del sector ha propiciat que, en situacions de crisi com l'actual, per tal de pal·liar-ne els efectes, alguns col·lectius hagin pres mesures similars a les de les empreses convencionals (reducció de plantilles i salaris), cosa que ha afectat, sobretot, els treballadors no associats. Cal, doncs, que les entitats del sector siguin creatives en l'adopció d'estratègies pròpies i coherents amb els seus valors (Monzón i Pérez de Uralde, 2010).
3. Hi ha una gran heterogeneïtat al si del sector, que es manifesta en múltiples aspectes: diversitat de formes jurídiques, de formes productives, de lògiques de funcionament, d'identitat o de grandària. En definitiva, moltes realitats que sovint són divergents i que dificulten un tractament únic a tot el conjunt. A tots aquests aspectes s'hi afegeix el fet que tant entre països com al seu si les diferències també són notables. Martínez Valle (2009:112) apunta que "la falta de identidad y claridad en su propuesta conduce a innumerables malentendidos y posiblemente a crear demasiadas expectativas como forma alternativa al mercado capitalista".
4. És habitual associar aquest tipus d'iniciatives a determinats sectors de població vulnerables perquè es creu que l'àmbit social se circumscriu a la pobresa. Aquest fet dificulta el posicionament de l'economia social com a actor socioeconòmic alternatiu als altres (Elgue, 2007). Si bé és cert que moltes iniciatives neixen per subvenir a les necessitats de col·lectius exclosos, hi ha molts projectes econòmics amb objectius diferents que pretenen generar alternatives a les formes predominants que el sistema imperant ofereix: altres formes de produir, de consumir, d'intercanviar o de finançar-se.
5. El sector no aprofita tot el potencial de les tecnologies de la informació i la comunicació (García Serrano, 2011). Segons un estudi realitzat per Ferrer (2004), la xarxa és poc aprofitada pel sector com a mitjà de canalització i de comunicació dels seus

---

¹⁵⁸ A França, l'any 2013, es van realitzar una sèrie d'enquestes a diversos economistes de reconegut prestigi acadèmic i actius en el debat social per saber el grau de coneixement que tenien sobre l'economia social i solidària. Els resultats mostren que l'interès per aquesta realitat és bastant limitat. L'autor de l'estudi es demana fins a quin punt aquest desinterès pot ser degut a raons internes del sector, com ara la seva heterogeneïtat, la seva escassa diferenciació de les societats de capitals o la seva excessiva imbricació en el sector públic (Frémeaux, 2013).

¹⁵⁹ Es pot consultar a: <http://www.xes.cat/pages/xs0503.php?i=1&r=0039>.

productes, la qualitat dels continguts és baixa i no fan referència als seus objectius o finalitats, cosa que és imprescindible en un sector com aquest, caracteritzat per principis participatius. Per tant, esdevé imprescindible la creació de llocs web de qualitat.

6. El sector té dificultats a l'hora d'evidenciar tots aquells elements intangibles que el diferencien de l'altra economia i que són els que li confereixen un valor afegit per la utilitat social que generen. En paraules de Coraggio (2008:55), són "el efecto sociedad, el efecto estatus, el efecto ciudadanía, el efecto medioambiente sano, el efecto sinergia sobre el desarrollo y el entorno social de la propia vida de los consumidores". Moltes empreses consideren que han de vendre els seus productes per la seva qualitat i deixen de banda tots aquests elements intangibles com a arguments de venda.
7. Encara ara, tot i les plataformes creades per alguns actors protagonistes, el sector presenta una manca d'articulació d'estructures autònomes. Això provoca que una part del seu potencial com a sector estigui desaprofitat. García Serrano (2011) afirma que això produeix recels, oblits o enfrontaments que el devaluen. Esdevé imprescindible articular xarxes de col·laboració des de l'àmbit local fins al global, i que les organitzacions col·laborin entre elles. Per a Arruda (2010), seria convenient desenvolupar xarxes que generessin un mercat social, però respectant l'autonomia de cada iniciativa. Segons la dimensió de les organitzacions o segons la seva activitat productiva, les dificultats per fer efectiva la intercooperació poden ser majors, ja que, per exemple, empreses grans troben més facilitats de finançament en el sector bancari convencional i empreses de determinats sectors no troben proveïdors que pertanyin al sector de l'ESS, fet que en dificulta el reforçament.
8. Altres dificultats afecten aspectes de funcionament més quotidians, com la insuficient cobertura legal, els problemes de finançament i les mancances del finançament propi, la poca professionalització del personal i, per tant, la gestió incorrecta,¹⁶⁰ o una visió de vegades massa focalitzada en l'àmbit local (Favreau, 2005). Altres inconvenients del sector fan referència a les dificultats a l'hora d'aplicar diàriament els propis principis i valors d'identitat. Arruda (2010) apunta a la manca de coneixement de la gestió econòmica democràtica i participativa o a la manca d'una educació integral, cooperativista, personal i col·lectiva per a la praxi de la cooperació i la solidaritat.¹⁶¹ García Jané (2009) apunta a altres factors, com ara les conductes no cooperatives d'alguns dels membres, l'individualisme o l'excessiva dependència financera de les administracions públiques.

---

¹⁶⁰ García Jané (2009) creu que aquesta mala gestió pot ser deguda al fet que s'apliquen les mateixes eines de gestió que a les empreses convencionals i no es tenen en compte les especificitats del sector, cosa que provoca problemes. Per això recomana que el mateix sector es doti d'eines pròpies per a la gestió en consonància amb els seus valors i principis i amb la seva praxi.

¹⁶¹ En la conferència ja citada, celebrada per les Nacions Unides, sobre el potencial i els límits del sector, s'exposava que el seu procés de creixement està sotmès a moltes tensions que provoquen la necessitat de reajustar les pròpies característiques. L'informe sencer es pot consultar a: [http://www.unrisd.org/80256B-3C005BCCF9/\(httpPublications\)/AF356EC9AED88C86C1257BD50040E92F?OpenDocument&panel=seriespapers](http://www.unrisd.org/80256B-3C005BCCF9/(httpPublications)/AF356EC9AED88C86C1257BD50040E92F?OpenDocument&panel=seriespapers).

En tercer lloc, analitzarem les oportunitats que l'entorn ofereix a aquest tipus d'entitats:

1. Com ja hem assenyalat, en l'àmbit d'Europa hi ha un reconeixement creixent d'aquesta realitat, i també a escala estatal, regional i local es fan passos en aquest sentit. Aquest reconeixement ha de ser aprofitat per les empreses per consolidar-se com a forma alternativa de dur a terme una activitat empresarial, ja que el seu quefer és exemplificador tant per a altres iniciatives econòmiques com per a la ciutadania en general. Per tant, és un moment adient per endegar nous camins a fi de poder abocar les pròpies capacitats i aixecar la bandera d'una pràctica econòmica responsable i ètica. Com assenyala Pérez Quintana (2010), cal aprofitar la conjuntura per crear aliances entre tots els agents que actuen en un mateix territori i entre els agents protagonistes del sector per liderar processos de desenvolupament local que no podran reeixir sense aquestes accions conjuntes. Segons l'autor, la intercooperació ha de ser un tret distintiu del sector.
2. El fet que moltes de les experiències pretenguin abastar la totalitat de la ciutadania, i no solament mitigar la pobresa i l'exclusió de certs col·lectius, junt amb la creixent puixança del sector resultat del seu generalitzat reconeixement, fa preveure que aquesta economia més humana anirà guanyant terreny en tots els sentits, tant pel que fa al nombre d'experiències i la seva importància com pel que fa a la població implicada (membres, socis, treballadors, consumidors, etc.).
3. Les xifres, com hem apuntat, demostren que el sector genera ocupació en èpoques de bonança econòmica i en minimitza la destrucció en èpoques de desacceleració. Des de l'any 2007, les empreses de l'ESS han perdut un 12% d'ocupació; en canvi, el sector empresarial lucratiu n'ha perdut un 20%. En el tercer trimestre de l'any 2013, les cooperatives a l'Estat espanyol van generar més de 5.000 nous llocs de treball.¹⁶² Hi ha exemples d'empreses del sector que han crescut fins a esdevenir corporacions considerables tant pel que fa al volum de facturació com a l'ocupació generada. Les xifres palesen que aquesta altra manera de fer negoci, que s'inspira en valors diferents del lucre, no només és possible, sinó també desitjable des del punt de vista de l'eficiència econòmica.
4. Com a conseqüència de la crisi que patim, creix entre la població la desconfiança cap al sistema imperant, i, per tant, de ben segur que és un bon moment per esmerçar esforços a reforçar aquestes iniciatives, donar-ne a conèixer tot el potencial i adduir tots els arguments que les presenten com una alternativa forta, encara que no totalment consolidada. Segons un estudi realitzat per la consultora Nielsen i titulat *The Global, Socially-Conscious Consumer*, els consumidors es plantegen els seus actes i ja no compren a qualsevol preu: la meitat dels consumidors de tot el món estan disposats a pagar més per productes i serveis responsables. En el cas dels consumidors espanyols, la xifra és del 40%, i l'interès per aquest consum ha augmentat en el 74% dels 58 països on es va realitzar l'estudi.¹⁶³

¹⁶² Font: <http://www.cepes.es/Estadisticas>.

¹⁶³ Per consultar l'estudi: http://comunicarseweb.com.ar/download.php?tipo=acrobat&view=1&dato=1332968453_Nielsen-Global-Social-Responsibility-Report-March-2012.pdf.

En darrer lloc, identificarem els factors que suposen una amenaça per a les organitzacions del sector:

1. Tot i que molts economistes clàssics tenien en consideració el vessant humà de l'economia, la dimensió ètica que això comporta ha estat sempre exclosa dels àmbits acadèmics i dels circuits més formals de la disciplina apel·lant a una pretesa neutralitat científica, per virtut de la qual s'impediria la supeditació de l'estudi de l'economia a valors i principis de caire ètic. Aquest fet ha dificultat i dificulta encara la possibilitat que el discurs i les experiències cooperativistes i de l'ESS facin present, en l'anàlisi científica de l'economia, el seu contingut ètic i doctrinari (Razeto, 1999). Això explica la manca d'evidències contrastables pel que fa al seu valor i contribució a l'economia real, així com la inexistència de teoritzacions sobre la seva lògica econòmica i els motius que regeixen la seva creació, gestió i exercici (Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, 2009). Aquesta exclusió i marginació en els àmbits acadèmics ha comportat una certa manca de reflexions entorn de la seva fonamentació i justificació epistemològica, així com la impossibilitat de constituir un corpus teòric plenament consistent i homogeni que mostri de manera fefaent el seu autèntic caràcter de model econòmic alternatiu a l'hegemònic —i no de mer subsistema dins del sistema imperant. Aquesta feblesa teòrica, resultat de l'exclusió dels àmbits científics i acadèmics, és la causant en últim terme del fet que, en determinades circumstàncies de crisi econòmica, entitats del sector acabin adoptant, tot i la manifesta inconsistència ètica, mesures que són més pròpies del model econòmic capitalista. Cal, doncs, una major obertura dels circuits formals de la disciplina econòmica per tal que l'ESS assoleixi els desitjables nivells de consistència teòrica a tots els nivells.
2. Les administracions públiques no privilegien les accions de les empreses de l'ESS que suposen un valor afegit; financen majoritàriament la innovació tecnològica i no altres tipus d'innovació, com, per exemple, nous productes o serveis de benestar social (Monzón, Antuñano i Marco, 2010). A més, en un moment d'ajustament de la despesa pública, les empreses més properes al sector públic han patit retallades de fons importants (Monzón i Chaves, 2102). Per això, seria interessant que, en la mesura de les seves possibilitats, aquestes iniciatives generessin les seves pròpies fonts de finançament. Així, les seves activitats dependrien cada cop menys de la voluntat de les entitats públiques.
3. Tot i que cada cop més iniciatives s'adrecen globalment a la ciutadania, n'hi ha encara moltes que intenten donar resposta a les necessitats de la població socialment exclosa o en situació de vulnerabilitat. Aquest enfocament, si bé és totalment legítim, pot provocar una sèrie de riscos que s'han de tenir en compte: el primer és que el sector privat intenti absorbir aquelles iniciatives rendibles; el segon, que l'administració pública s'escudi en aquests col·lectius per deixar d'oferir serveis que són un dret per a la ciutadania o per oferir-los a un cost més baix; i el tercer, que, amb el decurs del temps, aquestes empreses procurin pitjors condicions de treball si ofereixen els seus productes i serveis a un baix cost (Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, 2009). No tenir en compte aquests riscos podria implicar una pèrdua de legitimitat social del sector i, com apunta Martínez Valle (2009:109), podria fer que aparegués “como una alternativa benévola, que incluso genera asociaciones con fines no lucrativos que facilitan tener una buena imagen a empresas

capitalistas duras". En definitiva, no seria desitjable que l'administració pública utilitzés aquestes empreses per externalitzar algunes de les seves activitats, ni que el sector privat lucratiu volgués participar en activitats històricament pròpies del tercer sector només amb la finalitat d'augmentar els seus guanys.

4. Els problemes dels sistemes de comptes nacionals per recollir dades del sector són grans. Institucions com CIRIEC han treballat en aquest sentit i han contribuït amb els seus treballs a una definició consensuada que permet homogeneïtzar el sector i sistematitzar-lo per a la recollida de dades.¹⁶⁴ No obstant això, és difícil tenir en compte la idiosincràsia pròpia del sector en els sistemes de comptes nacionals (Chaves i Monzón, 2010). La integració d'iniciatives amb formes organitzacionals menys estructurades és difícil.
5. El creixement d'algunes iniciatives pot conduir a una burocratització que, de retruc, pot provocar un desgast del component polític del sector, és a dir, de la seva voluntat de transformar un sistema que considera injust, tant en la seva dimensió humana com mediambiental. Segons Pérez de Mendiguren, Etxezarreta i Guridi, (2009:16), aquest pot ser el cas de les mútues, ja que "la generalización de los seguros sociales las ha convertido en organizaciones para-estatales perdiendo en su camino su carácter de filiación voluntaria". Per això, Demoustier (2001) apunta la necessitat de resistir a les sirenes de la banalització. Amb el creixement de la grandària d'aquestes iniciatives empresarials, la dimensió ètica que les identifica pot ser laminada en la seva aplicació diària.
6. És evident que hi ha una dificultat creixent en el sector a l'hora de competir amb les grans corporacions, que posseeixen una gran capacitat de moure els capitals, d'externalitzar molts dels costos ambientals i socials i d'aprofitar les economies d'escala i la influència política (Garcia Jané, 2009). En aquest sentit, les aliances entre els actors protagonistes del sector i l'aplicació de la intercooperació poden ser decisives per mantenir-se i consolidar-se en el mercat.

Per tal d'aprofitar la complicada conjuntura actual, creiem que el sector hauria de dedicar esforços a coordinar-se a fi de consolidar-se com a alternativa econòmica al model hegemònic actual i d'erigir-se en un actor socioeconòmic fonamental en el desenvolupament dels territoris on s'ubica, ja que gaudeix dels trets idonis per ser-ho. La generació de plataformes i d'òrgans de coordinació facilitarà l'aprofitament de les sinergies entre tots els actors participants. Només a través de la intercooperació aquestes empreses podran consolidar el seu negoci i evidenciar la seva puixança. Han de sensibilitzar i informar la població sobre aquesta nova manera de fer més respectuosa, i, alhora, han de pressionar per ser interlocutors dels poders públics, que de vegades estan massa enfocats a defensar els interessos de les grans corporacions econòmiques, que no ocupen tanta gent com les pimes i que basen les seves pràctiques en valors que cada vegada estan més desacreditats per a bona part de la població.

En suma, pensem que és imprescindible el reconeixement del sector, en tots els nivells territorials, com a pràctica socioeconòmica responsable i com a agent de desenvolupament local que genera externalitats humanes, socials i mediambientals

---

¹⁶⁴ L'any 2006, CIRIEC va elaborar per a la Comissió Europea el *Manual para la elaboración de las cuentas satélite de las empresas de la economía social: cooperativas y mutuas*, de José Barea i José Luis Monzón.

positives. Perquè aquest reconeixement s'esdevingui, els actors han d'explicar la seva naturalesa emfatitzant-ne els trets distintius.

3.4. El sector de l'Economia Social i Solidària a l'Estat espanyol

En aquest punt presentarem la situació del sector de l'ESS a l'Estat espanyol, on hi ha una llarga tradició en aquest tipus d'iniciatives. No identificarem ni descriurem experiències concretes. Ens proposem, en primer lloc, contrastar el reconeixement legal i institucional del sector; en segon, identificar-ne les plataformes i els òrgans de coordinació, i en tercer, apuntar algunes xifres que en reflecteixen la realitat actual.

És ineluctable, quan parlem d'ESS a l'Estat espanyol, fer un gran nombre de referències al moviment cooperatiu, ja que, com a arreu, va ser el pioner i els seus principis van ser adoptats per una gran part de les entitats que posteriorment van anar integrant el sector. Així doncs, els orígens d'aquest moviment rauen en les cooperatives del segle XIX que, fins ben avançat el segle XX, van ser els principals components del sector. Durant el segle XIX, l'exemple dels teixidors de Rochdale arriba a l'Estat i es comencen a crear les primeres cooperatives, molt desenvolupades ja a finals del segle XIX. En aquella època eren fonamentalment de producció, de treball i de consum; més tard es van crear també cooperatives agrícoles i de crèdit. En molts casos, aquestes cooperatives servien per mantenir la solidaritat entre els treballadors i, per tant, per "camuflar llurs activitats en forma de cooperatives de producció" (Pérez Baró, 1989:18). Vers el 1842-1843 es va fundar l'Associació General de Teixidors de Barcelona; a Mataró, l'any 1864, l'Obrera Mataronense, per a la producció de filats i teixits; el 1856, els treballadors de les sederies de València constitueixen La Proletaria. L'any 1887, el govern central va aprovar la Llei d'Associacions,¹⁶⁵ que va considerar la cooperativa com una societat civil més. A l'Estat espanyol, però, el cooperativisme va ser un fenomen modest i la importància d'aquestes iniciatives va ser diferent segons les zones (Martínez-Rodríguez, 2010).¹⁶⁶

Pel que fa a les cooperatives que hi ha actualment, la majoria es van crear a la dècada dels vuitanta del segle XX. Els anys noranta van ser testimoni d'una incipient diversificació del sector: van aparèixer les associacions d'atenció social i, més tard, les societats limitades laborals (Garcia Jané, 2009). Actualment, l'elenc de formes organitzatives és ampli i divers. Inclou, a més de cooperatives i mutualitats, associacions, fundacions, societats laborals, empreses d'inserció, confraries de pescadors, algunes entitats singulars que s'inspiren en els principis de l'economia social, centres especials d'ocupació i societats agràries de transformació (Monzón, 2012). A banda de totes aquestes formes organitzacionals, han proliferat, com ja hem assenyalat, col·lectius nous sota formats menys institucionalitzats.

---

¹⁶⁵ Per consultar el text: <http://www.ub.edu/ciudadania/hipertexto/evolucion/textos/reunion/1887.htm>.

¹⁶⁶ Catalunya representa una quarta part de les cooperatives de l'Estat, seguida d'Andalusia, amb un 21,6%, i el País Valencià, amb un 11,9%, segons dades de l'Observatori del Cooperativisme. Font: <http://www.grupclade.com>.

El reconeixement legal d'aquesta realitat és considerable. El text de l'article 129.2 de la Constitució espanyola¹⁶⁷ la pren en consideració i exhorta els poders públics a impulsar formes plurals de participació en les empreses i a fomentar legalment les societats cooperatives. Alhora, moltes comunitats autònomes han legislat sobre aquesta matèria, i els darrers estatuts d'autonomia aprovats arreu de l'Estat espanyol (País Valencià, Catalunya i Andalusia) s'hi refereixen explícitament i insten a fomentar-la (Alfonso, 2010). En conseqüència, tant en l'àmbit estatal com en el regional, moltes de les diferents formes jurídiques són objecte d'una legislació concreta i conformen un ventall de documents legals que intenten donar cobertura a les organitzacions del sector. Si bé no hi ha un ministeri a l'estat ni una conselleria a les comunitats autònomes exclusivament sobre ESS, sí que hi ha direccions al si dels dos àmbits. És el cas de la Direcció General de l'Economia Social, del Treball Autònom i de la Responsabilitat Social de les empreses, dependent del Ministeri de Treball i Immigració.

El zenit d'aquest esforç legislador va ser l'aprovació de la primera llei d'economia social d'àmbit nacional d'Europa, la Llei 5/2011, de 29 de març, d'Economia Social.¹⁶⁸ La llei defineix l'Economia Social com:

El conjunto de las actividades económicas y empresariales, que en el ámbito privado llevan a cabo aquellas entidades que, de conformidad con los principios recogidos en el artículo 4, persiguen bien el interés colectivo de sus integrantes, bien el interés general económico o social, o ambos.

L'article 4 recull els següents principis orientadors:

1. Primacía de las personas y del fin social sobre el capital, que se concreta en gestión autónoma y transparente, democrática y participativa, que lleva a priorizar la toma de decisiones más en función de las personas y sus aportaciones de trabajo y servicios prestados a la entidad o en función del fin social, que en relación a sus aportaciones al capital social.
2. Aplicación de los resultados obtenidos de la actividad económica principalmente en función del trabajo aportado y servicio o actividad realizada por las socias y socios o por sus miembros y, en su caso, al fin social objeto de la entidad.
3. Promoción de la solidaridad interna y con la sociedad que favorezca el compromiso con el desarrollo local, la igualdad de oportunidades entre hombres y mujeres, la cohesión social, la inserción de personas en riesgo de exclusión social, la generación de empleo estable y de calidad, la conciliación de la vida personal, familiar y laboral y la sostenibilidad.
4. Independencia respecto a los poderes públicos.

Prèviament, l'any 1992, es va publicar el Llibre Blanc de l'Economia Social a l'Estat espanyol (Barea i Monzón, 1992). Va ser aquell mateix any quan es van començar a recollir dades sobre les cooperatives de treball associat, agràries, de consum i societats

¹⁶⁷ El text diu així: "Los poderes públicos promoverán eficazmente las diversas formas de participación en la empresa y fomentarán, mediante una legislación adecuada, las sociedades cooperativas. También establecerán los medios que faciliten el acceso de los trabajadores a la propiedad de los medios de producción."

¹⁶⁸ La llei per ser consultada a: <http://www.boe.es/boe/dias/2011/03/30/pdfs/BOE-A-2011-5708.pdf>.

laborals. Des de llavors, el Ministeri de Treball elabora estadístiques sobre cooperatives i societats laborals que fan de l'Estat espanyol un país capdavanter en aquest afer (Monzón, 2010).

Els estudis i les anàlisis realitzats recentment palesen aquest grau significatiu de reconeixement. Així, en un estudi dut a terme per Radrigán et al. (2012) s'ofereix una panoràmica estadística de la realitat de l'economia social a l'Amèrica Llatina, el Nord d'Àfrica i Espanya —les dades es corresponen al bienni 2008-2009. Es va recopilar informació per determinar el grau de la seva acceptació. En el cas concret de l'Estat espanyol, es desprèn que l'acceptació és màxima, tant per part de les autoritats públiques com de les empreses del sector o del món acadèmic i científic.

En un altre informe, aquest, sobre l'economia social a la UE, realitzat per CIRIEC (Monzón i Chaves, 2012), s'analitza, a través d'enquestes als països membres i als dos adherents o candidats (Croàcia i Islàndia), el grau de reconeixement del sector per part de les administracions públiques, de l'àmbit científic i acadèmic i dels mateixos protagonistes, i s'hi palesa que Espanya és l'estat on el reconeixement és més important, ja que els tres grups el reconeixen al màxim.¹⁶⁹

El nombre d'òrgans de coordinació i representació en aquest àmbit ha augmentat molt en els darrers anys, per bé que, com ja hem apuntat, es requereix un esforç major per procurar tota la visibilitat que correspondria a una realitat socioeconòmica tan significativa.¹⁷⁰ No obstant això, existeixen nombrosos òrgans de coordinació. Per citar-ne només alguns: Confederació Espanyola de Cooperatives de Treball Associat (COCETA) o la Unió de Cooperatives de Consumidors i Usuaris d'Espanya (UNCCUE). En algunes comunitats autònomes també hi ha federacions sectorials de cooperatives de cada branca d'activitat, i per aglutinar aquestes federacions fins i tot s'han creat confederacions, com en els casos de Catalunya i el País Basc. Un darrer nivell de representació és la Confederació Empresarial Espanyola d'Economia Social (CEPES), constituïda l'any 1992, que és la màxima institució de representació i una plataforma de diàleg institucional amb els poders públics.

Però no només s'han creat òrgans oficials o plataformes impulsades des del mateix sector, sinó que també s'han anat creant observatoris i instituts de recerca. L'organització científica amb més prestigi en aquest àmbit és CIRIEC-Espanya, fundada l'any 1986. És membre de CIRIEC-Internacional, entitat científica no governamental creada l'any 1947. CIRIEC-Espanya, l'any 2005, va promoure l'Observatori Espanyol de l'Economia Social, amb l'objectiu principal d'identificar-la, quantificar-la i avaluar-la. El mateix any es va crear la Fundació Iberoamericana de l'Economia Social (FUNDIBES), que integra la major part de les federacions i confederacions d'entitats de l'Estat espanyol, de Portugal i dels països d'Iberoamèrica. La Universitat de València disposa de l'Institut Universitari d'Economia Social i Cooperativa (IUDESCOOP), el qual, en

---

¹⁶⁹ En canvi, en el mateix estudi es posava de manifest que, pel que fa al concepte d'empresa social o de sector no lucratiu, existeix un reconeixement escàs, i quant al concepte de tercer sector, un reconeixement moderat.

¹⁷⁰ Segons declaracions del president de CEPES, Juan Antonio Pedreño, "España está a la cabeza mundial en el desarrollo tanto legislativo como económico, lo que demuestra que es un sector totalmente consolidado". Font: <http://www.cepes.es/noticia=215>.

col·laboració amb CIRIEC-Espanya, FUNDIBES i la Universitat de Xile, va crear l'Observatori Iberoamericà de l'Economia Social i de l'Ocupació (OIBESCOOP).

Convé també destacar la Xarxa Estatal d'Economia Alternativa i Solidària (REAS), nascuda l'any 1995. Actualment és una xarxa de xarxes territorials i sectorials d'economia solidària composta per més de 250 entitats. Són presents en l'àmbit internacional a través de la Xarxa Intercontinental de Promoció de l'ESS (RIPESS).

En definitiva, i com afirma Chaves (2007:5), "hoy se considera a nivel internacional que España constituye un referente de primer orden en el reconocimiento social, político y científico de este concepto, confirmado por esas inscripciones en los nuevos Estatutos de Autonomía".

Pel que fa a les xifres que descriuen quantitativament aquesta realitat, cal destacar, en primer lloc, que l'Estat espanyol presenta actualment un dels percentatges més alts d'ocupació a escala europea en ESS, i que les cooperatives i les societats laborals són les entitats més representatives. Segons els estudis elaborats per Monzón (2010) i Monzón i Chaves (2012), les xifres que descriuen el sector són significatives: a l'Estat espanyol, durant el període 2009-2010, es comptabilitzaven 646.397 llocs de treball remunerats a les cooperatives, 8.700 a les mutualitats i 588.056 a les associacions. El sector de mercat suposa el 61% de l'aportació de l'economia social al PIB, i el seu volum de facturació, l'any 2008, va ser superior als 87.000 milions d'euros. El sector no de mercat d'acció social hi va contribuir en un 23%, i altres fundacions i associacions al servei de les llars —al voltant d'unes 29.000 entitats—, en un 16%. Globalment, el valor afegit brut del sector, l'any 2008, va representar el 2,47% del PIB. El 50,1% d'aquest valor afegit brut va ser generat per cooperatives i societats laborals —un 40% per les cooperatives.

Pel que fa a l'ocupació, és important ressaltar que, entre el període 2002-2003 i el 2009-2010, l'ocupació remunerada en el sector es va veure incrementada en un 42,53%. Els llocs de treball a les cooperatives representaven el 3,3% del conjunt d'assalariats del sector privat, i la majoria de contractes eren estables. L'economia social era determinant per al manteniment de més de dos milions de llocs de treball; una mica més del 10% de la població ocupada (Monzón, 2010).

Segons dades de la Subdirecció General de l'Economia Social, del Treball Autònom i de la Responsabilitat Social de les Empreses del Ministeri de Treball i Seguretat Social, entre els mesos de gener i juny de l'any 2013 es van crear a l'Estat espanyol un total de 586 cooperatives, la majoria de treball associat, i principalment en el sector serveis. El País Basc, Andalusia i Catalunya van ser les comunitats autònomes en què es van crear més entitats. En el tercer trimestre de l'any 2013, el 76,9% de l'ocupació era de caràcter indefinit i el 80,6%, de temps complet, i les dones representaven el 44,8% de l'ocupació total. Aquestes dades pertanyen a les cooperatives i a les societats laborals.¹⁷¹

Des d'un punt de vista sectorial, les diferents organitzacions també tenen un paper rellevant. Així, per exemple, en el sector agrari, on hi ha el nombre de cooperatives més elevat, l'any 2008, segons dades recollides per Monzón (2010), n'hi havia més de 3.500, darrere de les de treball associat, que són les més nombroses, amb aproximadament 18.000 empreses. Les cooperatives agràries i agroalimentàries són un element

¹⁷¹ Font: http://www.empleo.gob.es/es/sec_trabajo/autonomos/economia-soc/EconomiaSocial/index.htm.

clau per al desenvolupament del sector agroalimentari, amb més d'un milió de socis, 4.000 entitats, 75.000 llocs de treball i el 30% de la producció final agrària (Monzón i Pérez de Uralde, 2010).

L'Institut Europeu d'Investigació sobre Cooperatives i Empreses Socials (EURICSE), juntament amb l'Aliança de Cooperatives Internacional (ACI), impulsa un estudi elaborat pel World Cooperative Monitor i crea un rànquing mundial en funció de la facturació de les empreses i del seu pes en el PIB del país. En el darrer informe, quatre empreses espanyoles figuren entre les 300 cooperatives més grans del món.¹⁷²

Totes les dades que s'han exposat, si bé no són exhaustives, palesen el valor de l'ESS arreu de l'Estat espanyol, tant pel que fa al nombre d'empreses com a l'ocupació generada.

3.5. L'Economia Social i Solidària a Catalunya

Ja hem esmentat que, a l'Estat espanyol, moltes comunitats autònomes han assumit plenes competències pel que fa a la regulació de moltes de les formes que conflueixen en l'entramat de l'ESS. És el cas de Catalunya, que disposa d'una extensa legislació, amb plataformes de coordinació i amb entitats que promouen el creixement del sector i divulguen la seva manera particular de comprendre l'economia.

La tradició i el pes de l'ESS a Catalunya és notable. La majoria de documents consultats sobre la història del sector no fan esment de la noció d'ESS, sinó que, com passa a la majoria de països, assenyalen les iniciatives cooperatives com les pioneres del sector. A hores d'ara, també al nostre entorn més proper, l'eclosió d'altres formes organitzaves al costat de les cooperatives ha estat i és fonamental per entendre la dimensió del fenomen. Tot i així, en els breus apunts històrics sobre l'ESS ens cenyirem, fonamentalment, a les fonts existents sobre cooperativisme, i apuntarem aquells esdeveniments que considerem més significatius al nostre territori.

Cap a mitjans del segle XIX tenen lloc les primeres experiències, que segueixen la tendència de les primeres cooperatives d'Anglaterra. Algunes de les iniciatives considerades pioneres al territori ja les hem citat al punt anterior. Vers el 1842-1843, es va fundar a Mataró l'Associació General de Teixidors de Barcelona; l'any 1864 es va crear l'Obrera Mataronense per a la producció de filats i teixits; un any més tard, l'Econòmica, a Palafrugell, i del mateix període data la Ladrillera a Terrassa (Pérez Baró, 1989). Va ser també durant aquest segle que van néixer les primeres cooperatives agrícoles: la primera, que es va constituir l'any 1888, va ser la Societat de Pagesos de Valls; l'any 1890 neix al Poble Nou la cooperativa La Flor de Maig, que Plana (1998) considera emblemàtica del cooperativisme de consum fins a l'època moderna.¹⁷³

La primera mutualitat de l'Estat espanyol neix a Barcelona el 1904 amb el nom de la Quinta de Salut, per oferir serveis mèdics als seus socis. A principis de segle XX,

---

¹⁷² L'informe pot ser consultat a: <http://www.euricse.eu/en/worldcooperativemonitor>.

¹⁷³ Hem consultat documents en què s'apunta a la falta de consens a l'hora de considerar les iniciatives pioneres i els anys del seu sorgiment. Les que aquí ressenyem són aquelles al voltant de les quals hem trobat més acord.

l'any 1923, es constitueix la Federació de Cooperatives de Catalunya com a mostra de l'expansió del cooperativisme català entre el 1920 i el 1931. El 1931 es promulga la Llei de Cooperatives d'àmbit nacional, que, en el seu text, considera les cooperatives peces importants en el desenvolupament econòmic i social del país, davant les empreses, que només persegueixen el lucre (Pérez Baró, 1989).¹⁷⁴

A Catalunya, l'any 1934, apareix la llei específica de cooperatives, que estableix les bases comunes de les cooperatives, les mutualitats i els sindicats agrícoles (Martínez-Rodríguez, 2010). Recull la doctrina de la cooperació de Ventosa i Roig, que la considerava una aportació essencial per a la democratització de l'economia. Aquest és considerat un dels principals teòrics del moviment cooperatiu català i de l'Estat espanyol gràcies, en part, a la seva forta presència internacional a través de l'ACI (Faura i Ventosa, 2012). Un altre gran difusor de la idea cooperativa va ser Roca i Galès. Segons Plana (1989), va ser ell qui va donar una sistematització més important al sector, advocant per l'associacionisme com a millor mètode per aconseguir l'emancipació de la classe treballadora.

L'any 2012 es va celebrar un seminari sota el títol *cooperativisme i mutualisme a principis del segle XX*. En la relatoria de les presentacions, Plana (2012:4) assenyala que:

Les cooperatives foren la resposta social a la conjuntura econòmica de l'època. Les persones que tenien dificultats econòmiques, i per tant, greus problemes per satisfer les seves necessitats primàries, creaven un fons comú per tal d'adquirir un determinat producte i repartir-ho entre els qui havien fet aportacions. Així el cooperativisme dona resposta a les necessitats socials d'una població determinada.

En la mateixa línia, Pérez Baró (1989:20) apuntava que "els obrers no tenien altre remei, si volien defensar-se, que fer-ho per mitjà del mutualisme i de la cooperació, unes vegades de consum i altres de treball".

Durant el període dictatorial es va suprimir tota la legislació fins llavors vigent. Va ser a la dècada dels vuitanta del segle XX quan van tornar a succeir-se iniciatives impulsores del moviment: l'any 1982 es va crear l'Institut per a la Promoció i la Formació de Cooperatives, que va desaparèixer el 2010, i l'any 1983 es va aprovar la Llei de Cooperatives de Catalunya, vigent fins al 2002. Més recentment, al juliol de l'any 2014, el Govern va publicar el projecte de Llei de Cooperatives, que pretén adaptar la llei a les condicions de l'entorn social i econòmic del nostre temps.¹⁷⁵

El següent paràgraf recull molt adientment una síntesi del que va ser el cooperativisme:

¹⁷⁴ El l'article 1 defineix les cooperatives com a "asociaciones de personas que tienen por objeto satisfacer algunas necesidades comunes, procurando la mejora social y económica de sus asociados mediante su acción conjunta en una obra colectiva que tiende a eliminar el lucro" (Faura i Ventosa, 2012).

¹⁷⁵ Per consultar el projecte: <http://www20.gencat.cat/docs/empresaiocupacio/05%20-%20Economia%20cooperativa/Documents/Normativa/arxius/projecte%20lleide%20cooperatives%20presentaci%C3%B3%20juny%202014.pdf>.

En qüestió de dècades, el cooperativisme col·lectivista i transformador esdevingué una institució obrera de primer ordre. Mitjançant l'establiment de fons socials col·lectius, provinents de l'estalvi per la compra comuna, s'obriren escoles, biblioteques, les primeres mútues i serveis ginecològics, i s'arribà a proveir els socis d'un sistema de protecció social inèdit per l'època, amb fons per malaltia, defunció, orfandat, jubilació i ensenyament. La potència transformadora del cooperativisme i la seva presència a centenars de barris i pobles arribà a la seva plenitud durant la II República, mostrà les seves capacitats organitzant part de l'abastiment de Barcelona durant la Guerra Civil, i inicià un declivi lent, dramàtic i planificat durant el franquisme [...]. Els anys posteriors a la mort del dictador foren testimonis d'una renaixença no només de les pràctiques cooperatives, si no també dels seus principis genuïns. Moltes escoles bressol i entitats vinculades a l'ensenyament, a les que anys després se li afegiren les cooperatives sorgides de la crisi industrial dels 80 i 90, crearen un nou mapa del cooperativisme als nostres barris. A l'actualitat, més de 4.500 cooperatives funcionen a Catalunya, proveint dels serveis i productes més diversos i estant presents en la majoria dels sectors econòmics i socials¹⁷⁶.

Amb el pas del temps, aquestes experiències cooperatives es van entroncant amb les primeres trobades i amb els primers esforços que els diferents actors realitzen com a moviment coordinat. Durant el mes de juny de 1899 es va fer el Primer Congrés Cooperatiu de Catalunya. Aquell mateix any apareix la *Revista Cooperativa Catalana* (1899-1905),¹⁷⁷ de periodicitat mensual, amb una nombrosa informació sobre les cooperatives de l'època i amb una tasca marcadament propagandística.¹⁷⁸ Aquesta publicació periòdica va ser substituïda per d'altres com *El Cooperador Cooperativista* (1905-1911) o *Cooperativismo* (1915-1920). Les següents ja són posteriors a la Guerra Civil Espanyola (Martínez-Rodríguez, 2010).

L'any 2001, la Generalitat de Catalunya va publicar el Llibre Blanc sobre l'Economia Social a Catalunya.¹⁷⁹ Actualment té competències per regular i impulsar les entitats que conformen el teixit de l'ESS. Així es reconeix a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, aprovat el 19 de juny de l'any 2006, en l'article 124.4: "Correspon a la Generalitat la competència exclusiva sobre el foment i l'ordenació del sector de l'economia social."¹⁸⁰ El Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya és l'òrgan competent en la matèria i, per dur a terme aquesta tasca, compta amb la Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i Treball Autònom. L'esmentat departament, en conveni amb l'Institut Català de Finances, publica convocatòries per al finançament de les empreses d'ESS. Existeix també al si del departament un Observa-

¹⁷⁶ Font: <http://teixintbarriscoop.wordpress.com/2013/02/13/xerrada-1-2/>.

¹⁷⁷ Es pot consultar la col·lecció de publicacions periòdiques sobre el cooperativisme de la Fundació Roca i Galès —resultat d'un conveni de col·laboració entre la Fundació Roca i Galès, l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) i la DG d'Economia Social i Cooperativa per a la descripció i digitalització dels fons documentals del cooperativisme català— a: <http://www.rocagales.cat/cedoc-coop/fons/>.

¹⁷⁸ El nom complet de la revista era *Revista Cooperativa Catalana: Propagadora de toda suerte de instituciones de economía social y singularmente de las Sociedades Cooperativas de Consumo, Crédito y Producción*.

¹⁷⁹ Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Treball (2001). *Llibre Blanc de l'Economia Social a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

¹⁸⁰ Font: <http://www.gencat.cat/ca/generalitat/estatut/>.

tori d'Empresa i Ocupació,¹⁸¹ que recull dades, tant de cooperatives com de societats laborals catalanes. La legislació catalana abasta tant les cooperatives com les altres formes organitzacionals.¹⁸²

El moviment cooperatiu, des dels seus inicis, ha intentat organitzar-se, i les relacions amb altres institucions i moviments organitzats, com el sindical, han estat contínues (Plana, 2012). A finals dels anys vuitanta i durant els noranta es van crear moltes noves iniciatives, amb una pretensió ferma de transformar la realitat i molt vinculades als serveis socials. Tenien un discurs renovat i incorporaven qüestions novelles com el comerç just o la banca ètica. Exemples d'aquesta empenta renovada són la creació de la Xarxa Financoop, que té per objectiu principal impulsar les finances cooperatives entre la societat i millorar el finançament de les empreses de l'ESS,¹⁸³ o la consolidació de la XES.

Pel que fa a les estructures representatives, a Catalunya no n'hi ha cap que representi tots els actors de l'ESS. Les formes més institucionalitzades han creat federacions o agrupacions pròpies segons la seva forma o el sector al qual pertanyen. Alguns exemples són la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC), la Xarxa d'Inserció Sociolaboral de Barcelona o la Confederació de Cooperatives de Catalunya,¹⁸⁴ per citar-ne només alguns.

També les altres entitats que no pertanyen a les famílies tradicionals de l'Economia Social s'estan organitzant i creant plataformes aglutinadores. El cas més emblemàtic, per la seva representativitat, és la XES, que es va començar a gestar a mitjans dels anys noranta, entre cooperatives catalanes i brasileres, i que va culminar la seva creació l'any 2003. La xarxa duu a terme tasques rellevants que coadjuven a fer visible que una altra manera de fer negoci, més responsable, és possible i viable. Un exemple molt significatiu és la promoció del balanç social, que complementa el comptable i en què s'avaluen set àmbits: democràcia interna, igualtat, sostenibilitat, participació comunitària, qualitat laboral i professional, i compra i inversió ecosocial. El 2012 es va celebrar la primera Fira d'Economia Solidària de Catalunya, on van concórrer 350 entitats de l'ESS.

A despit de la crisi, altres iniciatives que es van succeint evidencien la dinàmica pròpia del sector. Nacions Unides va proclamar el 2012 Any Internacional de les Cooperatives i, arran d'això, la FCTC va promoure una iniciativa perquè ajuntaments catalans donessin suport explícitament a la promoció de l'Economia Social als seus municipis, adherint-se a una declaració institucional de suport a les cooperatives, en què s'afirma que "ajuden a construir un món millor".

Pel que fa a les xifres, segons dades del Ministeri de Treball i Seguretat Social, l'any 2013 existien a Catalunya 4.133 cooperatives, la majoria de les quals —concretament,

---

¹⁸¹ Es pot consultar a: <http://www20.gencat.cat/portal/site/observatoritreball>.

¹⁸² Algunes de les lleis que regulen el sector són: Llei de 13/2003 de 13 de juny de modificació de la Llei 18/2002 de 5 de juliol de cooperatives o la Llei 10/2003, de 13 de juny, de mutualitats de Previsió Social de Catalunya o la Llei 27/2002, de 20 de desembre, de Mesures Legislatives per regular les Empreses d'Inserció.

¹⁸³ Font: <http://www.cooperativescatalunya.coop>.

¹⁸⁴ La Confederació de Cooperatives de Catalunya i el Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya han impulsat el programa de col·laboració públicoprivada AraCoop, amb l'objectiu d'atorgar valor a l'Economia Social i Cooperativa.

3.071— de treball associat, seguides de les agràries —amb un total de 465. En el següent gràfic (figura 3.1), les cooperatives són classificades segons els sectors en què actuen:

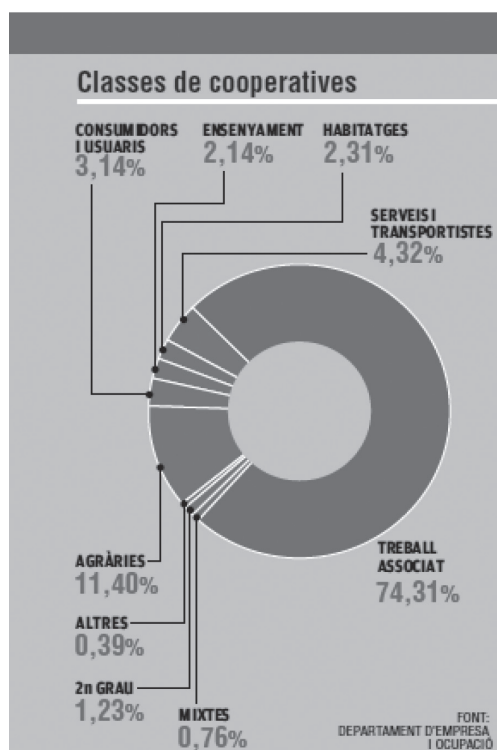

Figura 3.1: Tipologia de les cooperatives catalanes (2013). Font: L'Econòmic, 163.

Del gener al juny de l'any 2013 es van crear a Catalunya un total de 69 cooperatives noves —xifra només inferior a les d'Andalusia i el País Basc— i també es van crear 54 societats laborals.¹⁸⁵ Segons l'Observatori sobre Cooperativisme, durant el segon trimestre de l'any 2013, el nombre de persones ocupades en cooperatives es va incrementar en un 2,9%, amb 1.058 llocs de treball nous.¹⁸⁶

Segons dades de la Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i Treball Autònom del Departament d'Empresa i Ocupació, les cooperatives catalanes, a finals del 2013, representaven el 22% de tot l'Estat espanyol i donaven feina a 38.546 tre-

¹⁸⁵ Font: http://www.empleo.gob.es/es/sec_trabajo/autonomos/economia-soc/EconomiaSocial/estadisticas/CoopConstituidasLaboRegistradas/2013/2trim/LABG4.pdf.

¹⁸⁶ Font: <http://www.cooperativescatalunya.coop/index.php/observatori/estadistiques/87-observatori/estadistiques/534-situacio-del-cooperativisme-en-el-segon-trimestre-de-2013#.Ur1EnNLuJ1Y>.

balladors. La creació de llocs de treball a les cooperatives a Catalunya va mantenir la tendència a l'alça i va augmentar gairebé un 3% el tercer trimestre de 2013.¹⁸⁷

Al voltant d'1.200.000 persones són membres d'alguna cooperativa, i no hi ha cap comarca on no se'n registri la presència. Les cooperatives agràries agrupen al voltant de 100.000 persones,¹⁸⁸ i tres de cada quatre són de treball associat. Les cooperatives representen el 84% del total de l'ocupació de l'Economia Social catalana. El darrer trimestre de l'any 2012, la població a la qual ocupaven a Catalunya era de 43.894 persones, l'1,4% menys que en el mateix període de l'any anterior.¹⁸⁹ Ara bé, aquests decrements són menors que els registrats per al total de la població ocupada (7% a Catalunya i 5% a l'Estat espanyol), dada que reflecteix la major resistència a la destrucció d'ocupació en les cooperatives i societats laborals per comparació a la resta d'empreses.¹⁹⁰ La importància del sector es manifesta en la majoria dels àmbits d'activitats de l'economia: l'agricultura, el comerç, l'ensenyament, l'habitatge o els serveis, entre d'altres.¹⁹¹

Les cooperatives i les societats laborals representaven, l'any 2012, al voltant del 3% del PIB català. A finals d'aquell any, el 67% de les cooperatives i el 80% de les societats laborals estaven ubicades a la província de Barcelona. Pel que fa al volum de facturació, les cooperatives catalanes van facturar l'11% del total espanyol (Monzón, 2010).

Per concloure, i en vista de les dades obtingudes, es poden destacar diferents idees. La primera és la importància de centralitzar les fonts estadístiques per evitar dades disperses i sovint diferents en funció de les fonts. La segona és el desequilibri existent entre el recull de dades referents a cooperatives —també a societats laborals, però menys— i les dades sobre la resta d'entitats de l'ESS que són escasses. La tercera és la rellevància, tant quantitativa com qualitativa, de l'ESS al nostre voltant. La quarta és la voluntat dels actors protagonistes en el nostre entorn d'erigir-se en pedra angular d'aquesta altra economia que pensa en el bé col·lectiu i en la democràcia de qualsevol activitat econòmica, raó per la qual esdevé imprescindible continuar amb l'esforç aglutinador i dialogant de totes les parts implicades a fi d'aprofitar les sinergies que es puguin generar.

3.6. Valors i principis

Un cop analitzat el concepte d'ESS i la seva manifestació factual, ens resta analitzar el corpus de valors i principis que en guien la lògica de funcionament i les actuacions.

¹⁸⁷ Font: *Butlletí d'Economia Social i Cooperativa*, n. 67, 30 de novembre de 2013, de la Direcció General d'ES i Cooperativa i Treball Autònom de la Generalitat de Catalunya. <http://www20.gencat.cat/portal/site/empresaocupacio/>.

¹⁸⁸ Font: <http://www.leconomic.cat/neco/article/26-nomes-canals/59-nomes-canals/602528-un-model-al-servei-de-les-persones-i-del-compromis-social.html>.

¹⁸⁹ A escala estatal també es registra una davallada d'aquesta població ocupada, si bé és més intensa, ja que se situa en el 2,9%.

¹⁹⁰ Font: Memòria Socioeconòmica i Laboral de Catalunya, 2012. Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya. <http://www.ctescat.cat/>.

¹⁹¹ Font: <http://www.elfuturescooperatiu.coop/index.php/el-cooperativisme/xifres.html>.

Tots els documents analitzats convenen que l'ESS abandera una manera de fer que es distancia molt de les empreses mercantils convencionals, que creuen en la virtut cardinal del lucre i en la cerca de l'acumulació privada d'excedents. De ben segur que, en la realitat, algunes iniciatives empresarials que formalment pertanyen a l'ESS disten molt de basar-se en els valors que tot seguit ressenyarem. Tanmateix, això no implica una manca de rigor en la nostra anàlisi, car, si bé certament aquesta realitat existeix, no afecta la resta d'iniciatives ni impedeix l'anàlisi del sector com un tot divers. Val a dir que, en el mateix sentit, hi ha petites i mitjanes empreses o empresaris que, tot i que no es poden incloure en l'ESS perquè actuen sota formes jurídiques mercantils, tenen un comportament que, de facto, podria estar regit pels valors de l'ESS.

La relació entre la dimensió dels valors i la de les praxis no és unidireccional. Si bé és indubtable que uns valors concrets determinen un cert tipus d'actuacions, també és veritat que determinades praxis concretes acaben sent generadores de valors, especialment en els àmbits humans en què actuen. Per tant, és possible que algunes empreses convencionals, mitjançant les seves accions, puguin promoure la democratització del teixit empresarial.

Així doncs, la nostra comesa rau a identificar aquells valors i principis orientadors de les entitats aquí tractades, tant des d'un punt de vista ideològic com pràctic. Per arribar a referir-los, hem consultat manuals d'experts, documents legals i declaracions dels subjectes que en formen part. El recull que fem respon a aquells valors sobre els quals hi ha un consens pràcticament total; són, doncs, valors pregnants que donen raó de ser a aquesta economia, a la qual són consubstancials, ja que dimanen de la seva personalitat, conformada històricament i mantinguda fins als nostres dies. En suma, les iniciatives que integren el sector comparteixen una sèrie de valors que conformen el seu caràcter diferenciador de la resta d'empreses.

De la mateixa manera que en el capítol sobre "Ètica del Desenvolupament i Cooperació", el llistat dels valors no correspon a cap prelación intencionada. Tanmateix, com veurem, hi ha uns valors nuclears que les mateixes entitats consideren ineludibles perquè puguin ser identificades com a parts de l'ESS. El conjunt d'aquests valors, com a orientador de les conductes en aquest sector, pot ser considerat una mena de deontologia de l'ESS.

Com explica Pérez Quintana (2010), les iniciatives empresarials de l'ESS, ja siguin de l'originari moviment cooperativista o bé de les més actuals propostes organitzatives, advoquen per una economia entesa com una activitat humana impregnada de valors de caire ètic. No obstant això, es troben immerses en un context socioeconòmic dominant i hegemònic —el capitalista—, caracteritzat pel fet que posseeix un sistema de valors de dubtosa eticitat. El seu sentit alternatiu s'evidencia des de l'arrel més profunda d'ambdós models, en qüestionar fins i tot la noció de la propietat —i els seus drets inherents.

En la mesura que les empreses del sector de l'ESS no solament fonamenten tota la gestió en la centralitat de l'ètica, sinó que pretenen fer extensible aquest quefer a la generalitat de l'activitat econòmica, són models de negoci que aporten valors a les persones i a la societat en general.

La Declaració de l'ACI sobre la "identitat cooperativa" del seu centenari expressava que "siguiendo la tradición de sus fundadores, los socios cooperativos hacen suyos los valores éticos de la honestidad, la transparencia, la responsabilidad y la vocación so-

ciales” i definia els principis “como pautas mediante las cuales las cooperativas ponen en práctica sus valores [...]. No basta con conocer si la cooperativa sigue la letra de los principios, sino que también ha de saberse si sigue su espíritu” (Martínez Charterina, 1995:38). En aquest cas, com en el de l'Ètica del Desenvolupament, la congruència ètica de les accions comporta que els mitjans siguin, ineluctablement, coherents amb els fins proposats.

Els valors que tot seguit ressenyem, i que emanen de l'esperit cooperativista, són extensibles a la resta de formes organitzacionals, ja que la majoria els han fet seus i algunes fins i tot han aprofundit en la seva realització. Com afirma Via (2011), existeix economia cooperativa molt més enllà del cooperativisme estricte.

Els valors que hem identificat i que considerem que conformen aquesta personalitat distintiva de l'ESS són els següents:

1. Concepció i gestió democràtica del conjunt de relacions que es desenvolupen al si de les organitzacions del sector. La democratització, com a valor característic del sector de l'ESS, no solament es manifesta en la gestió de les relacions internes de les entitats pel que fa als seus projectes empresarials i de negoci (control de la propietat per part dels associats, participació en la gestió i presa de decisions independents de l'aportació de capital, cada membre un vot, etc.), sinó que també es constitueix en la pretensió d'endegar un model socioeconòmic alternatiu fonamentat en l'autogestió democràtica. Aquestes iniciatives, en la mesura que són enteses com a experiències democràtiques de coparticipació en l'activitat econòmica, esdevenen agents socials dinamitzadors i alhora aprofundeixen en la governabilitat i en la conscienciació democràtica de la ciutadania. Pérez Quintana (2010) apunta un trencament absolut amb les maneres de funcionar de les societats per accions.
2. La participació és un valor d'identitat propi d'aquestes entitats i està íntimament vinculat a l'anterior en la mesura que solament amb la participació efectiva dels membres d'una societat la democràcia esdevé real i no es buida de sentit. Així, les experiències de les entitats d'aquest sector són referents clars pel que fa a la creació d'una identitat cívica de participació social (Pastor, 2011). En conseqüència, perquè la concepció democràtica —base del sector— sigui efectiva, esdevé una condició *sine qua non* la participació efectiva de totes les persones implicades en el projecte. Coraggio (2009) sosté que aquesta economia generalitza les formes participatives de decisió i gestió. Són, doncs, empreses caracteritzades per la participació activa i democràtica dels seus membres. Aquest funcionament afavoreix la responsabilització dels treballadors (Del Rio, 2010).
3. La justícia i l'equitat social i econòmica són requisits per aconseguir el bé comú. Les accions que impulsen les empreses del sector afavoreixen aquesta equitat en no contribuir a l'enriquiment d'uns en detriment dels altres, car les diferències de remuneració no són tan grans com en el sector lucratiu —tant pel que fa als diferents nivells d'ocupació com pel que fa a les diferències salarials entre home i dona. Com assenyala Coraggio (2008:45):

Quando decimos entonces de acuerdo al fin de lograr la reproducción ampliada (es decir: en condiciones cada vez mejores, si bien esto tiene a su vez historicidad y variación cultural) de todos, estamos tomando partido, en primer lugar, por el principio de la reproducción de la vida humana en sociedad y en consecuencia la prioridad de una dis-

tribución adecuada para asegurar un sustrato de sustento material suficiente para todos. En segundo lugar, estamos dando alta ponderación a la búsqueda de la combinación históricamente más adecuada de igualdad y libertad como condiciones de la calidad de vida en sociedad.

Per tant, contribueixen a generar una distribució de la renda més equitativa, desvinculada de l'aportació del capital, i si es reparteixen excedents, el criteri no és l'afany de lucre. La justícia i l'equitat socials són difícilment realitzables en societats on es degrada el benestar humà i mediambiental.

4. Un altre valor és el de la reciprocitat en les relacions interpersonals, que es caracteritza pel reconeixement mutu i la gestió conjunta dels processos destinats a satisfer les necessitats. La confiança que la reciprocitat genera és, de fet, un tret ineludible per al seu adequat funcionament (Subirats, 2011). En aquest sentit, les aportacions dels socis van molt més enllà de les merament econòmiques, ja que són, a més, de caràcter laboral, moral i fins i tot afectiu, cosa que genera relacions interpersonals solidàries en lloc de relacions d'intercanvi merament comercials. Com assenyala Laville (2009b), aquesta reciprocitat coadjuva a superar la despersonalització pròpia de moltes unitats econòmiques, ja que són els mateixos protagonistes els qui decideixen el sentit de les seves accions, les quals deixen de tenir, per tant, un caràcter purament instrumental.
5. Els associats i les associades no estan sotmesos a cap mena de discriminació, tenen els mateixos drets i deures i, per tant, la igualtat és més fàcilment assolible. Aquestes relacions de reciprocitat entre iguals determinen el funcionament de les entitats i, per tant, no són necessaris mecanismes correctors a posteriori. Que les relacions entre els socis no estiguin inserides en estructures organitzatives de gestió rígida-ment jerarquitzades, com en el cas de les empreses capitalistes clàssiques, sinó fonamentades en relacions horitzontals, garanteix la igualtat en tots els seus sentits, a diferència de les empreses amb finalitats merament lucratives.
6. La solidaritat és un dels valors nuclears de l'ESS. Segons Coraggio (2009:30), "los valores de esa otra economía deben consolidar comportamientos solidarios". REAS reconeix que la solidaritat humana i econòmica és un principi bàsic en totes les relacions, independentment del nivell territorial on es desenvolupin. El sector, doncs, subsumeix els principis econòmics de la reciprocitat i la redistribució (Laville, 2005). Aquestes iniciatives han de guiar-se per l'interès general i no pels interessos particulars. Razeto (1993) considera aquesta solidaritat activa com el factor C, factor que s'ha d'incloure en l'anàlisi econòmica, ja que la solidaritat és una força econòmica que genera eficiència i millora la productivitat. Per a aquest autor, la solidaritat ha d'operar en les activitats mateixes i no a posteriori, per corregir els resultats de les activitats econòmiques. L'educació per a la praxi de la cooperació i la solidaritat és indissociable del sector (Arruda, 2010). Aquesta formació i educació és un principi clau de les cooperatives des dels seus orígens.
7. La llibertat, garantida tant per l'adhesió lliure i voluntària dels seus membres com per l'autonomia en la gestió, és un altre principi bàsic en la identitat de les iniciatives del sector. Aquesta és entesa com a condició bàsica per a la vida en societat, respectuosa amb la pluralitat cultural i que pren en consideració la satisfacció de

les necessitats pròpies de les poblacions. Aquesta manera de fer que pretén garantir la reproducció de la vida atenent a les necessitats humanes i socials esdevé imprescindible perquè l'ésser humà gaudeixi de la llibertat (García Serrano, 2011).

8. L'autoresponsabilitat i la corresponsabilitat es deriven d'aquesta propietat col·lectiva i, per tant, cada persona vinculada al projecte ha de respondre dels propis actes i ha de garantir el compliment dels objectius establerts. Els socis vetllen perquè l'entitat funcioni segons els principis que la constitueixen com a integrant de l'ESS. En aquest sentit, les entitats tenen, com acabem d'apuntar, un compromís en la formació i l'educació dels seus participants. La màxima tan estesa que "no hi pot haver cooperatives autèntiques si no hi ha autèntics cooperativistes" la fan seva la majoria d'iniciatives.
9. Un altre valor cabdal és la transparència, consistent en la claredat i la veracitat de la informació. Concomitant a aquest valor hi ha l'honradesa en l'actuació, per tal de generar comunicació i confiança. La promoció d'aquesta informació s'ha de fer segons criteris acordats per totes les parts implicades. Des de l'Escola d'Economia Social en què participa CEPES s'ha signat el Pacte per l'Economia Social Responsable i Sostenible, en què s'assegura que la transparència en la gestió i la informació forma part de la vocació i el compromís del sector.¹⁹²
10. Les iniciatives que integren el sector consideren una fal·làcia que el creixement econòmic sigui sinònim de desenvolupament, i advoquen per reinserir l'economia en la societat (Martínez Valle, 2009). Aquesta idea era una de les principals en el discurs dels estudiosos de l'Ètica del Desenvolupament, tal com s'ha dit en el capítol corresponent. Convé apuntar que moltes institucions públiques, entre les quals hi ha les que es dediquen a cooperació, com hem constatat, també secunden aquesta idea, tot i que sovint la connivència entre governs i grans empreses capitalistes fa que obviïn aquest fet ja innegable i que actuïn en pro d'un creixement il·limitat. Hem constatat que l'activitat econòmica de l'ESS està orientada a la satisfacció de les necessitats de les persones, ja que es cerca el desenvolupament i el bon viure de l'ésser humà. El seu mòbil no és l'afany de lucre, sinó el servei als seus membres i a la comunitat; en suma, el bé general. Aquestes empreses tenen, doncs, una manifesta vocació social. Per tant, el seu grau d'imbricació en el territori és gran: es comprometen amb la comunitat a la recerca d'un desenvolupament endogen, descentralitzat, equitatiu i sostenible.
11. La dignitat és un altre dels valors nuclears que defensa el sector. Dignitat entesa, com ja hem apuntat, com un element que abasta tant elements pretesament universals com altres de relatius a contextos culturals, i que no inclou només nivells de satisfacció material. Coraggio (2008) assevera que aquestes iniciatives asseguruen la subsistència amb dignitat per a tots els ciutadans. Monzón i Chaves (2012:39) expressen aquest principi molt encertadament quan afirmen que "la Economía Social no solo contempla a las personas necesitadas como beneficiarias pasivas de la filantropía social, sino que, además, eleva a los ciudadanos a la categoría de protagonistas activos de su propio destino". Per tant, existeix un compromís cívic en la cerca del benestar individual i col·lectiu. REAS, en la seva Carta d'Economia

¹⁹² Font: <http://esresponsableysostenible.org/principios-y-valores-de-la-econom%C3%ADa-social>.

Solidària, afirma que aquestes iniciatives prenen com a referent cadascun dels subjectes i les comunitats a les quals pertanyen, i que es defineixen pel benestar i la qualitat de vida dels seus membres i de la societat en la seva totalitat i no pas pels beneficis materials.¹⁹³

12. Aquestes iniciatives, com ja hem apuntat, són responsables socialment, però també ho són mediambientalment, ja que treballen per al desenvolupament sostenible de la seva comunitat. De retruc, defensar i protegir el medi ambient és també un exercici d'equitat i democràcia. Com assenyala la SEE en la seva Carta de Principis, l'essencial dels excedents del sector es destina a objectius de desenvolupament sostenible.¹⁹⁴ També REAS ho recull en la seva Carta Solidària, que comença així: "La economía solidaria, es un enfoque de la actividad económica que tiene en cuenta a las personas, el medio ambiente y el desarrollo sostenible y sustentable, como referencia prioritaria, por encima de otros intereses". També Coraggio (2009:31) cospa molt bé aquesta intencionalitat quan afirma que:

La Economía social y solidaria lleva implícita la propuesta de otra combinación y jerarquización de principios —teniendo en cuenta lo que las cosmovisiones y culturas pueden aportar como universales e incluso aquellas que podrían inventarse—; propuesta que tendría que estar siempre orientada desde la perspectiva de la reproducción ampliada de la vida de la naturaleza no humana y de la vida de todos los seres humanos.

Tots aquests principis es reforcen els uns als altres i haurien d'actuar no només com a pautes d'acció, sinó també com a criteris d'avaluació. Són viscuts en qüestions operatives i estratègiques i, com resumeix molt bé Pérez Quintana (2010:104), la seva aportació *sui generis* és que mostren "que es posible otra forma de producir y distribuir, desde un tipo de empresa ética, democrática, de propiedad compartida". Es tracta, doncs, que els valors socials, fonamentats en la universalitat de la dignitat humana, regeixin l'activitat econòmica (Del Rio, 2007). I són valors antitètics als observats per les empreses lucratives, perquè, com assenyalen Chaves i Monzón (2003:8):

Como ha recordado el Premio Nobel Amartya Sen, cada sector institucional se caracteriza por unos determinados valores, los valores cooperativos de democracia, igualdad, solidaridad y equidad informan claramente los valores y reglas de funcionamiento de la economía social, economía al servicio del ser humano, democrática y solidaria, frente a los valores que alimentan el sector capitalista centrados en el individualismo egoísta, la sacralización del mercado, la competitividad interpersonal y la búsqueda de la felicidad en el bienestar material.

En incorporar aquests valors a l'activitat empresarial i econòmica, es pretén la satisfacció de les necessitats humanes, tant individuals com col·lectives, i, alhora, trans-

---

¹⁹³ Per consultar el document: http://www.economiasolidaria.org/files/CARTA_ECONOMIA_SOLIDARIA_REAS.pdf.

¹⁹⁴ Font: <http://www.socialeconomy.eu.org/>.

formar la societat i el model productiu fent que la satisfacció humana també sigui possible a través del treball. Un treball ple de sentit gràcies a la implicació personal i a la vocació comunitària del participants (Lipietz, 2001).¹⁹⁵

Aquesta llista de valors posa de manifest que aquest sector és capaç de conciliar l'interès dels seus membres amb l'interès col·lectiu i l'interès general. Evidentment, les empreses d'aquest sector es troben diàriament confrontades a les exigències del mercat i, per tant, han de fer un exercici important d'equilibri per tenir presents a cada moment les seves exigències ètiques (Pérez Giner, 2006). Per això mateix, cal una reflexió contínua sobre les pràctiques generades al voltant d'aquests valors i principis per donar-los sentit (Hiez i Laurent, 2011).

Podem asseverar que, anant més enllà de les formes jurídiques, les organitzacions que pertanyen a l'ESS estan orientades per objectius no únicament econòmics. Es tracta d'activitats associatives regides per una ètica i per certs valors i principis que són constitutius de la seva organització (Elgue, 2007). Aquests valors que la societat ha fet propis els vol integrar en l'esperit i en la praxi empresarial i econòmica, cosa que és fonamental, ja que l'activitat econòmica és una activitat social. Per tant l'esperit i la pràctica han d'estar regits pels mateixos valors, harmonitzant les necessitats de les organitzacions amb les de les persones que hi participen i evitant greuges en el benestar humà i en el medi natural. Però, per poder participar d'aquests valors, esdevé fonamental que les empreses els tinguin en compte tant a llarg termini, en les seves planificacions, com a curt termini, en la seva gestió diària, i, alhora, que avaluin el seu grau de compliment i que n'informin (Udina, 2002).

Aquests valors constitutius de l'ètica de l'ESS es corresponen a una forma específica de desenvolupament econòmic i social (Monsalve, 2010) i coincideixen a bastament amb els de l'Ètica del Desenvolupament, com hem vist en el capítol corresponent.

Com ja s'ha posat de manifest en l'exposició que acabem de fer, els valors de l'ESS no han de ser entesos com a independents els uns dels altres, sinó que constitueixen una mena de plèiade en què els uns no es poden realitzar sense que es realitzin els altres. Cal tenir en compte la coherència del sistema que conformen: amb la negació d'un n'hi ha prou per invalidar la resta (Draperi, 2007). Si alhora copsem que els valors mencionats no són sinó aquells que es consideren ideals constitutius de la nostra societat, no és pas difícil arribar a la conclusió que les iniciatives de l'ESS pretenen, de fet, introduir-los en la pràctica econòmica. No són, doncs, iniciatives amb valors marginals, únicament compartits per un subgrup social, sinó que contenen aquells valors que haurien de regir en les activitats econòmiques igual que ho haurien de fer en tota activitat social. Allò que tenen d'alternatiu no és el sistema de valors, sinó el fet de prendre'l seriosament. És l'economia hegemònica la que constitueix un desencaix i una incoherència en considerar que l'activitat econòmica pot funcionar al marge de la resta de l'activitat social.

---

¹⁹⁵ Monsalve (2010) apunta que "[d]iscernir entre formación de la ética solidaria, en el movimiento cooperativo, y la moral propia de las conductas individuales e, incluso, antisolidarias, es un planteamiento necesario en la concepción de una nueva cultura de economía social y solidaria significante del ser humano".

3.7. Apunts finals

Com hem apuntat més amunt, apostem perquè l'ESS integri no tant organitzacions amb determinades formes jurídiques com organitzacions que responen a uns paràmetres de comportament inspirats en uns valors i principis, tant pel que fa a la institució com als seus membres. Per això, creiem que dins de l'ESS s'inclouen diferents formes organitzacionals sempre que tinguin entre els seus valors els que més amunt hem identificat. Com assenyala Soulage,¹⁹⁶ les fronteres s'han mogut: amb el decurs dels anys s'ha passat d'un sistema fundat estrictament sobre els estatuts a un sistema que integra la juxtaposició de disposicions estatutàries i de pràctiques socials. La idea pregnant és que són les pràctiques socioeconòmiques les que interessen, perquè aquestes reflecteixen l'assumpció pràctica dels valors i principis establerts en els discursos.

Com hem pogut constatar, l'ESS, com a sector, defensa i aplica els principis i valors identificats més amunt, cosa que és determinant per considerar aquestes iniciatives com a contraparts vàlides de les institucions públiques dedicades a cooperació al desenvolupament. Es tracta d'empreses que tenen dret a actuar com a agents de desenvolupament i cooperació pel fet de compartir els valors que haurien d'inspirar les accions i polítiques de desenvolupament. Val a dir, però, que, ineluctablement, algunes experiències no seran vàlides perquè en el seu dia a dia s'assimilen més a les empreses privades mercantils, i reiterem que, per a nosaltres, hi ha tres factors discriminants: en primer lloc, l'adopció d'aquesta praxi normativa basada en els valors i els principis esmentats; en segon lloc, que no perdin de vista la voluntat de construir models alternatius d'economia ni el debat sobre el canvi o la transformació social; i en tercer lloc, la intencionalitat de la utilitat social de les seves activitats —no com a conseqüència, sinó com a acció volitiva. Aquests valors, aquesta voluntat i aquesta utilitat intencional són allò que confereix legitimitat al moviment, i, com assenyalen Monzón i Chaves (2012:113):

El desafío al que debe hacer frente la economía social consiste en superar los riesgos de banalización de sus rasgos identitarios que son los que le confieren una específica utilidad social. Para ello, los actores de la economía social deben profundizar el entendimiento de los valores que configuran su núcleo común de referencia, utilizar todos los resortes sociales y culturales que sintonizan con dichos valores para reafirmar su propio perfil institucional y lograr un efecto multiplicador de su potencial económico y social.

Ja hem apuntat que les connexions entre totes les formes que hem analitzat són grans i que, per tant, les línies divisòries poden arribar a ser poc clares. Sota el paraigua de l'ESS, es recull un gran nombre d'organitzacions, projectes, processos i lògiques de funcionament, i han de ser les institucions públiques locals dedicades a cooperació les que, tenint en compte els valors que nosaltres proposem com a guia, triïn aquelles empreses amb una identitat i una praxi definides pels valors i els principis.

---

¹⁹⁶ Font: <http://alternatives-economiques.fr/blogs/sibille/2011/03/14/les-frontieres-de-leconomie-sociale-se-sont-elles-deplacees/>.

Dubtem que el camí cap al desenvolupament humà dels pobles pugui assolir-se dignament si es deixa en mans d'entitats l'objectiu de les quals és, principalment, l'obtenció del lucre. És una responsabilitat col·lectiva, però també una responsabilitat de les entitats públiques locals que esmercen recursos en aquesta comesa, vetllar perquè les accions de cooperació amb una dimensió productiva siguin dissenyades, executades i avaluades per empreses útils socialment i no per empreses que contravenen els valors assenyalats. Com molt bé assenyalen Demoustier et al. (2006), les entitats de l'economia social, assumint la responsabilitat social tradicionalment refusada per les empreses lucratives, contribueixen significativament a la humanització i socialització de l'activitat econòmica més enllà de les seves possibles funcions pal·liatives.

3.7.1. Multiplicitat característica de l'Economia Social i Solidària

Avui dia, l'ESS és un conglomerat on convergeixen diferents realitats socials i econòmiques, marcades per una lògica que respon a uns valors comuns conduents a unes praxis diferencials. Coexisteix amb el sistema dominant, caracteritzat per uns valors que són contradictoris respecte als defensats per aquesta altra manera de fer.

Aquesta multiplicitat i multidimensionalitat pot provocar dispersió i, per tant, pot dificultar el reconeixement públic del sector i la seva visibilitat i legitimitat socials. Perquè això no passi, segons Monzón i Chaves (2012:110), "es necesario avanzar en la delimitación jurídica del ámbito de la economía social y de los requisitos que deben cumplir sus integrantes para evitar la banalización de sus rasgos identitarios y la pérdida de su utilidad social". Per tant, tot i que la dispersió pot ser una dificultat per al sector, alhora és aquesta plasticitat el que li confereix riquesa i capacitat d'innovació i d'adaptació a les noves necessitats que van apareixent.

Per aquest motiu, és important que les delimitacions conceptuals siguin flexibles i poroses a fi que cap iniciativa empresarial no en quedi fora per aspectes merament formals.

El nucli d'identitat del sector es configura a partir dels trets i dels valors que hem descrit i que en regeixen la lògica de funcionament. Es configura com un sector socioeconòmic diferenciat del privat convencional i del públic i s'assimila a la dimensió econòmica de l'àmbit públic no estatal (Garcia Jané, 2010).

En definitiva, constatem que, tot i la diversitat d'opcions presents en el sector, el nucli comú de valors li confereix una idiosincràsia ben diferenciada de la resta d'empreses capitalistes. Aquesta distinció és el punt fort que han de potenciar per guanyar en reconeixement públic i, fonamentalment, en legitimitat social, ja que serà aquesta la que farà possible que les empreses de l'ESS s'erigeixin en veritables palanques d'una manera de fer negoci útil socialment.

3.7.2. Les entitats de l'Economia Social i Solidària com a agents de desenvolupament local, també en els territoris dels països empobrits

Aquestes empreses, amb un esperit emprenedor, mobilitzen els recursos endògens del territori on actuen cap a la satisfacció de les seves necessitats socioeconòmiques

i faciliten que les poblacions siguin protagonistes dels seus processos de desenvolupament. Per això, s'erigeixen en un actor de desenvolupament clau en qualsevol punt del planeta, ja que posseeixen un saber expert que pot contribuir a la generació de teixit productiu i a la satisfacció de necessitats socials, de manera que, de retruc, poden provocar un efecte ròssec i divulgador d'aquesta manera de fer, més responsable i respectuosa.

Aquestes iniciatives no es creen per al lucre i permeten un desenvolupament més integral, equilibrat i digne en les poblacions del seu entorn per totes les raons esmentades al llarg del capítol —entre d'altres, la preponderància de la persona sobre el capital, la democràcia en tots els nivells de la presa de decisions, el respecte pel medi ambient, l'interès col·lectiu en considerar el territori com un agent de relació responsable, o la igualtat en tots els àmbits. Com apunta Tiberghien, el lloc d'emergència privilegiat de les noves formes d'economia social i solidària es troba als territoris.¹⁹⁷

Moltes accions de cooperació tenen per objectiu crear i consolidar el teixit productiu dels territoris, però aquest ha d'estar conformat per formes solidàries i socials d'organitzar les activitats productives (Caracciolo i Foti, 2003). El factor humà i l'associativitat són fonamentals en qualsevol procés econòmic (Demoustier et al., 2006), i el sector de l'ESS els garanteix facilitant la cohesió social.

Per tots aquests arguments, podem adduir que és peremptori que les institucions públiques locals, com a representants de l'estat en l'àmbit més proper a la ciutadania, esmercin esforços per tal d'incloure en les seves accions aquest sector i evitar així caure en incoherències ètiques. En aquesta línia, García Serrano (2011:19) assenyala que l'economia social podria col·laborar amb les agències de desenvolupament local a:

1. Desenvolupar i enfortir la xarxa d'actors clau.
2. Reforçar el caràcter de procés de desenvolupament més que centrar-se en resultats.
3. Establir, cuidar i fomentar llaços (febles) amb les altres parts actors clau.
4. Apropar-se als reptes de país i territori per poder donar visibilitat a l'aportació feta a aquests reptes.
5. Desenvolupar la xarxa de xarxes que inclogui les dimensions sectorial i territorial. En clau territorial, i en col·laboració amb les agències de desenvolupament econòmic local, es podria plantejar una aliança col·laborativa específica que permetés generar i potenciar el desenvolupament de l'economia social i solidària en l'agenda del desenvolupament humà del territori.

S'ha de tenir en compte que no hi ha receptes vàlides per a tots els territoris, però la gestió pública democràtica des del nivell local permet albirar un estat fort capaç de defensar els interessos de la seva població (Coraggio, 2004). L'èmfasi s'ha de posar en la dimensió local, ja que, com assenyala Jeantet (2003), els aliats naturals de l'ES són els ens territorials locals.

---

¹⁹⁷ Font: <http://alternatives-economiques.fr/blogs/sibille/2011/03/14/les-frontieres-de-leconomie-sociale-se-sont-elles-deplacees/>.

3.7.3. Els valors que defensa l'Economia Social i Solidària són els mateixos que els de l'Ètica al Desenvolupament

Més enllà de l'evident aportació de les activitats de l'ESS, tant en termes productius com de prestació de serveis, allò que s'ha de considerar la seva contribució social més important és, precisament, el fet de traslladar els valors ètics que la societat civil ha fet seus a l'àmbit de la regulació de la seva activitat econòmica. Les pràctiques organitzatives i de gestió de l'ESS, regides pels valors de la democràcia, la participació, l'equitat, etc., assoleixen uns resultats socialment més justos i respectuosos mediambientalment que no pas les accions de les empreses de l'economia clàssica, regides per l'únic objectiu del lucre i per valors desconnectats dels de la societat civil.

Estem d'acord amb García Jané (2009) quan exposa que aquestes iniciatives són espais d'aprenentatge d'una manera de fer diferent de l'hegemònica. El sector palesa uns afanys de fer altrament, no subsumits als valors i a les praxis de les empreses mercantils. La defensa i la pràctica d'aquests valors en la presa de decisions diària serveixen de model, de mirall, per a totes les persones que s'hi relacionen d'una manera o d'una altra. Aquests valors idiosincràtics de l'ESS que contribueixen a la generació de capital social (Saz Gil, 2010) són cabdals per donar visibilitat i rellevància social a aquesta lògica empresarial.

És indefugible que aquests valors presents en el seu discurs teòric guïïn també la seva pràctica diària.¹⁹⁸ Per tant, el comportament de les persones implicades en iniciatives d'ESS ha de bastir-se al voltant d'aquests principis, concretats en marcs normatius sense el quals els desequilibris entre discurs i praxi poden ser difícils de gestionar. Així doncs, incardinar el discurs en l'aplicació dels valors és una tasca intricada però necessària, i no són vàlides les justificacions que tendeixen a parapetar-se en les exigències del mercat per evitar el debat sobre la possible incoherència en l'aplicació dels principis. Com subratlla Draperi (2007), sempre s'han de tenir presents els valors que categoritzen el sector i que li són transcendents.

Els valors i principis conformen una xarxa i són interdependents els uns amb els altres. Obviar un valor implica contravenir, en major o menor mesura, la resta; per tant, la complicitat de totes les parts implicades en aquests projectes farà prevaler l'esperit ètic i transformador que inspira, encara ara, aquestes organitzacions.

3.7.4. Reptes i desafiaments de futur

La rellevància del sector es palesa en les xifres que quantifiquen la seva importància; en la satisfacció de velles i noves necessitats socials a través de la producció de béns preferents, molt sovint amb pràctiques i processos innovadors; i en la voluntat de transformació social.

És inqüestionable que aquestes empreses resolen problemes que els altres sectors no han aconseguit resoldre, introduint noves formes de fer empresarials que transfor-

---

¹⁹⁸ Hi ha autors com Demoustier (2001) que consideren que aquests valors han de concretar-se en criteris, i que aquests haurien d'associar-se, en la seva realització, a uns indicadors.

men la noció i comprensió mateixa de desenvolupament econòmic i social, esdevenint agents transformadors actius d'un model injust amb efectes perniciosos per a la natura i la ciutadania. Cal que prenguin consciència d'aquesta altra funció seva, de més gran abast, i ser bel·ligerants en el sentit d'intentar arrossegar altres agents socials —empreses, consumidors, ciutadans i ciutadanes en general— en la seva mateixa línia d'actuació econòmica responsable i solidària.

La voluntat de transformació social d'aquest sector és innegable, i creiem que constitueix un dels seus trets d'identitat. L'assumpció dels valors propugnats ja palesa aquesta pretensió de dur a terme una activitat econòmica transformadora de la realitat empresarial. Ara bé, hi ha autors que no albiren una possibilitat real de canvi a curt termini, i matisen el rol que aquestes empreses poden tenir com a transformadores de la realitat perquè tenen en compte la gravetat del moment actual i les conseqüències que, per al benestar de les persones, està tenint aquesta fase del cicle econòmic. En aquest sentit, Monzón i Pérez de Uralde (2010:358) apunten que:

La acción tendencial hacia el logro de un sistema económico más plural, aquí esbozado de un modo estrictamente indicativo y superficial, facilitaría un cambio en el modelo [...]. Pero hay que ser honestos al plantear estas propuestas de cambio y asumir las limitaciones existentes y lo que solo es realmente posible. Sin duda, otros proyectos más radicales y transformadores ofrecen un final del trayecto más atractivo y deseable. Pero las cosas son las que son y la capacidad real de cambio no puede superar demasiados tramos. Es verdad que las cosas han llegado a un punto de gravedad que exige acciones, pero la dirección de los procesos no está clara.

En qualsevol cas, creiem que la concreció d'aquests valors en la pràctica de la gestió empresarial és ja una eina transformadora que permet que la ciutadania copsi que hi ha una manera alternativa de dur a terme les activitats econòmiques, des de la producció, l'intercanvi i la distribució fins al consum o el finançament. Perquè això sigui possible, els agents de desenvolupament presents en el territori han de crear xarxes en què conflueixin sensibilitats ètiques semblants i que reflecteixin aquesta munió d'experiències. La consolidació i l'obertura d'aquestes xarxes, enfortides pel principi de la intercooperació, poden contribuir a superar les febleses del sector i les dificultats de l'entorn. Paral·lelament, s'ha de fer un esforç per divulgar les fortaleses que el diferencien, insistint en la seva utilitat social i en els seus efectes sobre la cohesió dels territoris. Com apunten Monzón i Chaves (2012:110), "cuanto más visible y potente sea la imagen colectiva proyectada por la economía social más posibilidades de desarrollo y de actuación eficaz tendrán todos y cada uno de los grupos de agentes que la constituyen". Perquè això esdevingui una realitat, cal indefugiblement dur a terme una tasca divulgativa i educacional entorn de la utilitat social intrínseca al sector, ja que facilita la cohesió social i territorial gràcies al fet que, amb les seves accions, persegueix uns nivells de benestar acceptables per a les generacions actuals i futures. Aquesta visibilitat prèvia a la necessària incidència del sector troba en l'àmbit local un espai privilegiat per dur a terme noves formes de participació social i nous procediments de cooperació (Pastor Seller, 2011).

Per sintetitzar, ens referirem a alguns dels reptes del sector de l'ESS que planteja Garcia Jané: necessitat de vertebrar el sector políticament, vivencialment i empresari-

aliment; d'enfortir el sector, promovent marcs cooperatius per a l'aprenentatge d'eines de gestió en consonància amb els seus valors ètics; de seduir a través de la pràctica perquè cada cop més persones, des dels seus àmbits, practiquin l'ESS; de territorialitzar les xarxes i d'influir en les administracions públiques perquè facilitin aquestes pràctiques.¹⁹⁹

La creixent sensibilitat de la població respecte a aquestes iniciatives i l'adscripció als valors a què exhorta; la seva resiliència en períodes de recessió econòmica com l'actual; el reconeixement progressiu del sector per part de les autoritats públiques; la major presència de l'ESS en tots els sectors econòmics; l'interès per l'estudi i la sistematització d'aquesta realitat; la visió holística de l'ESS, sense menystenir-ne el vessant econòmic; la demanda de noves formes de participació i de comunicació per part de la ciutadania, i la generació de capital social a través de la mobilització dels recursos locals són —entre d'altres—, en definitiva, circumstàncies que es conjuminen per tal que el sector esdevingui un agent de desenvolupament de primer ordre en el debat, el disseny, la interlocució, l'execució i l'avaluació de les polítiques de cooperació al desenvolupament locals.

---

¹⁹⁹ Font: <http://www.economiasolidaria.cat/?p=332>.

4. Sinergies entre la Cooperació Descentralitzada i l'Economia Social i Solidària

4.1. Consideracions prèvies

El que ens proposem en aquesta part és contrastar que, sobre la base de la concordança dels valors i principis propugnats per l'Ètica del Desenvolupament com a ètica aplicada en aquest àmbit, les contraparts empresarials idònies de la Cooperació Descentralitzada són les iniciatives socioeconòmiques que integren el sector de l'Economia Social i Solidària. Per reeixir en aquesta comesa, d'una banda ens plantejem, a través de l'anàlisi duta a terme en la part teòrica de documents programàtics, declaracions d'intencions, llibres, monografies o articles d'opinió —tots ressenyats en els capítols corresponents—, constatar una concordança teòrica, pel que fa als idearis i les praxis, entre el sector de la CD i de l'ESS, ja que tant l'un com l'altre són subsumibles en el marc general de l'ED; d'altra banda, a través d'entrevistes en profunditat realitzades a tècnics i tècniques de cooperació, a persones vinculades al sector de l'ESS i a experts i expertes, ens proposem analitzar i interpretar les seves percepcions sobre el rol de l'ètica en els respectius àmbits d'actuació i sobre la necessitat de treballar-hi conjuntament per assolir determinades fites. D'aquesta manera, podrem avaluar les possibilitats de concreció real de la nostra hipòtesi.

És escaient realitzar unes observacions prèvies per tal de centrar l'anàlisi i la discussió. En primer lloc, cal dir que en aquest estudi ens hem centrat més en l'anàlisi dels discursos que en les dades quantitatives, i això per diversos motius: el primer, perquè atendre també la dimensió quantitativa d'aquestes realitats hauria suposat sobredimensionar el treball; el segon, perquè hi ha nombrosos treballs que recullen l'evolució quantitativa dels sectors que es tracten aquí, i el tercer, perquè considerem que els discursos són els que ens permeten entendre el sentit de les accions i albirar possibles escenaris de futur, tot i que som conscients de la distància existent, massa sovint, entre discurs i realitat. Les mancances i derives del sistema actual fan necessari reconfigurar-lo, i, certament, es tornaran a produir canvis en la valoració quantitativa d'aquesta

política. Aquest treball cerca proposar el marc dins del qual s'haurien de dur a terme aquestes accions. Per tots aquests motius suara citats, no hem considerat rellevants les qüestions numèriques per a la nostra recerca.

En segon lloc, cal ressaltar que la hipòtesi d'aquest estudi és d'aplicació a la política de cooperació internacional al desenvolupament, independentment de l'àmbit territorial on es gestí i s'implementi. No obstant això, creiem que és més fàcil aplicar-la a l'àmbit de la CD a causa dels nombrosos aspectes que té en comú amb les iniciatives de l'ESS.

En tercer lloc, cal remarcar que són poques les publicacions existents que analitzen l'ESS com a actor d'aliances publicoprivades de cooperació (Chaves i Pérez de Uralde, 2012). Tot i així, en aquests darrers temps, la seva presència en el sistema de cooperació està experimentant un creixement considerable. A l'Estat espanyol, les organitzacions de l'economia social estan representades al Consell de Cooperació al Desenvolupament Espanyol per designació de CEPES,²⁰⁰ i els darrers plans directors han reconegut el valor de l'economia social com a agent de cooperació privat, fonamentalment a través de l'Estratègia de Creixement Econòmic i Promoció del Teixit Empresarial elaborada l'any 2011 per l'AECID (Alonso et al., 2011). A Catalunya, en canvi, el Consell de Cooperació al Desenvolupament no té cap representant de l'ESS (FCONGD, 2012). El sector privat, però, sí que hi és present a través d'un representant de la Patronal de la Petita i Mitjana Empresa de Catalunya (PIMEC) i un altre de les Cambres de Comerç.²⁰¹ En el seu pla director 2011-2014 i en el seu pla anual 2014, per bé que no hi ha cap referència explícita a l'ESS, sí que es fa esment del sector privat. Sempre s'han considerat les organitzacions empresarials com un agent més de la cooperació al desenvolupament, sobretot pel que fa a la cooperació tècnica (Martí González, 2013). L'any 2012, l'ACCD i el Consell de Cambres de Comerç de Catalunya van endegar una iniciativa anomenada *Cooperes?* que pretenia la posada en marxa de noves formes de finançament privat. Pel que fa als consells municipals, en general no hi ha presència del sector empresarial, ni del convencional ni de l'ESS.

D'uns anys ençà, algunes entitats de l'ESS han anat executant projectes de cooperació al desenvolupament als països del sud. CEPES va realitzar l'any 2011 un estudi en què analitzava alguns projectes de cooperació duts a terme per aquest sector des de 1998 fins a finals de la primera dècada dels anys 2000. Majoritàriament, qui va executar aquestes accions van ser fundacions creades per empreses socials. Es desprèn de l'informe que no hi ha una recerca profunda sobre el que aquestes empreses poden aportar als objectius de la cooperació al desenvolupament. Pel que fa al finançament d'aquestes accions, les comunitats autònomes i els ens locals van aportar més de la meitat del muntant total. Les empreses, per la seva part, van finançar un 30% dels pressupostos destinats a aquestes accions (CEPES, 2011). Aquest cofinançament per part de la CD i de les empreses posa de manifest un cert interès en aquest tipus d'acció conjunta per part d'ambdós sectors.

---

²⁰⁰ Font: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-20119>.

²⁰¹ Font: http://cooperaciocatalana.gencat.cat/ca/agencia_catalana_de_cooperacio_al_desenvolupament/organs_consultius_i_de_participacio/consell_de_cooperacio_al_desenvolupament/.

En quart lloc, cal apuntar que hem respectat les denominacions que els diferents entrevistats i entrevistades han utilitzat per referir-se al sector de l'ESS. Alguns han fet ús d'aquesta locució, però d'altres han fet referència de forma exclusiva a economia social o bé a economia solidària. En qualsevol dels casos, la transcripció és fidel a les expressions utilitzades.

Tenint en compte les observacions precedents, en aquest capítol ens proposem, d'entrada, identificar aquells elements de caire instrumental que els sectors analitzats tenen en comú. Aquests aspectes comuns són necessaris perquè les possibles col·laboracions entre ambdós sectors puguin reeixir. Ara bé, principalment, el que pretenem demostrar en aquest estudi és que l'Ètica del Desenvolupament és la pedra angular dels dos sectors, i que per això és recomanable que la CD incardini les empreses de l'ESS en la seva política de cooperació. Per aquest motiu, en un segon apartat, analitzem la importància dels valors i principis ètics en els seus trets d'identitat i en les seves lògiques de funcionament. Això esdevé fonamental en el cas de les empreses de l'ESS, ja que, des del moment de la seva creació, estan condicionades per uns valors que són els que determinen la seva forma jurídica i, posteriorment, la seva praxi. Per la seva part, la CD, com qualsevol política de cooperació, ha d'estar amarada d'ètica perquè pugui parlar genuïnament de cooperació. Tot seguit, considerem quins valors concrets comparteixen aquests dos sectors i identifiquem si existeix una coherència entre el discurs i la pràctica. Finalment, plantejem les possibilitats de sinergies entre ambdós sectors i la seva conveniència. El corol·lari de tot el que s'ha exposat és que les contraparts idònies de la CD en el sector empresarial són les empreses de l'ESS.

4.2. Cooperació Descentralitzada i Economia Social i Solidària: elements comuns

En aquest apartat ens proposem d'identificar aquells elements que els dos sectors estudiats tenen en comú. Els hem agrupat en tres epígrafs: el primer recull aspectes de caire operatiu, com els sectors i els col·lectius sobre els quals incideixen; el segon considera la visió que tenen del desenvolupament, ja que les seves accions dependran de la manera com plantegin la seva missió, i el tercer analitza l'ètica que orienta els seus discursos i accions.

La CD comparteix molts dels trets que caracteritzen el sistema de cooperació en tots els nivells territorials. Està inserida en un sistema constituït per un conglomerat d'actors amb motivacions, interessos i praxis compartits però, alhora, singulars a cadascun d'ells. Les idees que configuren el debat sobre el futur de les polítiques de desenvolupament i cooperació que s'està produint actualment, i que configurarà la nova agenda internacional del desenvolupament, abracen la totalitat d'ens públics i privats de qualsevol nivell territorial i, per tant, també la CD. La noció de desenvolupament, tal com l'hem definit en el capítol corresponent a l'ètica, és la que, indefugiblement, han d'adoptar cadascun d'ells; i els elements que la caracteritzen han de determinar totes les seves accions i objectius. Ara bé, ineludiblement, les entitats públiques presenten trets propis en funció del territori on estan arrelades. Així doncs, la CD comparteix les orientacions generals que guien les intervencions en aquest àmbit i, alhora, gaudeix d'unes característiques pròpies que la diferencien de la resta.

Per la seva part, les empreses de l'ESS, si bé son empreses, tenen una sèrie d'elements que els confereixen una identitat pròpia, ben diferenciada respecte al sector capitalista convencional. Cal assenyalar que, molt sovint, les institucions multilaterals i algunes agències públiques estatals, quan al·ludeixen al sector privat, no sempre distingeixen els dos sectors —lucratiu i no lucratiu—, tot i que responen a unes lògiques de funcionament tan diferents que, sovint, són contraposades.

En el nostre estudi s'ha evidenciat com el paper del sector privat en la configuració i la implementació de les polítiques de cooperació és cada cop més rellevant. Així doncs, les empreses són reconegudes no només com a agents socials, sinó també com a actors de la cooperació al desenvolupament. Per diferents motius, aquest creixent protagonisme ha implicat que, en els darrers anys, la majoria d'agències bilaterals, d'organismes multilaterals i d'ens públics locals i regionals incorporin en els seus processos de discussió, de gestió i d'execució el sector privat empresarial. Com hem indicat anteriorment, la controvèrsia en aquest sentit és gran, ja que, si són les grans empreses multinacionals les que realitzen accions de cooperació, els seus efectes positius en els processos de desenvolupament es posen, sovint, en dubte. En aquest estudi, no hem volgut analitzar quins són els valors, motivacions i interessos que guien aquestes grans empreses —seria motiu d'un altre treball. Hem decidit actuar fixant-nos en el sector privat econòmic que se situa a l'altre extrem: el sector de l'ESS. Com hem posat de manifest en el capítol corresponent, es tracta d'empreses caracteritzades per uns trets d'identitat que les singularitzen i diferencien de la resta d'empreses.

D'entre tots els actors públics de cooperació i totes les empreses que constitueixen el sector privat, considerem que els ens de la CD i les empreses de l'ESS són els que comparteixen més característiques, cosa que pot facilitar la creació de sinapsis per dur a terme accions conjuntes amb possibilitats de reeixir. En els següents punts descriurem quines són aquestes similituds. La principal rau en l'ètica que comparteixen; ara bé, creiem que, perquè accions comunes puguin produir resultats satisfactoris, hi ha d'haver també una concordança en alguns aspectes més de caire operatiu i instrumental i, sobretot, en la visió que ambdós sectors tenen del desenvolupament, ja que, en funció d'aquesta —com hem apuntat anteriorment—, es determinaran les accions.

4.2.1. Àmbits de treball comuns: sectors i col·lectius

En el capítol referent a l'ED hem descrit aquells elements que han de guiar el desenvolupament com a procés i com a fita. Hi ha acord entre els experts en ED a l'hora de considerar prioritari el subministrament de tots aquells béns i serveis que garanteixen una vida digna per a les persones. Per tant, aquest hauria de ser un objectiu preferent de qualsevol política de cooperació. En aquest sentit, ja hem assenyalat anteriorment que la CD canalitza una bona part dels seus recursos cap a la creació d'infraestructures socials o de serveis. Els ens locals esmercen més de la meitat dels seus recursos en infraestructures i serveis socials bàsics, entre els quals s'inclouen educació, salut reproductiva o abastiment d'aigua. Quant a les comunitats autònomes, són també els serveis i les infraestructures socials els sectors que reben més fons, fonamentalment, salut i educació. A part d'aquests serveis socials, també intervé en àrees com l'orde-

nació del territori, la gestió dels béns públics globals o l'enfortiment dels processos de democràcia local, igualment transcendents per al desenvolupament dels territoris.

Segons CEPES (2011), les empreses de l'ESS amb projectes de cooperació han intervingut, habitualment i majoritàriament, en els sectors de l'educació, la salut o el desenvolupament rural. L'impacte de les accions de les empreses de l'economia social en cooperació al desenvolupament té caràcter transversal, ja que incideixen en diversos sectors, com la governabilitat democràtica, el gènere, els serveis socials bàsics d'educació i salut, la sostenibilitat ambiental, el desenvolupament rural, la promoció econòmica local o la lluita contra la fam. La majoria d'iniciatives d'ESS en el nostre territori intenten donar cobertura a les necessitats humanes més primàries, com ara l'habitatge, la salut o el crèdit; necessitats que, en general, estan molt vinculades al desenvolupament humà sostenible. Treballen també per intentar resoldre problemes que afecten molt greument els països empobrits, com ara l'atur, l'exclusió o la pobresa, tant rural com urbana. A més, en els darrers temps, algunes iniciatives de l'ESS se centren en nous àmbits que abans eren poc visibles però que, a hores d'ara, generen un interès creixent entre la ciutadania, iniciatives relacionades amb el comerç just, el medi ambient, els serveis de proximitat, la informació alternativa, el bescanvi o la banca ètica, entre d'altres.

En moltes de les entrevistes realitzades als tècnics de cooperació s'han reiterat les al·lusions a la banca ètica, al comerç just o a les energies renovables, i s'ha indicat la conveniència que les institucions treballin amb entitats promotores d'aquestes iniciatives (TEC1).

Per tant, observem, d'una banda, que tant la CD com l'ESS focalitzen una bona part de les seves activitats en sectors que garanteixen que la població pugui satisfer aquelles necessitats sense les quals la seva vida no podria considerar-se digna. De l'altra, que aquests àmbits més incipients sobre els quals actua l'ESS i suara citats són molt cobejats des de la CD i que, per aquest motiu, en moltes iniciatives locals per promoure, per exemple, el comerç just, els ens locals són sovint copartícpis. Es palesa, doncs, una coincidència important en l'evolució de les inquietuds socioeconòmiques d'ambdós sectors. Un dels tècnics apuntava la conveniència que les entitats locals es dediquin a allò que saben fer —i que acabem de referir— per omplir un nínxol que només pot cobrir l'administració pública local i, per aquest motiu, algunes accions de sensibilització sobre comerç just o banca ètica han estat organitzades conjuntament pels dos sectors (TEC2).

A més, tots dos sectors consideren fonamental la conscienciació de la ciutadania de cara a un major compromís cap a un model de producció, distribució i consum menys generador de desigualtats. La majoria dels tècnics i tècniques consideren fonamental que hi hagi un retorn dels projectes als nostres territoris per tal de conscienciar la ciutadania.

Pel que fa als col·lectius als quals s'adreça la CD, la majoria dels seus documents programàtics al·ludeixen als col·lectius més vulnerables i desfavorits dels països empobrits: infants, dones, discapacitats, poblacions indígenes, gent gran, desplaçats, refugiats o persones en risc d'exclusió. Per citar-ne només dos exemples: tant en el Pla

Director de Cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya²⁰² com en les bases de les convocatòries d'ajuts a projectes de la Regidoria de Drets Civils i Cooperació de l'Ajuntament de Lleida²⁰³ es fan moltes referències a l'atenció de les necessitats dels col·lectius més vulnerables i d'aquells que normalment estan exclosos d'aquesta cobertura.

Les entitats de l'ESS també focalitzen, en general, una gran part de les seves actuacions en els col·lectius més vulnerables: dones, discapacitats, treballadors amb baixa qualificació, immigrants i, en general, col·lectius en risc d'exclusió. Per exemple, les associacions d'acció social orienten concretament els seus serveis fonamentalment a la infància, la joventut, la gent gran i els discapacitats. Cal subratllar que, malgrat l'interès de les iniciatives del sector de l'ESS en els sectors i col·lectius indicats, la presència d'aquest sector s'estén a la majoria d'activitats econòmiques. Tanmateix, les seves accions se centren majoritàriament en col·lectius que pateixen situacions de penúria, marginació o exclusió per tal de subvenir a les seves necessitats més bàsiques. "Les cooperatives intervenen en tot tipus de sector i en tot tipus de col·lectiu, tot i que n'hi ha moltes d'iniciativa social" (ESS4).

Al capdavant, la proximitat de la CD i de l'ESS amb els territoris i els seus habitants permet donar respostes més creatives i més encertades a les seves demandes socials, personals i mediambientals. Les següents asseveracions resumeixen bé aquest plantejament:

El principi bàsic del món de la cooperació és la transformació social, i el principi bàsic de l'ESS és la transformació social. (EX1)

Les empreses de l'economia social estan arrelades al territori; en espais petits treballen molt amb la gent, creant un vincle molt fort amb els governs locals que treballen també al territori. Penso que aquest és un nexa d'unió fonamental més enllà dels sectors sobre els quals treballen. (TEC2)

4.2.2. Mirada comuna sobre el desenvolupament i la cooperació

Considerem que la concepció del desenvolupament que hauria de caracteritzar les polítiques de cooperació en qualsevol nivell territorial respon als principis i valors que hem descrit en el capítol sobre ED. Els ens públics subestats han de subscriure aquests valors i principis, com es posa de manifest en la majoria dels seus documents estratègics. Tanmateix, tot i que la seva doctrina inspiradora s'hi apropa, la praxi i els aspectes més operacionals poden distar considerablement d'aquest ideal proposat, i per això és fonamental avançar cap una visió normativa del desenvolupament que permeti identificar clarament un desenvolupament bo i desitjable, ja que la mateixa noció de desenvolupament és eminentment ètica.

²⁰² Font: http://cooperaciocatalana.gencat.cat/web/.content/continguts/01accd/05pla_director/pla_director_2011_2014.pdf.

²⁰³ Font: http://www.paeria.es/dcci/_uploads/files/bopCOOP13.pdf.

Els plantejaments que han d'emmarcar les accions conduents a un desenvolupament adequat són, en primer lloc, que el fonament de les polítiques públiques de cooperació sigui la solidaritat i la justícia globals, i en segon lloc, que el primer objectiu sigui la satisfacció de les necessitats materials, imprescindibles per a la supervivència —la vida s'ha de garantir. A partir d'això, el desenvolupament desitjable inclou una sèrie d'elements o aspectes que cal tenir en compte: 1) no hi ha una relació directa entre creixement econòmic i desenvolupament; la riquesa material és un mitjà per aconseguir determinats objectius, però no és cap fi últim; 2) paral·lelament a la satisfacció de les necessitats bàsiques, s'han de satisfer les condicions relacionades amb la necessitat d'autoestima; 3) s'ha de combinar la universalitat d'alguns principis amb la sensibilitat i l'atenció envers contextos particulars; 4) la justícia i la llibertat són, ensems, fins i mitjans del desenvolupament i, per tant, de la cooperació; 5) la cerca d'una vida qualitativament millor passa perquè les persones puguin desenvolupar les seves capacitats i triar els seus models de vida, ja que la dignitat humana implica el fet de poder decidir; 6) el desenvolupament ha d'incloure moltes dimensions, no només l'econòmica; 7) el model que cal promoure ha de donar prioritat a les persones, ha de ser humà per sobre de tot; 8) qualsevol acció ha de preveure el respecte i la conservació del medi natural; 9) les iniciatives han de sorgir de les col·lectivitats, des de baix cap a dalt, i han de ser tractades des de diferents nivells territorials perquè no perdin sentit ni coherència.

La CD, en els documents que recullen els seus idearis i en les diferents trobades d'ens locals que s'han anat celebrant en els darrers anys, reconeix aquests components del desenvolupament humà integrador i sostenible. També els fa seus la UE. Tot i aquest reconeixement, alguns dels tècnics entrevistats van afirmar que la dimensió econòmica continua sent preponderant en el sistema de cooperació i que sovint continua havent-hi un cert paternalisme i superioritat en les relacions de cooperació (TEC1 i TEC9).

Les empreses de l'ESS són, inequívocament, un factor de primer ordre en el desenvolupament dels territoris on actuen; el seu discurs i la seva operativa s'apropen molt al que acabem de definir. Totes les persones entrevistades, sense excepció, reconeixen aquest fet. En el capítol corresponent, s'han descrit els principals elements que caracteritzen el sector de l'ESS i que ens permeten copsar quina és la seva visió del desenvolupament. Des dels seus inicis, aquest moviment, convençut que creixement econòmic i desenvolupament no són sinònims, ha maldat per contribuir a subvenir a les necessitats d'una població sense recursos i per aconseguir condicions de vida dignes per a la comunitat i el territori on està arrelat. El manifest de la Xarxa d'Economia Solidària subratlla la necessitat de proveir de manera sostenible les bases materials per al desenvolupament personal, social i ambiental de l'ésser humà.²⁰⁴ Entre els seus principis i valors nuclears figuren la justícia i la llibertat, així com la igualtat, l'equitat i la solidaritat abastables a tots els pobles. L'eix vertebrador que garanteix la visió holística i integral del desenvolupament és la valoració de les persones per sobre dels capitals, que es converteixen en simples instruments per aconseguir altres fins. Per al sector, el desenvolupament de les persones és un dret que ha de considerar totes les dimensions de l'ésser humà, però que prioritza la satisfacció de les necessitats bàsiques perquè,

---

²⁰⁴ Font: <http://www.xes.cat/pages/xs110.php?i=1>.

sense la cobertura d'aquestes, la resta de dimensions perden el seu sentit. L'ESS entén l'economia com el mitjà per satisfer les necessitats humanes i no per cercar el lucre particular. La majoria dels entrevistats coincideixen en aquesta visió que considera les diferents dimensions del desenvolupament, però, alhora, apunten que cada entitat, en el seu dia a dia, ha fet seva alguna dimensió concreta (EX2).

La nostra racionalitat no és la de maximitzar beneficis i, per tant, no compartim aquesta visió crematística i economicista del desenvolupament; les necessitats integrals de les persones sovint són sinèrgiques. (ESS8)

Congruentment amb la seva manera particular d'organitzar-se, intenten que el desenvolupament sorgeixi de les bases, des de baix, i per això aprofiten els recursos locals, tant humans com materials, i faciliten així un desenvolupament que afavoreix la cohesió social i territorial i l'apoderament de les persones. Des de l'àmbit local, malden per influir a escala global, ja que consideren que les solucions globals són també necessàries i, per tant, advoquen per transitar d'un nivell a un altre. En suma, sense menystenir la dimensió econòmica del desenvolupament, es comprometen amb la comunitat i defensen un model de desenvolupament endogen, descentralitzat, equitatiu i sostenible, i una cooperació basada en unes relacions horitzontals, recíproques i igualitàries.

Les cooperatives i, en general, les iniciatives de l'ESS busquen un resultat, però a llarg termini; i aquest ha d'anar acompanyat amb una manera de treballar, amb una manera de prendre decisions, que ha d'estar orientada al benestar de les persones. (ESS4)

Un altre aspecte en comú és el component polític que, en major o menor mesura, sempre és present en el sector de l'ESS, perquè els anhels de transformar un model que genera i perpetua les desigualtats sempre els han servit de brúixola, i en les polítiques de cooperació, perquè intenten ser correctores de les desigualtats socioeconòmiques. Sense aquesta dimensió política, els dos sectors perdrien el tarannà que els singularitza.

Per tant, tot i que certament hi ha aspectes particulars, considerem que la visió d'ambdós sectors sobre el desenvolupament integra nombrosos elements convergents: la prioritat de les necessitats que garanteixen la vida humana, la visió holística amb les seves múltiples dimensions, la prioritat donada a les persones, l'apoderament dels éssers humans, el sentit del procés de baix cap a dalt, la justícia i la solidaritat com a fonament d'aquestes accions i, per damunt de tot, la centralitat de l'ètica. Algunes afirmacions així ho confirmen:

Les empreses de l'ESS ja tenen l'ADN de la cooperació pel desenvolupament posat a dins dels seus valors. (TEC3)

D'alguna manera, quan arrenques una iniciativa empresarial amb una certa base social, et fixes uns objectius i, en alguns casos, els podries desenvolupar com una ONG, i en d'altres, com una cooperativa. (ESS4).

En els mateixos principis del cooperativisme està el fet de fer xarxa amb altres realitats; per tant, per molt que l'activitat estigui territorialitzada, en l'horitzó ideològic, la mirada global sí que hi és. (ESS14)

Tots els tècnics de cooperació i tots els experts entrevistats, conscients d'aquesta coincidència, convenen que les activitats de l'ESS encaixen totalment en els objectius de la política de cooperació. A més, segons un dels experts, els dos sectors tenen una gran connexió pel que fa a temes i realitats, i, per tant, poden fer pedagogia en la societat que els és més propera (EX4).

En el següent apartat ens centrarem en el que, per a nosaltres, constitueix el principal argument que permet contrastar la nostra hipòtesi: la transcendència de l'ètica com a vector que orienta els dos sectors.

4.3. Transcendència dels valors i principis ètics

Hem pogut constatar en els capítols anteriors la centralitat dels principis ètics en els dos sectors objecte del nostre estudi. L'ètica és concomitant al desenvolupament, són nocions indissociables: el segon perd el sentit sense la primera; sense principis, el desenvolupament i la cooperació es buiden de contingut i perden la seva identitat. Per bé que aquesta centralitat de l'ètica hauria d'amarar qualsevol acció en totes les fases del procés, les dificultats a l'hora d'aplicar-la són considerables. No obstant això, l'ètica ha de ser la pedra angular tant del discurs com de les praxis que en resultin, ja que ha d'orientar absolutament la naturalesa dels subjectes, dels processos i dels fins del desenvolupament.

L'ètica que inspira la lògica de funcionament de les iniciatives d'ESS és la que les singularitza i diferencia de les del sector empresarial capitalista que cerca el lucre com a objectiu últim de la seva activitat. Ja hem apuntat, en el capítol corresponent, que els aspectes més formals no són els que s'haurien de considerar per inserir una iniciativa en aquest sector. Són els discursos, però, sobretot, els comportaments inspirats en els principis ètics ja ressenyats els que determinen si una iniciativa n'ha de formar part o no. Aquest sector és exemplificador d'aquesta manera més responsable i conscient de fer negoci i pot fer decantar la societat en general cap als principis que defensa.

Procedirem —com ja hem apuntat— a analitzar el que hem identificat en els capítols precedents i contrastarem, a través de les entrevistes, si la visió dels protagonistes coincideix amb aquestes pautes que haurien d'orientar les seves actuacions i els seus discursos, ja que tots els elements de l'ètica que aquí es planteja són aplicables tant a la teoria com a la praxi en els dos sectors.

Hi ha diverses raons que il·lustren per què l'ètica ha de ser l'element neuràlgic de les polítiques de cooperació i desenvolupament. Apuntem a continuació aquelles que considerem més importants:

- Nombrosos afers diaris tenen una dimensió moral important i, si aquesta no es té en compte adequadament, els resultats poden ser contraris als desitjats, com ja han manifestat alguns autors que han posat sobre la taula nocions com l'antidesenvolupament. Els resultats poc satisfactoris de les polítiques de cooperació internacional

de tots aquests anys han fet palesa la necessitat de posar l'ètica al centre de qualsevol decisió i acció de desenvolupament i erigir-la en la principal protagonista. Aquests valors serveixen per legitimar èticament aquesta política. Això esdevé imprescindible en tractar-se d'una política reiteradament criticada per la seva manca d'ètica i pels seus resultats controvertits. De ben segur, si les accions dimanen de l'ètica que proposem, l'opinió pública pot impel·lir els governs, sobretot a escala local i regional, a fer que aquesta política de CD ocupi el mateix rang que d'altres i no sigui víctima de la recessió en què es troba immersa.

- Per aconseguir incrementar l'eficàcia de les accions, no només s'han d'orientar, sinó també avaluar a través de l'ètica. En aquesta línia, el model enarborat des de l'ESS ha evidenciat fefaentment la possibilitat de combinar l'eficiència econòmica amb uns models de negoci ètics i respectuosos amb el medi natural i les persones.
- El mateix concepte de desenvolupament té un caràcter eminentment ètic i qualsevol visió instrumentalista mancaria de consistència. Qualsevol estratègia, praxi, actitud, etc., està impregnada d'uns valors que han de ser inexorablement congruents amb els objectius plantejats i que han de constituir-se en un marc axiològic normatiu.

El desenvolupament és indissociable dels valors; està totalment lligat als valors i la cooperació és un instrument i, si fas cooperació al desenvolupament des d'aquest paràmetre, no pots sortir-te'n perquè, a més a més, és el seu valor afegit. (EX4)

Tots els continguts de l'ED ho són també de la política de cooperació, ja que aquesta està subsumida en la noció de desenvolupament que es tingui.

Tots els tècnics i experts entrevistats coincideixen que els valors i principis ètics són l'eix que vertebrava les polítiques de cooperació i el seu fonament principal, sense el qual perden sentit com a instrument que cerca el desenvolupament humà.

En el cas de les empreses de l'ESS, estan supeditades, des del seu naixement, a uns valors que són els que determinen la seva identitat i la seva inserció en aquest sector. Consideren que l'activitat econòmica és una activitat humana i, com a tal, impregnada de valors. Són iniciatives que han fet seus els principis que van inspirar els primers moviments: la solidaritat, la democràcia, la igualtat i l'equitat. Val a dir que, si bé el que exposem aquí serveix per a la globalitat del sector, cal tenir present que la casuística d'aquest és gran i que, per tant, pot haver-hi experiències que s'escapin a les idees que apuntem. Aquest fet és reconegut per moltes de les persones entrevistades, que es refereixen a la pluralitat dels dos sectors i a la necessitat d'estudiar cas per cas per no caure en la tendència a posar-los tots en el mateix sac.

Hi ha ONGD i empreses que diuen molt i fan poc, i n'hi ha que diuen poc i fan molt. (TEC3)

No per tenir un estatut jurídic diferent canvia el contingut de les coses. (ESS2)

Hi ha algunes formes jurídiques al darrere de les quals no hi ha les realitats que se'ls suposen. (EX3)

Hi ha cooperatives que gairebé veuen la cooperativa com un fi i no com un mitjà; en canvi, per a d'altres, la cooperativa és un vehicle que els permet acomplir uns objectius empresarials. (ESS4)

Tothom, o pràcticament tothom, que crea una cooperativa té un rerefons social al darrere. La cooperativa és l'única forma jurídica que en el seu ADN té uns valors i uns principis, però també és cert que, en molts casos, qui assessora la futura entitat és qui acaba decidint la forma jurídica, i en aquesta decisió intervenen els diners que es puguin estalviar. Per tant, hi ha una mica de tot. (ESS4)

Cada cop crec menys en les formes jurídiques, perquè el nom no fa la cosa. No podem pensar que la propietat d'uns valors és exclusiva de determinades identitats, tot i que, en principi, hauria de ser així, ja que el que defineix una entitat és la seva missió i els seus valors. (ESS10)

Els principis cooperatius són impecables, les cooperatives no; cal estudiar cada cas. (ESS11)

Aquests valors introduïts en la pràctica empresarial determinen alguns dels aspectes més característics del sector: primerament, la forma jurídica de les entitats i, per tant, la seva identitat. Quan es decideix crear una iniciativa d'aquest tipus, les persones emprenedores fan seus uns principis ètics que són els que els fan decidir si, per exemple, prefereixen constituir-se en cooperativa o bé en un altre tipus de societat de caire mercantil:

Si aquests valors es perdessin, probablement el projecte seria inviable. (ESS3)

Nosaltres som projectes socioempresarials; la cooperativa és la millor forma per aplicar els principis ètics que ja teníem integrats les persones que vam endegar el projecte. (ESS12)

La majoria de les persones vinculades a l'ESS coincideixen que van ser els principis cooperatius el que les va fer inclinar cap a aquesta forma jurídica, tot i reconèixer que segurament hi ha casos amb motivacions diferents.

Posteriorment, aquests valors es tenen en compte en els processos de presa de decisió, i per això s'estableixen mecanismes que en garanteixen l'aplicabilitat, com, per exemple, que cada persona tingui dret a un vot independentment del capital aportat o que les principals decisions siguin preses per tots els membres implicats. Això explica que l'horitzontalitat caracteritzi molts moviments d'aquest tipus.

Crec que la gràcia del consell rector és precisament delegar les tasques de direcció en aquelles persones que puguin estar alineades amb els principis i valors cooperatius [...]. La forma jurídica és com unes sabates: t'han d'anar a mida, t'han de resultar còmodes. Per tant, si no et sents a gust amb els valors de la cooperativa, no faràs un recorregut gaire llarg. (ESS4)

La democràcia econòmica i l'autogestió es construeixen des de la presa de decisions a través de la construcció de consens, i per això l'empresa cooperativa és un àmbit d'aprenentatge. (ESS12)

També es posen en pràctica mecanismes per aplicar els principis en l'organització de la feina, ja que cadascú se'n responsabilitza i l'autogestiona. Aquests mecanismes poden ser formals, però n'hi ha molts que són informals i que són igualment importants (ESS8).

De la mateixa manera, aquests principis són presents en la interacció amb altres agents socioeconòmics, ja que una bona part de les empreses intenten intercooperar amb d'altres que també els fan seus. Tracten d'enfortir el sector. Així, la majoria dels entrevistats van reconèixer que treballen, en la mesura de les seves possibilitats, amb la banca ètica, per citar només el cas més emblemàtic.

Des de moltes entitats públiques descentralitzades s'intenta també consolidar l'ESS: alguns dels tècnics esmercen esforços perquè les seves entitats treballin amb empreses d'aquest sector; per exemple, potenciant les compres de comerç just, ja que consideren que és una manera d'obrir camí cap a un procés de transformació social, i per això apunten la conveniència d'amalgamar sensibilitats comunes. En aquest sentit, han dut a terme accions de sensibilització per donar a conèixer algunes iniciatives de l'ESS, però a través dels seus pressupostos directes i no de cap convocatòria (TEC1).

Finalment, els principis guien els processos d'avaluació de les diferents iniciatives. Un exemple és el balanç social promogut des de la XES, que avalua set àmbits amb un contingut ètic important: democràcia interna, igualtat, sostenibilitat, participació comunitària, qualitat laboral, qualitat professional i compra i inversió ecosocial.

El sector de la cooperació també intenta avaluar el contingut ètic de les accions de les entitats a través d'una sèrie d'actuacions que van més enllà dels seus codis ètics. Un dels tècnics va apuntar algunes de les iniciatives en aquest sentit —el semàfor del codi ètic—, i les principals plataformes que representen el sector intenten contínuament dur a terme accions d'aquest tipus (EX4). En el cas de les entitats públiques, en els processos d'avaluació dels projectes s'han incorporat indicadors per valorar alguns d'aquests principis, tot i que, segons reconeix un dels tècnics, és una tasca força complexa (TEC9).

Al capdavant, es tracta que aquests valors, que donen sentit a la identitat d'ambdós sectors, dirigeixin el comportament de les persones implicades, que són les que prenen les decisions i les veritables protagonistes. Aquests valors haurien de ser alhora la guia de les accions i dels comportaments i l'objectiu. La majoria dels entrevistats coincideixen a afirmar la conveniència de la presència d'aquests valors en totes les decisions.

Els principis cooperatius són una bona eina d'organització i gestió empresarial, sempre que hi hagi el convenciment entre els socis de la transcendència de l'activitat econòmica. (ESS1)

La nostra acció es basa en la dimensió social de la nostra activitat econòmica, no és només fer negoci. (ESS3)

En l'economia social una de les coses fortíssimes és l'ètica. (EX2)

Els mecanismes concrets per aplicar els principis i valors els tenim absolutament integrats. (ESS4)

El pal de pallar d'aquesta economia són les persones, i el capital està al seu servei. (ESS11)

Hem constatat la transcendència de l'ètica en els dos sectors, tant en els seus idearis com en les accions que realitzen en el seu dia a dia. Sense excepció, totes les persones entrevistades confirmen l'impacte de l'ètica en les seves decisions.

En el següent punt identificarem quins són aquests valors i principis compartits, i analitzarem si existeix un decalatge entre el seus idearis i les seves praxis.

4.4. Valors compartits

En aquest punt pretenem comparar quins són els valors que inspiren els discursos i les praxis, tant de la política de cooperació com a política pública redistributiva i correctora de les desigualtats socioeconòmiques com de les iniciatives que integren l'ESS. Per realitzar aquesta tasca, ressenyarem primerament els valors propugnats des de l'ED, ja que estimem que són els vàlids per a tots els actors del sistema de cooperació i, per tant, també per a la CD. Tot seguit determinarem aquells valors que el sector de l'ESS reconeix com a propis i que coincideixen amb els de l'ED. Per fer-ho, no definirem els valors —ja ho hem fet anteriorment—, però sí que descriurem aquells aspectes propis de l'ESS que són rellevants per poder escatir el grau de concordança entre els valors i els principis ètics d'ambdós sectors.

En el capítol corresponent a l'ED, s'han identificat i definit aquests valors i principis ètics que constitueixen el seu marc axiològic i normatiu. Cal insistir que serveixen alhora com a guia i com a avaluadors, i que han de ser observats per qualsevol agent que participi en les polítiques de cooperació i desenvolupament, també les empreses. Només així es podrà parlar d'una cooperació responsable i coherent.

A través de les entrevistes realitzades, s'ha posat de manifest un decalatge considerable entre teoria i pràctica, entre discurs i realitat. Els entrevistats havien de ponderar la rellevància de cadascun dels principis propugnats pel que fa al discurs i a la praxi, i la diferència entre el que és l'ideari i la seva implementació és substancial; ho exposarem més endavant.

4.4.1. Identificació i contrastació dels valors i principis comuns

És cabdal assenyalar que, tot i que alguns dels valors i principis són nuclears i d'altres, secundaris, tots conformen una xarxa de valors interrelacionats: uns no poden realitzar-se sense l'acompliment dels altres.

Per dur a terme la comparació, cada valor propugnat per l'ED —indicat en la primera línia dels quadres— es confronta, ja sigui amb valors i principis explícits, o bé amb determinades normes, actuacions, praxis o plantejaments que estan normalitzats entre les entitats del sector de l'ESS —reflectits en la segona línia— i que faciliten la implementació d'aquests valors, tot i que no són reconeguts de manera manifesta en el seu ideari. Considerem que els comportaments que es van reiterant amb el pas del temps són generadors de valors i, per tant, ens interessen tant com els valors explícits que el sector ja ha fet propis.

1. Dignitat humana

El sector defensa una economia al servei de les persones i no a l'inrevés. Els socis i sòcies que integren aquestes empreses són els que decideixen el sentit de les seves accions i, per tant, les persones no tenen caràcter instrumental, ja que un dels seus principis inspiradors és la primacia de les persones sobre els capitals. Aquestes iniciatives es comprometen amb la cerca de benestar dels seus membres i també de la comunitat on estan inserides. Per tot plegat, la dignitat humana és un dels vectors fonamentals que guien el sector.

2. Llibertat

El sector garanteix la llibertat, tant per l'adhesió voluntària i lliure dels seus membres com per l'autonomia en la gestió. Que els participants siguin els protagonistes dels processos de decisió és fonamental perquè puguin desenvolupar les seves capacitats i fer ús de la seva llibertat. Una existència humana viscuda amb llibertat plena solament és assolible mitjançant unes maneres de fer que tinguin en compte les autèntiques necessitats personals i socials en totes les seves dimensions.

3. Igualtat

El sector reconeix la no-discriminació i tots els associats i associades tenen els mateixos drets i deures. Cada persona té dret a un vot, independentment del capital aportat. Les diferències salarials, tant entre diferents categories com entre dones i homes, no són tan grans com en altres sectors. L'horizontalitat de les estructures i la llunyania de jerarquies verticals faciliten el camí per fer efectiva aquesta igualtat.

4. Solidaritat

L'ESS es crea sobre el principi de solidaritat, tant humana com econòmica, que ha de regir en les relacions internes i externes i en qualsevol àmbit territorial on dugui a terme les seves accions. Aquestes iniciatives es guien per l'interès general, no només pel dels seus associats. La solidaritat que promouen és immanent a la justícia i no a la caritat. El tipus d'aportació que realitza el soci a l'empresa no solament és de caràcter econòmic i laboral, sinó també moral i afectiu, cosa que genera relacions interpersonals de caire fortament solidari i no merament comercial.

5. Justícia social i equitat

Aquestes empreses afavoreixen l'equitat i la justícia social i econòmica, ja que no contribueixen a l'enriquiment d'uns en detriment d'uns altres. La disparitat de remuneracions, com hem indicat suara, no és tan gran com en el sector empresarial convencional. Per tant, generen una distribució de la renda més equitativa, desvinculada de l'aportació del capital. Si es distribueixen beneficis, el criteri no és l'afany de lucre. L'equitat que reconeixen implica el respecte a les diferències.

6. Diàleg i treball cooperatiu

La propietat compartida ha de basar-se en el diàleg i en el treball en comú. En aquest diàleg, totes les veus participants tenen el mateix valor. La presa de decisions és conjunta, i l'assumpció de riscos, de responsabilitats i de deures, també. En totes les seves relacions pretenen afavorir la cooperació i no la competència. Aquest treball cooperatiu es dona al si de les entitats, però també amb l'exterior.

7. Respecte actiu

La no-instrumentalització de les persones i les relacions de reciprocitat garanteixen aquest respecte actiu. El sector descarta tota mena d'explotació laboral i reconeix l'ajut mutu com un principi bàsic. Aquest reconeixement de l'altre pressuposa respecte.

8. Participació

En el sector, són generals i habituals les formes participatives de decisió i de gestió. En les cooperatives, les decisions més rellevants les pren l'assemblea de socis, molts cops per consens, i en les iniciatives menys institucionals i formals, aquesta participació efectiva i directa caracteritza totalment la seva identitat i el seu funcionament. Sense aquesta participació efectiva, la democràcia no pot esdevenir real, i sense diàleg, la participació no serà mai autèntica.

9. Apoderament

La formació, la informació i l'educació són principis clau del sector, i per això hi dedica una part dels seus resultats. Els mateixos socis vetllen perquè l'entitat funcioni segons els principis que la constitueixen. El sector mobilitza els recursos endògens allà on actua i facilita així que les poblacions siguin protagonistes dels seus propis processos de desenvolupament. Les formes d'autoorganització i d'autogestió més horitzontals i participatives, que creen espais per deliberar, coadjuven a l'apoderament de les persones que hi participen.

10. Sistema democràtic

La democràcia caracteritza el conjunt de relacions al si de les iniciatives del sector. Es manifesta en la gestió de les relacions internes: control de la propietat per part dels associats i associades, participació en la gestió, intervenció en la presa de decisions independent de les aportacions de capital, etc. En suma, el control democràtic per part dels membres de cada entitat ha d'estar garantit. Moltes experiències pretenen configurar un model de fer empresa basat en l'autogestió democràtica.

11. Agència de les dones

En aquestes empreses, les desigualtats de gènere, si bé existeixen, són menors que en la resta de corporacions que conformen el sector empresarial lucratiu. La igualtat implica la no-discriminació per raó de sexe.

12. Confiança

La reciprocitat que caracteritza les relacions interpersonals al si d'aquestes iniciatives facilita la confiança necessària per a un funcionament adequat. En aquesta confiança es basa la legitimitat del sector i el seu reconeixement social. La honestetat, que també és un dels valors defensats des d'aquest sector, genera confiança.

13. Sostenibilitat mediambiental

La responsabilitat d'aquestes empreses abasta el medi ambient, ja que es comprometen a participar en el desenvolupament local sostenible del territori on estan arrelades. L'essencial dels excedents del sector es destina a objectius de desenvolupament sostenible. Les persones i el medi ambient són una referència prioritària respecte a altres interessos. L'estil de vida que promou és respectuós amb la natura.

14. Coherència

El principi d'intercooperació cerca la coherència en el conjunt de relacions que es van teixint en el quefer diari d'aquestes empreses. Per això, pretenen establir vincles amb altres iniciatives amb què comparteixen valors. Intenten desenvolupar mètodes de gestió coherents amb els seus principis. Els seus resultats no es mesuren únicament en termes econòmics, sinó que també inclouen aspectes humans, socials, mediambientals i culturals, entre d'altres. Intenten, per tant, aplicar la coherència també en la fase d'avaluació.

15. Transparència i rendició de comptes

Consisteix en la claredat i la veracitat de la informació i es relaciona amb l'honradesa i l'honestetat, que, alhora, generen confiança. En aquest sentit, la manca d'informació clara i transparent dificulta la presa conscient i pertinent de decisions. Els mecanismes d'avaluació intenten garantir aquesta transparència i rendició de comptes.

La dignitat, la llibertat, la igualtat i la solidaritat són els valors nuclears. L'ésser humà és un fi en si mateix i no un mitjà, raó per la qual ha de ser protagonista de les seves decisions i ha de ser capaç de fer ús de la seva llibertat. Ara bé, per fer efectius aquests valors en són necessaris altres de caire més polític, social i mediambiental, i altres de més pràctics. L'ESS és capaç de conciliar l'interès dels seus membres amb l'interès col·lectiu i general. Intenta incorporar aquests valors —que són els ideals constitutius de la nostra societat— a la pràctica empresarial, i es dota així d'una idiosincràsia ben diferenciada respecte a la resta d'empreses capitalistes. Aquesta incorporació és, per si mateixa, una eina transformadora i exemplificadora.

Es tracta, doncs, que els valors socials fonamentats en la universalitat de la dignitat humana regeixin la totalitat de les relacions socials, entre les quals hi ha les de cooperació al desenvolupament i les empresarials i econòmiques. Estimem que la CD i l'ESS són actors capaços d'emprendre aquesta missió i humanitzar així les seves accions. Els valors inspiradors del discurs i de la praxi de les experiències que conformen l'ESS coincideixen notablement amb els valors propugnats per l'ED. Cal indicar de nou que pot haver-hi experiències que escapen a aquest ideari ètic i que empreses amb formes jurídiques mercantils poden, certament, enarborar aquests principis a través dels seus comportaments.

Tots els tècnics entrevistats i els experts assenyalen aquesta coincidència i creuen que és total i absoluta —hem apuntat algunes opinions en aquest sentit en l'apartat anterior. Alguns creuen que l'únic que diferencia els dos sectors és l'abast més reduït i local de l'ESS, que pensa en clau de transformació comunitària local i no global (TEC1). Dos dels entrevistats vinculats al món de la cooperació s'han apropiat a l'ESS pels paral·lelismes que han anat descobrint (TEC6 i EX2). Sense excepció, tots han manifestat que són conscients d'aquesta coincidència de valors i principis en els discursos d'ambdós sectors.

En el món de la cooperació hi ha entitats que treballen per la transformació social; i en el món de l'ESS també. (EX1)

Tots els valors dels principals moviments transformadors coincideixen perquè són valors ètics universals. (ESS8)

Sempre, els dos sectors han estat vasos comunicants. Han estat entrelligats i s'han retroalimentat. (ESS14)

Els organismes que conformen l'ESS són agents socials molt propers a la ciutadania i, per tant, poden dinamitzar la consciència democràtica de la població i millorar la governabilitat dels territoris. Els dos sectors tenen una gran capacitat de fer pedagogia que haurien d'aprofitar (EX4).

4.4.2. Decalatge entre discurs i praxi

Quan parlem de la pràctica, les accions de cooperació responen a un model que s'escapa d'aquests valors (ESS2) i, com hem constatat en el capítol dedicat a la política de cooperació, moltes de les crítiques que rep es basen en aquesta incoherència ètica.

De les puntuacions que els entrevistats han donat a cadascun dels valors i principis proposats es desprèn que, efectivament, atorguen una importància cabdal a l'ètica en els seus discursos (figura 4.1). Encara que la valoració que fa cadascun dels sectors varia lleugerament (amb una diferència màxima, en valor absolut, d'1 punt per al valor de confiança), la puntuació mitjana és força elevada. Hi ha sis valors que el sector de la CD valora més que l'ESS; pel que fa a la resta de valors, passa a l'inrevés.

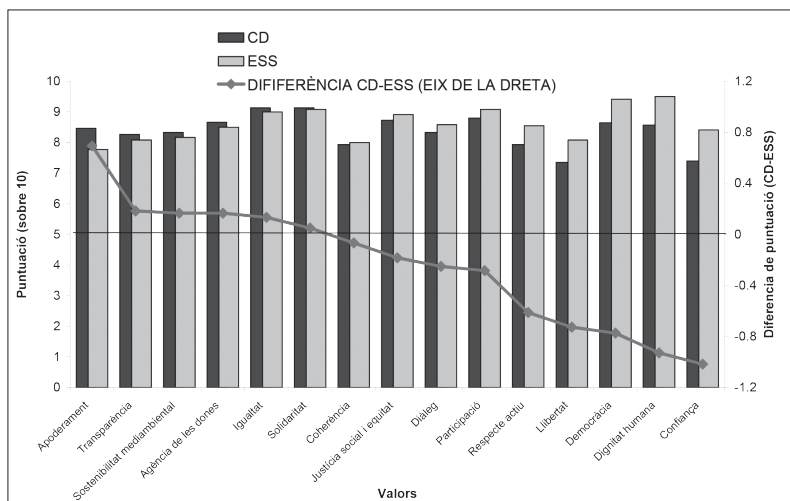

Figura 4.1: Puntuació mitjana dels diferents valors (discurs) per a CD i ESS.

El que s'observa en relació amb les praxis és força diferent (figura 4.2). La puntuació de cada valor per part dels diferents grups varia molt més que en el cas dels discursos (amb una diferència màxima, en valor absolut, de 2 punts per als valors de dignitat humana i respecte actiu). Aquest fet manifesta que és en les praxis on es detecten els veritables problemes per a l'aplicació d'aquests valors i principis.

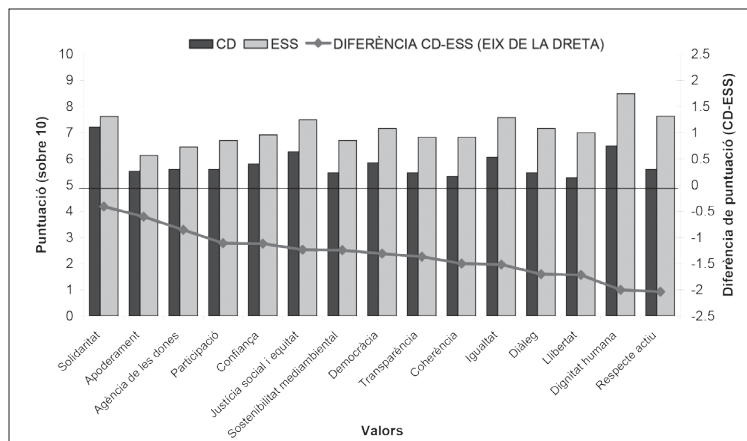

Figura 4.2. Puntuació mitjana dels diferents valors (praxi) per a CD i ESS.

Una altra observació que cal fer és la coincidència, en general, de la importància atorgada als mateixos valors, encara que amb ponderacions diferents. Aquest fet revela que existeix una gran concordança en els valors més cabdals.

Al cap i a la fi, s'evidencia que, pel que fa al discurs, la diferència entre la puntuació dels entrevistats de la CD i de l'ESS és bastant equilibrada (hi ha diferències positives i negatives). En canvi, en relació amb la praxi, l'ESS valora molt millor cadascun dels valors (totes les diferències són negatives). Això confirma que l'ESS aplica millor en la pràctica el seu discurs. Com a conseqüència, s'infereix que l'ESS pot ser un soci important a l'hora de millorar, en la praxi, els valors que han d'anar associats a les accions de cooperació.

Si el sector de l'ESS té una millor percepció de si mateix que el sector de la CD —ho acabem d'apuntar suara—, la participació més activa d'aquest en les polítiques de cooperació podria provocar, versemblantment, un augment de la seva credibilitat i, de retruc, facilitar que la població que, amb els seus recursos, nodreix els pressupostos de cooperació doni més suport a aquesta política tan menystinguda en època de crisi.

La figura 4.3, que juxtaposa les puntuacions mitjanes dels tres grups d'entrevistats, ens permet reafirmar el que acabem de constatar, ja que s'observa de nou que la diferència més gran entre discurs i praxi correspon als tècnics de CD, seguits dels experts en aquest àmbit i dels integrants de l'ESS.

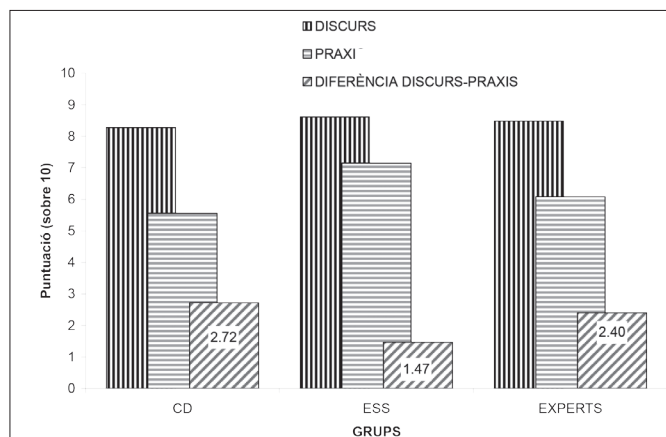

Figura 4.3. Puntuació mitjana dels diferents valors (discurs i praxi) per als tres grups d'entrevistats.

Aquesta variació de la diferència entre discurs i praxi està originada per la variació en la puntuació de la praxi per part dels diferents grups (7,15 per part dels integrants de l'ESS; 5,56 i 6,08 per part de tècnics i experts, respectivament), car la valoració mitjana dels discursos és molt similar.

Els següents comentaris confirmen el que ha resultat d'aquesta anàlisi gràfica:

Tinc la sensació que l'ètica és molt més columna vertebral en el món de l'ESS, tot i que també hi ha de tot. (EX1)

En l'ESS haurem de confiar que tothom treballa de manera responsable, però n'hi ha que tenen mecanismes de control perquè això sigui així i d'altres no [...]. En principi, en una cooperativa, el tarannà de les persones respon a una tipologia de persones concretes que, en la seva vida personal, ja tenen uns hàbits en relació amb aquests valors i, per això, quan realitzen l'activitat empresarial, els és més fàcil aplicar-los, tot i els problemes que es puguin trobar. (ESS4)

Del discurs a la pràctica hi ha molt poca diferència; a més, si això es produís molt, tard o d'hora sortiria a la llum. (ESS9)

Els valors hi són perquè els aporta el grup emprenedor [...]. En aquest sector les contradiccions es critiquen més, però, tot i així, anem aprenent. (ESS1)

També els tècnics de cooperació, en general, comparteixen que l'ESS destaca per la seva coherència més que el seu propi sector.

L'ESS pot aportar la seva experiència de coherència pràctica. (TEC3)

Les empreses es troben enfrontades a les exigències del mercat i, per tant, han de fer un exercici important d'equilibri per tenir presents a cada moment els seus imperatius ètics. Per això, tot i que es consideren més coherents que el sector de la CD, el decalatge entre discurs i praxi també hi és important.

En aquesta conjuntura de recessió actual, posar filtres al treball amb determinades empreses és difícil perquè el que esdevé primordial és assegurar els llocs de treball. (ESS9)

La solidaritat que fonamenta tant la CD com l'ESS es basa en la justícia i no en la caritat, de manera que s'intenta evitar qualsevol mena d'assistencialisme i paternalisme. Com a conseqüència, les accions s'han de basar en una cooperació recíproca entre iguals.

Hi ha una coincidència tant de valors com de mètode de treball. Es vol prioritzar en els dos casos el desenvolupament humà, la persona en el centre de qualsevol acció. (TEC5)

La base de tota la feina és la dignitat humana; per això cal un enfocament de drets, un enfocament de justícia. (EX3)

Ara bé, segons alguns dels tècnics, hi ha cada cop més un desplaçament, una marginació del valor de la solidaritat internacional en benefici d'interessos que tenen a veure amb la internacionalització de les empreses o de les administracions públiques (TEC7), i les accions paternalistes que generen dependència basades en la superioritat del donant continuen existint, tot i els discursos en contra (TEC9).

Hem constatat que les principals incoherències provenen de la implementació dels valors en la pràctica. El desenvolupament, així com les polítiques i les accions tendents a assolir-lo s'han caracteritzat sempre per no fer el que predica el seu ideari. La majoria dels documents estratègics de les polítiques de cooperació i desenvolupament inclouen els valors i principis de l'ED. Per exemple, la Declaració del Mil·lenni, en el seu capítol primer, recull un marc de valors —llibertat, equitat, solidaritat, tolerància, respecte per la natura i responsabilitats compartides— i el BM, en els seus discursos, s'apropia dels conceptes d'apoderament i participació de la població. En general, qualsevol entitat pública de cooperació ha integrat en els seus idearis, en major o menor mesura, els principis i valors que es recullen aquí.

Aquesta incoherència del sector de la CD entre el que es predica i el que després s'acaba fent es reflecteix en la figura 4.4, en què es contrasta la puntuació de cada valor pel que fa al discurs i a la praxi (per part de tècnics i experts). S'observa una diferència considerable (entre 1,6 per a confiança i 3,2 per a participació) per a gairebé tots els valors.

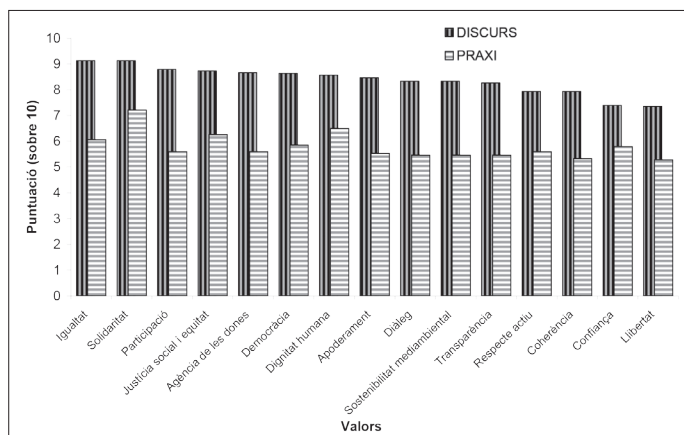

Figura 4.4. Puntuació mitjana dels diferents valors (discurs i praxi) per a CD.

Les nombroses declaracions de tècnics i experts mostren la seva preocupació per aquesta incoherència tot i els esforços que, segons ells, es fan per intentar que no sigui així:

Amb major o menor mesura, la coherència en el món de la cooperació és gairebé impossible, i ha propiciat el desprestigi del sector de la cooperació. (TEC2)

Els principis s'han d'operativitzar. El que passa és que fins i tot en aquests principis hi continua havent moltes més possibilitats de les que podem realitzar. Per tant, és necessari prioritzar i això, de vegades, és una decisió política [...]. Hi ha moltes contradiccions, per exemple, les presses provoquen l'oblit de la participació. (TEC3)

L'ètica no es té prou en compte; es dona per descomptat que hi és, però no es té en compte; per exemple, a l'hora de valorar els projectes. (TEC5)

Jo crec que l'economia social és més ètica perquè és més petita [...]. En el cas de les organitzacions de cooperació, a mesura que van creixent, l'ètica baixa perquè necessiten diners. (EX2)

On es veu veritablement el problema de la incoherència és en la qüestió dels mitjans, que provoca que hagi d'implicar-te en coses que no són tan maques com la dignitat i la justícia [...]. La majoria dels codis ètics se centren en els mitjans, perquè als objectius se'ls suposen, però perquè hi són. La incoherència es posa de manifest sobretot en la captació i gestió de fons per part de les entitats de cooperació [...]. La professionalització de les ONGD ha portat de vegades a posar més pes en l'eficàcia i eficiència que en els valors [...]. En les administracions, és difícil tenir en compte la qüestió dels valors, ja que la política es gestiona des d'un departament més, i els valors depenen molt del color polític del govern de torn; en cooperació directa, les administracions públiques no han intentat ser coherents. (EX3)

Hi ha una manca de transparència en el món de la cooperació, i, a més, una instrumentalització [...]. La incoherència entre discurs i pràctica molt sovint té a veure amb la necessitat de fons, amb la dependència dels fons públics. (EX4)

Hi ha contravalors que contaminen la pràctica de la cooperació, i aquesta manca de fonamentació ètica pot provocar que s'utilitzi la cooperació per vendre certs destins turístics o per internacionalitzar un territori, de manera que es fa una apropiació indeguda de la política de cooperació. (TEC7)

Evidentment, sempre es podria ser més transparent, però l'administració pública és molt lenta i els processos de transparència també. (TEC8)

Sota un discurs de vegades molt transformador, es continuen fent accions que no trenquen amb l'assistencialisme ni amb la dependència. Encara hi ha posicionaments ètics, fins i tot posicionaments culturals, que crec que no tenim, tot i que ens n'omplim la boca [...]. Tinc la sensació que molt pocs es qüestionen el que es fa internament. (TEC9)

Alguns argüeixen que intenten ser curosos amb els aspectes ètics, però que els resulta difícil:

No fem un jurament hipocràtic com els metges, però jo crec que el fem cada dia [...]. Els inconvenients per a l'aplicació d'aquests principis són moltíssims, vénen de tots costats, però bàsicament del fet que no és una ètica transversalitzada. (TEC1)

La falta d'ètica està sobretot a primera línia de la política; és aquí on hi ha els veritables problemes ètics, no en les línies de sota, on la majoria ho tenen clar, però no són les línies de decisió. (EX7)

Hem de ser capaços de ser no només transparents, sinó pedagògicament transparents, i això, el sector de la cooperació no ho està sabent fer. (EX3)

La qüestió dels valors es va treballant sempre i se'n va aprenent cada dia, tot i les tensions que es poden generar. (ESS3)

Per contra, com ja hem apuntat, el sector de l'ESS és més benèvol en la seva autocrítica. En la figura 4.5 es recull també la puntuació que han atorgat a cada valor pel que fa a la seva presència en el discurs i en la pràctica. Les diferències, si bé existeixen, no són tan elevades (entre 0,91 per a respecte actiu i 2,38 per a participació) com en l'altre sector.

Les següents declaracions corroboren aquesta observació:

No es tracta d'incoherència; de vegades és difícil aplicar els principis cooperatius a la pràctica: és un procés d'aprenentatge. (ESS1)

Quan les iniciatives comencen a fer-se grans, hi ha uns sèrie d'inconvenients, però intentem reflexionar contínuament. (ESS3)

En el sector de l'ESS hi ha molta coherència, però potser on menys n'hi ha és en la participació: hi ha molta distància encara entre uns treballadors i uns altres. (ESS6)

En el sector de l'ESS els valors sorgeixen naturalment. Afloren principalment quan hi ha un conflicte amb altres entitats, però al si de cada entitat estan molt interioritzats. Quan una persona no combrega amb aquest valors, normalment abandona el projecte. (ESS8)

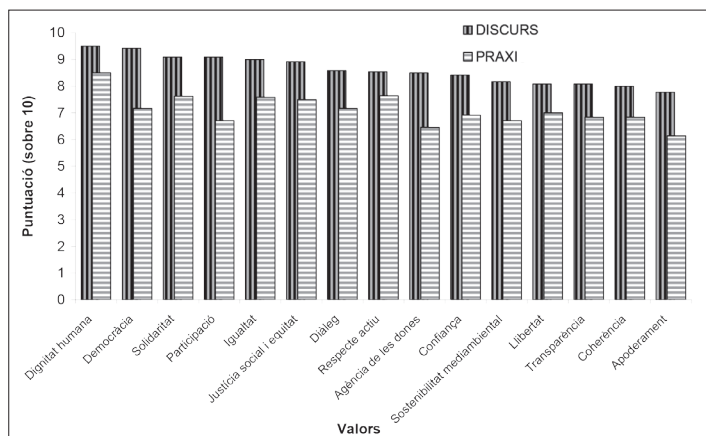

Figura 4.5. Puntuació mitjana dels diferents valors (discurs i praxi) per a ESS.

Hi ha de tot, però la majoria, en el seu dia a dia, són respectuosos amb els valors que inspiren les seves accions. Potser en organitzacions grans el problema està en les retribucions i en la jerarquitització. (ESS7)

Fins i tot, en el millor dels casos, el decalatge existeix, però sempre s'ha d'avançar cap a una major pràctica, ja que això fa més viables les realitats socioempresarials. (ESS12)

Els problemes vénen quan s'arriba a determinades dimensions; les disfuncions entre discurs i pràctica s'han produït per mancances operatives. (ESS14)

Per a una millor visualització de la menor diferència entre discurs i praxi en ESS que en CD, hem juxtaposat, en la figura 4.6, les diferències per a cadascun dels dos sectors. Una major diferència entre discurs i praxi expressa la dificultat per a l'aplicació dels valors. El valor de la participació és el que els dos sectors consideren més difícil de portar a la pràctica, mentre que confiança és el més fàcilment aplicable per a la CD i respecte actiu, per a l'ESS. Igualtat, transparència i coherència són els valors i principis que evidencien més la diferència entre ambdós sectors pel que fa a la seva aplicabilitat.

Les dificultats per aplicar aquests valors en les seves accions, amb l'actual conjuntura econòmica desfavorable, s'han vist incrementades, segons alguns entrevistats, i minvades, segons uns altres:

La crisi ha obligat a repensar l'essencial, ens ha obligat a ser més eficaços, a retornar als nostres orígens, a tirar una mica de la motxilla dels valors. (EX1)

Amb la crisi alguns valors i principis es dificulten, i altres potser no. (ESS1)

Aquesta situació de crisi fa que el sector intenti recuperar un altra vegada els valors, i això és molt positiu, perquè tothom ha fet un esforç per analitzar on pot realment aportar

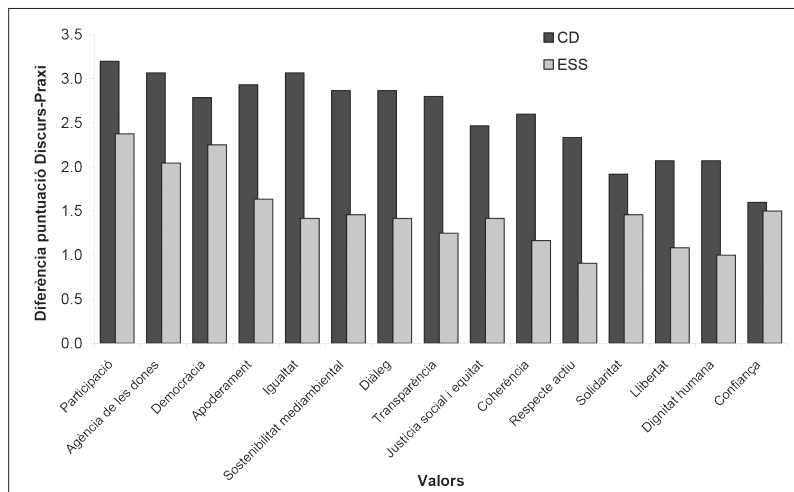

Figura 4.6. Diferència de puntuació mitjana (discurs-praxi) dels diferents valors per a CD i ESS.

valor, però és clar que es generen situacions difícils que fan que les decisions no siguin senzilles. (EX3)

Portar a la pràctica aquests valors és complex, el dia a dia és complicat, el client marca, la competència marca, i hem d'oferir productes amb un valor social però que siguin de qualitat: no deixem de ser empreses, i no fer-ho ens podria posar en situació de desavantatge respecte a altres models d'empresa, perquè aquest model porta de vegades associat un sobrecost que abans era, en part, subvencionat per l'administració, i amb la crisi, com que les ajudes són menors, doncs es viuen moments complicats. Tot i això, penso que la incoherència és inevitable, però el decalatge és molt menor que en altres maneres de treballar. (ESS4)

En el dia a dia, la gestió tècnica té un pes considerable i és una tasca difícil anar impregnant-la dels valors cooperatius, sobretot avui dia, quan el principal objectiu és la sostenibilitat del projecte: el que ens preocupa molt és subsistir. (ESS13)

Existeixen dificultats perquè no sempre els projectes responen als mateixos principis; de vegades hi ha interessos ocults i maneres diferents d'entendre una mateixa realitat, i més encara actualment. (TEC4).

Tinc la sensació que, almenys en el sector de la cooperació, la disminució de fons ha ajudat a estructurar el sector i a treure de les estructures tot allò que no estava alineat amb els seus valors. (EX5)

En moments difícils estem més alerta a la qüestió dels valors, tot i la dificultat per establir filtres a l'hora de treballar amb determinades empreses, ja que la nostra prioritat és mantenir els llocs de treball. (ESS9)

Per a un dels experts, en la CD, l'assignatura pendent és la democràcia interna; en canvi, en l'ESS coïnceix bastant la qüestió de gènere (EX1). Per a un altre, en ambdós sectors les incoherències es manifesten fonamentalment en afers relacionats amb el funcionament intern (EX5). Per a un dels protagonistes de l'ESS, en el sector, les formes d'organització no són tan democràtiques i participatives com seria desitjable, tot i el que anuncien als seus estatuts (ESS2).

Aquestes incoherències poden suposar un impacte comercial negatiu per a les iniciatives de l'ESS, i fer front a una reputació dubtosa resulta difícil (ESS4). I en el cas de la cooperació, la pèrdua de legitimitat social pot ser irrecuperable (TEC2).

A fi de conèixer quins són els valors més difícils de dur a la pràctica, hem elaborat per a cada sector una figura que ho il·lustra (figura 4.7 per a CD i figura 4.8 per a ESS). Els valors estan ordenats atenent a la dificultat de la seva operativitat (de més dificultat a menys).

Els valors més difícils d'implementar són participació, igualtat (valor nuclear), agència de les dones i apoderament. Per contra, destaquen per la seva menor dificultat d'aplicació: confiança, solidaritat, llibertat i dignitat humana (aquests tres darrers, valors nuclears) (vegeu la figura 4.8).

En el sector de l'ESS, els valors que es consideren més difícils d'aplicar són: participació, democràcia i agència de les dones. A l'altre extrem, s'observen respecte actiu, dignitat humana (valor nuclear), llibertat (valor nuclear), coherència i transparència.

Al capdavant, s'ha pogut comprovar, a través de l'anàlisi gràfica i de les declaracions dels entrevistats —tant dels tècnics com dels experts de la CD—, el decalatge notable entre el discurs i la pràctica dels valors i principis de l'ED. El sector de l'ESS reconeix també una certa dificultat en la implementació del seu ideari, però menor que el sector de la CD.

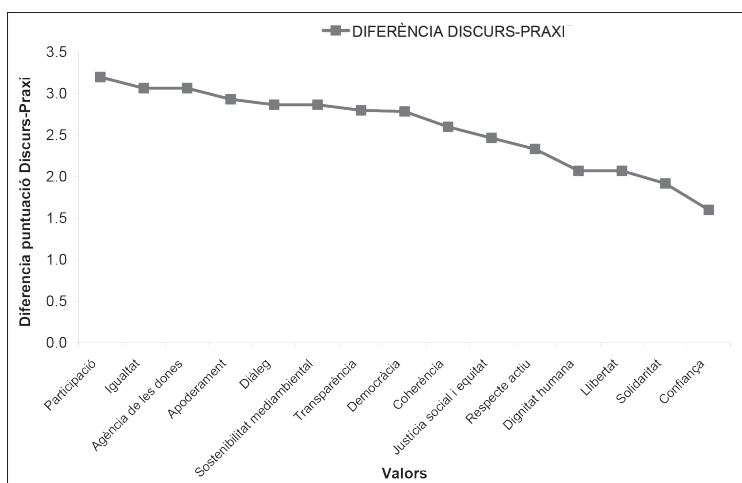

Figura 4.7. Diferència de puntuació mitjana (discurs i praxi) per a CD.

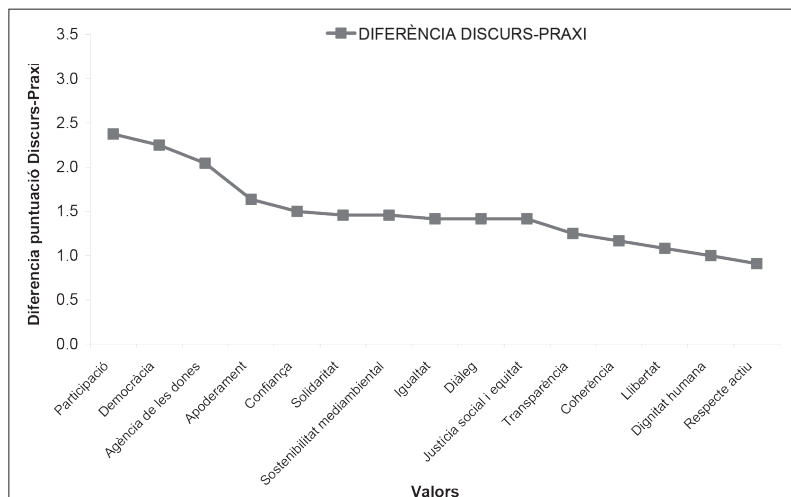

Figura 4.8. Diferència de puntuació mitjana (discurs i praxi) per a ESS.

4.5. Possibilitat de sinergies

De ben segur que bastir sinergies no és una tasca fàcil, però, perquè esdevingui possible, cal la confluència d'una sèrie d'elements que, en els sectors analitzats, ja són reals i operatius. El corol·lari de la concordança de valors i principis ètics és l'entesa que la CD ha de propiciar amb les empreses de l'ESS. Endemés, existeixen una sèrie de factors, més de caire instrumental, que facilitaran aquest apropament i que poden ser una garantia dels bons resultats del treball en comú que plantejem.

En aquest apartat, ens proposem identificar, en primer lloc, les dificultats per a l'aprofitament d'aquestes sinergies, i en segon lloc, aquells elements positius que, precisament, poden facilitar-les. Per dur a terme aquesta tasca, ens basem en l'estudi realitzat sobre la realitat dels dos sectors, però també en la visió i la percepció dels actors protagonistes, còpsades en les entrevistes. A través del diàleg mantingut amb els entrevistats hem pogut conèixer la impressió que cada persona tenia, tant del seu sector com de l'altre, i, per tant, ens ha estat possible determinar les expectatives de cadascun respecte a la realització d'accions conjuntes en l'àmbit de la Cooperació Descentralitzada. Un cop còpsats aquests elements, negatius i positius, proposarem una sèrie de mesures que poden coadjuvar a aprofitar aquestes sinergies i, finalment, identificarem els beneficis que es poden derivar de la conjuinació d'ambdós sectors.

4.5.1. Obstacles per a l'aprofitament de les sinergies

Els obstacles s'han evidenciat al si de cadascun dels dos sectors analitzats.

4.5.1.1. *Obstacles des de la Cooperació Descentralitzada*

Pel que fa al sector de la CD, són els següents:

- En bona part de les convocatòries per a projectes de cooperació només s'inclouen entitats sense ànim de lucre i, per tant, no hi ha cap via oberta per a la participació de l'ESS. Aquesta és una qüestió força controvertida, ja que moltes cooperatives reconeixen el seu afany de lucre però, alhora, en la majoria dels casos, el lucre no és el fi últim de l'activitat empresarial, sinó que ho és el servei als seus membres i a la col·lectivitat. A més, el criteri de distribució dels excedents —si és que es distribueixen— no és el capital aportat, sinó les activitats que cadascú realitza, i sovint s'utilitzen en favor del desenvolupament sostenible. Algun autor ha apuntat la confusió existent entre lucre i excedent, ja que, evidentment, tot i que generar beneficis no és el seu objectiu central, han de tenir un volum d'ingressos suficient per a la continuïtat de l'empresa.

En la immensa majoria de casos, l'excedent se socialitza i és necessari per a la supervivència del projecte. Hi ha molts a priori quant a ser lucratives o no lucratives que s'han de treballar; el problema del lucre és la guerra per la interlocució amb les administracions. (ESS12)

Potser les entitats de cooperació haurien de deixar de dir-se entitats sense ànim de lucre i dir-se amb un ànim de lucre social. (EX4)

- El terrabastall que afecta actualment la cooperació —i la descentralitzada en particular— implica que potser no és el moment més idoni per dur a terme canvis en les consideracions estratègiques dels ens públics.

Hi ha una manca de voluntat i d'aposta política amb la cooperació, ara mateix [...]. En molts casos, la política de cooperació es gestiona des d'un departament totalment desconegut i hi ha molt poca percepció de la política de cooperació com a política pública. (TEC1).

Els governs no volen sentir a parlar de regular l'activitat comercial a l'exterior, la qual cosa dificulta la implantació de filtres. (EX3)

Hi ha una falta de voluntat política, ja que és difícil que entenguin la dimensió global de la pobresa. Per això és fonamental l'habilitat tècnica i la incidència política del teixit social. (TEC8)

- Com en totes les polítiques públiques, i encara més en el cas de les de cooperació, a causa del fet que la gent sobre la qual es vol incidir és lluny, els processos d'intervenció tenen una durada més llarga que les legislatures (EX3), raó per la qual qualsevol canvi topa amb una resistència política important.
- La CD està mancada d'un marc consensual i, per tant, pot resultar difícil fer un plantejament global pel que fa a l'ESS quan ni tan sols s'ha fet per unificar o, si més no, alinear els seus discursos. La conjunció d'elements molt diversos que convergeixen en l'entramat de la CD (interessos, motivacions, models institucionals, visions de la

cooperació, actors, etc.) pot dificultar aquest tractament conjunt per part del sector de la CD. Endemés, no hi ha gaires referències a l'ESS en els documents actuals. S'ha després de les entrevistes que la dinàmica pròpia de l'organisme encarregat de la cooperació depèn, en bona mesura, dels tècnics i dels polítics responsables i, per tant, endegar noves vies de cooperació dependrà de la seva sensibilitat. Els responsables polítics acostumen a absolutitzar visions sovint instrumentalistes de la política de cooperació. Aquest fet posa de manifest un gran personalisme en la fixació dels objectius i de les accions, evidentment.

- Alguns tècnics, en els seus discursos, assimilen les empreses de l'ESS a les pimes. Tot i tenir la mateixa grandària, aquestes darreres són més sensibles als vaivens de l'activitat econòmica i, en canvi, les empreses de l'ESS, si bé no són insensibles a les crisis, són més resilients gràcies, entre altres raons, a la seva capacitat d'innovació i de diversificació productiva o a l'assumpció compartida dels riscos. Aquesta identificació pot suposar un entrebanc a l'hora de definir una estratègia respecte a l'ESS.

Les empreses grans no podran aportar el mateix valor afegit al territori que una pime o una empresa solidària. (TEC5)

Les pimes són el nostre agent natural de relació com a ajuntament [...]. Hem de treballar amb pimes o amb empenedoria social i solidària perquè són al mateix espai, que és el vector empresa, però dins del qual hi ha diguem-ne dues bosses diferents. (TEC6).

Hi ha tota una sèrie d'empresariat, sobretot de pimes, de gent que creu que l'empresa no és només qüestió d'ingressos, sinó que té un caràcter social, sense arribar a l'economia social [...]. Aquesta consciència en el món de l'economia social és molt més elevada [...]. L'empresa no té per finalitat generar desenvolupament, no està obligada a generar-lo, evidentment, però pot ser un agent de desenvolupament si s'ho proposa [...]. Les intervencions de les empreses en cooperació han generat un sèrie d'anticossos en el sector i han portat a demonitzar les empreses. (EX3).

El que ens importa no és tan la identitat jurídica de l'empresa, sinó com aquesta està vinculada a la realitat social del territori, com viu les problemàtiques locals, el seu sentiment de pertinença. Evidentment, les grans empreses transnacionals queden descartades [...]. No volem discriminar per la identitat, sinó per les voluntats. (TEC8)

- Moltes de les iniciatives empresarials malden per sobreviure en un context econòmic que no els és del tot favorable i, per tant, són renuents a esmerçar esforços en una altra activitat, ja que ho veuen molt complex i no es plantegen endegar cap acció de cooperació amb altres països. En canvi, altres consideren que és una oportunitat per consolidar les seves activitats, car aquestes accions poden ajudar a impulsar noves iniciatives empresarials tant aquí com allà.

Per sobreviure també té sentit obrir-se a la resta del món amb uns principis i valors que no són els de la depredació. (TEC6)

Que una cooperativa treballi en aquest àmbit dependrà també de la situació puntual que estigui passant. (ESS4)

El moviment, sobretot parlant de l'economia solidària, al nostre territori és molt incipient i té moltes necessitats endògenes, i potser entrar en dinàmiques d'aquestes és complicat: s'ha de crear més base social aquí per poder anar fora. (ESS8)

Nosaltres no cercaríem aquest paper actiu en el món de la cooperació, però, si ens vinguéssim a buscar, no tancaríem cap porta. (ESS9)

En aquests moments, es fa difícil fer mirades més lluny; ara tenim una mirada molt enfocada al sosteniment de les plantilles. (ESS13)

- La puixança del sector empresarial convencional en l'àmbit de la cooperació, els recursos que hi pot aportar i la influència de moltes grans empreses fan que excloure'l del sistema de cooperació no sigui, certament, una decisió fàcil.

Jo veig sinergies entre els dos sectors, sí que en veig. El que passa és que hi hauria d'haver un canvi de concepció brutal, és clar. (TEC1)

No obstant això, hi ha unanimitat entre els tècnics entrevistats quant a la inclusió de les empreses de l'ESS en el sistema de cooperació, però no hi ha un acord respecte al rol de l'empresa capitalista com a agent de cooperació. Alguns consideren que la cooperació dels agents empresarials de l'ESS no té cabuda en els projectes més tradicionals, sinó en relacions de cooperació més horitzontals (TEC2). La majoria consideren que els aliats naturals de la CD han de ser les empreses de l'ESS que ja porten impregnats aquests valors en el seu ADN. Però, entre aquests, hi ha qui considera que la identitat de l'entitat no ha de ser un factor discriminant, sinó que s'ha de valorar la qualitat tècnica de les accions i l'aplicació dels valors, ja que sempre haurien de passar per aquest filtre. També apunten a la necessitat d'un diàleg molt més accentuat amb el sector empresarial per intentar casar interessos en pro del desenvolupament. Atès que les empreses lucratives són molt més nombroses i més grans, el seu impacte negatiu o positiu sobre el desenvolupament pot ser més significatiu. Per tant, per raó de coherència, s'haurien d'esmerçar més esforços a afavorir el diàleg (TEC3). Es desprèn de les següents reflexions la percepció d'alguns tècnics i experts respecte a la participació de l'empresa en aquest àmbit.

Es tracta de fer servir les capacitats del món empresarial [...]. Segurament, amb alguns serà més fàcil que amb altres, però s'ha de fer independentment del format [...]. En qual-sevol cas, mai s'han de fer servir els recursos privats per substituir les responsabilitats de les administracions públiques. (TEC6)

Crec que és important per diverses raons; una, perquè hem de treballar molt més en xarxa; dos, perquè aporten diners; tres, perquè és una manera d'obrir-se, i quatre, per la capacitat i experiència que tenen [...]. Estem condemnats a treballar conjuntament tots els sectors: no hem demonitzar ningú. Ara bé, si es pot, s'ha de privilegiar l'economia social. (EX2)

D'altres consideren que la participació de l'empresa mercantil en la política de cooperació pot arribar a fagocitar-la.

No té cap sentit que una empresa amb la qual no es comparteixen els valors es posi a fer cooperació. S'hauria d'anar més amb compte a l'hora de treballar amb el sector privat [...]. Perquè hi ha empreses que l'únic que volen és gaudir de la imatge de participar en cooperació, però que no tenen valors. (TEC5)

Les intervencions del sector empresarial han estat patètiques [...]. En aquests moments tan durs per a la cooperació, només caldria que el govern tingués un codi ètic de com han de treballar les empreses a l'exterior perquè l'impacte fos deu cops més gran que abans, quan els pressupostos de cooperació eren elevats. (EX3)

Que les polítiques de cooperació es deixin en mans privades implica la supressió de polítiques públiques, i que la cooperació torni a dependre de la beneficència, la caritat, la bona disposició d'uns patrocinis [...]. Crec que la qüestió de la RSC és un pegat perquè l'empresa mercantil no és l'actor adequat. (EX4)

L'obertura de la cooperació a les grans empreses és una falsa sortida a la crisi d'aquesta política. No qualsevol participació és vàlida, i això no es pot barrejar amb la disminució de recursos, perquè, per molt que les empreses hi aportin diners, l'administració té el compromís polític d'arribar al 0,7% per a cooperació. (EX5)

Les empreses han de tenir un discurs de fons per no tornar a una cooperació paternalista [...]. Això s'ha de treballar amb molta precaució perquè, si no es clarifica, pot generar molts conflictes entre la xarxa social i el món empresarial. Nosaltres no creiem que l'empresa pugui esdevenir un nou agent de cooperació, però sí que pugui participar en determinades accions de desenvolupament per millorar-ne l'impacte. (TEC8)

Em fa mal d'ulls quan veig que un entitat fa una acció i que hi ha el patrocini d'una gran empresa [...]. En nom de la cooperació no s'hi val a anar a fer negoci, i menys el tipus de negoci que fan les multinacionals. (TEC9)

Per a un dels experts, aquesta puixança del sector empresarial no és fruit de la crisi, sinó un objectiu anterior a la crisi, i respon a un determinat model econòmic, el neoliberal, que veu en els països empobrits un potencial client. El mateix expert considera també que el debat en l'àmbit català sobre la cooperació empresarial està molt verd (TEC7).

- No hi ha presència de l'ESS en el Consell Català de Cooperació ni en els consells municipals. Pel que fa a la cooperació central, CEPES sí que representa el sector en el Consell de Cooperació al Desenvolupament a Madrid. La representativitat d'aquests òrgans ha estat posada en dubte per un bona part dels tècnics, ja que molts consideren que, si bé pretenen ser participatius, no sempre estan ben representats. Un dels tècnics va explicar que hi va haver una llarga discussió al si del consell de la seva institució per decidir si el sector empresarial en podia formar part. Finalment, es va decidir que només se n'acceptaria una presència puntual, però sempre sense vot (TEC1). Algun tècnic ha apuntat la necessitat d'incloure el sector de l'ESS en els Consells de Cooperació i donar-li veu i vot (TEC5). Els consells, en general, no han reeixit en la seva missió; el seu nivell de debat és molt baix i la correlació de forces sempre està a favor de l'administració (EX3).

- La CD està, en certa mesura, instrumentalitzada per certs interessos diferents dels que mouen a la cooperació en nivells superiors i que suposen, certament, un obstacle per a la seva bona praxi. El clientelisme a l'hora de repartir subvencions o la mirada esbiaixada de la cooperació en funció de la ideologia dels partits polítics que decideixen aquesta política són alguns dels exemples que palesen una certa condicionalitat política de la CD.

Tret d'algunes excepcions, la CD es mou per interessos; no és tan diferent de la cooperació en altres nivells territorials. (EX3)

El fet que siguin els mateixos consells de cooperació els que acabin decidint ha generat molt clientelisme i unes pràctiques molt poc transparents i sectorialitzades [...]. A més, les dinàmiques depenen molt dels tècnics i dels polítics que hi hagi en l'administració. (EX4)

4.5.1.2. Obstacles des de l'Economia Social i Solidària

Els obstacles identificats en el sector de l'ESS són els següents:

- S'ha palesat, en les entrevistes al sector de l'ESS, un cert desconeixement de la Cooperació Descentralitzada —però no de la cooperació internacional. És rellevant constatar que les persones entrevistades que pertanyen a iniciatives menys formals, de l'anomenada economia solidària, sí que coneixen la política de cooperació i en tenen una opinió i un discurs molt elaborats:

Nosaltres tenim una manera diferent de plantejar les relacions internacionals [...]. Som més crítics amb la cooperació estatal pels seus interessos *malignes* que amb la CD. (ESS2)

Per contra, aquells que pertanyen a estructures o empreses més institucionalitzades o tradicionals saben què és la cooperació internacional, però sense arribar a tenir-ne un coneixement profund, i menys encara de la CD.

Algunes de les xarxes representatives del moviment s'han burocratitzat molt, s'han fet molt instrumentals, s'han transformat en gestores i han perdut el component de visió i d'ideologia. (ESS14)

Com a organisme, ampliaríem el nostre àmbit geogràfic si això ens permetés visibilitzar el cooperativisme, crear noves cooperatives o fer créixer les que ja existeixen. (ESS4).

El sector de l'ESS no ha elaborat una estratègia conjunta respecte a la cooperació internacional i, per tant, no hi ha una reflexió sobre el model de cooperació al desenvolupament que vol promoure. No obstant això, creuen que seria recomanable que es produís aquesta reflexió per acabar de lligar totes les experiències transfrontereres i aprofitar la potencialitat que representen. A la XES hi ha un sèrie de persones que treballen aquesta qüestió dins de l'àrea internacional, i la FCTC realitza cada any una convocatòria per atorgar el 0,7% a projectes de coopera-

ció. S'hi sumen també moltes accions realitzades des d'empreses concretes que decideixen dedicar una part dels seus ingressos a accions de cooperació, ja sigui donant aquests recursos a un projecte en concret, o bé executant elles mateixes l'acció o bé acudint a alguna convocatòria pública. Són iniciatives disperses que no responen a una estratègia comuna i que palesen la manca d'una vertebració del sector en aquest àmbit.

En canvi, tots els tècnics de CD tenen actituds proclius a l'enfortiment de l'ESS. La reconeixen, alguns hi participen activament i convenen en el seu potencial de transformació social. Només un dels tècnics afirma que l'ESS no es coneix prou i que al territori no es té en compte (TEC5).

- La majoria d'entitats que conformen l'ESS són petites i encara no estan preparades per sortir a l'exterior (ESS10). Consideren que els principals problemes perquè siguin agents actius de cooperació són la dimensió de les empreses, la manca de recursos i una estructura amb poca capacitat per endegar nous camins (ESS8). Fins ara han estat molt endogàmiques i no han rebut el suport de la comunitat.

Un grup d'amics que es feien cooperativistes perquè tenien una idea, però que no explicaven res. (EX2)

- La diferència de sensibilitats envers la cooperació i la seva missió, entre les empreses que formen part de l'ESS i les seves estructures representatives més o menys institucionalitzades, pot dificultar la interlocució del sector amb les institucions públiques. Aquesta bicefàlia pot provocar que la CD es focalitzi només en una de les parts i deixi l'altra de costat, cosa que implicaria un desaprofitament de recursos, experiències i visions i fins i tot la confusió respecte al sector.

Les administracions públiques tenen una concepció del cooperativisme com a model pal·liatiu i no com a model transformador i, per aquest motiu, acudeixen a les ONGD i no a les cooperatives per dur a terme els projectes de cooperació amb un rerefons productiu. (ESS12)

No pretenem vendre productes, ni tan sols idees, sinó compartir cultures comunes o diverses, trobar punts d'acord per caminar junts. (ESS2)

Nosaltres volem fer amics, no per espoliar-los, sinó per comerciar-hi; perquè som una cooperativa i fem comerç, però un comerç alternatiu, responsable, sostenible. (ESS1)

- Existeix un distanciament pel que fa a la dimensió espacial de les accions del sector de la cooperació i de l'ESS. El primer té una visió més centrada en els problemes dels països empobrits, mentre que el segon té una mirada més local que global (ESS10 i EX2). Això provoca una certa fricció a l'hora de tractar determinats temes.

La nostra mirada està centrada en la nostra comunitat, que és marcadament local. No ens interessa sortir fora, tenim molt volum de feina, aquí. Ara, ha vingut gent de fora, i formar gent a casa nostra sí que ho podem fer. (ESS6).

Ens centrem en l'àmbit local perquè té una dimensió humana que permet incidir més en la transformació social, i perquè és més fàcil generar riquesa en clau d'ESS i que pugui ser repartida equitativament. (ESS11)

Aquesta visió, si bé és majoritària, no és compartida per tothom, ja que existeixen experiències d'empreses del sector, com ja hem apuntat, que participen en accions de cooperació internacional.

No necessàriament la visió de l'ESS és massa local: una cosa és estar focalitzat com a opció i un altra és estar-ho com a conseqüència de la teva dimensió petita. (ESS12)

- Hi ha una diferència notable entre les experiències de l'ESS d'aquí i les dels països empobrits, cosa que pot provocar que la CD no confii en aquest sector en no veure les possibles aportacions a la creació de teixit productiu en els territoris empobrits, que responen a realitats molt diferents a la nostra (TEC1).

Allà són encara més dependents dels de dalt i dels de fora, cosa que dificulta molt plantejar relacions d'igualtat i horitzontalitat. (ESS3)

- Entre les empreses del sector hi ha la percepció, per bé que no és generalitzada, que no els agrada assumir riscos (ESS1) i que els falta ambició (ESS12).

No té una tradició cultural d'internacionalitzar-se i seria molt agosarat fer-ho en aquests moments, excepte si en els objectius de la cooperativa hi ha la cooperació internacional, com en el cas de les cooperatives de comerç just. (ESS13)

- Hi ha una manca d'estudis de les intervencions en cooperació que ha dut a terme l'ESS des dels ens locals i les comunitats autònomes (De Lisio i Pérez de Uralde, 2012). Certament, analitzar les accions que ja s'han realitzat seria recomanable com a punt de partida.

4.5.1.3. Obstacles derivats de la interacció entre la Cooperació Descentralitzada i l'Economia Social i Solidària

Hi ha obstacles que es deriven de les interaccions d'ambdós sectors:

- Hi ha recels mutus: la visió que tenen l'un de l'altre no coincideix. L'ESS creu que la política de cooperació no respon a motivacions de solidaritat internacional, sinó a determinats interessos polítics i econòmics, i, per tant, la considera una eina caduca i poc apta per transformar les estructures que provoquen les desigualtats. Malgrat aquest escepticisme, reconeix els principis de solidaritat i justícia internacionals, de manera que concentra la seva crítica en les praxis massa polititzades de les institucions de cooperació.

A nosaltres no ens tenen en compte perquè som petits, marginals, no tenim una relació de forces favorable. (ESS2)

Les grans ONGD consideren que l'ESS és marginal. (ESS12)

Fins i tot algun tècnic reconeix aquesta tendència del sector de la cooperació:

A les entitats que formen part del consell municipal els interessa molt la qüestió de les subvencions i bastant menys els processos de transformació social. (TEC1).

Hi ha molts prejudicis, i fins i tot por que ens trepitgin la nostra fenja. Hem fet una barreira: aquests, per això, i aquells, per allò altre. (TEC9)

- Les motivacions i les pràctiques d'ambdues parts poden no coincidir, i això pot provocar costos de transacció elevats. Però, en qualsevol cas, sempre seran menors que els que es poden generar amb les grans empreses transnacionals, amb uns valors i uns plantejaments pràctics sovint oposats al que han de ser les accions de cooperació. Tot i que molts dels entrevistats de l'ESS opinen que la mateixa motivació que ha portat l'entitat a treballar en economia social és la que l'ha d'incentivar per actuar en aquest àmbit (EX3).

La motivació de les empreses de l'ESS per participar en cooperació és aquesta voluntat de buscar més enllà del propi benefici i el seu rerefons és generar benestar. (ESS4)

4.5.2. Elements favorables a l'aprofitament de les sinergies

Aquestes dificultats coexisteixen amb aspectes positius que poden i haurien de ser aprofitats, car les aportacions mútues generarien efectes beneficiosos que, considerem, superarien amb escreix els esforços que, certament, haurien de realitzar ambdues parts per treballar plegades. Reiterem que del fet de compartir objectius, sensibilitats, àmbits d'actuació i, sobretot, uns valors ètics, s'infereix la conveniència de privilegiar el sector de l'ESS en detriment del sector empresarial convencional, i de regenerar així, de soca-rel, la cooperació amb el sector empresarial. De la plèthora d'elements favorables que estimem que haurien de ser explotats i capitalitzats de cara a millorar els resultats de les accions de la CD, n'hi ha que provenen de l'entorn i del moment actual en què ens trobem, d'altres dimanen de la idiosincràsia de l'ESS i dels aspectes compartits amb la CD, i d'altres, encara, de les percepcions dels protagonistes entrevistats.

4.5.2.1. Facilitats derivades de la conjuntura actual

Els elements d'aquesta conjuntura propícia a què hem al·ludit són els següents:

- Molts governs i institucions multilaterals reconeixen que aquest sector facilita la cohesió del territori, que és un agent de desenvolupament local i que genera utilitat social. Aquest reconeixement institucional s'ha manifestat en nombrosos informes,

resolucions, comunicacions, lleis, etc. Nacions Unides insta a la contribució de les cooperatives al desenvolupament socioeconòmic, a la reducció de la pobresa, a la creació d'ocupació i a la integració social. A Catalunya, algunes institucions estudi- en quin model de cooperació empresarial es vol endegar, i tenen molt en compte, en els debats previs, el sector de l'ESS. Han manifestat també que les seves contra- parts públiques en els països socis els demanen la participació d'empreses (TEC6).

- La creació de xarxes que aglutinen entitats amb valors similars ja és una realitat, tant a escala local com nacional o internacional. Un exemple clar és la Xarxa Eu- ropea de Ciutats i Regions de l'Economia Social (REVES), que vincula ajuntaments i entitats regionals amb les iniciatives de l'economia social. La majoria d'actors reconeixen la visió internacional i, per això, moltes de les entitats, i fins i tot de les xarxes ja constituïdes, formen part d'altres xarxes internacionals.
- El moment actual pot ser, doncs, propici per a la demanda de noves formes de cooperació i, per això, s'hauria d'intentar pressionar els governs locals i regionals perquè donessin una embranzida a noves estructures i dinàmiques del sistema, almenys en els seus àmbits territorials.

4.5.2.2. Facilitats derivades de la idiosincràsia de l'Economia Social i Solidària

Els elements de l'ESS que afavoreixen la seva implicació en les polítiques de CD són els següents:

- Hem constatat una visió molt similar del desenvolupament per part dels dos sectors en els seus idearis i, a través de les entrevistes, s'ha palesat també que la visió de la majoria dels tècnics i analistes, i la dels protagonistes de l'ESS, és considerable- ment similar. Val a dir, però, que aquesta coincidència és més gran en el cas de les iniciatives que representen l'economia solidària.

El sector de la cooperació s'està adonant que el model de canvi passa per fer les coses diferents a casa nostra, i per això l'assumpció que som capaços de fer les coses d'una altra manera seria molt més enriquidora que les accions per si mateixes. (EX3)

- Dos dels principals eixos transversals que es promouen des de la CD —el gènere i el medi ambient— són aspectes considerats des del sector de l'ESS. Endemés, hem comprovat la coincidència entorn dels sectors i els col·lectius amb què treballen.
- La nova agenda del desenvolupament —com hem assenyalat en el capítol corres- ponent— hauria d'incloure dimensions com la sostenibilitat ambiental, l'enforti- ment de la resiliència de les comunitats, la defensa dels drets humans, la millora de la governabilitat, la lluita contra la desigualtat de rendes, la promoció d'un creixe- ment inclusiu o la lluita contra la vulnerabilitat de les comunitats i de les persones. L'ESS, des dels seus respectius àmbits de treball, com hem pogut comprovar al llarg de la nostra recerca, té en compte aquestes dimensions. A més, molts autors consi- deren que la nova agenda hauria d'incloure la provisió de béns públics globals. En aquest sentit, Subirats (2011) considera que hi ha una coincidència rellevant entre els principis que inspiren l'ESS i els que històricament han facilitat el naixement dels béns comuns. Aquest sector empresarial disposa de més motivació i recursos

per defensar i promoure aquests béns globals que les organitzacions fortament jerarquitzades i poc avesades a dinàmiques comunitàries.

- La CD malda per dirimir el dilema entre necessitats i recursos disponibles. La seva proximitat al territori li suposa un gran avantatge, però conjuminar les seves accions amb l'ESS significaria avançar més eficaçment en aquest sentit, atesa l'experiència que tenen les empreses d'aquest sector en relació amb l'esmentat dilema. Considerem que les iniciatives locals són les més adequades per solucionar problemes locals. L'arrelament de l'ESS al territori l'apropa a les necessitats i a les demandes de la població i, per tant, les respostes seran més pertinents i es crearan des de dins. Aquesta expertesa pot ser molt útil en les accions de cooperació.

El sector de l'ESS pot actuar en un àmbit supralocal, però això no li resta aquest sentiment de pertinença a un lloc ben concret. (ESS4)

- L'ESS està donant respostes innovadores a noves demandes socioeconòmiques. Algunes de les més destacables són les xarxes d'intercanvi de productes, el mercat social, l'ús de monedes socials, el comerç just, la banca ètica, les energies renovables i altres iniciatives basades fonamentalment en l'intercanvi recíproc. Totes aquestes experiències desperten un gran interès en la CD perquè són àmbits que, en definitiva, fomenten la consciència crítica de la ciutadania.
- Tot i que la focalització de les activitats de l'ESS és molt local, les cooperatives i la resta d'iniciatives del sector, com qualsevol altra empresa, tenen cada cop més en compte la possibilitat de sortir fora dels seus territoris.

Perquè volen i perquè es veuen obligades, en aquest ordre, tot i el seu arrelament al territori. (ESS4)

- Les experiències socioeconòmiques que integren el sector procuren una ocupació més estable i més continuada que el sector capitalista en ser menys dependents de les fluctuacions de l'activitat econòmica. A més, creen riquesa, ja que ofereixen serveis socials que estan en contínua expansió, generen teixit social i econòmic en els territoris i contribueixen a reduir l'exclusió social. Aconsegueixen combinar l'eficiència productiva amb l'interès general i, a més, produeixen els béns tan eficaçment com les altres empreses. Normalment, els excedents es reinverteixen en el mateix territori. Tots aquests elements són factors de primer ordre en moltes de les accions de cooperació implementades en els països empobrits.
- Els models de gestió democràtics i participatius que creen i posen en funcionament aquestes empreses afavoreixen que siguin les mateixes persones les protagonistes dels seus processos de desenvolupament, i això és precisament el que assenyalen la majoria de documents programàtics de la cooperació. L'espai local és privilegiat per implementar noves formes de participació social —cada cop més demandades des de la societat civil— i per dur a terme nous procediments i processos de cooperació. Les administracions locals i regionals poden influir per facilitar aquestes pràctiques més innovadores i, així, intentar lluitar per realitzar una cooperació més

horitzontal i recíproca, que ajudi a superar la lògica inveterada de donant-receptor i que advoqui per un enfocament més global i inclusiu del desenvolupament. Contràriament, una gran part de la CD es vehicula a través de les ONGD; en molts municipis, els projectes finançats no s'han gestat en el mateix territori i, per tant, el grau d'implicació de les ONGD locals no és tan gran com seria convenient.

L'ESS pot aportar l'horitzontalitat; que el valor de les accions no sigui únicament econòmic, sinó també social. (EX4)

- El sector genera confiança i serveix de mirall per a les persones que, d'una manera o d'una altra, s'hi relacionen. L'adscripció a uns principis ètics i l'expertesa acumulada com a alternativa empresarial que genera menors costos socials que el model hegemònic són elements que estan despertant un creixent interès pel sector, que hauria d'intentar arrossegar altres actors cap a la senda de l'economia responsable i solidària. Hi ha un interès creixent per part de la població que aposta per productes amb valor afegit social i amb valor afegit ecològic (ESS1).

A més, en aquest àmbit, els sistemes de gestió estan validats per saber la traçabilitat del que es diu en la teoria. (ESS5)

4.5.2.3. Percepcions de les persones entrevistades

Finalment, s'ha inferit de les entrevistes una sèrie de factors a favor d'aquesta inclusió:

- L'elenc de possibilitats de participació de l'ESS en la política de CD és divers. De les entrevistes realitzades es desprèn la bona predisposició de la majoria dels tècnics a treballar amb l'ESS. Addueixen un ampli ventall de mecanismes possibles de participació. Recollim els més reiterats:
  - Col·laboracions tècniques que impliquin compartir uns coneixements (TEC1 i TEC2), així com assistències tècniques *in situ* (TEC4 i TEC9).
  - Donant de fons, tant en diners com en espècies (TEC4 i TEC8).
  - Participació en tasques relacionades amb la sensibilització i l'educació per al desenvolupament (TEC3, TEC9 i EX1).
  - Per a un dels tècnics, "el seu rol hauria de ser inspirador de polítiques, o sigui, hauria d'ajudar a definir la política i a implementar-la, però sobretot a definir-la" (TEC3).
  - Execució directa de projectes amb contraparts locals homòlogues (TEC4 i TEC9).
  - D'altres, per contra, creuen que el seu rol no ha de ser l'execució directa, sinó formar part de projectes globals, de ciutat a ciutat, i que l'ESS podria aportar la seva experiència en un àmbit concret (TEC5) o en alguna part del procés productiu (TEC6 i TEC8).
- La majoria de tècnics i experts tenen una visió positiva del sector de l'ESS i argumenten un sèrie de raons. Opinen que és molt més eficient a llarg termini, que és l'única via per canviar el model econòmic que genera aquestes desigualtats o que

les aportacions que pot fer als països empobrits són nombroses. Així doncs, estan convençuts de la conveniència d'integrar l'ESS com un actor de cooperació pels beneficis que se'n podrien derivar, fonamentalment pel que fa a la renovació ètica que suposaria aquesta inclusió i per l'expertesa que acumula. El motiu principal és que, per a la majoria d'experts i de tècnics, el sector de l'ESS és posseïdor d'un discurs coherent quant als seus valors i a les seves accions, i d'uns coneixements que li permeten crear riquesa de manera responsable i solidària. Des d'algunes institucions públiques s'ha reconegut que intenten treballar amb col·lectius i empreses que aporten un valor afegit i local als seus projectes (TEC4) i que, a l'hora de contractar els serveis d'una empresa, la seva prioritat és que sigui local i, si pot ser, social (TEC1 i TEC9).

Si hi ha un departament que es dedica a impulsar empreses, el tipus d'empresa que hauria d'impulsar és el de l'economia social [...]. L'economia social t'ajuda a aterrar a nivell local aquests principis tan universals de la cooperació [...]. La coherència passa per transversalitzar els principis ètics a tots els departaments, tot i el poc interès de les entitats públiques a fer-ho. (TEC1)

És un sector que interessa, del qual podem aprendre molt i amb el qual som molt complementaris [...]. Hi ha una sensibilitat social més clara amb les cooperatives que no amb certes empreses. (TEC2)

L'aliat natural és l'empresa social en el sentit que saps que comparteix els valors i objectius transversals. (TEC3)

La sintonia entre ESS i cooperació és gran. Per tant, la sensibilització dels agents empresarials pel que fa a cooperació és més necessària en el cas de l'economia clàssica o convencional [...]. L'ESS és l'agent natural. (TEC6)

L'ESS està molt més alineada amb els valors de la cooperació. (TEC7)

Treballar amb l'ESS seria idoni per abordar la qüestió de les desigualtats globals; afegiria molt valor a les nostres accions (TEC9).

Quan parlem de cooperatives, de finances ètiques, etc., la cooperació del sector empresarial recupera tot el seu sentit. Per això cal una simbiosi entre ambdós sectors, perquè, en el fons, la gent que està implicada en un lloc i la que ho està en l'altre tenen perfils molt similars (EX3).

Hem de continuar reivindicant una cooperació pública, però el sector de la cooperació està abocat a obrir-se a una altra manera de finançar-se, i això implica pensar en altres maneres d'associar-se [...]. Seria un actor més connatural l'empresa social que no l'empresa mercantil, però s'ha de plantejar la pregunta de si les administracions han de ser-hi. (EX4)

Són vasos comunicants que s'han d'explotar més: les ONGD han de tenir sempre present el mercat social, i les empreses de l'ESS, quan atorguen el 0,7% a cooperació, haurien d'anar a buscar les ONGD [...]. Entre les entitats de cooperació i les empreses socials, la coincidència és molt alta, l'únic que canvia és l'àmbit geogràfic, però com que cada cop tot està més interrelacionat, i el sud és al nord i el nord és al sud, potser és el moment de parlar només d'un sector. (EX5).

L'ESS i la cooperació al desenvolupament són al mateix costat de la trinxera. (EX6)

Amb aquest tipus d'empreses sents que vas en el mateix vaixell. (TEC8)

No s'han volgut veure els beneficis de la participació de les empreses socials en cooperació, tot i que cada vegada es veuen més. Però, d'entrada, no s'ha volgut entendre o ha costat molt fer-ho entendre, això. Perquè és evident que molta de la gent que és en un costat també és a l'altre [...]. Hi ha una proximitat ideològica, són tan a tocar que, segurament, si no s'hi ha fet més, és perquè, per alguna raó, no s'ha plantejat o ningú s'ha assegut per dir: escolta, tenim això: per què no ens hi posem plegats? (EX7)

També des de l'ESS s'ha reconegut unànimement la coincidència de valors i objectius, sense obviar les crítiques que, com ja hem apuntat més amunt, es fan a la praxi de la política de cooperació, desvirtuada i molt instrumentalitzada per certs interessos:

La forma cooperativa els ve com l'anell al dit, a aquestes accions de cooperació internacional per al desenvolupament. (ESS5)

El sentit de la incorporació de l'ESS en projectes de cooperació passa per l'apoderament de les comunitats. (ESS11)

- Alguns dels protagonistes de l'ESS entrevistats opinen que els dos sectors poden col·laborar per desenvolupar projectes conjuntament (ESS4). De fet, com ja hem posat de manifest, existeixen experiències en aquest sentit. Hi ha casos d'ONGD que han decidit crear les seves cooperatives per a determinats projectes i, a l'inrevés, experiències de l'ESS que han participat en projectes de cooperació, algunes creant la seva pròpia ONGD. Tot i això, un dels entrevistats apuntava: "Jo vull la normalitat del sector, no l'excepcionalitat; vull que en el món de les cooperatives no hi hagi prejudicis ni penalitzacions, i establir filtres podria ser un obstacle per a aquesta normalització del sector" (ESS10).
- La cooperació internacional no és una realitat gens llunyana a les plataformes representatives de l'ESS. La XES formulava —en el moment de la realització de les entrevistes— l'estratègia de cooperació internacional, i es plantejava l'elaboració d'un discurs propi sobre la cooperació internacional i les relacions sud-nord, tot i que afirma que no és la seva principal preocupació (ESS2). Des de la branca més institucionalitzada del sector s'argüeix que cada cop hi ha una tendència més forta a organitzar-se com a sector i que, per tant, introduir noves línies de treball podria ser més factible (ESS4). Algunes de les persones entrevistades pertanyien a entitats de l'ESS que realitzaven projectes de cooperació. Preguntades per les seves motivacions, una de les més prominents era crear activitat econòmica en l'àmbit del comerç internacional amb principis i valors cooperatius. Per això, consideren que seria important que el sector de l'ESS tingués una estratègia pròpia de cooperació internacional.

Nosaltres anem a un altre país a fer amics, no a espoliar-los, però volem comerciar-hi perquè som una cooperativa i fem comerç just, solidari, responsable [...]. El que no volem és que la democràcia, la responsabilitat social i els altres valors formin part només del nostre 0,7%. (ESS1)

4.5.3. Propostes per integrar l'Economia Social i Solidària en les polítiques de Cooperació Descentralitzada

A partir de l'anàlisi efectuada, ens proposem plantejar una sèrie de mesures adreçades, en general, a les institucions públiques de cooperació de qualsevol àmbit territorial, i en particular, a les comunitats autònomes i als ens locals. D'una banda, pretenem proporcionar orientacions als protagonistes amb actituds que ja són proclius a la incorporació de l'ESS a l'àmbit de la cooperació perquè es proposin fermament avançar en aquest camí, i de l'altra, volem evidenciar la conveniència de conjuminar ambdós sectors als actors més reticents a aquesta possibilitat.

Escenaris futurs de col·laboració són convenients i desitjables, i si la voluntat existeix —i per part dels tècnics entrevistats hi és—, les entitats descentralitzades han de persuadir l'ESS per bastir ponts que donin resultats fecunds en la millora de les condicions de vida de moltes persones, aquí i arreu.

Les mesures —algunes de més generals i altres de més concretes— sobre les quals creiem que ha de pivotar l'aproximació de la CD a l'ESS són les següents:

1. És peremptori que des de la CD es promoguin nous espais de coneixement, d'intercanvi i de concertació amb tots els actors de desenvolupament que conflueixen en un determinat territori, i que poden convertir-se en agents actius del sistema de cooperació. No podem defugir que, al si del sector de l'ESS, hi ha xarxes que representen l'economia solidària amb iniciatives menys formals i d'altres on s'aglutinen les formes més tradicionals del sector, i que, per tant, s'haurien de tenir en compte aquestes xarxes ja existents, sense excloure ningú. Aquestes plataformes s'haurien d'articular de l'àmbit local al global, i s'haurien d'aprofitar per replantejar el rol de tots els actors.

Les ONGD tenen uns coneixements sobre el terreny, sobre com relacionar-se amb la població, com crear espais participatius, com dinamitzar determinats aspectes. Les cooperatives tenen més experiència en la creació i el funcionament d'aquest tipus d'iniciatives a una escala molt més *micro* que les ONGD, i poden generar beneficis que reverteixin en el benestar de tota la població [...]. La conjunció de tots dos és el que pot generar millors resultats. (TEC6)

Evidentment, no es tracta de generar susceptibilitats entre els diferents agents de la cooperació, ja que creiem que cada actor té el seu paper i les complementarietats entre ells poden ser molt fructíferes. No plantejem la dicotomia entre ONGD i empreses de l'ESS, sinó entre aquestes i les empreses capitalistes convencionals. Hi ha autors com Antuñano (2012) que advoquen per crear una xarxa d'ONGD que es dediquin a promoure projectes orientats a l'economia social en els països receptors de cooperació internacional. Molts dels tècnics argüeixen la conveniència que l'administració pública faciliti la coordinació i proporcioni un marc més institucional (TEC3).

S'han d'obrir taules, primer de diàleg i de coneixença, per entendre què és l'administració, què són les entitats i el sector empresarial, i, en aquest últim, han d'entrar les em-

preses d'economia social. S'han de conèixer, han de saber què busca cadascú, almenys crear un full de ruta. (EX4)

Com ja hem indicat, la majoria de la CD es canalitza a través de les ONGD i hem constatat que moltes de les persones vinculades al món de la cooperació són usuàries i defensores de l'economia social i solidària.

Les ONGD haurien de potenciar l'economia social, perquè és aquesta la que farà que aquest model canviï [...]. A més, una bona part del mercat de l'ESS són les ONG. (TEC1)

L'economia social la tenim en compte sobretot com un exercici de coherència, de responsabilitat de l'administració a l'hora de comprar molts dels béns. (TEC9)

Així doncs, aquests nous espais podrien facilitar aquesta trobada entre els principals agents de cooperació públics i privats:

Des de les principals plataformes de cooperació presents al nostre territori ja s'ha proposat l'acostament a les xarxes d'ESS, no només per promoure els proveïdors que tenen una línia d'economia social, sinó per involucrar-nos de manera que puguem participar de les reflexions, les discussions i generar una proposta que vagi en una línia social determinada. (EX4)

La creació d'espais nous pot ser lenta; entretant, es podrien també aprofitar les plataformes de segon o tercer grau, ja existents, per crear una comissió que estudiés aquesta nova línia de treball (TEC7).

En la mateixa línia, la CD hauria de facilitar les sinapsis i les aliances amb qualsevol actor que pugui ser considerat actor de desenvolupament local, no només amb les ONGD, sinó també amb altres administracions públiques, universitats, empreses de l'ESS, sindicats i organitzacions de la societat civil organitzada. L'administració pública hauria de maldar per generar confiança entre les parts i per fer-la efectiva. Els espais creats han de ser horitzontals, perquè la participació de les diferents parts prové del seu reconeixement com a actors de ple dret i de la seva legitimitat per actuar sota els mateixos principis ètics. Un dels tècnics va apuntar que aquestes aliances ja s'estan fomentant a través de convocatòries a les quals ha de concórrer una entitat d'aquí en associació amb tres o quatre socis més, entre els quals hi ha d'haver un agent empresarial —no necessàriament de l'ESS—, tot i que, afegia, la majoria dels projectes integren una cooperativa. De fet, l'administració considera el partenariat com una oportunitat, ja que opina que la cooperació ha de generar opcions a altres actors del territori, també als privats (TEC2).

Seria òptim crear una xarxa d'igual a igual que pogués fer d'interlocutora després amb les administracions. (ESS14)

Treballar en xarxa és molt enriquidor, sobretot si els agents van alineats amb els principis que defensem, en aquest cas, amb l'ESS. (TEC9).

2. Seguint l'argumentació del punt anterior, considerem que les plataformes ja existents, que intenten aglutinar els diferents actors de cooperació, haurien d'incloure el sector de l'ESS en les estructures ja creades i diferenciar entre aquelles menys institucionalitzades, com la XES, i les més formals, com —per citar-ne només una— la CCC en l'àmbit català.

La interacció entre els dos actors hi és, però de manera molt informal; uns haurien d'entrar a les xarxes dels altres, identificar-ne bé els actors. (EX5)

En l'àmbit local, si no existeixen plataformes creades, s'hauria de fer una crida a aquelles iniciatives més rellevants en cada territori o localitat. En el discurs de la CD, la participació i la interacció entre els actors adquireix un protagonisme vertebral, cosa que hauria d'incitar la CD a incloure aquest sector en tots els seus òrgans de participació. Aquesta pretensió és desitjable per coherència pròpia, però també per aprofitar el bagatge del teixit productiu local. Tant les estructures ja existents com les que es creessin haurien de vetllar per evitar qualsevol instrumentalització de la CD i disminuir així el risc de condicionalitat política, present també en aquesta escala territorial.

S'han de crear estructures més flexibles, altres models; s'han de crear coses noves. (EX4)

Hi ha objectius concomitants. Per una banda, un objectiu de la cooperació és generar ocupació i activitat econòmica, i l'ESS pretén que aquesta activitat sigui en forma de cooperativa. (ESS4)

3. Les agències i les oficines de cooperació de comunitats autònomes, ajuntaments i diputacions haurien d'establir un nou marc de referència basat en els valors i els principis ètics, ressenyats en aquest estudi, i que inclogués els *inputs* dels diferents actors, entre els quals l'ESS. Atès que la CD manca d'un marc consensual comú, el FCCD podria ser, en el cas català, l'instigador de l'elaboració d'aquest marc, fent convergir les visions de tots els agents de cooperació, inclosa l'ESS.

En qualsevol cas, hauria de ser el sector de la cooperació, sobretot les ONGD, el que hauria d'engrescar les entitats de l'ESS (EX6).

Les diferents instàncies des d'on es dissenya i executa la CD haurien d'elaborar una estratègia respecte a la participació de l'ESS en el sistema de cooperació a escala local i regional. El FCCD també podria tenir un paper important com a instigador en aquest sentit. García Serrano i López Serrano (2011) apunten a una aliança específica que permetés generar i potenciar el desenvolupament de l'ESS en l'agenda del desenvolupament humà del territori.

En aquesta estratègia, considerem que seria convenient propiciar la creació d'aliances entre els ens públics, locals o regionals, les iniciatives de l'ESS i el sector de les ONGD per abordar determinades qüestions relacionades amb els territoris, tant aquí com als països empobrits. Les administracions públiques podrien assumir aquest rol (TEC6). Això podria provocar externalitats positives i efectes multiplicadors, ja que s'aprofitarien les experteses d'aquests tres sectors amb dilatada experi-

ència. Una possibilitat seria començar fent servir les estructures representatives del sector que ja estan operant. Si aquestes aliances s'estructuren bé, es poden aprofitar per evitar la dispersió de recursos, la fragmentació i les duplicitats que, de vegades, han caracteritzat la CD.

Nosaltres creiem que seria convenient una estructura triangular on l'administració avalés els processos i els acompanyés, perquè existeix un gran desconeixement entre el tercer sector i el món de l'empresa; l'administració ha de crear oportunitats. (TEC8)

A través d'aquestes aliances, la CD podria afavorir un cert tipus de divisió del treball —com defensa la UE— facilitant la complementarietat i l'especialització funcional entre els agents de desenvolupament que conflueixen en un territori, i assignant a cadascun les missions en què poden aportar més valor. Aquesta complementarietat és defensada per la majoria dels entrevistats. Alguns han apuntat la conveniència de crear una mena de consorci perquè consideren que no seria adequat que les empreses de l'ESS comencessin a executar projectes soles (TEC1). Seria aquesta una estratègia que podria implementar la CD per emfatitzar els seus trets d'identitat i per dotar-se d'una personalitat pròpia i diferenciada per les seves fortaleces. Endemés, aquestes aliances poden provocar un retorn a posicions més reivindicatives i militants que jutgem necessàries des de tots els àmbits, però en el local, en fer-se més visibles, són encara més imprescindibles perquè no es perdi l'esperit que ha d'orientar tot el sistema de cooperació.

Cal molt més treball conjunt: experiències del sud que s'haurien de portar aquí i a l'inrevés [...]. El que esdevé primordial és que treballem plegats. (EX2)

És important debatre el model de cooperació empresarial, ja que la majoria de problemes que afecten el món empobrit tenen a veure amb les empreses. (EX3).

Aquest voluntariat, aquesta militància, en el món de la cooperació són fonamentals. (EX4)

Mentre s'avança en aquestes mesures, la realització de les quals és, certament, més lenta, considerem important una revisió de les condicions de les convocatòries per tal que aquestes entitats puguin accedir a exercir com un agent de desenvolupament de ple dret, també en els països empobrits. Un tècnic i un expert apuntaven, concretament, a l'obertura d'una convocatòria per a aquest tipus d'entitats, ja que les cooperatives són especialistes en determinants temes i poden aportar molt a la cooperació (TEC2 i EX5). Un altra mesura que podria implementar-se més ràpidament seria la inclusió en els Consells de Cooperació de representants de l'ESS.

Tinc la sensació que en la cooperació hi ha molts més actors que els que són al Consell, no només l'administració i les entitats. (TEC9).

El Consell de la nostra ciutat no ha variat la seva composició des de fa molts anys; per això ara estem en un procés de reflexió. (TEC8).

4. La CD, si pretén convertir-se en adalil d'aquesta nova forma de cooperació empresarial, hauria d'afavorir les relacions internivell, perquè un dels seus fins hauria de ser que tots els actors públics i privats operessin sota la mateixa ètica, i perquè les mesures que es prenen a escala multilateral indefectiblement tenen efectes en els territoris on conflueixen les intervencions dels diferents actors. Per tant, seria recomanable i desitjable que els valors inspirats per l'ED fertilitzessin en tots els nivells territorials.
5. S'ha de fer un esforç des dels dos sectors per augmentar la seva visibilitat i reconeixement. Si aquestes iniciatives empresarials fossin més reconegudes, la CD trobaria més justificacions per excloure el sector empresarial capitalista. Perquè això s'esdevingui, es podrien realitzar activitats conjuntes de sensibilització i informació destinades a la població. La majoria de tècnics entrevistats coincideixen en la necessitat d'aquestes activitats.

L'economia social és poc visible perquè no s'ha explicat suficientment. (ESS10)

6. El sector de la CD hauria d'esmerçar esforços en la formació del seu personal, ja que s'ha evidenciat poc coneixement estructurat sobre l'Ètica del Desenvolupament com a ètica aplicada en aquest àmbit. Evidentment, tots els entrevistats, sense excepció, reconeixen la centralitat de l'ètica, però cap no n'ha rebut formació específica i estructurada.

Falta molta formació en el mateix sector [...]. La formació la portes tu de casa; la gent hi arriba després de processos personals i de processos comunitaris. (EX3)

Falta molta formació en el terreny de la cooperació al desenvolupament; excepte en algunes administracions públiques més grans, el perfil dels tècnics està més vinculat a serveis socials que a cooperació. (TEC8)

Alguns dels esforços que des de l'ESS es fan en formació podrien aprofitar-se i oferir-se a les persones vinculades a la CD. En les entrevistes als protagonistes de l'ESS s'ha evidenciat que aquest esperit basat en valors s'intenta difondre entre les persones que integren el sector: es realitzen acompanyaments, jornades i fins i tot es té en compte en els processos de selecció de personal (ESS3). Hi ha una escola en el sector que forma el personal tècnic i directiu tant en l'àmbit dels valors com en el funcionament de les cooperatives (ESS4).

Des de la nostra entitat, el que més podríem fer és formar gent, però aquí, ja que intentem crear eines perquè puguin aplicar-se models. (ESS6)

7. Altres dificultats similars a què s'enfronten els dos sectors —i que podrien intentar resoldre conjuntament— són la poca professionalització del personal o els problemes a l'hora d'aplicar, en la praxi diària, els principis i els valors ètics que els iden-

tifiquen. Replantejar-se en comú aquestes i altres qüestions facilitaria la superació dels entrebancs comuns. En aquest sentit, alguns dels experts suggerien la conveniència d'incentivar molt més la investigació i la innovació dins d'un pla estratègic coordinat que ajudés a obrir ambdós sectors (EX2). Podria organitzar-se un congrés conjunt, o bé incloure en algun dels que ja es realitzen aquesta nova modalitat de la cooperació (EX5 i EX6).

8. Atès que l'ESS presenta, de vegades, uns contorns difusos, els ens públics haurien d'utilitzar eines semblants al balanç social promogut i dinamitzat des de la XES a fi que cap empresa que hi hagi de ser inclosa no en quedi fora, ni se n'hi incorpori cap que no sigui pertinent. Tenint en compte els valors que proposem com a guia, haurien de triar aquelles empreses amb una personalitat i unes praxis delimitades per aquests valors, i, en aquesta tasca, podrien ser assessorats per aquells actors de l'ESS més avesats a l'avaluació de les lògiques de funcionament dels seus components. La nostra proposta se circumscriu a les iniciatives que conformen el sector de l'ESS; ara bé, en funció de determinades circumstàncies, no es descarta que empreses petites i mitjanes que passessin pel sedàs de l'ED i que, per tant, en el seu quefer diari s'assimilessin a l'ESS, poguessin ser considerades un actor de cooperació.
9. La CD hauria d'actuar per ajudar les empreses de l'ESS a superar algunes de les dificultats a les quals s'enfronten en el seu dia a dia, i enfortir així el sector en el seu propi territori. Baldament les regidories de cooperació no tinguin aquest mandat específic, en les entrevistes realitzades als tècnics s'evidencia una clara tendència a reforçar aquestes iniciatives arrelades al territori, i, en alguns casos, ja s'han fet accions comunes. Han de treballar perquè l'administració pública dugui a terme accions que atorguin valor al que aquestes empreses aporten a la societat.

Haurien d'identificar quins són els culs d'ampolla o les coses que els estan impossibilitant créixer, i ajudar-los. (TEC3).

A l'ESS se li ha de donar suport per fer això, ja que estan fent molts esforços per funcionar aquí. (EX3)

Propiciant l'ESS aquí, de retruc es beneficien les poblacions dels països empobrits que es troben en situació de penúria pels efectes de l'altra economia. (ESS14)

I no només això: les administracions públiques, a més, haurien de privilegiar, a l'hora de contractar serveis, les empreses d'ESS. Ja es fa des de nombroses regidories (TEC1 i TEC9), i un possible criteri rellevant en les convocatòries d'ajut a les ONGD podria ser que les seves activitats es realitzessin amb empreses d'ESS, és a dir, es podrien condicionar els ajuts al treball conjunt dels dos sectors (EX5).

10. Com ja hem apuntat, algunes empreses de l'ESS ja han participat en projectes de cooperació en territoris empobrits, però no hi ha hagut un treball ordenat ni estructurat per donar a conèixer aquestes experiències. Per tant, des de les plataformes representatives s'hauria de fer un esforç en aquest sentit per promoure aquesta possible nova àrea de treball de l'ESS.

En suma, la CD hauria d'actuar com a propiciadora i facilitadora d'aquesta nova forma de cooperació empresarial i l'hauria de promoure fins i tot més enllà de la

seva delimitació territorial. S'haurien de crear mecanismes estructurals que facilitessin sinapsis més àmplies per tal donar valor l'ESS en els territoris propis i en els països empobrits, on iniciatives d'aquest tipus tenen un pes rellevant en la lluita contra la pobresa. Tot i que un tècnic va apuntar la conveniència que el sector de l'ESS exerceixi de *lobby* per ser present en l'àmbit de la cooperació internacional (TEC5), estímem que són les administracions públiques les que han de procurar aquest apropament a través d'alguna de les proposicions que hem concretat.

Les entitats públiques han de fer de paraigua, perquè aleshores tot resulta més fàcil. Un cert suport institucional acompanyat de bones explicacions facilitaria que algunes empreses de l'ESS s'engresquessin. (EX7)

La CD hauria de facilitar tota l'operativa per a la participació de l'ESS. (ESS8)

4.5.4. Beneficis concomitants de la incardinació de l'Economia Social i Solidària en el sistema de Cooperació Descentralitzada

Per acabar, esdevé cabdal presentar els beneficis que poden derivar-se del maridatge d'aquests dos àmbits que, com ja hem demostrat, tenen molts elements concordants i, per tant, poden realitzar aportacions mútues molt profitoses.

En primer lloc, exposarem els beneficis que per a la CD pot representar incorporar, entre les seves contraparts, les iniciatives de l'ESS. Aquesta avinença és desitjable perquè l'ESS és un sector ben valorat, en general, per l'opinió pública i, per tant, associar-s'hi representaria una oportunitat de recuperar la credibilitat perduda després de tants anys sense resultats satisfactoris en l'àmbit de la cooperació. En un moment en què la cooperació, com a política pública, malda per sobreviure, aquest apropament podria contribuir a regenerar-ne el discurs i a fer que conquerís una part de l'opinió pública, ara reticent, ja que facilitaria la pràctica dels valors i principis ètics (TEC3). La visió més transformadora d'aquest sector suposaria un revulsiu per a la CD, que, encara ara, està cercant el discurs que li doni sentit. Ara bé, hauríem d'estar vigilants perquè no es repetissin els errors que sovint s'han produït: implantar models exògens, generar dependència, etc. (TEC4).

Aquest ànim de transformar les estructures que provoquen situacions de penúria i desigualtat hauria de ser connatural a les polítiques de cooperació. Com que no ha estat sempre així, i el debat actual oficial no fa versemblantment aquesta aposta, la imbricació de la CD en l'ESS atorgaria a la primera la possibilitat d'avançar en aquesta senda.

L'ESS ajudaria a baixar a un pla local un problema global. (TEC1)

El que podem aportar des de l'economia solidària és una consciència crítica [...]. Som promotors, dissenyadors, protectors, col·laboradors i pressionadors. (ESS2)

La CD ha intentat pal·liar els problemes, però rarament ha aconseguit superar les causes que els provoquen. L'ESS proporciona aquesta alternativa de lluita contra les causes i no només contra les conseqüències (TEC1).

Es tracta d'una activitat econòmica que vertebrava el territori, que genera riquesa i que, amb una mica de suport, podria tenir més impacte; i això beneficiaria la cooperació basada no només en diners, que ja s'ha vist que no funciona. (TEC3)

Per tant, considerem que l'ESS aportaria una fonamentació econòmica als projectes de cooperació com a generadors de riquesa i experiències reals, tant pel que fa a bones pràctiques com pel que fa als models organitzatius i formes de funcionar (TEC4).

Si la CD pretén alinear-se amb les línies estratègiques de les recents declaracions de la comunitat internacional de donants, les aliances amb l'ESS li ho pot facilitar, ja que les principals orientacions són recollides en les maneres de fer de les empreses de l'ESS. Fem referència a conceptes com ara l'apropiació per part de la població beneficiària dels seus processos de desenvolupament, la mútua responsabilitat, l'alineació de les activitats dels donants amb les accions de cooperació dels països receptors, el partenariat, la transparència o la rendició de comptes, aspectes, tots aquests, molt tinguts en compte, com ja hem assenyalat, per l'ESS.

Les plataformes que representen el sector aportarien una insistència en la no-dependència, en l'autonomia de les contraparts. (ESS8)

A més, treballar col·legiadament amb els actors amb els quals comparteix mirada sobre el desenvolupament i ètica pot redundar a millorar la governabilitat del sistema de cooperació.

Les ONG són generalistes, posseeixen contactes i coneixement de la realitat, però les empreses tenen una expertesa innegable que pot traduir-se en transferència tecnològica o de coneixement. A més, el valor primordial d'aquest sector empresarial és el recurs humà. (TEC2)

Aquest mateix tècnic afegia que un dels punts febles de les entitats que es dediquen a cooperació és la seva gran dependència de les subvencions.²⁰⁵

El mecanisme de subvencions és el més pervers de tots els que hi ha. (EX3)

En canvi, l'ESS està formada per iniciatives autogestionables i sostenibles econòmicament, i, per tant, la CD en podria aprendre molt. Els pocs recursos disponibles i la poca especialització del personal, en ajuntaments petits, es podrien veure compensats per la intervenció d'aquestes empreses.

---

²⁰⁵ "Las entidades deben diversificar las fuentes de ingresos, coherente con la misión y objetivos que adopte la entidad, establecer alianzas con el sector privado, en el marco de sus estrategias de RSC o en el ámbito de la economía social y aumentar su base social" (Martí González, 2013:72).

Des de molts espais, com ara les plataformes que aglutinen les ONGD, s'ha manifestat preocupació per l'increment de la cooperació empresarial a través de les grans empreses. La seva substitució per l'ESS complauria, doncs, aquests agents, car tots els experts s'han referit a la bona percepció que tenen les ONGD de les iniciatives de l'ESS. Això seria positiu per a la bona entesa entre tots els agents de cooperació presents en els territoris. Hem apuntat anteriorment que les ONGD són les principals executores dels projectes de la CD i que, per tant, són crucials per al seu bon funcionament.

Quant a la cooperació en xarxa a través de les aliances a tres o més bandes, suara referides com una de les mesures desitjables, alguns parlen fins i tot de cinc o sis actors, o d'una constel·lació d'actors (TEC6 i TEC2). En funció de la manera com es concretessin les intervencions de cada actor, es podrien compartir riscos, responsabilitats, recursos i competències, i els beneficis podrien abastar totes les parts implicades, incloent-hi les poblacions protagonistes. Un dels tècnics apuntava a un model cada cop més híbrid, on hi hagi molta cooperació concertada (TEC6). Els beneficis també podrien ser de tipus econòmic, ja que la dotació de recursos podria veure's incrementada. A més, de ben segur que l'augment del seu valor social com a agents responsables de desenvolupament que treballen plegats provocaria una millora de la seva imatge. Augmentarien també la qualitat de les intervencions i la generació d'impactes humans, mediambientals i socials positius gràcies a accions que es complementen, que es reforcen mútuament i que tenen un rerefons innovador i transformador.

L'expertesa i les bones pràctiques de l'ESS permetrien millorar els projectes de cooperació, de promoció econòmica local; guanyaríem qualitat. (TEC5)

Guanyarien en termes d'efectivitat, però, més que per ètica, perquè en saben. (ESS2).

Hi pot aportar la praxi perquè el sector de la cooperació acaba entenent una mica de tot perquè li toca. (EX3).

El sector de la cooperació és molt endogàmic, i això suposaria una via per obrir-se. (EX6)

L'ESS pot aportar discurs, perquè no som sector privat convencional; pot aportar evidències pràctiques en l'aplicació dels valors i també qualitat des del punt de vista de l'exercici professional. (ESS12)

En referència als beneficis per al sector de l'ESS, començarem citant Samper et al. (2013), que argüeixen que l'adaptació de les empreses a la nova conjuntura implica que siguin més obertes, horitzontals, interconnectades, innovadores i dinàmiques. Per això han d'anar més enllà del compromís ètic i augmentar el benestar local o global. En aquest sentit, considerem que una possible oportunitat per a aquesta adaptació passa per concretar el seu compromís amb la solidaritat i la justícia internacionals. Aquesta concreció, ja desitjable per si mateixa per la responsabilitat del sector amb la millora del benestar de les persones i amb el creixement del teixit social responsable en el seu àmbit local i més enllà, els aportaria també beneficis com el coneixement de nous territoris i noves possibilitats de negocis, ètics i responsables, a través de possibles aliances amb altres iniciatives similars en els països empobrits, ja que anar sota el guiatge del sector de la cooperació els pot suposar tot un món de contactes nous

(TEC2). Ampliar aquestes iniciatives socioeconòmiques més enllà de l'àmbit local pot ser molt enriquidor per al teixit empresarial de l'ESS aquí i allà (TEC3 i EX2). El sector de l'ESS ha de sortir fora, s'ha d'obrir per sobreviure. A poc a poc, aquest enfocament s'està encabint en les seves estratègies (EX2).

Ha d'ampliar el focus [...]. Participar en cooperació li podria suposar oportunitats de negoci i increment de sentit. (ESS12)

Endemés, que un organisme públic actuï com a avalador o garant de la seva expertesa li pot proporcionar més visibilitat.

Gràcies a les aliances, les empreses podrien aprofitar el coneixement que les ONGD tenen dels territoris on actuen —les ONGD hi podrien trobar un aliat que reforçés aquelles intervencions que, a hores d'ara, estan en perill perquè han estat objecte, en els darrers temps, d'una considerable reducció pressupostària. Un dels tècnics va apuntar que si les empreses de l'ESS participessin en cooperació, la seva missió de contribuir al bé comú es reforçaria, i que treballar amb un sector com el de la cooperació els suposaria disposar d'una espècie de segell d'identitat, és a dir, milloraria el seu reconeixement públic (TEC1) i, segons un altre tècnic, també la seva relació amb altres actors del municipi (TEC5).

L'ESS té molt a aprendre de l'ESS dels països empobrits i, a través de la cooperació, es podria facilitar aquest aprenentatge [...]. Estar sobre el terreny, en el fons, és conèixer un mercat possible i una manera de regenerar el teu propi personal, de donar una visió nova a la gent implicada. (TEC6).

El que esperaria de retorn serien maneres de fer, relacions. (ESS8)

També les persones vinculades a l'ESS consideren que és important anar de la bracet de les administracions públiques i de les ONGD si volen engegar accions de cooperació, perquè això els legitima com a agents econòmics en aquells països (ESS1).

La cooperativa té la dimensió territorial, té la dimensió comunitària d'intervenció, i li faltaria la dimensió global, política, que té el sector de la cooperació [...]. El que el sector hi pot guanyar és també quelcom intangible [...]. La dimensió política del moviment es va reforçant fent xarxa, i en això és clau la dimensió internacional, ja que permet millorar la percepció del problema. (ESS3)

Li podria tal vegada suposar un augment dels clients el fet de participar en cooperació. (EX6)

Anar de bracet d'una ONGD seria recomanable perquè complementaria tot el procés i podria aportar coneixement del territori, contactes, aquesta part més social del territori. (EX7)

Només hi ha una diferència entre els dos sectors, i és que el sector de l'ESS té poca visió global i, en aquest sentit, es podrien generar moltes sinergies [...]. Si l'empresa gran, a la cooperació, només hi pot aportar problemes i anticooperació, bàsicament, l'empresa

social és l'aliat natural. A més, en molts països estan demanant com donar suport a la generació d'un cert teixit empresarial, productiu [...]. El sector de l'ESS agrairia molt tenir una entrevista amb camperols d'un país empobrit, i la cooperació podria facilitar aquest enllaç. (EX3)

Ho faríem bé per generar un aprenentatge que després puguem replicar aquí i que ens faci créixer, o bé perquè identifiquem una nova manera de fer que ens permeti crear nova ocupació o nova activitat econòmica, o perquè, d'alguna manera, sigui un territori orfe de cooperatives i, a través d'una acció, definim més aquest model. (ESS4)

En la lluita per la transformació estructural, cal una simbiosi entre tots aquests àmbits més conscients, més militants. (ESS12)

Existeix, però, el risc de donar suport a projectes de cooperació internacional amb la finalitat de finançar l'estructura de les entitats de l'ESS —de forma similar al que ha succeït amb les ONGD— i de subvertir així el sentit d'aquestes accions (ESS5).

No es tracta de posar cap dels dos sectors en estat d'asserviment; ans al contrari, respectant-ne les singularitats, la CD ha d'avançar cap a una major coherència, i això passa perquè s'entronqui amb aquelles forces vitals del territori amb què comparteix un ideari ètic, i de les quals pot aprendre a articular mecanismes que garanteixin que aquests principis guiïn també les seves praxis.

No crec que hi pugui haver rivalitat pels recursos; segurament, si les entitats creuen en els valors que propugnen, hi haurà més col·laboració que competència. (EX5)

En definitiva, la CD hauria d'emprendre aquest camí fins a convertir-se en paladí d'una nova forma de cooperació amb el sector empresarial de l'ESS, i afavorir la seva puixança com a soci indispensable del sistema de cooperació. Per tots els elements comuns que hem descrit, el més rellevant dels quals és l'ètica, instem les entitats responsables de la Cooperació Descentralitzada a integrar entre les seves contraparts l'Economia Social i Solidària, ja que és l'actor empresarial consubstancial a les genuïnes polítiques de cooperació i desenvolupament.

5. Conclusions

D'uns anys ençà, la presència del sector privat empresarial en el sistema de cooperació ha començat a augmentar considerablement. Els ajustaments pressupostaris en molts dels països donants han estat l'excusa del seu creixent protagonisme. Per compensar aquesta disminució de recursos, nombroses institucions públiques han facilitat, mitjançant diferents instruments, que les empreses capitalistes convencionals es convertissin en un actor de cooperació més. No obstant això, feia temps que les principals institucions multilaterals de l'ajut i moltes agències estatals les exhortaven a incorporar-se al sistema de cooperació. Aquesta inclusió suposa una greu incoherència, ja que els principis ètics que inspiren les polítiques de cooperació no tenen res a veure amb els valors implícits en les praxis empresarials d'aquestes empreses. La legitimitat de les polítiques públiques de cooperació, ja en dubte després de molts anys de resultats poc satisfactoris, pot veure's encara més danyada per la participació d'aquest nou actor.

La recent recessió en què estan immerses les economies més desenvolupades ha somogut la consciència de bona part de la ciutadania, que comença a assenyalar amb rotunditat la urgència de controlar i regular les regles d'un sistema que, persistentment, provoca desigualtats i pobresa, ara també a prop nostre. Per aquest motiu, l'ètica està adquirint una gran rellevància, principalment en polítiques que, com la cooperació internacional, són molt intervencionistes i poden arribar a generar efectes molt perniciosos si no són ideades i executades adequadament.

El desenvolupament i, per tant, la cooperació es fonamenten en uns valors i principis ètics que, com acabem d'apuntar, disten molt dels del sector empresarial capitalista. En canvi, hi ha una sèrie d'iniciatives, constitutives del que s'anomena Economia Social i Solidària, que, tot i que són empreses, estan regides per uns valors alineats amb els propugnats des de l'Ètica del Desenvolupament.

És per aquest motiu que, en aquesta investigació, ens hem plantejat que només les iniciatives empresarials que integren el sector de l'Economia Social i Solidària tenen dret a participar en la política de cooperació. Aquest dret es fonamenta en els valors i principis ètics que comparteixen i que són els propugnats per l'Ètica del Desenvolupament. La majoria de documents estratègics de les institucions públiques que esmercen recursos en la política de cooperació recullen aquests principis i, per tant, és obligat que les seves contraparts, també el sector empresarial, els facin seus. La Cooperació

Descentralitzada, que implementen els ens públics locals i les comunitats autònomes, també es fonamenta en aquesta ètica. Tots els elements que té en comú amb les iniciatives socioempresarials del sector de l'ESS presents en els seus territoris i els valors ètics que comparteixen —identificats en els capítols corresponents— fan que aquestes empreses siguin, per coherència, els actors empresarials més idonis per dur a terme accions conjuntes en aquest àmbit.

Dos arguments justifiquen la formulació de la nostra hipòtesi: el primer és de caràcter connatural, ja que reconeixem que, des del punt de vista ètic, el més apropiat és que els organismes de cooperació interactuïn i col·laborin amb aquelles entitats amb què comparteixen valors i principis ètics; en cas contrari, com hem indicat suara, s'incorre en una incoherència que pot provocar, d'una banda, resultats nefastos en els pobles on s'intervé, i de l'altra, pèrdua de legitimitat com a política pública nodrida amb recursos de la ciutadania. En ambdós sectors, qualsevol model no és vàlid: els mitjans han de ser coherents amb els fins cercats. El segon és de caràcter instrumental, ja que considerem que incardinar l'ESS en el sistema de cooperació, concretament en la CD, pot conduir a millors resultats gràcies a les aportacions que cada sector està en disposició d'oferir a l'altre.

De la recerca bibliogràfica i de les entrevistes efectuades n'hem pogut extreure uns resultats, analitzats i discutits en el capítol anterior. A continuació, presentem les principals conclusions.

...Respecte a la cooperació internacional al desenvolupament i, en particular, a la Cooperació Descentralitzada

Per analitzar la política de CD és necessari considerar el sistema de cooperació internacional en la seva globalitat, ja que tant la doctrina com les dinàmiques de qualsevol dels agents que intervenen en aquest àmbit tenen repercussions en la política local i autonòmica. Baldament aquesta tingui uns trets que la singularitzen, no està desconnectada del que passa a escala central o multilateral, car les agendes globals, centrals i locals s'entronquen en els territoris.

A hores d'ara, la política de cooperació és víctima d'una profunda crisi, fins al punt que s'arriba a qüestionar no només la seva qualitat i eficàcia, sinó també el sentit de la seva existència. La reducció pressupostària pot haver agreujat aquesta situació, però l'origen principal d'aquest qüestionament rau en els resultats poc satisfactoris i, a voltes, perniciosos de les accions dutes a terme en els països empobrits, mancades sovint de coherència i eficàcia. Pot ser, doncs, un moment propici per aixecar la bandera d'una nova cooperació que respongui als seus fonaments genuïns, connaturals: la justícia i la solidaritat internacionals. La CD, que no és immune a les crítiques, hauria d'aprofitar l'avinentesa per regenerar de soca-rel tots aquells aspectes que l'han desvirtuat, i determinar el que hauria de ser la pedra angular del seus discursos i de les seves praxis.

Les diferents accepcions que ha tingut el desenvolupament al llarg de la seva història han determinat les accions de cooperació a cada moment. Des dels anys quaranta del segle passat fins a l'actualitat, les polítiques en aquest àmbit han estat sotmeses a una sèrie d'embats que han tingut poc a veure amb els requeriments d'un desenvolupament

pament humà i col·lectiu; ans al contrari, han respost molt sovint als interessos geoestratègics i comercials dels estats donants o de les principals institucions multilaterals. Les relacions verticals donant-receptor han caracteritzat moltes d'aquestes accions, i la instrumentalització de les diferents condicionalitats ha desvirtuat i deslegitimada aquesta política fins a situar-la en l'atzucac en què es troba actualment. De ben segur, algunes intervencions concretes han assolit els objectius desitjables, però el sistema en el seu conjunt no ha aconseguit reduir ni les desigualtats socioeconòmiques ni la pobresa.

El binomi creixement-desenvolupament —establert pel *mainstream* econòmic dominant— ha estat molt vilipendiat, ja que s'ha constituït en l'eix dogmàtic al voltant del qual s'han vertebrat majoritàriament les polítiques públiques de cooperació, que no han arribat a cap desenllaç beneficiós per a les poblacions empobrides. Per aquest motiu, molts sectors no oficials defensen altres paradigmes i rebutgen el del desenvolupament per la càrrega de connotacions negatives que porta a sobre.

En el sistema de cooperació internacional conflueixen una plèiade d'actors de diversa naturalesa que intenten nodrir la nova agenda. El sector privat empresarial és un actor d'aquest sistema, fonamentalment les grans empreses que operen en diferents països en nom de la seva responsabilitat social i les fundacions filantròpiques. Aquesta participació ha generat nombroses controvèrsies; d'entrada, perquè moltes de les seves actuacions contravenen els fonaments de les polítiques de cooperació, i també perquè els estats tenen uns compromisos polítics en relació amb la política de cooperació i es parapeten en la seva privatització per justificar la reducció de fons públics en aquest àmbit.

Els debats oficials prioritzen tot allò relacionat amb l'eficàcia de les accions per sobre de la seva coherència. Si bé considerem que l'eficàcia és indispensable, només serà una realitat quan les actuacions siguin coherents amb l'Ètica del Desenvolupament. Per això cal un plantejament sobre quines empreses s'han d'incorporar al sistema de cooperació i sobre com ho han de fer.

Els agents subestats estan participant en la gestació d'aquesta nova agenda i, atesa la seva singularitat, les seves aportacions poden coadjuvar a sacsejar el debat oficial, poc centrat, com acabem d'indicar, en la coherència i molt en l'eficàcia de les accions. La CD ha intentat escapar de la verticalitat característica de la cooperació als nivells superiors, articulant mecanismes per a la participació de la societat civil organitzada i per a una major transparència. Tot i això, les demandes per garantir la implementació de valors i principis ètics i evitar així la seva discrecionalitat i volatilitat són contínues i recurrents. Per evitar aquestes i altres disfuncions i contribuir a fomentar unes relacions de cooperació més horitzontals, recíproques, igualitàries i basades en la solidaritat internacional, la CD hauria de fer confluïr tots els actors de desenvolupament presents en el seu territori amb l'objectiu d'aprofitar les potencialitats de cadascun i treballar complementàriament. D'aquesta manera, s'afavoriria la governabilitat democràtica i la cohesió del teixit social. La proximitat a la ciutadania d'aquests actors permet generar respostes més adaptades a les seves demandes, aprofitar les capacitats locals, apoderar les persones oferint-los espais per a la seva participació i dinamitzar iniciatives locals. Les institucions públiques de la CD han d'assumir la dimensió política de la seva missió i esmerçar esforços a aprofitar tot aquest potencial en les seves accions de cooperació per al desenvolupament local en els països empobrits.

Des de moltes instàncies s'exhorta a construir associacions més eficaces i inclusives. En aquest sentit, la CD ha d'associar-se amb aquells agents amb un ideari i unes maneres de fer concordants. Només així serà capaç d'actuar responsablement i coherentment. Si emprèn aquest camí, podrà aportar molt a aquesta nova política pública global de desenvolupament que pretén anar més enllà de la política de cooperació.

...Respecte a l'Ètica del Desenvolupament

Com a conseqüència de la situació de penúria que viu una bona part de la població mundial —ara també en els anomenats països desenvolupats—, s'està estenent entre la societat una consciència sobre la peremptorietat de controlar i regular l'activitat econòmica que es desenvolupa al si d'un sistema econòmic d'abast mundial i que és sostingut per unes estructures que permeten la reproducció sine die de les desigualtats socioeconòmiques, entre els països i al seu si. Per aquest motiu, l'ètica està cada cop més present en molts àmbits susceptibles de ser regulats i normativitzats, un dels quals és el desenvolupament, noció que immanentment ja té un alt contingut ètic.

L'ED —nascuda entre els anys seixanta i setanta del segle XX— és una ètica aplicada que pretén oferir una visió normativa del desenvolupament que desencadeni unes determinades accions de cooperació, ja que la cooperació internacional és una eina concomitant al desenvolupament, com a fita i com a procés.

Per poder parlar genuïnament de cooperació, aquesta ha de ser, primerament, ètica i responsable, i posteriorment s'ha de guarnir amb altres qualificatius, com ara eficaç o eficient, que coadjuvaran a la seva qualitat. Ara bé, només l'ètica permetrà legitimar socialment aquestes accions.

Aquesta ètica planteja la qüestió del desenvolupament en dos plans: el de la seva pròpia naturalesa, és a dir, la seva definició i fonamentació; i el de les decisions pràctiques, és a dir, la seva aplicació. No tindria cap sentit plantejar-se'n només un, ja que fer-ho així podria conduir a resultats contraris als desitjats. Primer, s'ha d'escatir quin és el desenvolupament bo i desitjable per al conjunt dels pobles i, després, orientar les tasques conduents a la seva consecució. En suma, aquesta ètica estableix unes pautes per orientar i avaluar alhora les accions que es desenvolupen en l'àmbit de les polítiques de desenvolupament i cooperació. Al capdavant, s'ocupa d'aclarir en què consisteix el desenvolupament i d'establir quins són els seus elements clau i els mitjans per assolir-lo.

Els seus orígens rau en la necessitat d'un plantejament nou del sentit de les intervencions en els pobles empobrits on, després de molts anys d'actuacions, no han generat resultats satisfactoris. La manca de concordança entre els discursos i les pràctiques ha estat un dels principals responsables d'aquest fracàs. Aquest replantejament és necessari, per una banda, perquè les estructures creades entorn del sistema de cooperació internacional no desapareixeran, tot i la reducció actual de recursos, i per altra, perquè la pobresa i les desigualtats no han desaparegut, ans al contrari, augmenten i s'estenen arreu. Per aquests motius, considerem ineluctable que les tasques en aquest àmbit, fonamentades en la justícia i la solidaritat internacionals, estiguin guiades per una ètica que estableixi quins són els valors i principis que s'han d'adoptar i que, en- sems, han d'orientar aquestes accions. En definitiva, aquests valors i principis són alhora mitjans i fins de les accions de cooperació i desenvolupament, i serveixen tant per

orientar les accions com per avaluar-les. Són els anomenats béns interns del desenvolupament, aquells objectius que atorguen valor i justificació a aquesta pràctica social.

Aquests valors i principis constitueixen una mena de marc axiològic universalitzable, compost per la llibertat, la igualtat, la dignitat i la solidaritat com a valors nuclears, i per d'altres que tenen un caràcter més pràctic, però sense els quals aquests valors seminals no podrien realitzar-se i amb els quals conformen una xarxa de valors interrelacionats. Són valors per a totes les persones, ja que cada ésser humà és un fi per ell mateix: el seu valor és intrínsec a la seva condició humana. Val a dir, però, que tot i la universalitat d'aquests valors, és necessària la sensibilitat envers els diferents contextos.

Per intentar avançar cap al funcionament més idoni de les polítiques conduents al desenvolupament dels pobles, l'ED ha d'abastar no només els discursos, sinó també les praxis de tots i cadascun dels agents de cooperació, tan públics com privats, i de qualsevol àmbit territorial, ja que el desenvolupament és una activitat social cooperativa.

Els ètics del desenvolupament es plantegen una sèrie de qüestions en aquests dos plans suara citats: el nocional, per delimitar normativament en què consisteix el desenvolupament desitjable, i el pràctic, per identificar allò que ha de guiar les tasques en aquest àmbit. Les idees principals sobre les quals ha de pivotar aquest bon desenvolupament són les següents: i) l'objectiu prioritari de qualsevol acció és subvenir a aquelles necessitats sense la satisfacció de les quals la supervivència de la persona no està garantida; un cop ho està, la persona pot optar a cercar una vida millor i a desenvolupar les seves capacitats; ii) el desenvolupament ha de ser humà i privilegiar les persones per sobre de tot; iii) la riquesa només és un mitjà, mai un fi; el desenvolupament, doncs, va més enllà del creixement econòmic, és multidimensional, tot i que la dimensió econòmica s'ha prioritzat des dels inicis de les polítiques de cooperació; iv) el benestar col·lectiu no es pot garantir sense cuidar i preservar la natura; v) el desenvolupament és una teoria i una pràctica; per tant, els seus objectius i els seus mitjans han de ser èticament vàlids i els comportaments de les persones implicades han de respondre a una sèrie de virtuts; vi) la solidaritat i la justícia internacionals són els fonaments que justifiquen aquestes accions, mai el paternalisme.

En conclusió, advoquem per un ètica que orienti i avalui les accions de cooperació i de desenvolupament. No admetem arguments espuris que han servit per justificar mitjans o models que presumptament pretenien assolir un desenvolupament, massa sovint mancat de valors i principis. Per aquest motiu, el nostre desideràtum és que les polítiques públiques de cooperació, com a mecanisme per subvertir les estructures que generen i perpetuen les desigualtats globals, estiguin amarades d'aquesta ètica, perquè només així seran coherents i estaran legitimades. Per tal que això s'esdevingui, s'ha de triar amb qui es vol fer aquest camí: no qualsevol actor és vàlid, per molts recursos que hi pugui aportar. Participar en cooperació ha de ser un dret i, per exercir-lo, s'han d'absolutitzar els valors i els principis defensats per l'ED.

...Respecte a l'Economia Social i Solidària

El procés de globalització ha provocat la convergència en un mateix territori d'una multiplicitat d'actors amb motivacions i interessos ben diferents i entre els quals hi ha les grans empreses transnacionals, que operen en molts països. Les seves praxis no

responen als criteris ètics identificats per l'ED, i és precisament per això que es posen en dubte les repercussions de les seves accions en la població dels països empobrits, tant quan desenvolupen les activitats pròpies dels seus negocis com quan duen a terme tasques en nom de la cooperació internacional.

Aquesta dissemblança en els valors i els principis ètics, quan l'operador empresarial forma part de l'anomenada ESS, és, com hem comprovat, poc significativa. Per aquest motiu, considerem que les iniciatives socioeconòmiques que formen part d'aquest sector són les contraparts empresarials idònies de les institucions públiques de cooperació.

El sector de l'ESS integra diverses experiències tant pel que fa a les seves perspectives teòriques als seus models d'actuació, i fins i tot hi ha una profusió de termes per designar-lo. Està constituït per una sèrie d'organitzacions amb figures jurídiques, en principi, associades a unes lògiques de funcionament que es basen en enfocaments i valors ètics. No obstant això, considerem que, per formar-ne part, no és suficient la identificació amb determinades formes organitzacionals, sinó que cal que els comportaments, les dinàmiques operacionals i la seva missió responguin a una determinada manera de fer, caracteritzada per uns principis ètics.

Dins d'aquesta plèthora d'experiències, algunes pertanyen a l'anomenada economia social, que inclou les figures més tradicionals aparegudes ja al segle XVIII. Entre aquestes, les cooperatives són la figura més emblemàtica: van néixer per respondre al pauperisme i l'explotació laboral conseqüència de la revolució industrial i com a resposta col·lectiva a l'anhel de justícia i dignitat humanes. D'altres conformen una munió d'iniciatives més recents, no tan estructurades formalment, però hereves dels valors i principis cooperatius primigenis, amb una marcada vocació de canvi social i amb una visió transformadora de les activitats econòmiques. Integren l'anomenada economia solidària. Considerem que l'assumpció d'aquests valors, en la pràctica, ja és una acció transformadora per se i afavoreix que el sector cerqui la coherència entre el seu discurs i la seva praxi.

Aquestes iniciatives tenen unes maneres de fer diametralment oposades a les de les empreses capitalistes, que guien la totalitat de les seves accions a la recerca del lucre. Incorporen a la pràctica empresarial aquells valors que regeixen les activitats socials i, per tant, introdueixen democràcia en el funcionament empresarial, ja que advoquen per una economia al servei de l'ésser humà i no del capital. Són societats de persones, no de capitals. Actuen, doncs, sota una racionalitat diferent de la resta d'empreses.

Aquestes iniciatives malden per conciliar l'interès dels seus membres amb l'interès col·lectiu o comunitari, ja que, de manera volitiva, desenvolupen activitats que generen una utilitat social allà on estan inserides, mobilitzant els recursos endògens de la zona i afavorint, doncs, la cohesió social i territorial. Constitueixen un factor de desenvolupament clau perquè, amb la seva expertesa, contribueixen a generar i a dinamitzar el teixit productiu tot subvenint a les necessitats humanes i a les demandes socials, en particular a les de la població més desafavorida, però no únicament, ja que són presents a la majoria dels sectors econòmics. Els mecanismes de participació són fonamentals en el seu quefer diari, cosa que contribueix a l'apoderament de les persones implicades.

Les seves pràctiques, en coherència amb el seu ideari, es basen en els valors de la democràcia, la participació, la solidaritat, l'equitat i la justícia, que possibiliten re-

sultats més beneficiosos, tant socialment com mediambientalment. Per tant, la seva és una praxi socioeconòmica responsable i respectuosa, que genera externalitats humanes, socials i mediambientals positives. Tot i així, combinen la utilitat social amb la viabilitat econòmica, ja que necessiten generar ingressos per a la continuïtat del projecte. Els excedents obtinguts no es reparteixen mai en funció dels capitals aportats i, en general, s'utilitzen per enfortir el projecte o per dur a terme accions de desenvolupament sostenible en els territoris.

Evidentment, aquestes empreses s'enfronten a una sèrie de dificultats, ja que habiten en el mateix ecosistema econòmic que les grans empreses, que, sovint, són privilegiades per les administracions públiques. Per fer front a aquests obstacles, esdevé imprescindible actuar en xarxa i cercar aliances amb els diferents agents que conformen el teixit social en els seus territoris.

En suma, s'ha posat de manifest que hi ha un sector empresarial que basa les seves accions en un ideari molt semblant al que fonamenta les accions de desenvolupament i cooperació. Però no només això, sinó que també és un sector que produeix eficientment els seus béns gràcies a la seva expertesa, que conjumina la utilitat social i la viabilitat econòmica, que apodera les persones que hi estan implicades i que serveix de mirall a la població perquè vagi incorporant, en els seus actes econòmics, aquestes formes de fer responsables i coherents. Per totes aquestes evidències, estimem que la CD ha de fer una crida a aquest sector perquè entri a formar part de l'entramat d'actors de cooperació a escala local i regional, ja que ambdós sectors sublimen, almenys en els seus discursos, els mateixos valors i principis ètics.

...Respecte a la percepció dels protagonistes entrevistats

A través de l'entrevista semiestructurada, que en la majoria dels casos va esdevenir un diàleg, els grups d'informants —de l'àmbit de la CD i de l'ESS i experts— van manifestar la seva visió sobre les qüestions plantejades. Els seus testimonis ens han servit per copsar, d'una banda, la seva percepció quant a les possibilitats de realització concreta de la nostra proposició, i de l'altra, una sèrie d'elements que ens han permès ponderar si els seus plantejaments coincidien amb els resultats de la nostra anàlisi teòrica.

Així doncs, les principals conclusions extretes de les entrevistes i que creiem que han estat rellevants per al nostre estudi són les següents:

1. En el sector de la CD, tant els tècnics com els experts han posat de manifest una preocupació important respecte a la cooperació empresarial i a la deriva privatitzadora de tota la política de cooperació. Hi ha un ampli acord a no considerar les grans empreses, sota cap supòsit, actors vàlids per a la cooperació internacional al desenvolupament.
2. La majoria dels entrevistats i entrevistades d'ambdós sectors consideren que els valors i principis ètics són la pedra angular tant del seu ideari com de la seva praxi. A més, mostren un gran convenciment quant a la coincidència de valors i d'objectius. Consegüentment, estimen que les activitats de l'ESS encaixen d'una manera adequada en els objectius de les polítiques de la CD.
3. El sector de l'ESS té una percepció molt millor que el de la CD pel que fa a la coherència entre el seu discurs i la seva praxi. Els tècnics i experts de la CD han

evidenciat un decalatge considerable entre teoria i practica, més accentuat que el manifestat pels protagonistes de l'ESS, i que provindria de les dificultats a l'hora d'integrar en el quefer diari els valors del seu discurs, tot i que observen que la conjuntura actual afavoreix el retorn a posicions més coherents èticament. Una bona part dels entrevistats considera que l'ESS podria coadjuvar a incrementar la coherència de les accions de cooperació implementades tant pels governs com per les ONGD. Els tècnics de cooperació indiquen que la incorporació de l'ESS al sistema de CD faria canviar les maneres de fer, però no l'esperit de la cooperació, inspirat en els valors propugnats des de l'ED.

4. La casuística en els dos sectors és gran. Per tant, alguns tècnics creuen que el millor actor és el que ho demostra, i per això seria convenient considerar amb indicadors aquests valors i principis. Opinen que són els fets, i no només els discursos o les identitats, els que han de ser valorats. Per tant, argüeixen que les pimes poden tenir més elements en comú amb les empreses de l'ESS que amb les grans empreses transnacionals, i per això són reticents a excloure-les d'aquest possible nou model de cooperació empresarial sense un debat més a fons. Tanmateix, revelen que els elements que la CD comparteix amb l'ESS són de més envergadura que els que té en comú amb el sector capitalista. Al capdavant, jutgen que la política de cooperació s'hauria d'ajustar a la realitat de cada localitat i al seu teixit productiu.
5. En general, la majoria d'entrevistats del sector de l'ESS i alguns dels experts confien poc en les institucions públiques, especialment perquè han menystingut la política de cooperació, a la qual han conduït a una falta de recursos que en compromet fins i tot la continuïtat. Alguns advoquen per crear aliances, però sense comptar amb el paraigua de l'administració. Tot i així, una bona part dels experts consideren que els ens públics locals són els més qualificats per incloure aquestes experiències socioeconòmiques en les seves estratègies de cooperació i, per tant, creuen que haurien de propiciar els espais de concertació, però que no els haurien de liderar.
6. Les persones entrevistades de la CD, tant els professionals com els experts, se senten molt properes a l'ESS: coneixen el sector i en molts casos hi participen activament. Per tant, encomien les seves maneres de fer més democràtiques, igualitàries i horitzontals, que potencien l'autonomia i l'apoderament de la població.
7. Cal diferenciar, en el sector de l'ESS, les iniciatives que formen part de l'economia social més institucionalitzada d'aquelles que integren l'economia solidària. Les persones que integren iniciatives menys formals són més coneixedores de les experiències i dels fonaments ideològics de les polítiques de cooperació, i són molt crítiques amb les accions que es duen a terme en els àmbits estatal i multilateral. Aquesta bicefàlia de l'ESS ha de ser tinguda en compte per la CD per tal de no excloure ningú de possibles acords.
8. Si bé, des del mateix sector de l'ESS, es reconeixen les seves dimensions local i global, hi ha un dissens quant a les possibilitats del sector d'actuar com a agent clau de cooperació internacional. Alguns creuen que la conjuntura actual no els és favorable i d'altres, al contrari, apunten que participar en cooperació pot generar-los noves alternatives que permetin potenciar l'ESS, tant en els territoris on estan arrelats com en els països empobrits. No obstant això, la majoria remarquen la globalitat dels seus principis i albiren possibles accions futures. En canvi, des de la CD, estimen possible que l'ESS sigui l'artífex d'un canvi de model.

9. Hi ha una sèrie de dificultats perquè l'ESS esdevingui un actor central del sistema de cooperació. No obstant això, consideren que no són insalvables si existeix la voluntat de totes les parts d'aprofitar el que tenen en comú, i hem observat que, majoritàriament, aquesta voluntat hi és. Apunten moltes possibilitats d'accions conjuntes i una pluralitat de mecanismes de participació, però constaten que és aviat per definir els elements neuràlgics d'aquest futur model.
  10. Els valors propugnats des de l'ED orienten els discursos i les praxis d'ambdós sectors. Són valors i principis que es deriven de la dignitat humana, ja que la persona és un fi i mai no ha de ser instrumentalitzada. Alguns són valors seminals, d'altres tenen un caràcter més instrumental, però conformen una xarxa on tots són necessaris per a l'assoliment dels altres. Sense cap intenció de prelació, els enumerem tots seguit: dignitat humana, solidaritat, llibertat, igualtat, justícia social i equitat, apoderament, transparència, sostenibilitat ambiental, agència de les dones, coherència, diàleg, participació, respecte actiu, democràcia i confiança. Aquests valors són més presents en els seus discursos que en les seves praxis, i, evidentment, hi ha valors més difícils de portar a la pràctica que d'altres.
  11. Els entrevistats i entrevistades van proposar una sèrie de mesures per afavorir aquest apropament, que hauria de ser promogut des de la CD. Hi ha un ampli consens en la conveniència de fomentar la creació d'espais de trobada i de coneixença o en l'aprofitament dels ja existents, a través d'una crida a plataformes de l'ESS ja operatives o a iniciatives empresarials concretes. Consideren que dues mesures més són rellevants: la primera és l'establiment d'un nou marc de referència comú a tota la CD en què es consideri el paper de l'ESS, i la segona és la creació d'aliances entre el sector públic, les ONGD i l'ESS. Altres mesures més concretes i aplicables a curt termini podrien ser la creació de convocatòries específiques per a l'ESS o la inclusió de l'ESS en els Consells de Cooperació. En suma, la CD hauria de propiciar una certa divisió del treball i fomentar la complementarietat i l'especialització funcional.
- Ja podem afirmar que la percepció de les persones entrevistades, amb un coneixement profund dels seus respectius sectors, concorda en bona mesura amb el que, gràcies a la nostra anàlisi teòrica, havíem constatat: la conveniència que l'ESS es converteixi en el nou agent de la CD provinent de l'àmbit empresarial.

...Respecte a la idoneïtat de la participació de les iniciatives de l'Economia Social i Solidària en la Cooperació Descentralitzada

De tota l'anàlisi precedent s'infereix que els actors del sector privat empresarial que, per la seva naturalesa intrínseca, han de col·laborar amb la CD són les empreses i les iniciatives de l'ESS. Recopilarem les principals raons que hem anat adduint per arribar a aquesta constatació. Són diverses, però totes es basen, per una banda, en els elements que comparteixen, uns de caire més discursiu i d'altres de caire més operatiu, i, per l'altra, en els beneficis que es generarien en ambdós sectors.

Les fonts doctrinals que orienten les dinàmiques en aquests àmbits —cooperació i economia social i solidària— es basen en una sensibilitat concreta davant les desigualtats socials que pateixen determinats col·lectius. Aquesta sensibilitat, que respon a un ideari ètic, constitueix el comú denominador que els ha de permetre realitzar accions

conjunctes de cara a l'assoliment d'un desenvolupament humà i col·lectiu digne, responsable i sostenible.

Les raons que esgrimim per fonamentar la idoneïtat de l'ESS com a nou actor del sistema de CD són les següents:

1. Ambdós sectors són capaços d'influir notablement en el desenvolupament local dels territoris on implementen les seves accions. Tant els ens públics regionals i locals com les empreses de l'ESS actuen en contextos locals propers a la ciutadania, cosa que permet un millor coneixement de les demandes socials i, doncs, una millor adaptació de les respostes.
2. Aquesta proximitat a la ciutadania dels dos sectors permet posar en funcionament mecanismes de participació que milloren la governabilitat democràtica en els territoris. La CD, que canalitza la majoria dels seus recursos a través d'entitats de la societat civil, ha esmerçat esforços, des dels seus orígens, a fer-les participar en la definició, gestió i execució d'aquesta política. L'ESS posa en joc unes dinàmiques de funcionament horitzontals, participatives i democràtiques, i contribueix així al caràcter associatiu i participatiu de les societats.
3. Nombroses accions que es fomenten des de la CD tenen a veure amb la consolidació del teixit productiu, i un gran nombre d'experiències se centren en la creació de cooperatives o d'iniciatives emmarcades en el sector de l'ESS. Per tant, l'expertesa de les iniciatives socioempresarials al nostre territori podria ser capitalitzada en la planificació, gestió i execució de les accions de cooperació amb un component important d'ESS, sempre tenint molt present les diferències existents amb els països empobrits.
4. L'ESS està constituïda per una munió d'iniciatives responsables i coherents que aporten valor social als territoris, ja que no hi ha una desvinculació entre rendibilitat econòmica i social: els resultats no tenen únicament un component monetari, sinó que se cerca el benefici de les persones implicades i de la comunitat on estan inserides. Els governs tenen la responsabilitat de vetllar perquè les accions de cooperació implementades en àrees productives estiguin en mans d'empreses generadores d'utilitat social.
5. El sector de l'ESS té voluntat de transformar les estructures que permeten la perpetuació de les desigualtats socioeconòmiques. La CD, si bé depèn de municipis o regions amb diferents colors polítics, recull en els seus documents estratègics una intencionalitat, si no tan transformadora, sí de modificar certes praxis. Si es vol canviar un model que genera desigualtats, és preferible comptar amb aquelles entitats que des dels països d'origen comparteixen aquesta lluita. La inclusió de l'ESS pot coadjuvar a superar la visió assistencialista i paternalista de la cooperació gràcies a les seves pràctiques més horitzontals i igualitàries.
6. L'ESS és un sector valorat per la societat, que el veu com a adalid d'uns valors i principis, no només en els seus discursos, sinó també en el seu quefer diari, cosa que suscita confiança entre la població. Aquestes empreses, a més de produir teixit social i productiu i generar riquesa, coadjuven a potenciar els valors cívics. La incorporació del sector a la política de cooperació pot contribuir a fer que aquesta recuperi la legitimitat que ha perdut i a ampliar la seva base social.
7. L'ESS està present en la majoria de sectors econòmics, però es focalitza fonamentalment en aquells que garanteixen uns nivells de benestar dignes per a les pobla-

cions. Aquesta capacitat d'actuar en la majoria d'àmbits pot suposar una garantia a l'hora de donar respostes oportunes a les demandes provinents de la CD. A més, el sector ha palesat una gran capacitat per adaptar-se a les noves demandes socials a través de solucions innovadores que poden servir de mirall per a altres realitats.

8. Els col·lectius als quals s'adrecen ambdós sectors coincideixen. Es tracta de col·lectius exclosos o en risc d'exclusió, que pateixen determinades situacions de penúria i que tenen unes necessitats que ni el sector privat capitalista ni el sector públic han estat capaços de cobrir. En general, els dos sectors contribueixen, amb les seves accions, a lluitar contra la pobresa, tant en el nostre entorn més proper com en els països empobrits.
9. Si bé la mirada territorial d'ambdós sectors és diferent, ja que l'ESS es focalitza més en el territori on s'insereix i la CD, en els països empobrits, és possible que convergeixin en un determinat territori gràcies als valors que els inspiren: la justícia i la solidaritat internacionals.
10. Les empreses de l'ESS tenen, en general, una dimensió petita, i les iniciatives empresarials a les quals dóna suport la CD acostumen a ser microempreses. Aquesta coincidència pot facilitar que les experiències d'aquí siguin útils a l'hora d'aportar propostes per superar els entrebancs de les microempreses als països empobrits.
11. El darrer element —però també el més rellevant— és l'Ètica del Desenvolupament com a ètica aplicada a un àmbit ben concret: el desenvolupament humà. Els principis i valors que propugna i que han d'orientar qualsevol acció en aquest àmbit són majoritàriament comuns als dos sectors. Aquest és l'argument clau que ens permet establir com a proposta que els ens públics que ideen i gestionen la CD col·laborin amb el sector de l'ESS i no amb el sector capitalista convencional, amb el qual, en general, no comparteixen els valors nuclears de l'ED.

Val a dir, però, que la nostra proposta no es hermètica, ja que a escala local i regional hi pot haver petites i mitjanes empreses amb pautes de comportament similars a les de l'ESS i, al contrari, empreses que formalment estan incloses en aquest sector poden desvincular-se de la lògica pròpia del seu funcionament i quedar, per tant, excloses de facto de la participació en aquestes polítiques de cooperació i desenvolupament. Tanmateix, l'ètica connatural als dos sectors, que es constitueix en el seu eix vertebrador, converteix l'ESS en l'actor empresarial que ha de privilegiar la CD. Perquè no només comparteixen uns valors, sinó també una mirada similar sobre la noció de desenvolupament, basada en la dignitat humana, i una sèrie de factors operatius que es conjunquen i que ja estan actuant en la realitat. El corollari d'aquesta triple concordança és que les iniciatives de l'ESS han d'esdevenir actors transcendents en el futur model de cooperació que s'està gestant a hores d'ara. Perquè això s'acompleixi, la CD ha de propiciar l'entesa i la incardinació de les empreses de l'ESS en els seus processos i dinàmiques.

De ben segur que bastir un nou entramat de cooperació que aprofiti les sinergies de tots els actors de desenvolupament presents en un mateix territori no és una tasca fàcil. Per bé que hem identificat alguns obstacles i resistències, creiem que el moment actual és favorable a una reorientació de soca-rel de les polítiques de cooperació. Els ens locals estan participant en els fòrums internacionals i, per tant, poden fer escoltar la seva veu i aprofitar aquests escenaris per convertir-se en paladins d'una política pública disposada a garantir els béns públics globals d'acord amb un model que es fo-

namenti en els valors de l'ED, que serveixen alhora per orientar i avaluar els processos i els resultats.

La doble anàlisi efectuada ens ha permès determinar una consonància gairebé total dels valors i principis que orienten tant els idearis com les praxis dels dos sectors objecte del nostre estudi. Hem identificat concretament quins són aquests valors i el decalatge que, segons els protagonistes entrevistats, hi ha per a cadascun entre els discursos i la seva aplicació. Les persones vinculades als dos sectors són totalment conscients de la centralitat de l'ètica, no només en la definició de la seva identitat, sinó també en el seu quefer diari.

Per valorar les possibilitats de realització efectiva de la nostra proposta, calia trobar altres elements de caire operatiu que permetessin que accions conjuntes entre el sector de la CD i el de l'ESS poguessin reeixir. L'anàlisi documental ens ha permès identificar-los, i la consciència que els protagonistes tenen d'aquesta concordança s'ha col·legit de les entrevistes. Finalment, tenint en compte totes les observacions, hem proposat una sèrie de mesures adreçades fonamentalment a la CD perquè s'apropi a l'ESS i pugui gaudir de tots els beneficis que hem determinat.

D'acord amb el que s'ha exposat fins aquí, considerem que la nostra hipòtesi ha estat validada, ja que hem contrastat que la incardinació de l'Economia Social i Solidària en el sistema de cooperació d'escala subestatal no només és desitjable, sinó també factible. Aquest entroncament provocarà que la política de cooperació guanyi legitimitat social i que les seves accions tinguin més possibilitats de reeixir, dos imperatius morals en tractar-se d'un àmbit en què les persones són l'objectiu últim i, alhora, el principal recurs.

Bibliografía

- AIETI (2000). *La cooperación descentralizada para el desarrollo humano. La contribución española a un debate internacional*. Madrid: AIETI-Instituto Complutense de Estudios Internacionales.
- Alberdi Bidaguren, Jokin (2011). "La cooperación descentralizada y la nueva arquitectura de la ayuda: la cooperación vasca en el siglo XXI". A: Larrañaga, Mertxe; Jubeto, Yolanda (eds.). *La cooperación y el desarrollo humano local. Retos desde la equidad de género y la participación social*. Bilbao: Universidad del País Vasco-He-goia, p. 59-82.
- Alcalde, Ana R. (2011). "Epílogo. Repolitizando la gestión: los debates sobre calidad y eficacia de la ayuda". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara Lopez, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 485-500.
- Alfonso Sánchez, Rosalia (2010). "Algunas consideraciones en torno a la propuesta de Ley "Marco" de Economía social". *REVESCO: Revista de Estudios Cooperativos*, 102, p. 7-23.
- Alonso et al. (2011). *Estrategia de crecimiento económico y promoción del tejido empresarial*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación.
- Alonso Rodrigo, Eva (2001). *Fiscalitat de cooperatives i societats laborals*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Alonso, José A. (2003) "Globalización, desigualdad internacional y eficacia de la ayuda" A: Alonso, José A.; FitzGerald, Valpy. *Financiación del desarrollo y coherencia en las políticas de los donantes*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 153-178.
- Alonso, José A.; Aguirre, Pablo; Santander, Guillermo (2011). *La cooperación triangular española en América Latina: algunas experiencias de interés*. Madrid: Fundació Carolina-CeALCI ("Documento de trabajo", 51).
- Alonso, José A.; Garcimartín, Carlos; Martín, Víctor (2011). "Ayuda, calidad institucional e impuestos: algunos desafíos para el sistema de cooperación internacional". A: Alonso, José A.; Ocampo, José A. (dirs.). *Cooperación para el desarrollo en tiempos de crisis*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España ("Economía"), p. 189-258.

- Alonso, José A.; Ocampo, José A. (2011). "Introducción". A: Alonso, José A.; Ocampo, José A. (dirs.). *Cooperación para el desarrollo en tiempos de crisis*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España ("Economía"), p. 11-26.
- Alonso, José A. (2013). "La agenda post-2015 y los países de renta media". A: Alonso, José Antonio (dir.). *Compromiso global por un desarrollo incluyente y sostenible. Consideraciones sobre la agenda post-2015*. Madrid: Secretaría General de Cooperación Internacional para el Desarrollo-SGCID, p. 94-109.
- Amaral Marques, Paulo L. (2011). *La "otra economía" en movimiento: un estudio sociológico del movimiento social de la economía solidaria en Brasil*. Tesis doctoral presentada en el Departamento de Sociología de la Universidad de Granada.
- Antuñano Maruri, Isidro (2012). "Las acciones de cooperación al desarrollo impulsadas y ejecutadas por entidades públicas españolas cuyos proyectos se concretan en entidades de economía social". A: Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde, José M. (coords.). *La economía social y la cooperación al desarrollo: una perspectiva internacional*. València: Universidad de València ("La nau solidària"), p. 175-194.
- Antuñano Maruri, Isidro et al. (2012). "Análisis de la colaboración público-privada en los procesos de cooperación al desarrollo que implican la economía social". A: Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde, José María (coords.). *La economía social y la cooperación al desarrollo: una perspectiva internacional*. Valencia: Universidad de Valencia, p. 107-124.
- Araque Padilla, Rafael A.; Montero Simó, Mª José (2006). *La responsabilidad social de la empresa a debate*. Barcelona: Icaria ("Economía").
- Arenas, Daniel; Sánchez, Pablo; Murphy, Matthew (2009). *Relaciones empresariales con comunidades locales y ONG. Comunicación, diálogo y participación*. Barcelona: Instituto de Innovación Social.
- Argudo Périz, José L. (2002). "El tercer sector y la economía social". *Revista Acciones e Investigaciones Sociales*, 15, p. 239-263.
- Arredondo Garrido, Miriam (2008). "Calidad de la ayuda y cooperación descentralizada: la participación en los procesos de evaluación". *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 21, p. 83-95.
- Arruda, Marcos (2010). *Potencialidades de la praxis de la economía solidaria*. Laboratorio Internacional Estrategias Alternativas al Desarrollismo. Buenos Aires, abril de 2010. [Data de consulta: juliol 2013]. <<http://www.tni.org/es/paper/potencialidades-de-la-praxis-de-la-economia-solidaria>> .
- Ayuso, Anna; Costafreda, Andrea (2013). "Retos para la apropiación democrática y la rendición de cuentas mutua de la nueva agenda". A: Alonso, Jose A. (dir.). *Compromiso global por un desarrollo incluyente y sostenible. Consideraciones sobre la agenda Post-2015*. Madrid: Secretaría General de Cooperación Internacional para el Desarrollo-SGCID, p. 24-41.
- Bacaria, Jordi; Prandi, Maria (2014). "Repensar l'estratègia de l'acció exterior a Catalunya: Diplomàcia pública, cooperació al desenvolupament i sector empresarial". *Opinió CIDOB*, 236.
- Banc Mundial (1991). *World Development Report 1991. The Challenge of Development*. New York: Oxford University Press (Published for the World Bank).
- Banc Mundial (1999a). *Informe sobre el desarrollo mundial 1999-2000*. Madrid: Mundi-Prensa.

- Banc Mundial (1999b). *Assessing aid - what works, what doesn't, and why*. Washington, D.C.: The World Bank.
- Banc Mundial (2001). *Informe sobre el desarrollo mundial 2000/2001. Lucha contra la pobreza*. Madrid: Mundi-Prensa.
- Barea Tejeiro, José; Monzón Campos, José L. (dirs.) (1992). *Libro Blanco de la Economía Social en España*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- Bayón Jiménez, Manuel (2014). "Cooperación al desarrollo: tres oportunidades para el internacionalismo en tiempos de recortes". *Viento Sur*, 118.
- Bel Durán, Paloma; Ausín Gómez, José M. (2007). "Contribución de las sociedades cooperativas al desarrollo territorial". *REVESCO: Revista de Estudios Cooperativos*, 92, p. 41-71.
- Berzosa, Carlos (1996). "Veinticinco años después". Sampedro, José Luis; Berzosa, Carlos. *Conciencia del subdesarrollo-Veinticinco años después*. Madrid: Santillana, S.A. Taurus ("Ciencias sociales").
- Berzosa, Carlos (2002). *Los desafíos de la economía mundial en el siglo XXI*. Tres cantos: Nivola ("Matices", 4).
- Blacque-Belair, Patrice; Loup, Jacques (1997). "Quel avenir pour le système d'aide des Nations Unies?". *Tiers-Monde*, 151 (38), p. 569-584.
- Boni Aristizábal, Alejandra (2010). "El sistema de la cooperación al desarrollo. Evolución histórica y retos actuales". A: Calabuig Tormo, Carola; De los Llanos Gómez-Torres, María (coord.). *La cooperación internacional para el desarrollo. edición revisada*. València: Editorial de la Universitat Politècnica de València ("Cuadernos de Cooperación para el Desarrollo", 1), p. 7-52.
- Botella, Carlos; Fernández, José Andrés; Suárez, Ignacio (2011). *Innovación y cooperación al desarrollo: tendencias de colaboración público-privada*. Madrid: Fundació Carolina-CeALCI ("Documento de trabajo", 47).
- Bouchard, Marie J.; Lévesque, Benoît (2010). *Économie sociale et innovation. L'approche de la régulation, au cœur de la construction québécoise de l'économie sociale*. Montréal: Cahiers du Centre de Recherche sur les Innovations Sociales (CRISES) ("Études théoriques", ET1103).
- Bouchard, Marie; Bourque, Gilles L.; Levesque, Benoît (2000). *L'évaluation de l'économie sociale dans la perspective des nouvelles formes de régulation socio-économique de l'intérêt général*. Montréal: Cahiers du Centre de Recherche sur les Innovations Sociales CRISES ("Études théoriques", ET0013).
- Brunel, Sylvie (1997) *La coopération Nord-Sud*. Paris: Presse Universitaire de France.
- Camacho, Luis (2010). "Capacidades para el desarrollo, desarrollo de capacidades". *Revista de Filosofía de la Universidad de Costa Rica*, 48, p. 85-93.
- Cámara Lopez, Luis (2011). "Cooperación técnica para el fortalecimiento institucional". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara López, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 137-172.
- Cámara, Luis et al. (2009). *Ayuda oficial al desarrollo de las comunidades autónomas (2005-2008)*. Madrid: CIDEAL.
- Caracciolo Basco, Mercedes; Foti Laxalde, María del pilar (2003). *Economía solidaria y capital social. Contribuciones al desarrollo local*. Buenos Aires: Paidós ("Tramas sociales").

- Carrera, Mar (2013). *Cooperació al desenvolupament S.A.* [article en línia]. Anuari media.cat. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://www.media.cat/anuari/cooperacio-al-desenvolupament-s-a/>>.
- Carreras Roig, Lluís (2008). *El subsector empresarial no financiero de la economía social. La fiscalidad de las sociedades cooperativas, sociedades laborales y sociedades agrarias de transformación*. Tesis doctoral presentada al Departament de Dret Privat, Processal i Financer de la Universitat Rovira i Virgili.
- Carrillo, Miquel. "Valen las empresas para la cooperación?" *El País* [04/03/2014].
- Casado Cañeque, Fernando (2007). *Alianzas público-privadas para el desarrollo*. Madrid: Fundación Carolina-CeALCI ("Documento de Trabajo", 9).
- CEPES (2011). *La economía social en la cooperación al desarrollo*. Madrid: CEPES.
- CEPES (2013). *El impacto socioeconómico de las entidades de economía social*. Madrid: Fundación EOI.
- Chaves Ávila, Rafael; Monzón Campos, José L. (2001). "Economía social y sector no lucrativo: actualidad científica y perspectivas". *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 37, p. 7-33.
- Chaves Ávila, Rafael; Monzón Campos, José L. (2005). *La economía social en la Unión Europea*. Madrid: Centre International de Recherches et d'Information sur l'Économie Publique, Sociale et Coopérative (CIRIEC).
- Chaves Ávila, Rafael; Monzón Campos, José L. (2007). "La economía social y la política económica". A: Jordan, Josep M.; Antuñano Maruri, Isidro (coords.). *Política económica: fundamentos, objetivos e instrumentos*. València: Tirant lo Blanc.
- Chaves Ávila, Rafael; Monzón Campos, José L.; Zaragoza Pascual, Gustavo (2013). "La economía social: concepto, macromagnitudes y yacimiento de empleo para el Trabajo Social". *Cuadernos de Trabajo Social*, 26 (1), p. 19-29.
- Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde, José M. (2012). "Delimitación conceptual de la economía social en el marco de la cooperación internacional". A: Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde, José M. (coords.). *La economía social y la cooperación al desarrollo: una perspectiva internacional*. València: Universidad de València ("La nau solidària"), p. 15-30.
- Chaves Ávila, Rafael (1999). "La economía social como enfoque metodológico, como objeto de estudio y como disciplina científica". *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 33, p. 115-139.
- Chaves Ávila, Rafael (2007). "El análisis de la economía social en las políticas públicas: visión de conjunto". A: Chaves Ávila, Rafael (dir.). *La economía social en las políticas públicas en España*. València: Ciriec España, p. 4-13.
- Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat (2001). *Municipalisme i Solidaritat. Guia sobre la Cooperació Descentralitzada*. Barcelona: Confederació de Fons de Cooperació i Solidaritat ("Cooperació Municipal al Desenvolupament", 5).
- Conill, Jesús (2004). *Horizontes de economía ética: Aristóteles, Adam Smith, Amartya Sen*. Madrid: Tecnos.
- Conill, Jesús (2007). "Ética universal de la cooperación y el desarrollo solidario". A: Jongitud Zamora, Jaqueline (coord.). *Ética del desarrollo y responsabilidad social en el contexto global*. México: Universidad Veracruzana.

- Consell Econòmic i Social de Barcelona (2013). *L'economia social i el tercer sector: una aproximació al seu impacte en l'ocupació i l'economia*. Barcelona: Consell Econòmic i Social de Barcelona.
- Coordinadora de ONG para el Desarrollo-España (1997). *Jornada Estatal de Cooperación Descentralizada, Getafe, 14 y 15 de Junio de 1996*. Madrid: Coordinadora de ONG para el desarrollo-España ("Temas de cooperación", 8).
- Coraggio, José L. (2002). *Hacia un proyecto de Economía Social centrada en el trabajo: contribuciones de la Antropología Económica*. Sumario de la ponencia presentada en la Conferencia de Santiago del Programa PEKEA, Santiago, setembre de 2002. [Data de consulta: juliol 2013]. <<http://riless.org/es/component/virtualtecas/investigador/73>>.
- Coraggio, José L. (2004). *La gente o el capital. Desarrollo local y economía del trabajo*. Buenos Aires: Espacio Editorial.
- Coraggio, José L. (2008). "La sostenibilidad de los emprendimientos de la economía social y solidaria". *Otra Economía*, 3, p. 41-57.
- Coraggio, José L. (2009). "Los caminos de la economía social y solidaria". *Iconos. Revista de Ciencias Sociales*, 33, p. 29-38.
- Cortina, Adela (1986). *Ética mínima: introducción a la filosofía práctica*. Madrid: Tecnos ("Ventana abierta").
- Cortina, Adela (2006). "Ética del desarrollo: un camino hacia la paz". *Sistema*, 192, p. 3-18.
- Cortina, Adela (2011). "Una propuesta de ética del desarrollo". *Éthique et Économie/Ethics and Economics*, 8 (1), p. 8-24.
- Costafreda, Andrea (2011). "Nueva arquitectura para tiempos diferentes. Los resultados del HLF4 de Busan". *Opinión CIDOB*, 137.
- Costafreda, Andrea (2013). "Diagnóstico sobre el ámbito de los gobiernos locales". A: D.A. *La cooperación descentralizada a debate: la eficacia de la ayuda y el post-2015*. Barcelona: CIDOB ("Monografías"), p. 77-99.
- Crocker, David A. (1987). "Hacia una ética del desarrollo". *Revista de Filosofía de la Universidad de Costa Rica*, 62, p. 129-141.
- Crocker, David A. (2003). "Globalización y desarrollo humano: aproximaciones éticas". Conill, Jesús; Crocker, David A. (eds.). *Republicanismo y educación cívica ¿Más allá del liberalismo?* Albalote, Granada: Comares, p. 75-98.
- Crocker, David A. (2007). "Ética internacional del desarrollo: Fuentes, Acuerdos, Controversias y Agenda". *Diálogo Filosófico*, 69, p. 389-400.
- De la Cuesta, Marta (2012). "Evolución reciente de la RSE en España". *Dossiers Economistas sin Fronteras*, 4, p. 10-12.
- De la Fuente Fernández, Rosa (2010). "Introducción. La importancia de los actores locales y regionales en los procesos de desarrollo en el contexto de la globalización". A: Rosa de la Fuente Fernández (coord.). *Los nuevos actores en la cooperación internacional. El papel de los gobiernos locales y regionales*. Madrid: Los Libros de la Catarata (Desarrollo y Cooperación), p. 15-34.
- De la Fuente Fernández, Rosa (2013) "Redes de cooperación descentralizada". A: Agost Felip, Mª Raquel et al. (coords.). *Cooperación descentralizada pública: introducción, enfoques y ámbitos de actuación*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, p. 295-318.

- De Lisio, Antonio; Pérez de Uralde, José M. (2012). "El papel de los organismos e instituciones iberoamericanos de la economía social y de las entidades de la economía social española de los procesos de cooperación al desarrollo". A: Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde, José M. (coords.). *La economía social y la cooperación al desarrollo: una perspectiva internacional*. València: Universidad de València ("La nau solidària"), p. 149-174.
- Defourny, Jacques; Mertens, Sybille (1999). "Le troisième secteur en Europe : un aperçu des efforts conceptuels et statistiques". A: Gazier, Bernard; Outin, Jean-Luc; Audier, Florence (eds.). *L'économie sociale*. Paris: L'Harmattan, p. 5-20.
- Del Olmo, Enrique (2006). "Calidad y eficacia de la cooperación descentralizada". A: *Riesgos y oportunidades en la cooperación descentralizada. Superar las inercias y construir espacios nuevos*. Bilbao: PTM-Mundubat, Tercera Prensa, Gakoa Liburuak ("Mundubat", 6), p. 11-28.
- Del Río, Enrique (2007). *Los valores y propuestas de la economía solidaria*. III Congreso Extraordinario "Proyectos y utopías para un mundo mejor". Madrid [juny de 2007].
- Del Río, Enrique (2010). "El planteamiento cooperativo: un enfoque autogestionario de la actividad económica". *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 110, p. 77-87.
- Del Saso Antuñano, Mari Cruz; Botella Calatayud, Carlos; Romero Diego, Marta (2011). "Nuevas modalidades e instrumentos de la ayuda". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara López, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 99-116.
- Demoustier, Danièle (2001). *L'économie sociale et solidaire. S'associer pour entreprendre autrement*. Paris: Syros ("Alternatives économiques").
- Demoustier, Danièle et al. (2006). "Débats autour de la notion d'économie sociale en Europe". *RECMA-Revue Internationale de l'Économie Sociale*, 300, p. 8-18.
- Deutscher, Eckhard; Fyson, Sara (2008). "Mejorar la eficacia de la ayuda: la proliferación de donantes y proyectos dificulta la gestión de la ayuda". *Finanzas & Desarrollo*, 45, 3.
- Di Meglio, Roberto; Gasser, Martin; Diop, Coumba (coords.) (2011). *Economía social y solidaria: nuestro camino común hacia el trabajo decente*. Turin: Centro Internacional de Formación de la OIT.
- Díaz Abraham, Leonardo (2008). *La cooperación oficial descentralizada. Cambio y resistencia en las relaciones internacionales contemporáneas*. Madrid: Los Libros de la Catarata ("Desarrollo y cooperación").
- Díaz Foncea, Millán; Marcuello Servós, Carmen (2010). "Impacto económico de las cooperativas. La generación de empleo en las sociedades cooperativas y su relación con el PIB". *CIRIEC - España. Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 67, p. 23-44.
- Domínguez Martín, Rafael (2008). "La responsabilidad social global empresarial (RSGE): el sector privado y la lucha contra la pobreza". *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 76, p. 59-93.
- Domínguez Martín, Rafael (2013). "Más allá de la ayuda: una nueva métrica de la ayuda oficial al desarrollo post-2015". *Íconos. Revista de Ciencias Sociales*, 47, p. 31-45.

- Draperi, Jean-François (2007). *Comprendre l'économie sociale. Fondements et enjeux*. Paris: Dunod.
- Dubois Migoya, Alfonso (2005). "La revisión del desarrollo a principio de siglo. Entre el nuevo consenso y la propuesta alternativa". A: Dubois Migoya, Alfonso et al. *Tendencias de la cooperación para el desarrollo y futuro de las ONGD*. Donostia-San Sebastián: Tercera Prensa, Hirugarren Prentsa ("Gakoa liburuak", 3), p. 9-32.
- Dubois, Alfonso; Yoldi, Pilar (2001). *La financiación del desarrollo: flujos privados y ayuda oficial al desarrollo*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco ("Cooperación para el desarrollo. Manuales de formación", 3).
- Dunoyer, Charles (1830). *Nouveau traité d'économie sociale*. Paris: A. Sautet et Cie.
- Elgue, Mario (2007). *La economía social*. Buenos Aires: Capital Intelectual.
- Estivill Pascual, Jordi et al. (2013). *Economia solidària per a una Catalunya lliure*. Barcelona: Icaria ("Más Madera").
- Estrada i Bertran, Ana (2012). "La cooperació descentralitzada a Catalunya: model en transició". *Opinió CIDOB*, 163. [Data de consulta: septiembre 2013]. <http://www.cidob.org/en/publications/opinion/development/la_cooperacio_descentralitzada_a_catalunya_model_en_transicio>.
- Etxeberria, Xabier (1999). *Ética de la acción humanitaria*. Bilbao: Editorial Universidad de Deusto ("Serie Ayuda humanitaria, Textos básicos", 4).
- Fajardo García, Gemma (2012). "El fomento de la 'economía social' en la legislación española". *REVESCO: Revista de Estudios Cooperativos*, 107, p. 58-97.
- Faura Ventosa, Ignasi (2012). "Joan Ventosa i Roig, un gran dirigente del Cooperativismo Catalán". *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, 30, p. 14-18. [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://nexe.coop/nexe/>>.
- Favreau, Louis (2003). *L'économie sociale et solidaire: pôle éthique de la mondialisation ?* Paris: Unesco ("Économie Éthique", 4).
- Favreau, Louis (2005). *Qu'est-ce que l'économie sociale? Synthèse introductive*. Montréal: Cahiers du Centre de Recherche sur les Innovations sociales (CRISES) ("Études Théoriques", ET0508).
- FCONGD (2012). *La cooperació internacional catalana, 2006-2012. Balanç d'una política pública imprescindible*. Barcelona: FCONGD. [Data de consulta: octubre 2013]. <<http://www.fcongd.org/fcongd/uploads/noticies/e7d6a8d6bbcb52c64d04c7be1898f8697055bfc7.pdf>>.
- Fernández Leost, José A. (2010). *La cooperación internacional para el desarrollo. Una aproximación teórico-política*. Madrid: Fundació Carolina-CeALCI ("Cuadernos CeALCI", 9).
- Fernández, Gonzalo (2006). "¿Es el desarrollo local el ámbito más adecuado para la cooperación descentralizada?" A: Del Olmo, Enrique et al. *Riesgos y oportunidades en la cooperación descentralizada. Superar las inercias y construir espacios nuevos*. Bilbao: PTM-Mundubat, Tercera Prensa, Gakoa Liburuak ("Mundubat", 6), p. 53-72.
- Fernández-Baldor, Alvaro; Hueso, Andrés; Boni, Alejandra (2012). *Contribución del enfoque de las capacidades de Sen a los proyectos de cooperación internacional*. XVI Congreso Internacional de Ingeniería de Proyectos. Valencia [julio de 2012], p. 1541-1553.

- Ferrer, Antonia (2004). *La economía social en la sociedad de la información*. [article en línia]. «Hipertext.net», 2. [Data de consulta: juny 2013]. <<http://www.hipertext.net>>
- Fons Català de Cooperació al Desenvolupament (2011). *4t Estudi de la Cooperació Local de Catalunya amb els Països del Sud 2006, 2007, 2008*. Barcelona: Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.
- Frémeaux, Philippe (2013). *Alternatives économiques, études et communication. Les économistes interrogent l'économie sociale et solidaire*. Paris: Le Labo de l'Économie Sociale et Solidaire.
- Fuertes, Ana María (2006). "Laudatio en honor del profesor doctor Amartya Kumar Sen". A: Martínez Guzmán, Vicent; París, Sonia (eds.). *Amartya K. Sen y la globalización*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, p. 49-66.
- García Jané, Jordi (2009). "La economía solidaria en el estado español". A: Laville, Jean-Louis; García Jané, Jordi. *Crisis capitalista y economía solidaria, una economía que emerge como alternativa real*. Barcelona: Icaria ("Antrazyt"), p. 129-166.
- García Jané, Jordi (2010). "La economía solidaria no está en paro". *Revista PAPELES de Relaciones Ecosociales y Cambio Global*, 110, p. 53-65.
- García Serrano, Juan de Dios (2011). *La economía social y solidaria en el desarrollo de los territorios, comunidades y personas: la riqueza de la complejidad*. Document de treball del I Foro Mundial de Agencias de Desarrollo Local. Sevilla [octubre de 2011].
- García Serrano, Juan de Dios; López Serrano, José M. (2011). *La economía social y solidaria en el desarrollo de los territorios, comunidades y personas: la riqueza de la complejidad*. Primer Foro Mundial de Agencias de Desarrollo Local. Sevilla [octubre 2011]. [Data de consulta: desembre 2013]. <<http://www.foromundialadel.org/desc/Garcia%20y%20Lopez%20esp.pdf>>.
- Gasper, Des (2009). "Ética del desarrollo y desarrollo humano". *Entendiendo el desarrollo humano*, 24.
- Gayo, Daniel; Díaz de Sarralde, Santiago (2013). "La financiación para el desarrollo en la agenda post-2015". A: Alonso, José A. (dir.). *Compromiso global por un desarrollo incluyente y sostenible. Consideraciones sobre la agenda post-2015*. Madrid: Secretaría General de Cooperación Internacional para el Desarrollo-SGCID, p. 75-93.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Treball. (2001). *Llibre Blanc de l'Economia Social a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Gil González, Diana (2004). *La cooperación descentralizada en la provincia de Alicante*. Tesi doctoral presentada al Departamento de Sociología II, Psicología, Comunicación y Didáctica de la Universidad de Alicante.
- Gimeno, Juan A.; Andrés, Juan M. (2005). "La ayuda oficial al desarrollo y los ODM". *Documentación Social*, 136, p. 59-73.
- Gómez Galán, Manuel (2011). "La cooperación al desarrollo ante el futuro: ¿hacia dónde nos dirigimos?". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara López, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 19-46.

- Gómez Galán, Manuel; Albarrán Calvo, Miguel (2011). "La cooperación triangular". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara López, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 245-264.
- Gómez Galán, Manuel; Ayllón Pino, Bruno; Albarrán Calvo, Miguel (2011). *Reflexiones prácticas sobre cooperación triangular*. Madrid: CIDEAL.
- Gómez Galán, Manuel; Ochoa Hidalgo, Javier (2011). "El codesarrollo y su gestión". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara López, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 265-286.
- Gómez Galán, Manuel; Sanahuja, José A. (1999). *El sistema internacional de cooperación al desarrollo: una aproximación a sus actores e instrumentos*. Madrid: CIDEAL.
- Gómez Gil, Carlos (2003). *Oportunidades perdidas. El estado de la ayuda oficial al desarrollo en España*. Bilbao: Bakeaz.
- Gómez Gil, Carlos (2010). "Cooperación en crisis y crisis de la cooperación. Algunas cosas que no se dicen sobre la política de AOD en España". *Esbozos*, 4, p. 53-60.
- Gómez Gil, Carlos (2011). "El espectáculo de la Cumbre Mundial del Microcrédito en Valladolid: un ejemplo de la pérdida de rumbo en la cooperación española". *Esbozos*, 6, p. 7-15.
- González Parada, José R. (2001). "Enfoques de la ayuda al desarrollo". A: Nieto Pereira, Luis (coord.). *Cooperación para el desarrollo y ONG. Una visión crítica*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- González Parada, José R. (2010). "¿Podemos seguir hablando de ayuda al desarrollo?". *Esbozos*, 4, p. 43-51.
- González-Badía Fraga, Juan; Ruiz Seisdedos, Susana (2004). *La cooperación al desarrollo: un reto para los entes descentralizados*. Granada: UIM ("Estudios y comentarios", 7).
- Goulet, Denis (1965). *Ética del desarrollo*. Barcelona: Estela/IEPAL.
- Goulet, Denis (1999). *Ética del desarrollo: guía teórica y práctica*. Madrid: IEPALA ("Cooperación y desarrollo", 13).
- Grasa Hernández, Rafael (2005). "La cooperación para el desarrollo: una agenda para poner en el centro de la política el desarrollo y la cooperación entre actores y sujetos en el foco de la implementación". A: Echart, Enara; Puerto, Luis Miguel; Sotillo, José Á. (coords.). *Globalización, pobreza y desarrollo. Los retos de la cooperación internacional*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 267-280.
- Grasa Hernández, Rafael (1997) "Algunas reflexiones a propósito del Libro Verde de la Comisión Europea. La condicionalidad democrática y la participación de la sociedad civil en la perspectiva de la renegociación del acuerdo de Lomé", *Afers Internacionals*, 40-41, p. 149-162.
- Griffith-Jones, Stephany; Ocampo, José Antonio (2011). "La arquitectura financiera internacional a la luz de la crisis: algunos logros y numerosos desafíos". A: Alonso, José A.; Ocampo, José A. (dirs.). *Cooperación para el desarrollo en tiempos de crisis*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España ("Economía"), p. 95-154.
- Guerra Aragone, Pablo A. (2004). *Socioeconomía de la solidaridad. Una teoría para dar cuenta de las experiencias sociales y económicas alternativas*. Medellín: Fondo Editorial para el Instituto de Economía Social y Cooperativismo (Indesco).

- Guerra Aragone, Pablo A. (2012). "La solidaridad en la economía. Relaciones económicas más allá de los intercambios mercantiles". *Otra Economía*, 6 (10), p. 98-104.
- Guichaoua, André (1997). "L'évolution du marché du développement et la restructuration des organismes de coopération". *Tiers-Monde*, 151 (38), p. 491-517.
- Gutiérrez Goiria, Jorge; Labaien, Irati; Sabalza, Michel (2013). "La cooperación descentralizada: una aproximación a sus potencialidades y problemas desde el caso de Euskadi". *Centro de Documentación Hegoa-Boletín de Recursos de Información*, 34.
- Gutiérrez Goiria, Jorge; Villena, Unai; Malagón, Eduardo (2011). *Especificidad y potencialidad de la cooperación al desarrollo descentralizada: la experiencia de la CAPV*. XIII Reunión de Economía Mundial. Donostia-San Sebastián [maig de 2011].
- Hernández Ferreiro, Carlos (2008). "Tomar la cooperación descentralizada en serio, o la crónica de un difícil equilibrio entre la política y las políticas públicas". *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 21, p. 11-26.
- Hernández Zubizarreta, Juan; Ramiro, Pedro (2009). *El negocio de la responsabilidad. Crítica de la responsabilidad social corporativa de las empresas transnacionales*. Barcelona: Icaria ("Antrazyt Economía").
- Hiez, David; Laurent, Rémi (2011). "La nouvelle frontière de l'économie sociale et solidaire : l'intérêt général ?". *RECMA – Revue Internationale de l'Économie Sociale*, 319, p. 36-56.
- Holyoake, George Jacob (1982). *Història dels "equitables pioneers" de Rochdale*. Barcelona: Fundació Roca i Galès.
- Hombrado Martos, Angustias (2010). "La coordinación entre la cooperación oficial descentralizada y la cooperación de la administración central". A: Rosa de la Fuente Fernández (coord.). *Los nuevos actores en la cooperación internacional. El papel de los gobiernos locales y regionales*. Madrid: Los Libros de la Catarata ("Desarrollo y Cooperación"), p. 153-168.
- Iborra, Juanjo; Martínez, Pablo J.; Martínez, Ignacio (2013). "Diagnóstico sobre las políticas de cooperación de los gobiernos autonómicos". A: D.A. *La cooperación descentralizada a debate: la eficacia de la ayuda y el post 2015*. Barcelona: CIDOB ("Monografías"), p. 19-46.
- Iglesia-Caruncho, Manuel (2005). *El impacto económico y social de la cooperación para el desarrollo*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Illán Sailer, José C. (2003). "El "milagro de Bush": la iniciativa del *Millenium Challenge Account* y su repercusión para la lucha contra la pobreza". *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 11, p. 107-117.
- Illán Sailer, José C. (2004). "La cooperación descentralizada española ante los retos de desarrollo del milenio". *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 14, p. 205-223.
- Illán Sailer, José C. (2006). *Los procesos de descentralización y los retos para la ayuda internacional*. Madrid: FIAAP/IUDC.
- Illán Sailer, José C. (2007). "La planificación en la cooperación descentralizada española. El caso de las comunidades autónomas". *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 20, p. 83-95.
- Intermón-Oxfam (2013). "Cooperación descentralizada: la realidad de la ayuda en las comunidades autónomas". A: *La realidad de la ayuda 2013*. Intermón-Oxfam. [Data

- de consulta: juliol 2014]. <<http://www.oxfamintermon.org/es/documentos/19/03/14/realidad-de-ayuda-2013>>.
- Jeantet, Thierry (2003). *La economía social europea o la tentación de la democracia en todas las cosas*. València: Cirié España.
- Jeantet, Thierry (2006). *Économie sociale: la solidarité au défi de l'efficacité*. Paris: Documentation française ("Études", 5227).
- Jongitud Zamora, Jaqueline (2003). *Teorías éticas del desarrollo: aproximación a cuatro de ellas*. Banco Interamericano de Desarrollo (BID), Biblioteca Digital de la Iniciativa Interamericana de Capital Social, Ética y Desarrollo. [Data de consulta: març 2012]. <www.iadb.org/etica>
- Junta de Andalucía; CEPES-Andalucía (2011). *Economía social con perspectiva de género. Análisis de "techo de cristal" y establecimiento de un modelo equitativo de gestión empresarial*. Sevilla: CEPES-Andalucía, Confederación de Entidades para la Economía Social.
- Juste Carrión, Juan J., Gómez García, Jesús M. i Fernández Arufe, Josefa E. (2011). "Economía social y desarrollo local/rural. Un análisis de sus sinergias". *Estudios de Economía Aplicada*, 29 (1), p. 189-222.
- Kliksberg, Bernardo (2006). *Más ética: más desarrollo*. Madrid: INAP.
- Laville, Jean Louis (2005). "Economía solidaria, economía social, tercer sector: las apuestas europeas". *Boletín Tecnología para la Organización Pública*, 12. [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://www.top.org.ar/ecgp/FullText/000000/LA-VILLE%20Jean-Louis%20-%20Ecomonia%20solidaria%20economia%20social.pdf>>.
- Laville, Jean-Louis (2007). *L'économie solidaire, une perspective internationale*. Paris: Hachette Littératures ("Pluriel").
- Laville, Jean-Louis (2009a). "La economía solidaria: un movimiento internacional". A: Laville, Jean-Louis; Garcia Jané, Jordi. *Crisis capitalista y economía solidaria, una economía que emerge como alternativa real*. Barcelona: Icaria ("Antrazyt"). p. 17-62.
- Laville, Jean-Louis (2009b). "La economía solidaria en perspectiva". A: Laville, Jean-Louis; Garcia Jané, Jordi. *Crisis capitalista y economía solidaria, una economía que emerge como alternativa real*. Barcelona: Icaria ("Antrazyt"). p. 63-128.
- Lemonche, Paloma (2011). *Voluntariado corporativo. Un puente de colaboración entre la empresa y la sociedad*. Madrid: FORÉTICA.
- Lipietz, Alain (2001). *Rapport sur l'économie sociale et solidaire*. Montréal: Laboratoire de Recherche sur les Pratiques et les Politiques Sociales ("Cahiers du LAREPPS", 01-01).
- Llistar Bosch, David (2007). "Cooperación al desarrollo: ¿Por qué al norte le gusta "ayudar?", ¿A qué se refieren los estados ricos cuando hablan de "cooperación?". *Viento Sur*, 90, p. 39-42.
- Llistar Bosch, David (2009). *Anticooperación. Interferencias norte-sur. Los problemas del sur global no se resuelven con más ayuda internacional*. Barcelona: Icaria ("Antrazyt", 309).
- Lozano Aguilar, José Félix (2010). "Ética del desarrollo y la cooperación". A: Calabuig Tormo, Carola; De los Llanos Gómez-Torres, María (coord.). *La cooperación inter-*

- nacional para el desarrollo, Cuadernos de Cooperación para el Desarrollo*. València: Editorial de la Universitat Politècnica de València, p. 133-153.
- Maestro Yarza, Irene (2001). *Ayuda al desarrollo: entre la caridad, la solidaridad y el interés*. Huelva: Universidad Internacional de Andalucía. Sede Iberoamericana de la Ràbida ("Encuentros Iberoamericanos").
- Maestro Yarza, Irene; Martínez Peinado, Javier (2012). "La cooperación al desarrollo como parte de la estructura económica del capitalismo global". *Estudios de Economía Aplicada*, 30-3, p. 811-835.
- Malé, Jean-Pierre (coord.) et al. (2010). *Sistematització d'experiències de cooperació descentralitzada de quatre ens locals catalans*. Barcelona: Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.
- Manresa, Blanca; Prandi, Maria (2013). "Diagnóstico sobre el sector empresarial". A: D.A. *La cooperación descentralizada a debate: la eficacia de la ayuda y el post-2015*. Barcelona: CIDOB ("Monografías"), p. 101-134.
- Marcellesi, Florent (2012). "Del desarrollo al posdesarrollo: otra cooperación es posible y deseable". *Pueblos*, 54.
- Marchesi, Jaime; Sotelo, Justo (2002). *Ética, crecimiento económico y desarrollo humano*. Madrid: Trotta.
- Marcuello Servós, Carmen; Saz Gil, María Isabel (2008). "Los principios cooperativos facilitadores de la innovación: un modelo teórico". *REVESCO: Revista de Estudios Cooperativos*, 94, p. 59-79.
- Maréchal, Jean-Paul (2000). *Humaniser l'économie*. Paris: Desclée de Brouwer ("Sociologie économique").
- Marteles Moreno, Silvia (2011). "Estudio de casos: prácticas, modelos e instrumentos: La Cooperación Descentralizada en España, Francia e Italia: un estudio comparativo". A: D.A. *Anuario 2010 del Observatorio de la Cooperación descentralizada UE- América Latina*. Montevideo: Observatorio de la Cooperación Descentralizada UE- América Latina, p. 190-225.
- Martí González, Xavier (2013). "Diagnóstico sobre las organizaciones catalanas de la sociedad civil de cooperación al desarrollo". A: D.A. *La cooperación descentralizada a debate: la eficacia de la ayuda y el post-2015*. Barcelona: CIDOB ("Monografías"), p. 47-76.
- Martín Carretero, José M.; Fabra; Portela, Jorge (2012). "El FONPRODE y el apoyo financiero al sector privado desde la cooperación española". *La cooperación financiera en España*, 864, p. 7-18.
- Martínez Charterina, Alejandro (1995). "Los valores y los principios cooperativos". *REVESCO: Revista de Estudios Cooperativos*, 61, p. 35-45.
- Martínez Navarro, Emilio (2000). *Ética para el desarrollo de los pueblos*. Madrid: Trotta ("Estructuras y Procesos: Serie Ciencias Sociales").
- Martínez Navarro, Emilio (2006). "Denuncia y cooperación: la ética de las organizaciones solidarias para el desarrollo". *Cuadernos Contraste del Foro Ignacio Ellacuría*, 8.
- Martínez Navarro, Emilio (2007). "Ética del desarrollo de los pueblos: panorámica y perspectivas". *Diálogo Filosófico*, 69, p. 362-388.

- Martínez Peinado, Javier; Maestro Yarza, Irene (2006). *Elementos de discusión sobre la cooperación para el desarrollo en el capitalismo global*. X Jornadas de Economía crítica. Barcelona [marzo 2006].
- Martínez Valle, Luciano (2009). "La economía social y solidaria: ¿mito o realidad?". *Íconos. Revista de Ciencias Sociales*, 34, p. 107-113.
- Martínez Vázquez, Ricardo (2004). "La cooperación española en el Mediterráneo y la cooperación descentralizada: modelos de encuentro y coordinación" *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 14, p. 75-93.
- Martínez, Ignacio (2011). *Por una cooperación descentralizada de calidad: Reflexiones para avanzar hacia una mayor eficacia*. València: Instituto Universitario de Desarrollo Local.
- Martínez, Ignacio (2012). "Armonización y complementariedad de la cooperación de las comunidades autónomas. Una aproximación desde la planificación". A: Martínez, Ignacio; Sanahuja, José A. (coords.). *Eficacia de la ayuda y división del trabajo: retos para la cooperación descentralizada española*. Madrid: CEIPAZ-Fundación Cultura de Paz, p. 69-106.
- Martínez, Ignacio; Sanahuja, José A. (2009). *La agenda internacional de eficacia de la ayuda y la cooperación descentralizada de España*. Madrid: Fundació Carolina-CeALCI ("Documento de trabajo", 38).
- Martínez, Ignacio; Sanahuja, José A. (2012). "La cooperación descentralizada española y la eficacia de la ayuda: Los desafíos de la complementariedad y la división del trabajo". A: Martínez, Ignacio; Sanahuja, José A. (coords.). *Eficacia de la ayuda y división del trabajo: Retos para la cooperación descentralizada española*. Madrid: CEIPAZ-Fundación Cultura de Paz, p. 11-34.
- Martínez-Rodríguez, Susana (2010). *Catalunya, un país de cooperatives*. Barcelona: Aposta S.C.C.L. Escola Empresarial Cooperativa.
- Mataix, Carlos et al. (2008). *Cooperación para el desarrollo y alianzas público-privadas. Experiencias internacionales y recomendaciones para el caso español*. Madrid: Fundació Carolina-CeALCI ("Documento de trabajo", 20).
- Mill, John S. (1848). *Principes d'économie politique*. Paris: Guillaumin et Cie.
- Mold, Andrew; Prizzon, Annalisa (2011). "La crisis económica y la ayuda internacional". A: Alonso, José A.; Ocampo, José A. (dirs.). *Cooperación para el desarrollo en tiempos de crisis*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España ("Economía"), p. 155-188.
- Monsalve Zapata, Alveiro (2010). "Ensayo: el objeto de la ética solidaria frente a la praxis individualista en la economía de la solidaridad". *Cooperativismo&Desarrollo*, 96, p. 121-136.
- Monzón Campos, José L. (2006). "Economía social y conceptos afines: fronteras borrosas y ambigüedades conceptuales del tercer sector". *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 56, p. 9-24.
- Monzón Campos, José L. (2010). "La economía social ante los nuevos desafíos". A: Fernández Arufe, Josefa E.; Gómez García, Jesús M.; Román Ortega, Azucena (coords.). *Estudios de economía social*. Valladolid: Universidad de Valladolid, Departamento de Economía Aplicada, p. 21-41.
- Monzón Campos, José L. (2012). "Delimitación conceptual de la economía social en el marco de la cooperación internacional". A: Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde,

- José M. (coords.). *La economía social y la cooperación al desarrollo: una perspectiva internacional*. València: Universitat de València ("La nau solidària"), p. 15-30.
- Monzón Campos, José L.; Antuñano Maruri, Isidro; Marco Serrano, Francisco (2010). *Sectores de la nueva economía 20+20. Economía social*. Madrid: Fundació EOI. [Data de consulta: juliol 2013]. <<http://www.eoi.es/savia/documento/eoi-45642/sectores-de-la-nueva-economia-2020-economia-social>>.
- Monzón Campos, José L.; Chaves, Rafael (2012). *La economía social en la Unión Europea*. Bruselas: Unión Europea, Comité Económico y Social Europeo.
- Monzón Campos, José L.; Pérez de Uralde, José M. (2010). "Informe diagnóstico nacional de España. La economía social y el empleo en España". A: Monzón Campos, José L. (dir.). *Economía social y su impacto en la generación de empleo. Claves para un desarrollo con equidad en América Latina*. Madrid: Fundibes, p. 319-362.
- Moreno, Luisa; Gayo, Daniel (2012). "El mundo post Busan: Avances y nuevos retos en el sistema de cooperación internacional". *Dossiers Economistas sin Fronteras*, 5.
- Morin, Edgar (1987). *Pensar Europa*. Barcelona: Edicions 62, ("Llibres a l'abast", 243).
- Mosangini, Giorgio (2012). *Evaluación de iniciativas de cooperación descentralizada pública*. Barcelona: Programa URB-AL III ("Guías metodológicas URB-AL III", 02).
- Naletilic, Angela (2012). *La nueva arquitectura de la ayuda: promoviendo una ayuda responsable y eficaz a través de los derechos humanos*. Madrid: Instituto Universitario de Desarrollo y Cooperación IUDC-UCM ("Documento de Trabajo", 20).
- Nieto Pereira, Luis (2001). "Aproximación a los orígenes y contextualización de la cooperación para el desarrollo". A: Nieto Pereira, Luis (coord.). *Cooperación para el desarrollo y ONG. Una visión crítica*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p 19-52.
- Nieto Pereira, Luis; Ramiro, Pedro (2012). *Cooperación empresarial*. [article en línia]. OMAL. Observatorio de Multinacionales en América Latina. [Data de consulta: julio 2013]. <<http://omal.info/spip.php?article4812>>.
- Ocampo, José A. et al. (2011). "La gran recesión y el mundo en desarrollo". A: Alonso, José A.; Ocampo, José A. (dirs.). *Cooperación para el desarrollo en tiempos de crisis*. Madrid: Fondo de cultura económica de España ("Economía"), p 27-94.
- OCDE (2013), *Coopération pour le développement 2013 : Mettre fin à la pauvreté*. Éditions OCDE. [Data de consulta: juliol 2013]. <<http://dx.doi.org/10.1787/dcr-2013-fr>>.
- Ortega Cerdà, Miquel (2009): "Justicia ambiental, gobernanza y responsabilidad social corporativa". A: Hernández Zubizarreta, Juan; Ramiro, Pedro (eds.). *El negocio de la responsabilidad. Crítica de la responsabilidad social corporativa de las empresas transnacionales*. Barcelona: Icaria ("Antrazyt", 305), p. 147-173.
- Pastor Seller, Enrique (2011). "El papel de la economía social como motor del cambio social y la democratización sostenible de las políticas públicas sociales en el ámbito local". *REVESCO: Revista de Estudios Cooperativos*, 104, p. 143-169.
- Pedrajas Herrero, Marta (2006). *El desarrollo humano en la economía ética de Amartya Sen*. Tesis doctoral presentada al Departament de Filosofia del Dret, Moral y Política de la Universitat de València.
- Pedrajas Herrero, Marta (2007). "Ética, desarrollo y democracia a partir del enfoque de las capacidades de A. Sen". *Diálogo Filosófico*, 69, p. 401-418.

- Pedro Ramiro, Pedro; Pérez, Silvia M. (2011). "Sector Privado y Cooperación al Desarrollo: Empresas, Gobiernos y ONG ante las alianzas público-privadas". *Centro de Documentación Hegoa-Boletín de Recursos de Información*, 28.
- Perdiguero, Tomás G. (2003). *La responsabilidad social de las empresas en un mundo global*. Barcelona: Anagrama ("Argumentos").
- Pérez Baró, Albert (1989). *Història de les cooperatives a Catalunya*. Barcelona: Editorial Crítica.
- Pérez de Mendiguren Castresana, Juan C.; Etxezarreta Etxarri, Enekoitz; Guridi Aldanondo, Luis (2008). *¿De qué hablamos cuando hablamos de economía social y solidaria? Concepto y nociones afines*. XI Jornadas de Economía Crítica. Bilbao [març de 2008].
- Pérez de Mendiguren Castresana, Juan C.; Etxezarreta Etxarri, Enekoitz; Guridi Aldanondo, Luis (2009). *Economía social, empresa social y economía solidaria: diferentes conceptos para un mismo debate*. Bilbao: REAS Euskadi ("Paneles de economía solidaria", 1).
- Pérez González, Javier; Fanjul, Gonzalo (2012). *Hacia un Libro Blanco de la Política Española de Desarrollo*. Madrid: CIECODE.
- Pérez Quintana, Vicente (2010). "La economía social: un desafío para los movimientos sociales". *Revista PAPELES de Relaciones Ecosociales y Cambio Global*, 110, p. 99-108.
- Pérez, Silvia M. (2012). *Alianzas público-privadas*. [article en línea]. OMAL. Observatorio de Multinacionales en América Latina. [Data de consulta: agost 2013]. <<http://omal.info/spip.php?article4810>>.
- Pingeot, Lou (2014). "La influencia empresarial en el proceso post-2015". *Cuadernos 2015 y Más*, 4.
- Plana Gabernet, Gabriel (1989). *La ideologia del moviment cooperatiu a Catalunya (1899-1936)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Plana Gabernet, Gabriel (1998). *El cooperativisme català o l'economia de la fraternitat*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Escola Universitària d'Estudis Empresarials, Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia i Fundació Roca Galès.
- Plana Gabernet, Gabriel (2012). *Seminari "Cooperativisme i mutualisme a principis del segle XX"*. XarxAteneu, Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona [desembre de 2012].
- PNUD (1991). *Desarrollo humano: Informe 1991*. Bogotá: Tercer Mundo Editores.
- PNUD (1994). *Informe sobre desarrollo humano 1994*. México D.F.: Fondo de Cultura Económica, S.A. de C.V.
- PNUD (2005). *Informe sobre desarrollo humano 2005: cooperación internacional ante una encrucijada: ayuda al desarrollo, comercio y seguridad en un mundo desigual*. Madrid: Mundi-Prensa.
- PNUD (2006). *Informe sobre desarrollo humano 2006: más allá de la escasez: poder, pobreza y la crisis mundial del agua*. Madrid: Mundi-Prensa.
- Prado Lallande, Juan Pablo (2004). *La dimensión ética de la cooperación internacional al desarrollo: entre la solidaridad y el poder en las relaciones internacionales*. Banco Interamericano de Desarrollo (BID), Biblioteca Digital de la Iniciativa Interamericana de Capital Social, Ética y Desarrollo. [Data de consulta: març 2012]. <www.iadb.org/etica>.

- Prado Lallande, Juan Pablo (2010). *La condicionalidad de la ayuda y el enfoque de derechos humanos: propuestas prácticas para la cooperación española*. Madrid: CeALCI- Fundación Carolina ("Avances de Investigación", 34).
- Prado Lallande, Juan Pablo (2011). "Cronología histórica de la cooperación internacional para el desarrollo. Antecedentes, pasado y presente". A: Sotillo, José Á. *El sistema de cooperación para el desarrollo. Actores, formas y procesos*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 292-310.
- Radelet, Steven; Clemens, Michael; Bhavnani, Rikhil (2005). "Ayuda y crecimiento. Nuevos estudios muestran que la ayuda destinada al crecimiento produce resultados". *Finanzas & Desarrollo*, 42 (4), p. 16-20.
- Radrigán, Mario et al. (2012). "La economía social en España, Iberoamérica y países del Magreb". A: Chaves Ávila, Rafael; Pérez de Uralde, José M. (coords.). *La economía social y la cooperación al desarrollo: una perspectiva internacional*. València: Universidad de València ("La nau solidària"), p. 53-106.
- Rajan, Raghuram (2005). "Ayuda y crecimiento como retos económicos. La ayuda no basta para quebrar el ciclo de la pobreza". *Finanzas & Desarrollo*, 42 (4), p. 53-55.
- Ramiro, Pedro (2012). "Alianzas público-privadas para el desarrollo: RSC y relaciones ONGD-empresas". *Oñati Socio-legal Series*, 2 (4), 196-210. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://ssrn.com/abstract=2083467>>.
- Razeto Migliaro, Luis (1993). *Los caminos de la economía de la solidaridad*. Santiago de Chile: Ediciones Vivarium.
- Razeto Migliaro, Luis (1999). "La economía de solidaridad: concepto, realidad y proyecto". *Persona y Sociedad*, XIII-2.
- Rey Marcos, Francisco (2011). "La gestión de las intervenciones de acción humanitaria". A: Gómez Galán, Manuel; Cámara López, Luis (coords.). *La gestión de la cooperación al desarrollo. Instrumentos, técnicas y herramientas*. Madrid: CIDEAL, p. 287-328.
- Ribas Bonet, María A. (2005). *Mujer y trabajo en la economía social*. Madrid: Consejo Económico y Social ("Estudios", 183).
- Rincón Gamba, Lidia (2012). "Territorios y sujetos de la economía social y solidaria". *Otra Economía*, 6 (10), p. 24-36.
- Rist, Gilbert (2002). *El desarrollo: historia de una creencia occidental*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Rodrigo Peiró, Luci (2012). "Repensant la cooperació catalana". *Opinió CIDOB*, 139.
- Rodríguez García, María (2013). "Acción directa: hermanamientos, proyectos y otros instrumentos". A: Agost Felip, Mª Raquel et al. (coords.). *Cooperación descentralizada pública: introducción, enfoques y ámbitos de actuación*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, p. 263-294.
- Rodríguez Gil, Adolfo (2001). "La cooperación pública al desarrollo y el caso español". Nieto Pereira, Luis (coord). *Cooperación para el desarrollo y ONG. Una visión crítica*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 83-140.
- Romero Baeza, Miguel (2002). "La «solidaridad» de mercado". A: Nieto Pereira, Luis (coord.). *La ética de las ONGD y la lógica mercantil*. Barcelona: Icaria ("Cooperación y desarrollo").

- Romero Baeza, Miguel (2009). "Partenariados tóxicos: La función de la RSC en la subordinación de las ONG al sector privado". A: Hernández Zubizarreta, Juan; Ramiro, Pedro (eds.). *El negocio de la responsabilidad*. Barcelona: Icaria, p. 209-230.
- Romero Baeza, Miguel; Ramiro, Pedro (2012). *Pobreza 2.0. Empresas, estados y ONGD ante la privatización de la cooperación al desarrollo*. Barcelona: Icaria ("Más madera").
- Romero Baeza, Miguel; Ramiro, Pedro (2013). "La otra cara de la globalización neoliberal: La globalización de la pobreza". *Papeles de Relaciones Ecosociales y Cambio Global*, 121, p. 143-156.
- Romero, Luz (2009). "La deriva de la cooperación descentralizada española". *Esbozos*, 2, p. 22-31.
- Ruiz Sanjuan, Sara; Cunego, Aram (2012). *Manual para la aplicación de los principios de eficacia de la ayuda en la cooperación descentralizada Española*. València: Fundación MUSOL.
- Ruiz Seisdedos, Susana (2007). *La política de cooperación al desarrollo descentralizada en Andalucía: la experiencia local (1999-2003)*. Tesis doctoral presentada al Departament de Ciència Política i de l'Administració de la Universitat de Granada.
- Ruiz Seisdedos, Susana; Saniger Martínez, Nieves (2010). "Una primera aproximación a la cooperación oficial descentralizada de las comunidades autónomas españolas". A: De la Fuente Fernández, Rosa (coord.). *Los nuevos actores en la cooperación internacional. El papel de los gobiernos locales y regionales*. Madrid: Los Libros de la Catarata ("Desarrollo y Cooperación"), p. 37-56.
- Sachs, Jeffrey D. (2005). *The end of poverty: Economic Possibilities for Our Time*. New York: The Penguin Press.
- Sagasti, Francisco; Prada, Fernando (2011). "La nueva cara de la cooperación para el desarrollo: el papel de la cooperación sur-sur (CSS) y la responsabilidad social corporativa (RSC)". A: Alonso, José A.; Ocampo, José A. (dirs.). *Cooperación para el desarrollo en tiempos de crisis*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España ("Economía"), p. 259-320.
- Sajardo Moreno, Antonia (2012). *Análisis económico del sector no lucrativo. Aspectos económicos del voluntariado*. València: Tirant lo Blanch ("Manuales").
- Salinas Ramos, Francisco; Osorio Bayter, Lourdes (2012). "Emprendimiento y Economía Social, oportunidades y efectos en una sociedad en transformación". *CIRI-EC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 75, p. 129-151.
- Sampedro, José L. (1996). "Conciencia del subdesarrollo". A: Sampedro, José L.; Berzosa, Carlos. *Conciencia del subdesarrollo-veinticinco años después*. Madrid: Santillana, SA-Taurus ("Ciencias sociales").
- Samper, Laia (coord.) et al. (2013). *Emprenedoria social*. Barcelona: UOC.
- Sanahuja Perales, José A. (1994). *Cambio de rumbo: propuestas para la transformación del Banco Mundial y el FMI*. Madrid / Zaragoza: Centro de Investigación para la Paz / Seminario de Investigación para la Paz ("Informe", 9).
- Sanahuja Perales, José A. (2000). "Ajuste, pobreza y desigualdad en la era de la globalización: retos para la investigación para la paz". A: Aguirre, Mariano; Filesi, Teresa; González, Mabel (eds.). *Anuario CIP 2000: globalización y sistema internacional*. Barcelona: Icaria.

- Sanahuja Perales, José A. (2001). "Del interés nacional a la ciudadanía global: la ayuda al desarrollo y las transformaciones de la sociedad internacional". A: Sanahuja, José A.; Gómez Galán, Manuel (coords). *La cooperación al desarrollo en un mundo en cambio: perspectivas sobre nuevos ámbitos de intervención*. Madrid: CIDEAL, p. 51-128.
- Sanahuja Perales, José A. (2003). *La cooperación al desarrollo: entre la globalización y la "guerra contra el terrorismo"*. Jornadas sobre Cooperación al Desarrollo, Voluntariado y Universidad. Centro de Iniciativas de Cooperación al Desarrollo (CICO-DE). Universidad de Granada [novembre de 2003].
- Sanahuja Perales, José A. (2007). "¿Más y mejor ayuda?: la Declaración de París y las tendencias en la cooperación al desarrollo". A: Mesa, Manuela (coord.). *Guerra y conflictos en el siglo XXI: tendencias globales*. Anuario 2007-2008 del Centro de Educación e Investigación para la Paz (CEIPAZ), p. 71-101.
- Sánchez Jacob, Eduardo (coord.) (2003). *Análisis de la cooperación oficial descentralizada en el Estado español en el período 1999-2002*. Madrid: Coordinadora de ONGD-España.
- Sancho Vendrell, Alfonso (2006). "La cooperación local y descentralizada. Análisis crítico y nuevas perspectivas". A: D.A. *Riesgos y oportunidades en la cooperación descentralizada. Superar las inercias y construir espacios nuevos*. Bilbao: PTM-Mundubat, Tercera Prensa, Gakoa Liburuak ("Mundubat", 6).
- Santander Campos, Guillermo (2011). "La cooperación sur-sur: una aproximación introductoria". A: Santander Campos, Guillermo (coord.). *Nuevos donantes y cooperación sur-sur: estudios de caso*. Pozuelo de Alarcón: Instituto Complutense de Estudios Internacionales, p. 7-18.
- Saz Gil, María Isabel (2010). *Gestión stakeholder, capital social y conocimiento en la economía social*. XVIII Congreso de EBEN España: Teoría Superior de Stakeholder. Bilbao, Juny de 2010.
- Schulz, Nils-Sjard (2011). "El G20: Impulsar el desarrollo a puerta cerrada". *FRIDE Policy Brief*, 71.
- Sen, Amartya (1997). *La desigualdad económica*. México D.F.: Fondo de Cultura económica ("Economía contemporánea").
- Sen, Amartya (2000). *Desarrollo y libertad*. Barcelona: Editorial Planeta, SA.
- Sen, Amartya (2003). *¿Qué impacto puede tener la ética?* Banco Interamericano de Desarrollo (BID), Biblioteca Digital de la Iniciativa Interamericana de Capital Social, Ética y Desarrollo. [Data de consulta: març 2012]. <www.iadb.org/etica>.
- Sen, Amartya; Kliksberg, Bernardo (2007). *Primero la gente*. Barcelona: Editorial Deusto.
- Singer, Paul (2009). "Relaciones entre sociedad y estado en la economía solidaria". *ÍCONOS*, 33, p. 51-65.
- Singer, Peter (2003). *Un solo mundo: la ética de la globalización*. Barcelona: Paidós ("Estado y sociedad", 113).
- Sotillo, José Á. (2011). *El sistema de cooperación para el desarrollo. Actores, formas y procesos*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Subirats Humet, Joan (2011). "Algunos apuntes sobre la relación entre los bienes comunes y la economía social y solidaria". *Otra Economía*, 5(9), p. 195-204.

- Tortosa, José María (2001). *El juego global: maldesarrollo y pobreza en el sistema mundial*. Barcelona: Icaria.
- Tricarico, Antonio (2010). *Privatización de las finanzas europeas para el desarrollo: el rol del Banco Europeo de Inversiones*. [article en línia]. Plataforma 2015 i Más. [Data de consulta: juliol 2013]. <<http://www.2015ymas.org/centro-de-documentacion/publicaciones/2012/1442/privatizacion-de-las-finanzas-europeas-para-el-desarrollo-el-rol-del-banco-europeo-de-inversiones/#.U8fhxUAqLTm>>.
- Udina, Teresa (2002). "Cooperativas de consumidores y responsabilidad social". A: Faura, Ignasi (ed.). *Consumidores activos. Experiencias cooperativas para el siglo XXI*. Barcelona: Icaria ("Milenrama"), p. 69-76.
- Unceta Satrústegui, Koldo (1999). "Globalización y desarrollo humano". *Revista de Economía Mundial*, 1, p. 149-162.
- Unceta Satrústegui, Koldo. (1994) "50 años de Bretton Woods: el FMI y el Banco Mundial en la actualidad". *Cuadernos de Trabajo Hegoa*, 13, p 4-20.
- Unceta Satrústegui, Koldo (2013). "Cooperación para el desarrollo: anatomía de una crisis". *Íconos. Revista de Ciencias Sociales*, 47, p. 15-29.
- Unceta Satrústegui, Koldo; Gutiérrez Goiria, Jorge (2012). "Identidad y legitimidad de la cooperación al desarrollo: el debate sobre la relación de la AOD con la pobreza y la desigualdad internacional". *Estudios de Economía Aplicada*, 30, p. 1-28.
- Unceta Satrústegui, Koldo; Martínez Herrero, María José; Zabala Errazti, Idoie (2012). "La crisis de la cooperación al desarrollo: los ODM, la Agenda del Desarrollo y el papel de la AOD". *Centro de Documentación Hegoa-Boletín de Recursos de Información*, 31, p. 1-11.
- Unceta Satrústegui, Koldo; Yoldi, Pilar (2000). *La cooperación al desarrollo: surgimiento y evolución histórica*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco ("Cooperación para el desarrollo. Manuales de formación", 1).
- Via, Jordi (2011). "Cooperativisme i economia social i solidària. Elements per a la construcció d'un àmbit inclusiu d'economia cooperativa". *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, 28, p. 17-24. [Data de consulta: març 2013]. <<http://nexe.coop/nexe/>>.
- Villaverde, Xabier (2010). "La cooperación que queremos desde el sur". *Esbozos*, 4, p. 61-67.
- Viveret, Patrik (2010). *La crise, l'ESS et les états généraux de l'ESS*. Paris: Alternatives Économiques ("Poche", 46).
- Walras, León (1990). *Études d'économie sociale. Théorie de la répartition de la richesse sociale*. Paris: Economica.
- World Busines Council for Sustainable Development (2005). *Negocios para el desarrollo. Soluciones empresariales para apoyar el logro de los ODM*. Ginebra: World Busines Council for Sustainable Development.
- Zapata Garesché, Eugène D. (2008). "Prólogo". A: Díaz Abraham, Leonardo. *La cooperación oficial descentralizada. Cambio y resistencia en las relaciones internacionales contemporáneas*. Madrid: Los Libros de la Catarata ("Desarrollo y cooperación"), p. 11-24.
- Zorro Sánchez, Carlos (2009). "Ética, justicia e ideología en el desarrollo". *Revista de la Universidad Bolivariana*, 23, p. 247-278.

Webgrafia

- Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD). Generalitat de Catalunya. Desenvolupament, Cooperació Internacional al Desenvolupament i Educació al Desenvolupament. [Data de consulta: setembre 2012 a abril 2014]. <http://cooperaciocatalana.gencat.cat/web/.content/continguts/02serveis/05publicacions/04informes_estudis_guies/estudi_ceo_frequencies_2009_.pdf>.
- Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Consell de Cooperació al Desenvolupament. Generalitat de Catalunya. [Data de consulta: gener 2014]. <http://cooperaciocatalana.gencat.cat/ca/agencia_catalana_de_cooperacio_al_desenvolupament/organs_consultius_i_de_participacio/consell_de_cooperacio_al_desenvolupament/>.
- Agència Catalana de Cooperació al desenvolupament. Pla Director de Cooperació al Desenvolupament 2011-2014 (Catalunya). [Data de consulta: gener 2014]. <http://cooperaciocatalana.gencat.cat/web/.content/continguts/01accd/05pla_director/pla_director_2011_2014.pdf>.
- Archives Municipales de Lyon. Fonds de l'Association "Economie et Humanisme" (1927-2007). [Data de consulta: gener 2012]. <http://www.archives-lyon.fr/static/archives/contenu/Sorienter_fonds/IR_183II.pdf>.
- Banc Mundial. Poverty. [Data de consulta: setembre 2013]. <www.worldbank.org/poverty/inequal/real>.
- Boletín Oficial del Estado. Llei 27/2013, de 27 de desembre, de racionalització i sostenibilitat de l'Administració local. [Data de consulta: març 2014]. <https://www.boe.es/boe_catalan/dias/2013/12/30/pdfs/BOE-A-2013-13756-C.pdf>.
- Boletín Oficial del Estado. Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local. Texto consolidado. Última modificación: 30 de diciembre de 2013 [Data de consulta: març 2014]. <<https://www.boe.es/buscar/pdf/1985/BOE-A-1985-5392-consolidado.pdf>>.
- Butlletí Oficial de la Província de Lleida, 142, 7 d'agost de 2013. [Data de consulta: gener 2014]. <http://www.paeria.es/dcci/_uploads/files/bopCOOP13.pdf>.
- CAD. Direction de la Coopération pour le Développement (DCD-CAD). [Data de consulta: desembre 2013]. <<http://www.oecd.org/fr/cad/>>.
- Carta Europea de la Cooperació. [Data de consulta: de febrer a març 2014]. <http://eeas.europa.eu/delegations/guinea_bissau/documents/page_content/8_charte_europeenne_fr.pdf>.
- Chambre Regionale de l'Économie Sociale et Solidaire Franche-Comté (CRESS). [Data de consulta: desembre 2012]. <<http://www.cress-fc.org/index.php/economie-sociale-et-solidaire>>.
- CLADE. Grup Empresarial Cooperatiu. [Data de consulta: abril 2013]. <<http://www.grupclade.com/>>.
- Comissió Europea. Comunicación COM (2013) 280 final. Capacitación de las autoridades locales en los países socios en aras de la mejora de la gobernanza y la eficacia de los resultados del desarrollo. [Data de consulta: febrer 2014]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0280:FIN:ES:PDF>>.

- Comissió Europea. Europa 2020. Iniciativas emblemáticas. [Data de consulta: febrer 2013]. <http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/flagship-initiatives/index_es.htm>.
- Confederació de Cooperatives de Catalunya. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://www.cooperativescatalunya.coop>>.
- Confederació de Cooperatives de Catalunya. Situació del cooperativisme en el segon trimestre de 2013. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://www.cooperativescatalunya.coop/index.php/observatori/estadistiques/87-observatori/estadistiques/534-situacio-del-cooperativisme-en-el-segon-trimestre-de-2013#.Ur1EnNLuJ1Y>>.
- Confederació de Cooperatives de Catalunya. El Cooperativisme català. Xifres. [Data de consulta: gener 2013 a setembre 2013]. <<http://www.elfuturescooperatiu.coop/index.php/el-cooperativisme/xifres.html>>.
- Confederación Empresarial Española de Economía Social (CEPES) (2011). Estudio sobre el Impacto Socioeconómico de la Entidades de Economía Social. [Data de consulta: desembre 2012 a març 2014]. <http://www.cepes.es/publicacion_cepes=78>.
- Confederación Empresarial Española de Economía Social (CEPES). [Data de consulta: de desembre 2012 a agost-març 2014]. <www.cepes.es>.
- Confederación Empresarial Española de Economía Social (CEPES). El Parlamento Europeo insta a los Estados Miembros a contar con la Economía Social. 2010. [Data de consulta: febrer 2013]. <<http://www.cepes.es/noticia=68>>.
- Confederación Empresarial Española de Economía Social (CEPES). Estadísticas. [Data de consulta: de febrer 2013 a juny 2013]. <<http://www.cepes.es/Estadisticas>>.
- Confederación Empresarial Española de Economía Social (CEPES). Noticias. [Data de consulta: març 2013]. <<http://www.cepes.es/noticia=215>>.
- Conférence Européenne Permanente des Coopératives, Mutualités, Associations et Fondations (CEP-CMAF). L'économie sociale. [Data de consulta: gener 2012 a febrer 2012]. <http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/2007_08_20_FR_charte-2.pdf>.
- Conseil des Entreprises, Employeurs, et Groupement de l'Économie Sociale (CEGES). La charte de l'économie sociale de 1980. [Data de consulta: desembre 2012]. <http://www.insee.fr/fr/insee_regions/alsace/themes/ch_dossier/cpad11/cpad11_charte.pdf>.
- Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya. Memòria Socioeconòmica i Laboral de Catalunya (2012). [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://www.ctescat.cat/>>.
- Consultora Nielsen (2012). The Global, Socially-Conscious Consumer. [Data de consulta: abril 2013]. <http://comunicarseweb.com.ar/download.php?tipo=acrobat&view=1&dato=1332968453_Nielsen-Global-Social-Responsibility-Report-March-2012.pdf>.
- Coordinadora ONGD España. Implicaciones de la reforma de la Administración Local para la política de Cooperación al Desarrollo de las entidades locales. [Data de consulta: març 2014]. <www.congdib.es>.
- Declaraciones y Convenciones que figuran en las resoluciones de la Asamblea General. Derechos humanos. [Data de consulta: febrer 2012]. <http://www.un.org/spanish/documents/instruments/docs_subj_sp.asp?subj=32>.

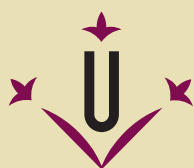
- Departament d'Empresa i Ocupació. Generalitat de Catalunya. [Data de consulta: desembre 2012 a agost setembre 2013]. <www.gencat.cat/empresaioocupacio>.
- Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Institut d'Estudis Catalans. [Data de consulta: gener 2012]. <<http://dcvb.iecat.net/>>.
- Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i Treball Autònom. Generalitat de Catalunya. Butlletí d'economia social i cooperativa, 67, 30 de novembre de 2013. [Data de consulta: febrer 2014]. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/empresa-iocupacio/>>.
- Direcció General de Cooperació al Desenvolupament. Generalitat de Catalunya. El patrocini en el sistema català de cooperació al desenvolupament. [Data de consulta: gener 2014]. <http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/docs/2012/07/19/16/15/ff5190a2-9a74-4811-8ce5-1439c5d935ce.pdf>.
- Escuela de Economía Social. Pacto por la Economía social responsable y sostenible. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://esresponsableysostenible.org/principios-y-valores-de-la-econom%C3%ADa-social>>.
- "Especial cooperatives". *L'Econòmic*, 163. [Data de consulta: octubre 2013]. <http://www.grupclade.com/wp-content/uploads/2013/12/20131213_economic_especialcooperatives.pdf>.
- Estatut d'Autonomia de Catalunya, aprovat el 19 de juny de l'any 2006. Article 124.4. [Data de consulta: desembre 2013]. <<http://web.gencat.cat/ca/generalitat/estatut>>.
- Europa. Síntesis de la legislación de la UE. Las autoridades locales y la ayuda al desarrollo. [Data de consulta: de febrer a març 2014]. <http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/dv0003_es.htm>.
- Europa. Síntesis de la legislación de la UE. Tratado de Maastricht sobre la Unión Europea. [Data de consulta: octubre 2013]. <http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_maastricht_es.htm>.
- FAO. Statistics. [Data de consulta: setembre 2013]. <www.fao.org/statistics/en/>.
- Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament. [Data de consulta: de setembre 2012 a abril 2014]. <<http://www.fcong.org/fcong/>>.
- Federación Española de Municipios y Provincias (FEMP). Comisión de Cooperación al Desarrollo. [Data de consulta: de febrer 2014 a abril 2014]. <<http://cooperacion.femp.es/>>.
- Fundació Roca i Galès. Col·lecció de publicacions periòdiques sobre el cooperativisme. [Data de consulta: desembre 2013]. <<http://www.rocagales.cat/cedoc-coop/fons/>>.
- García Jane, Jordi (2014). *El repte és vèstia*. [Data de consulta: juliol 2014]. <<http://www.economiasolidaria.cat/?p=332>>.
- Grup de les Nacions Unides per al Desenvolupament (2013). *Un millón de voces. El mundo que queremos. Un futuro sostenible con dignidad para todos y todas*. [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://www.worldwewant2015.org/bitcache/30336811662ec3ba39b3eb6ecf2f6849735af19a?vid=423175&disposition=inline&op=view>>.
- Institut d'Investigació de Nacions Unides per al Desenvolupament Social (UNRISD) (2006). Public-Private Partnerships for Sustainable Development. [Data de consulta: febrer 2014]. <www.unrisd.org/80256B3C005BD6AB/%28httpEvents%29/A18968F76304FE9DC12571CA0038B790?OpenDocument>.

- Institut d'Investigació de Nacions Unides per al Desenvolupament Social (UNRISD). Conferència sobre els límits i els potencials de l'economia social i solidària. 2013. [Data de consulta: febrer 2013]. <[http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/AF356EC9AED88C86C1257BD50040E92F?OpenDocument&panel=seriespapers](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/AF356EC9AED88C86C1257BD50040E92F?OpenDocument&panel=seriespapers)>.
- Institut de Drets Humans de Catalunya (IDHC). Carta Europea de Salvaguarda dels drets humans a la ciutat. [Data de consulta: febrer 2014]. <<http://www.idhc.org/cat/documents/CartaEuropea.pdf>>.
- Institut Europeu d'Investigació sobre Cooperatives i Empreses Socials (EURICSE). Estudi elaborat per World Cooperative Monitor. [Data de consulta: maig 2013]. <<http://www.euricse.eu/en/worldcooperativemonitor>>.
- Jornades *Les frontières de l'économie sociale se sont-elles déplacées ?* (2010). [Data de consulta: abril 2013]. <<http://alternatives-economiques.fr/blogs/sibille/2011/03/14/les-frontieres-de-leconomie-sociale-se-sont-elles-deplacees/>>.
- Ley de Asociaciones (30 de juny de 1887). [Data de consulta: abril 2013]. <<http://www.ub.edu/ciudadania/hipertexto/evolucion/textos/reunion/1887.htm>>.
- Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación. *Manual para el establecimiento, seguimiento y evaluación de marcos de Asociación País*. [Data de consulta: octubre 2013]. <http://www.cooperacionespanola.es/sites/default/files/map-metodologia_2013_sgcid.pdf>.
- Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación. Plan Director de la Cooperación Española (2013-2016). [Data de consulta: de juliol 2013 a febrer 2014]. <http://www.cooperacionespanola.es/sites/default/files/plan_director_cooperacion_espanola_2013-2016.pdf>.
- Ministerio de Empleo y Seguridad Social. Economía Social. [Data de consulta: de març 2013 a maig 2013]. <http://www.empleo.gob.es/es/sec_trabajo/autonomos/economia-soc/EconomiaSocial/index.htm>.
- Ministerio de Empleo y Seguridad Social. España. [Data de consulta: de gener 2013 a setembre 2013]. <<http://www.empleo.gob.es>>.
- Ministerio de Empleo y Seguridad Social. España. Sociedades laborales registradas. Sociedades según Comunidad Autónoma. Enero/Junio 2012 y 2013. [Data de consulta: d'abril a juliol 2013]. <http://www.empleo.gob.es/es/sec_trabajo/autonomos/economia-soc/EconomiaSocial/estadisticas/CoopConstituidasLaboRegistradas/2013/2trim/LABG4.pdf>.
- Ministerio de la Presidencia. Real Decreto 2217/2004, de 26 de noviembre, sobre competencias, funciones, composición y organización del Consejo de Cooperación al Desarrollo. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-20119>>.
- Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Ley 23/1998, de 7 de Julio, de cooperación internacional para el desarrollo. [Data de consulta: setembre 2012]. <<http://www.pnsd.msc.es/Categoria2/legisla/pdf/172.pdf>>.
- Nacions Unides (UN). 2012: Año Internacional de las Cooperativas. [Data de consulta: març 2013]. <<http://www.un.org/es/events/coopsyear/>>.
- Nacions Unides (UN). 5 de Julio: Día Internacional de las Cooperativas. [Data de consulta: març 2013]. <<http://www.un.org/es/events/cooperativesday/>>.

- Nacions Unides. Consenso de Monterrey. [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/MonterreyConsensus.pdf>>.
- Nacions Unides. Global Compact. [Data de consulta: setembre 2013]. <www.unglobalcompact.org>.
- Nacions Unides. Millennium Declaration. [Data de consulta: setembre 2013]. <www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>.
- Nacions Unides. Millennium project. The G8 Gleneagles Summit: Doubling Aid to Africa. [Data de consulta: octubre 2013]. <<http://www.unmillenniumproject.org/press/g8overview.htm>>.
- Nacions Unides. Carta de las Naciones Unidas de 1945. [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://www.un.org/es/documents/charter/>>.
- Observatori d'Empresa i Ocupació. Generalitat de Catalunya. [Data de consulta: d'abril a desembre 2013]. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/observatorit treball>>.
- OCDE. Statistiques de l'Aide. [Data de consulta: febrer 2014]. <www.oecd.org/fr/cad/stats/le-decrochage-de-laide-aux-pays-pauvres-se-poursuit-a-mesure-que-les-gouvernements-serrent-la-vis-budgetaire.htm>.
- OECD. DAC Glossary of Key Terms and Concepts. [Data de consulta: de setembre 2012 a desembre 2013]. <<http://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm#ODA>>.
- OECD. Declaración de París sobre la Eficacia de la Ayuda al Desarrollo y Programa de Acción de Accra. [Data de consulta: setembre 2013]. <www.oecd.org/dac/effectiveness/34580968.pdf>.
- OECD. *Membres et partenaires*. [Data de consulta: 12 de febrer 2014]. <www.oecd.org/fr/apropos/membresetpartenaires/>.
- Oficina Internacional del Treball (OIT) (2012). *Cooperación sur-sur y cooperación triangular. El camino a seguir*. [Data de consulta: gener 2014]. <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_172581.pdf>.
- ONU Habitat. Presentación Alianza para las Ciudades. [Data de consulta: gener 2014]. <http://www.onuhabitat.org/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=22>.
- Open Forum for CSO Development Effectiveness. Alianza de Busán para la cooperación eficaz del desarrollo. [Data de consulta: setembre 2013 a febrer 2014]. <http://cso-effectiveness.org/IMG/pdf/outcome_document_-_final_es_.pdf>.
- Parlament Europeu. *Informe sobre Economía Social*. A6-0015/2009. [Data de consulta: febrer 2013]. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2009-0015+0+DOC+PDF+V0//ES>>.
- Parlament Europeu. *Propuesta de resolución sobre la contribución de las cooperativas a la salida de la crisis*. 2012/2321(INI). [Data de consulta: abril 2013]. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0222+0+DOC+XML+V0//ES&language=ES>>.
- Partnership in Statistics for Development in the 21st Century (PARIS21) (2000). *A Better World For All. Progress towards the international development goals*. [Data de consulta: setembre 2013]. <www.paris21.org/betterworld>.
- PNUD. Agenda de Desarrollo Post-2015. [Data de consulta: gener 2014]. <http://www.undp.org/content/undp/es/home/mdgoverview/mdg_goals/post-2015-development-agenda/>.

- PNUD. *Articulació de xarxes territorials i temàtiques per al desenvolupament humà (ART)*. [Data de consulta: març 2014]. <http://www.pnud.org.co/img_upload/3332313332316164616461646164/REDES/Brochure%20ART-REDES.pdf>.
- PNUD. *Informe sobre Desarrollo Humano* (2014). [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://www.undp.org/content/undp/es/home/librarypage/hdr/2014-human-development-report/>>.
- Primera Llei d'Economia Social d'Àmbit Nacional d'Europa, la Llei 5/2011, de 29 de març, d'economia social. [Data de consulta: d'abril a juny 2013]. <<http://www.boe.es/boe/dias/2011/03/30/pdfs/BOE-A-2011-5708.pdf>>.
- Red de Redes de Economía Alternativa y Solidaria (REAS). *Carta de Principios de la Economía Solidaria* (2011). [Data de consulta: de juliol 2013 a gener 2014]. <http://www.economiasolidaria.org/files/CARTA_ECONOMIA_SOLIDARIA_REAS.pdf>.
- Reglamento (CE) 1659/98 del Consejo de 17 de julio de 1998 sobre la cooperación. [Data de consulta: febrer 2014]. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998R1659&from=ES>>.
- Reglamento (CE) 1659/98 del Consejo, de 17 de julio de 1998, sobre la cooperación descentralizada. [Data de consulta: gener 2014]. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX:31998R1659>>.
- Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe (SELA). *Declaración de Roma sobre Harmonización*. [Data de consulta: octubre 2013]. <http://sela.org/attach/258/EDOCs/SRed/2005/11/T023600001012-0-Informe_de_relatoria_XVI-A2-Di11.htm>.
- Social Economy Europe. *Carta de Principis*. [Data de consulta: març 2013]. <<http://www.socialeconomy.eu.org/>>.
- Teixint Barris Cooperatius. Alternatives i xarxes de cooperació social. El cooperativisme, una pràctica amb passat, present i futur*. [Data de consulta: setembre 2013]. <<http://teixintbarriscoop.wordpress.com/2013/02/13/xerrada-1-2/>>.
- Tractat de la Unió Europea de Maastrich. [Data de consulta: octubre 2013]. <http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_es.htm>.
- "Un model al servei de les persones i del compromís social". *L'econòmic* [15/12/2012], p. 28. [Data de consulta: desembre 2013]. <<http://www.leconomic.cat/neco/article/26-nomes-canals/59-nomes-canals/602528-un-model-al-servei-de-les-persones-i-del-compromis-social.html>>.
- United Cities and Local Governments (UCLG). [Data de consulta: febrer 2014]. <www.uclg.org/>.
- United Nations University. UNU WIDER. [Data de consulta: novembre 2013]. <<http://www.wider.unu.edu/>>.
- Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (XES). *L'emprenedoria social catalana cartografiada*. [Data de consulta: de febrer 2013 a setembre 2013]. <<http://www.xes.cat/pages/xs0503.php?i=1&r=0039>>.
- Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (XES). *Manifest de la XES*. [Data de consulta: març 2014]. <<http://www.xes.cat/pages/xs110.php?i=1>>.

Aquest llibre analitza i reflexiona sobre tres àmbits profundament relacionats: les Polítiques de Cooperació al Desenvolupament, en especial la Cooperació Descentralitzada a nivell català, les empreses de l'Economia Social i Solidària, i l'Ètica del Desenvolupament, com a ètica aplicada en aquest àmbit. L'objectiu és demostrar que la incardinació de l'Economia Social i Solidària en el sistema de cooperació, no només és desitjable, sinó també factible. Aquest entroncament provocarà que la política de cooperació guanyi legitimitat social i que les seves accions tinguin més possibilitats de reeixir, dos imperatius morals en tractar-se d'un àmbit en què les persones són l'objectiu últim i, alhora, el principal recurs.

Universitat de Lleida
Desenvolupament
i Cooperació